

Филолошки факултет „Блаже Конески“,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

FOLIA PHILOLOGICA MACEDONO-POLONICA 9-10

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД
X МАКЕДОНСКО-ПОЛСКА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
одржана во Скопје на 15 и 16 јуни 2017 г.
во рамките на

МЕЃУНАРОДНИОТ СЛАВИСТИЧКИ СОБИР

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“ - Скопје

FOLIA PHILOLOGICA MACEDONO-POLONICA

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“

ISSN 1897-5607

FOLIA PHILOLOGICA MACEDONO-POLONICA

Том 9-10

Зборник на трудови од X македонско-полска научна конференција
(одржана во рамките на Меѓународниот славистички собир
на 15-16 јуни 2017 г. во Скопје)

Уредник на изданието: Лидија Танушевска

Скопје, 2018

Издавач: Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Уредник на издавачката дејност: Анета Дучевска, декан на факултетот

Уредник на изданието: Лидија Танушевска

Меѓународен уредувачки одбор:

Милица Миркуловска, Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Jan Sokolowski, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, Polska

Станислава-Сташа Тофоска, Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

Lech Miodyński, Uniwersytet Śląski, Katowice, Polska

Елена Петроска, Montana State University Billings, USA

Рецензенти:

проф. д-р Мери Јосифовска,

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

dr Agnieszka Będkowska, Karl-Franzens – Universität Graz

Јазична редакција:

Милица Миркуловска,

Лидија Танушевска,

Наталија Лукомска (за полски јазик),

Екатерина Терзијоска (за руски јазик),

Бранислава Стојановиќ (за српски јазик)

Лектура:

Милица Миркуловска

Компјутерска подготовка и печат:

БороГрафика

Дизајн на корицата:

Наталија Лукомска

Тираж: 300 примероци

ISSN 1897-5607

СОДРЖИНА

Вовед

Лидија Танушевска 9

Поздравни обраќања

Katarzyna Ptaszyńska, Konsul RP w Skopje 21

Милица Миркуловска/Лидија Танушевска 23

Лингвистички студии

Зузана Тополињска

„Основна поделба на предикати во функција
на конститутивни членови (КЧ) на пропозиции (семантика > форма)“ ... 29

Ева Јенджејко

„Перифрастична предикација во словенските јазици:
теоретски и практични проблеми
при описот на сложените предикати“ 35

Станислава-Саша Тофоска

„Македонскиот глагол САКА и неговите полски еквиваленти“ 51

Adam Dobaczewski

„Szeregowe repetycje czasowników w języku polskim“ 63

Виолета Николовска

„Когнитивните процеси на помнење и заборавање
од семантички и синтаксички аспект“ 75

Елена Петроска

„Виртуелните споредби маркирани со операторот *небаре*
во македонскиот јазик и неговите полски еквиваленти“ 87

Alicja Wójcicka

„Czemu służy zaimkowy korelat zdaniowy?
Kilka uwag o fakultatywnym 'to'” 93

Марјан Марковиќ

„Глаголските основи –*ved-*, –*vod-* како деривациски јадра
во македонскиот и во полскиот јазик” 107

Natalia Łukomska

„*Glagolski prilog* w odmianie potocznej współczesnego języka
macedońskiego – frekwencja i poprawność użycia” 119

Соња Миленковска

„*Да*-конструкции како аргументи на предикати од втор ред
во минато време (со фокус на *може*) (македонски ~полски)” 127

Piotr Źmigrodzki

„Obraz kategorii gramatycznych polszczyzny
w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN*” 135

Ангелина Панчевска

„Хортативни конструкции во македонскиот и во полскиот јазик” 149

Јан Соколовски

„Од проблематиката на конфронтативниот опис
на зборообразувачкиот систем на македонскиот и полскиот јазик
(врз фонот на другите словенски јазици)” 157

Веселинка Лаброска

„За неколку лексеми од областа на ткаењето во македонскиот
и во полскиот јазик – лексичко-семантичка анализа” 171

Maria Stryszewska

„Z badań nad derywacją przymiotników odrzeczownikowych
w języku macedońskim i polskim” 181

Редефинирање на емиграциската книжевност

Lech Miodyński

„Ojczyzna ideologiczna w piśmiennictwie macedońskim
na tle słowiańskich wizji macierzy i obczyzny“ 193

Н. Илиевски, А. Јованчевски, Т. Кариќ,

Н. Коцев, К. Ристовска, Д. Стојановски

„Раздоменоста, полскиот и македонскиот романтизам“
(студентски прилог) 207

Лидија Танушевска

„Наративот на фактите (Лидија Димковска vs. Мариуш Шчигел)“ 215

Соња Стојменска-Елзесер

„Историската проза на Агата Тушињска“ 223

Калина Малевска

„Улогата на книжевноста во разнишување
на политичката моќ во *Заробениот ум* на Милош“ 231

Владимир Мартиновски

„Новите одисеи во романите *Никој* од Жежи Анджејевски
и *Одисеј* од Данило Коцевски“ 243

Литерарно-културни контексти - меѓу минатото и иднината

Кристина Николовска

„Недостиген сон на тишината...
(поетиката на Анте Поповски и Вислава Шимборска)“ 255

Јованка Денкова

„Научната фантастика на Станислав Лем“ 265

Милица Миркуловска

„*Киберијада* – барокот на космосот“ 281

А. Аврамовски, Н. Илиевски, К. Сапаловска

„Словенската религија на територијата на денешна Полска“
(студентски прилог) 301

Varia

Сашо Кокаланов

Кон „Магионичарот“ од Магдалена Парис, добитник на наградата
за литература на Европската Унија за 2015 г.,
во издание на Антолог и во превод на Милица Миркуловска 317

Милица Миркуловска

Извонреден полонистички и македонистички
онлајн потфат на „Бегемот“ 321

Лех Мјодињски

Симболите на местото во македонската култура и литература
(Lech Miodyński: *Symbole miejsca w kulturze i literaturze macedońskiej*,
Katowice 2011: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego) 327

Милица Миркуловска

Македонски : полски – научен пристап кон грижата за јазичната култура
(Лидија Танушевска *Прилог кон конфронтативната граматика на
македонскиот и на полскиот јазик*, Скопје 2017: Бегемот) 331

ВОВЕД

Folia Philologica Macedono-Polonica е меѓународно научно списание иницирано во 1988 г. со името *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica* како плод на научната соработка од областа на филологијата меѓу Шлезискиот универзитет во Катовице, Полска и Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија. Преименувано е од томот број 2, во 1993 г., а од томот број 4 во ова списание се печатат материјалите од одржуваните Полско-македонски/македонско-полски научни конференции. Ова издание, двоброј 9-10, е посветено на јубилејот на македонско-полските/полско-македонските научни врски во областа на филологијата и нејзините сродни дисциплини и претставува зборник од трудовите прочитани на Десеттата македонско-полска научна конференција, одржана во Скопје, на 15-16 јуни, во рамките на една поширока манифестација организирана од страна на Катедрата за славистика при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ по повод одбележувањето на 70 години од изучувањето на рускиот и чешкиот јазик на овој факултет и по повод на веќе споменатиот јубилеј на полско-македонската научна соработка.

На X македонско-полска научна конференција имаше 31 учесник од Полска и од Македонија, кои своите трудови ги сосредоточија на фокусот на целиот Меѓународен славистички собир:

1. Семантиката на граматичките категории во словенските јазици;
2. Емиграциската книжевност;
3. Преводот како меѓукултурен мост: теории и практики;
4. Македонско-полските јазични, книжевни и културни врски

Во рамките на Славистичкиот собир се одржаа и промоции на некои од поновите полонистички остварувања во Македонија. Па така, на отворањето на Собирот беше промовиран претходниот том на ова издание, *Folia Philologica Macedono-Polonica* Том 8, заедно со другите зборници од претходно одржаните македонско-руска и македонско-чешка конференција. Промотор на зборникот од Осмата македонско-полска конференција беше Елена Петроска. Во делот од програмата предвиден за промоции на нови

изданија од областа на славистиката, беа промовирани монографијата на Лидија Танушевска: *Прилоџ кон конфронтирањивнаџа зрамаџика на македонскиот јазик и на џолскиот јазик* и преводот на Милица Миркуловска: романот *Маџионичар* од Магдалена Парис. Промотори беа Станислава Сташа Тофоска-Јанеска и Сашо Кокаланов. Дел од овие промоции влегуваат и во составот на ова издание, во поглавјето наречено **Varia**.

Во првиот дел се поместени поздравните обраќања на претставникот на Амбасадата на Република Полска, која покажа особен интерес за настанот и сесрдно го поддржа и потпомогна неговото реализирање и на организаторите и домаќините на конференцијата, чии усилби доведоа до континуирано одржување на овие средби.

Текстовите од прочитаните реферати во овој том се поделени во три поглавја, според тематската содржина. Во интегралниот дел на научните текстови влегуваат и два студентски труда, за кои сметавме дека, на тој начин, ќе дадат една свежа и нова нота во научната перспектива.

Во поглавјето **Лингвистички студии** се поместени сите трудови кои се занимаваат со јазичната гледна точка во научната анализа. Во четринаесет статии се разработуваат најразлични теми од областа на семантиката, морфосинтаксата, деривацијата и зборообразувањето, лексикологијата, прагматиката итн. Во секоја од нив е применет систематски методолошки пристап, кој дава придонес во комплетната слика на конфронтативниот опис на полскиот и на македонскиот јазик. **Зузана Тополињска** во својот текст „Основна поделба на предикати во функција на конститутивни членови (кч) на пропозиции (семантика > форма)“ доаѓа до заклучок дека предикатите имаат најголема застапеност во вокабуларот, па, следствено, поделбата на предикатите е од основно значење за организацијата на содржината на граматичкиот опис на еден јазик. Поделбата, која авторката ја предлага се заснова на антропоцентричните вредности: релациите меѓу материјалните делови на светот, внатрешните (ментални) состојби на човекот, патиштата на човековата мисла, како и вклученоста на појдовниот аргумент во предикацијата. Во врска со предикатите е и следниот текст, на **Ева Јенджејко** - „Перифрастична предикација во словенските јазици: теоретски и практични проблеми при описот на сложените предикати“. Статијата дава еден преглед на перифрастичната/аналитичката предикација, чија интерпретација и опис го фокусира вниманието на многу лингвисти кои претставуваат различни научни пристапи. Целта е да им се доближи методологијата на нивниот опис развиена на полско тло на македонските лингвисти и студенти. **Станислава-Сташа Тофоска** во трудот „Македонскиот глагол САКА и неговите полски еквиваленти“ ја нагласува полисемичноста на македонскиот предикат, со цел да се утврди колку еквиваленти има тој во полскиот јазик. Авторката

издвојува три основни значења на предикатот „сака“ и три еквиваленти во полскиот јазик. Во следниот текст наоѓаме опис на еден специфичен тип повторување на глаголи во полскиот јазик. **Адам Добачевски** во статијата насловена „Нанижани репетиции на глаголи во полскиот јазик“ се осврнува на редупликации на свршени глаголи, кои бараат извесна интонациска контура, на пр. *Poczytał, poczytał i zasnął*. Интересна е и семантичката интерпретација на авторот, која се состои од три елементи: пресупонирано знаење на примачот за ваквото дејство и на неговиот вршител, претпоставување на неговиот завршеток и обврзување да се каже уште нешто на таа тема, обично директно укажување на промена на активноста на вршителот. Понатаму, **Виолета Николовска** се осврнува на когнитивните глаголи што се однесуваат на менталните процеси на сеќавање, помнење и заборавање во македонскиот и во полскиот јазик во нејзиниот труд „Когнитивните процеси на помнење и заборавање од семантички и синтаксички аспект“. Авторката ја заснова анализата врз полската школа на семантичка синтакса, според која глаголите се предикативни изрази на предикати од втор ред, кои го одразуваат внатрешниот свет на човекот, неговите интелектуални, емотивни и волитивни процеси. Семантичката анализа е поткрепена и со анализата на когнитивните механизми метафора и метонимија, кои имаат влијание и при развојот на полисемијата на лексемите. Кон семантиката на операторите се осврнува **Елена Петроска** во текстот „Виртуелните споредби маркирани со операторот *небаре* во македонскиот јазик и неговите полски еквиваленти“. Таа ги разгледува конструкциите во кои предикатско-аргументската секвенца е модификувана од асоцијацијата на авторот на текстот во врска со ситуацијата за која станува збор во дадениот текст. Како еквивалент во полскиот јазик се јавува *jakby*. Поврзан со предикатско-аргументската структура е и реченичниот корелат *to*, како единица која ѝ служи на тематско-ремацката структуризација на реченицата за кој пишува **Алиција Вујќица** во својот труд „За што служи заменскиот реченичен корелат? Неколку белешки за факултативното ‘to’“. Имено, глаголите кои отвораат барем едно валенциско место за реченично дополнување се одликуваат со специфични услови кои наложуваат како може да се реализира ова дополнување. Па, така, некои единици бараат појава на еден конкретен израз кој воведува зависна реченица, а има и такви кои дозволуваат избор на еден таков израз од определена група. На така воведената зависна реченица во некои случаи мора да ѝ претходи заменката *to*. **Марјан Марковиќ**, пак, во својот реферат „Глаголските основи –*ved-*, –*vod-* како деривациски јадра во македонскиот и во полскиот јазик“ се осврнува на формалната и на семантичката деривација на овие две глаголски основи и дава нивна етимолошка анализа, проследувајќи го развојот во двата јазика. Македонскиот јазик, поради многувековните

јазични и културни интерференции, го реструктурирал глаголскиот деривациски механизам, особено во полето на видската диференцијација, а полскиот ги задржал сите превојни основи, кои вршат видска модификација, континуирајќи ја прасловенската тенденција. Во македонскиот, видската разлика се темели, главно, на суфиксот за несвршени глаголи. Во текот на јазичната еволуција основните семантички компоненти претставуваат нераскинлива врска со формалните деривати од соодветниот корен. Статијата на **Наталија Лукомска** за „Глаголскиот прилог во разговорната варијанта на современиот македонски јазик – фреквенција и исправност на употребата“ дава значителен придонес во поновите истражувања на современиот македонски јазик. Таа поаѓа од тезата дека глаголски прилог се употребува, пред сè, во убавата литература и во научниот стил, правно-канцеларискиот и новинарскиот стил, како и во говорот на луѓе со повисок степен на образование, докажувајќи, преку примери од интернет портали, дека разговорниот јазик, како и вулгаризмите, не претставуваат мотивација за блокирање на појавата на глаголскиот прилог. Со дистрибуцијата на јазични единици се занимава и следниот текст „*Да*-конструкции како аргументи на предикати од втор ред во минато време (со фокус на *може*) (македонски ~полски)“ на **Соња Миленковска**, која се задржува на главните предикати претставени со форми во минато време на модалниот глагол *може* и соодветните полски еквиваленти. Од анализираните примери произлегува дека формите на *може* во минато време + *да*-конструкција се употребуваат за изразување дејства кои не се извршиле, за изразување значења кои се однесуваат на вродените или стекнати способности на вршителот за извршување на некое дејство во минатото, за изразување значења на дозволеност, поретко за изразување пожелност да се изврши одредено дејство или блага критика поради неизвршување на дејство, за изразување дејства со потенцијал да се извршат во иднина, како и за изразување потенцијални дејства во минатото и сегашноста. Следниот текст, „Сликата на граматичките категории на полскиот јазик во *Големиот речник на полскиот јазик* на Полската академија на науките (*Wielki słownik języka polskiego PAN*)“ на **Пјотр Жмигроски** дава еден лексикографски опис на јазичните единици во еден општ научен речник на полскиот јазик, кој постои само во електронска верзија. Во текстот се обрнува повеќе внимание на методологијата на обработката на именските категории, со оглед на тоа што таму се направени најмногу иновации во речникот. Сликата на морфолошките категории што ја дава овој речник многу често се поклопува со поновите теоретски пристапи, а во некои точки се разидува со традиционалната „школска“ граматика. Затоа, посебно внимание се обрнува на тоа дадениот термин да биде еднакво опишан и во метаинформацијата и во делот на заглавните единици во речникот, или барем да не бидат тие два

описа противречни еден на друг. Понатаму во зборникот следи статијата на **Ангелина Панчевска** „Хортативни конструкции во македонскиот и во полскиот јазик“. Авторката го дефинира хортативот како поттик кој може да биде охрабрувачки во поглед на извршувањето некаква акција или охрабрувачки во поглед на неизвршувањето некаква акција. Поделбата на хортативните конструкции е направена врз основа на интензитетот на поттикот. Заедничка за двата јазика е реализацијата на хортативот преку употребата на императивот. Притоа, се прави осврт и на маркерите за хортатив и се чини дека полскиот *no* не е толку изразен како македонскиот *aјде*. Различните варијанти на изразување на поттик или контрапоттик се побројни во македонскиот отколку во полскиот јазик. Целта на авторот на следната статија, **Јан Соколовски**, „Од проблематиката на конфронтативниот опис на зборообразувачкиот систем на македонскиот и полскиот јазик (врз фонот на другите словенски јазици)“ е да покаже како во рамките на славистичката лингвистика се опишува поимот ‘зборообразувачка категорија’ и како овој поим може да биде искористуван во конфронтативните истражувања на зборообразувачките системи на словенските јазици, особено на македонскиот и полскиот јазик. Тој констатира дека сите зборообразувачки категории, карактеристични за двата јазика, покрај заедничките особини, покажуваат и низа разлики, кои потоа ги илустрира со примери, ставајќи акцент на типовите форманти, продуктивноста на одредени форманти, механизмите на деминуцијата и сл. Во следниот текст - „За неколку лексеми од областа на ткаењето во македонскиот и во полскиот јазик – лексичко-семантичка анализа“, **Веселинка Лаброска** се осврнува на лексемите: разбој / *krosna*, вретено / *wrzeciono*, пасмо / *pasmo*, вратило / *pańój tkacki*, ткае / *tkać*, преде / *prząść*, мота / *motać*. Преку изведувањето на етимологијата на овие лексеми, таа ја констатира тесната поврзаност на два словенски јазика, кои се географски прилично оддалечени еден од друг, но во поглед на терминологијата на ткаењето, како еден од постарите занаети во историјата на човештвото, ја запазуваат словенската лексика. Притоа, таа словенска лексика во полскиот јазик кај повеќето анализирани лексеми развила повеќе други значења отколку во македонскиот јазик. Некои од лексемите, како *вратило* и *разбој* во македонскиот јазик развиле и нови значења, кои на некој начин стануваат и примарни, со оглед на замирањето на овој занает. На крајот од овој блок е поместен уште еден текст од областа на зборообразувањето - „Од истражувањата на деривацијата на именските придавки во македонскиот и во полскиот јазик“ на **Марија Стришевска**. Таа ги конфронтира дериватите со формантите *-ов*, *-ски*, *-ен* во македонскиот јазик и нивните еквиваленти со формантите *-owy*, *-ski*, *-ny* во полскиот јазик. Од нејзината анализа произлегува дека овие суфиксни форманти се мошне присутни и во двата јазика, но во различни пропорции. Во

македонскиот јазик доминира формантот *-ски* како основен елемент на деривацијата на именските придавки, додека во полскиот јазик тоа е формантот *-owy*. Најмногу совпаѓања покажуваат дериватите со формантот *-ен* во македонскиот и *-лу* во полскиот јазик.

Во поглавјето насловено како **Рedefинирање на емиграциската книжевност** влегуваат 6 статии од областа на книжевноста. Сите тие се поврзани со главната тема на собирот, но на малку поинаков начин ги плетат врските со емиграцијата, ѝ даваат нови значења и отвораат нови патишта за размислување на таа тема. Во нив не само што се потврдуваат веќе познатите дефиниции на емиграциската книжевност, туку и се преосмислуваат нејзините сфаќања и интерпретации. Така, на пример, во трудот на **Лех Мјодињски** – „Идеолошката татковина во македонската писменост врз фонот на словенските визии на матицата и туѓината“, прикажани се теоретските и прагматичните аспекти на концептуализацијата на категоријата татковина во убавата литература и публицистичките текстови од XIX в. Емиграциската литература, која традиционално опфаќа збир од појави како прогонот, сеќавањето на родната микроцивилизација, патриотизам, асимилација, носталгија, борба и култ кон традицијата, како што вели авторот, се збогатува со хибридноста, идентитет и културен контекст и акцентот се поместува на опис на егзистенцијално-антрополошка димензија на состојба на лебдење на цели заедници помеѓу својот и туѓиот универзум. На XIX в. како податлив хронотоп на емиграциската книжевност во Полска и во Македонија се навраќа и групниот труд „Раздоменоста, полскиот и македонскиот романтизам“ на студентите по полски јазик и книжевност: **Н. Илиевски, А. Јованчевски, Т. Кариќ, Н. Коцев, К. Ристовска, Д. Стојановски**. Тие посочуваат на инхерентната испреплетеност на животното искуство и уметничката креативност, која ја поттикнува моќта на авторот да ги претвори искусената траума и загубата во придобивка во уметничка и естетска смисла. Според нив, авторот во емиграција има дозвола да експериментира со формата во која се изразува, да твори на маргините, да ги доведе своите дела до неистражени води, а од друга страна, станува осамен сентименталец кој, едновременно со неговиот идентитет на писател, е и освестен политички субјект, па исплодува литература обележана од поривот и борбата за некоја утописка политичка визија. **Лидија Танушевска**, пак, во „Наративот на фактите (Лидија Димковска vs. Мариуш Шчигел)“ емиграцијата ја сфаќа како избор за напуштање на својата земја без призивот на принуда и тага, односно, емиграцијата добива елементи на проширување на домот на други пространства и збогатување на „другото“ пространство со мултикултурноста, која не потекнува оттаму, но се одомашува таму. Како заеднички именител на двајцата писатели што ги споредува ја наоѓа токму

призмата на гледање на светот надвор од татковината како на свој дом. Начинот на кој се восприема и пренесува ваквата претстава за емиграцијата во голем дел се одразува во јазичното обликување на раскажувањето во делата на обајцата автори. Фактите се главен елемент во композицијата на нивните дела и тие го оформуваат јазичниот супстрат на наративот по две сосема различни патеки, но и двата начини се многу креативни и ефективни. Иако рефератот на **Соња Стојменска-Елзесер** „Историската проза на Агата Тушињска“ не е „типично“ емиграциски, го сместуваме во овој блок бидејќи станува збор за две дела со еврејската проблематика како неодминлив дел на полската култура, а како што веќе беше споменато погоре, самиот прогон и мултикултурноста се составни елементи на емиграциската книжевност. Авторката на текстот ги квалификува како специфични книжевно-историски провокации кои еквилибрираат на тенката линија што го дели историското-реално од историското-запаметено или запишано и кои токму за своја средишна преокупација ја имаат идејата за комплексноста, поливалентноста и фрагилноста на меморијата. Вјера Гран, од една страна, и Јузефина Шелињска, свршеницата на Бруно Шулиц, од друга страна, се идеален прототип на јунакињи, кои се вклопуваат во рамките на раздоменоста, во поглед на неприфатеноста, заборавот, носталгијата, сеќавањата, врз кој се гради еден својствен универзум. Следниот текст, на **Калина Малевска**, „Улогата на книжевноста во разнишување на политичката моќ во *Заробениот ум* на Милош“ претставува анализа на начинот на размислување и светогледот и на луѓето од Источна Европа, од една страна, и на луѓето од Западна Европа и Америка, од друга. Чеслав Милош, и самиот дисидент, сосем прецизно ја објаснува психологијата на луѓето од Источна Европа. Всушност, според него, дисиденти станале не секогаш оние со најсилен ум, туку оние со најслаб стомак – односно, оние кои не можеле да ги поднесат притисоците на репресијата. Разумот може сè да рационализира и може да си најде оправдувања зошто прифаќа некои навидум нечесни работи, но стомакот може да поднесе само ограничена количина репресија. Последниот текст во овој блок е на **Владимир Мартиновски** - „Новите одисеи во романите *Никој* од Жежи Анджејевски и *Одисеј* од Данило Коцевски“. Тој во споредбеното читање на овие два романа поставува низа прашања, чиешто потраги по одговори се еден вид нови „одисеи“. Самата одисеја, митското патување или обидот да се патува се, исто така, дел од концептот на емиграцијата. Како и современата книжевност што следи еден антички мит. Авторот на овој текст и во двата романа гледа обид да се реинтерпретира, но и да се „допише“, да се продолжи приказната од Хомеровата *Одисеја*. Оттука, трансформацијата на ликот на Одисеј во однос на Хомеровиот еп и во двата случаја резултира со значајна „ревизија“ на познатиот епилог на *Одисеја*. Како што вели

Мартиновски, романите никако не би требало да се читаат само како прости „продолженија“ на фабулата од *Oguseja*, туку како (ре)интерпретации на настаните од епската нарација.

Четвртиот дел од овој зборник се нарекува **Литерарно-културни контексти – меѓу минатото и иднината** и во него се поместени четири статии, кои се сосема различни и навидум немаат заеднички именител. Тоа се трудови за поетиката, фантастиката, религијата и преводот, кои се чинат толку логично оддалечени, а сепак, сите овие елементи едно врз друго се напластуваат и создаваат една културна сфера, во која се допираат полските реалии со уневерзалноста – од минатото, преку современоста, до иднината. Статијата на **Кристина Николовска**, насловена како „Недостиген сон на тишината“, е самата по себе поетичен текст, во кој поезијата на двајцата поети – Вислава Шимборска и Анте Поповски, се оквалификува како највисок творечки концентрат, есенција, сушност. Суштината, според Шимборска, е во надополнувањето, а такво вистинско суштинско надополнување или дијалог на поети великани има во синергијата на двата поетски ракописа. И двајцата кажуваат големи нешта, но на суптилен, човечки, пристапен начин со кој и самиот читател го прават активен член на животната филозофија. Поезијата, која е сонот што ја бара креативната тишина, што осмислува, преосмислува и создава е она што Кристина Николова го бара во творештвото на овие двајца автори. Сонот е делумно тема и на следниот текст, „Научната фантастика на Станислав Лем“ на **Јованка Денкова**. Според неа, сонот е една од човечките активности кои, барем за уметноста, била секогаш доведувана во врска со мистичното, чудесното, алхемиското. Сонот е јазикот на несвесното од кое Океанот во романот „Соларис“ ги влече информациите и го создава надреалниот свет на јунаците. Мешањето на сонот и јавето, женскиот субјект како движечка сила, отворањето нови прозорци на спознанијата до повисоки рамништа на знаењето, надминувањето на времето и просторот, се елементи и во двата романа на Лем, „Соларис“ и „Непобедливиот“, кои се разгледуваат во овој текст. Но тоа се и елементи на поетиката и на спецификите на овој полски писател, кои го издвојуваат како непридржувач кон светската научно-фантастична матрица, преку неговите засеци во човековата психа. Следниот текст, исто така, се занимава со творештвото на Лем, но на малку поинаков начин. Имено, **Милица Миркуловска** во статијата „Киберџага - барокот на космосот“ применува културолошки пристап во анализата на културните прилики, укажувајќи на причините и последиците на актуелната човекова цивилизација, поврзувајќи ги културните сегменти со јазичните одлики во делото „Киберџага“ на Станислав Лем. Особено се задржува на неологизмите како преведувачки предизвик, при што дава

и еден оригинален глосар, кој е интересен и од зборообразувачка гледна точка. На крајот на овој блок текстови е поместена статијата „Словенската религија на територијата на денешна Полска“ на студентите полонисти **Андреј Аврамовски, Никола Илиевски и Катерина Сапаловска**, која претставува смел истражувачки обид во една сфера од духовниот живот. Тие доаѓаат до заклучок дека верувањето е тесно поврзано со магијата и на многу сликовит начин претставуваат дел од мноштвото божества, симболи и остатоци на материјалната култура во претхристијанскиот и ранохристијанскиот период. Посебно се осврнуваат на интерпретацијата на една група божества во кои спаѓаат: Световид, Триглав, Радогост, Сварожич, Сварог, Поренут, Подага и Жива.

Рецензентите на овој том нагласуваат дека се загатнати многу интересни прашања во еден посебен, социолингвистички, мултикултурален, а пред сè комуникациски и конфротативен зборник на трудови од областа на македонистиката и на полонистиката, но и на лингвистиката и на книжевноста воопшто, а со оглед на научните и на строго применетите методолошки пристапи во анализата на сите текстови, тој би бил интересно четиво за лингвистите, филолозите и преведувачите, како и предизвик на вистинските научници, на кои, со овој Зборник им се отвораат видиците за понатаму.

Ви посакувам пријатно читање, со желби за понатамошно развивање и продлабочување на овој вид научни интереси и успешна реализација на наредната средба од овој тип, која на затворањето на Собирот беше договорена да се одржи на Шлезискиот универзитет во Полска.

Од уредничкиот на ова издание

ПОЗДРАВНИ ОБРАЌАЊА

**Katarzyna PTASZYŃSKA,
Konsul RP w Skopje**

Chciałabym wyrazić swoją satysfakcję i podziękowania władzom uczelni, Panu Rektorowi i Pani Dziekan, że dziś na Uniwersytecie imienia Cyryla i Metodego w Skopje spotykamy się na wydarzeniu, jakim jest Konferencja Sławistyczna. Szczególnie chciałabym podziękować za przybycie do Skopje polskim nauczycielom akademickim.

Relacje w sferze nauki i kultury mają swoją bogatą historię i odgrywają niezwykle istotną rolę. Na mapie ważnych z tego punktu widzenia placówek Polonistyka i jej potencjał, jaki tworzą jej pracownicy naukowci, lektorzy i studenci, odgrywa ważną rolę. Dostrzegamy tę rolę. Studia polonistyczne kształcą ludzi, którzy przyczyniać się będą do zacieśniania więzi między naszymi państwami, dają szansę na przyszłą współpracę, wymianę myśli naukowej, a także na umocnienie kontaktów międzyludzkich. Chciałabym więc w tym miejscu podziękować wszystkim, którzy przez lata wnosili i wnoszą swój wkład w rozwój Polonistyki.

Uważam więc, że dzisiejsze wydarzenie jest świetną okazją do zastanowienia się i przedyskutowania, jak wzajemnie możemy wspomagać procesy integracji europejskiej i międzynarodowej współpracy w dziedzinie nauki. Na przykładzie młodego pokolenia Polaków, które wykorzystuje swoją szansę i w ramach różnych programów stypendialnych wędruje po Europie i poszerza swoje horyzonty widzę, jak ważna jest dyskusja i wymiana myśli, jak inspirujące są międzynarodowe kontakty, jaką wnosi to energię.

Ciekawym zjawiskiem w tym kontekście jest wzrost atrakcyjności języka polskiego, którego pozycja w Europie rośnie. Potwierdzają to różnorodne statystyki. Polszczyzna na dobre wkroczyła do europejskiego obiegu komunikacyjnego w 2004 roku, stając się jednym z oficjalnych języków Unii Europejskiej.

Jest więc naturalną rzeczą, że nasze zainteresowanie promocją języka polskiego i budowaniem sieci kontaktów kieruje się w stronę miejsc i ośrodków, które zyskały sobie uznanie i markę wypróbowanych przyjaciół. Kilkadziesiąt lat działalności Polonistyki przy Katedrze Sławistyki jest również zobowiązaniem dla nas – dla polskiej strony, aby współpraca odpowiadała aktualnym i przyszłym oczekiwaniom Polski i Macedonii.

Jeszcze raz dziękuję za możliwość uczestnictwa w tym wydarzeniu.

Милица МИРКУЛОВСКА
Лидија ТАНУШЕВСКА

Отворање на
**ЈУБИЛЕЈНАТА ДЕСЕТТА МАКЕДОНСКО-ПОЛСКА/
ПОЛСКО-МАКЕДОНСКА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА**

Оваа ЈУБИЛЕЈНА ДЕСЕТТА македонско-полска, односно, полско-македонска научна конференција, што денеска ја отвораме, претставува плод на меѓународна конференциска соработка од над 40 години на нашиот Универзитет, „Св. Кирил и Методиј“ и полските универзитети: Јагелонскиот, Варшавскиот, Шлезискиот, Универзитетот „Адам Мицкевич“ во Познањ и Вроцлавскиот.

ПРВАТА, по иницијатива на акад. Божидар Видоески и проф. Жежи Русек, се одржува 1976 година во Краков.

ВТОРАТА - во Скопје во 1985, во чија организација се вклучува и Катедрата за славистика, а по повод 25-годишнината на лекторатот по полски јазик. Научните трудови од оваа конференција се печатени во списанието „Славистички студии“ 1989, целосно посветено на оваа јубилејна научна манифестација.

ТРЕТАТА - во Катовице-Сосновјец во 1989, при Шлезискиот Универзитет во Катовице. Работата се одвивала во две секции: лингвистичка и литературна; рефератите (девет) се објавени во списанието *Folia Philologica Macedono-Polonica*, Том 3 (Шлезиски Универзитет, Катовице 1994), а самото списание е посветено на акад. Божидар Видоески, во чест на добивањето титула доктор хонорис кауза на Шлезискиот универзитет.

ЧЕТВРТАТА - во Скопје-Охрид во 1992, во организација на Катедрата за славистика заедно со Семинарот за македонски јазик, литература и култура. Работата се одвивала во рамките на неколку општи теми: Текст и реченица, Изучување на македонскиот и на полскиот јазик како странски, Средновековната македонска и полска книжевност и Паралели во развојот на македонската и полската книжевност. Рефератите, вкупно 25, се објавени во списанието *Folia Philologica Macedono-Polonica*, Том 4 (УКИМ 1996).

ПЕТТАТА - во Варшава во 1995, при Варшавскиот Универзитет, на Институтот за словенска филологија. Работата се одвивала во две главни секции: литература и култура и јазик, а била одржана и панел дискусија на тема Македонистичката дидактика во Полска – полонистичката дидактика во Македонија. Рефератите, вкупно 18, се објавени во списанието *Folia Philologica Macedono-Polonica, Том 5* (Варшавски Универзитет 2000).

ШЕСТАТА - во Охрид, во 2002 во организација на Катедрата за славистика, заедно со Семинарот за македонски јазик, литература и култура. Работата се одвивала во две главни секции: литература и култура и јазик, со следниве теми: Граматичките категории во македонскиот и во полскиот јазик, Определеноста/неопределеноста во полскиот и во македонскиот јазик, Фонетско/фонолошкиот систем на македонскиот и полскиот јазик во контекст на другите словенски јазици, Фолклорните еха во македонската и во полската литература, Литературата и идентитетот. Рефератите, вкупно 22, се објавени во списанието *Folia Philologica Macedono-Polonica, Том 6* (УКиМ, ФлФБК 2006).

СЕДМАТА - во Познањ, во 2006, во организација на Универзитетот „Адам Мицкевич“, Катедрата за словенска филологија. Работата се одвивала во три главни секции: лингвистичка, литературна, фолклор и култура. Рефератите, вкупно 23, се објавени во списанието *Folia Philologica Macedono-Polonica, Том 7, Dalecy i bliscy* (Универзитет „Адам Мицкиевич“ 2006).

ОСМАТА - во Скопје од 22 до 24 октомври, 2009, во рамките на манифестацијата „Педесет години на полонистиката во Македонија“ во организација на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, односно полонистиката при Катедрата за славистика. Работата се одвивала во пет главни секции, плус една пленарна, еден студентски блок и блок со промоции. Рефератите, вкупно 62, се објавени во списанието *Folia Philologica Macedono-Polonica, Том 8*, (УКиМ, ФлФБК 2011).

ДЕВЕТТАТА - во Вроцлав, 2016 година, како блок во рамките на меѓународната научна конференција *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich* во организација на Институтот за славистика при Вроцлавскиот универзитет.

Гледајќи го временскиот опсег од 41 година и јубилејот 10, доаѓаме до просек од една конференција на секои 4 години, наизменично во Полска и во Македонија, што звучи идеално. Но, ако ги погледнеме годините на одржувањето 1976 (Полска) – 1985 (Македонија) (9 години) – 1989 (Пл.) – 1992 (Мак.) – 1995 (Пл.) – 2002 (Мак.) (7 години) – 2006 (Пл.) – 2009 (Мак.) – 2016 (Пл.) (7 години) – 2017 (Мак.) забележуваме во три наврати подолги периоди во цикличното одвивање и тоа, два пати заради приликите кај македонскиот партнер и еднаш кај полскиот партнерски универзитет, во

согласност со актуелните состојби. Сепак, меѓународната научна соработка се одржала, и покрај сè, и не дошло до прекин на веќе воспоставените продлабочени заемни меѓууниверзитетски односи.

Со оглед на тоа што во актуелниов момент славистиката, воопшто, а со тоа и полонистиката се наоѓа во криза во целиот свет, не само кај нас, и се затвораат многу славистички центри, главно во Европа, горди сме да покажеме дека вложуваме натчовечки напори да ја одржиме полонистиката на нашиот факултет жива, актуелна и популарна, а со реализирањето на овој собир, се надеваме на продлабочување на меѓународните научни односи и отворање на нови патишта на соработка.

Да го честитаме овој јубилеј, со надеж за понатамошни јубилеи и непрекинат циклус во одржувањето на полско-македонските / македонско полските конференции од областа на јазикот, литературата, културата и фолклорот и да ја прогласиме за отворена оваа ДЕСЕТТА ЈУБИЛЕЈНА конференција и да им посакаме успешна и плодна работа на учесниците!

ЛИНГВИСТИЧКИ СТУДИИ

Зузана ТОПОЛИЊСКА

*Испиражувачки центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески”
МАНУ Скопје, Македонија*

ОСНОВНА ПОДЕЛБА НА ПРЕДИКАТИ ВО ФУНКЦИЈА НА КОНСТИТУТИВНИ ЧЛЕНОВИ (КЧ) НА ПРОПОЗИЦИИ (СЕМАНТИКА > ФОРМА)

Апстракт: Авторката ја претставува својата концепција на поделбата на предикати во која гледа основна оска во организацијата на граматичкиот опис на еден јазичен код.

Клучни зборови: пропозиција, предикат, аргумент

Во нашиот вокабулар има три и само три типа семантички единици: (1) предикати, т.е. генерички поими, резултат на нашата концептуализација на светот, (2) *shifters*, т.е. варијабилни, заменки и пара заменки способни на селектирани денотати на генеричките поими да им одредат референција и со тоа да ги претворат во аргументи на соодветни предикати и (3) сопствените имиња, кои – примарно употребени – по дефиниција функционираат како аргументи.

Со оглед на фактот дека предикатите (т.е. генерички поими) претставуваат над 90% од семантичките единици во нашиот вокабулар, поделбата на предикатите е од основно значење за организацијата на содржината на граматичкиот опис на еден јазик. Дури врз основа на таквата поделба можеме да утврдиме како изгледа корелацијата меѓу семантичките типови предикати од една страна и формалните единици што ги репрезентираат нив на површината на текстот од другата, и натаму – со оглед на фактот дека сите предикати имаат способност да конституираат пропозиции – како изгледа корелацијата меѓу семантичките типови пропозиции и речениците што ги претставуваат нив на површината на текстот.

Според критериумот на информацијата пренесувана од нив, множеството на предикати можеме да ги поделиме на:

1. предикати кои информираат за релации меѓу материјалните делови на светот (вклучително со живи организми); во структурата на предикатите од овој тип е запишан бројот и карактерот на аргументите импликувани од нив. Секој предикат носи такви импликации, односно, со други зборови: нема пропозиции конституирани од овие предикати а составени само од конститутивен предикат, без аргументи; од друга страна, аргументите не секогаш мораат да бидат оформени на површината на текстот, тие често се читаат од контекстот или од ситуацијата; кога кажуваме: *Врне*. тоа значи ‘врне овде сега’ – информацијата за локација во простор и време ја носи самиот конститутивен предикат кој има вградена категоријална информација за сегашно време, а просторно е поврзан со местото во кое се наоѓа говорителот. – Предикатите од овој тип се оформуваат како глаголи и по дефиниција прифаќаат само предметни аргументи, т.е. аргументи чии референти се материјални делови на светот, а кои се оформуваат како именски синтагми; сп. го предикатот ‘чита’ кој имплицира аргументи ‘човек’ и ‘текст’, на пр. *Мојот ѝријател чита само историски романи.*; на пр. предикатот ‘шие’ кој имплицира аргументи ‘агенс’, ‘материјал’, ‘инструмент’ и ‘продукт’, на пр. *Оваа сукња ми ја соши мајка ми.* – на површината на текстот се оформени само аргументите ‘агенс’ и ‘продукт’..., итн.

2. предикати кои информираат за внатрешни (ментални) состојби на човекот: интелектуални, емоционални, волитивни; тие се оформуваат најчесто како глаголи со ‘човек’ (или други персонификувани објекти) како референт на појдовен аргумент и ‘предмет на мисла, чувство, желба’... како втор аргумент, кој може да биде оформен како именска синтагма или како секундарно номинализирана (т.н. комплементарна) реченица; сп. *Јане се радува (со ѝоа шѝо) уѝре ќе оди на екскурзија.*, *Ана (ѝо) очекува (ѝоа дека) уѝре најѝосле ќе ѝоложи ѝој исѝиѝ.*, *Децаѝа не (ѝо) знааѝ (ѝоа) шѝо ѝи чека во живоѝоѝ.*, и сл. – Да го земеме за пример “класичниот” предикат од овој тип ‘мисли’: сè може да биде ‘предмет на мисла’, а и на истиот ‘предмет на мисла’ можеме да му пристапуваме на различен начин, сп. (а) *Мислам за Јане.* - вториот аргумент има предметен карактер и оформен е како именска синтагма; (б) *Мислам на ѝоа дека уѝре ни доаѓа Јане.* – вториот аргумент е синтаксички номинализирана комплементарна реченица; (в) *Мислам на уѝрешноѝо доаѓање на Јане.* – вториот аргумент е морфолошки номинализирана реченица. – Менталните предикати можат да

се оформуваат и како партикули, епистемички, на пр. *си́гурно, веројайно, божем, можеби...* или емотивни, на пр. *за жал, за среќа, шукур...*

3. предикати кои информираат за патишта на човековата мисла: дедукција, асоцијативни низи... – начини на поврзување на настаните; тие се оформуваат како глаголи и/или сврзници и прифаќаат само акциони аргументи оформени како реченици; сп. *Не ои́идгов на седница, бидејќи деи́еио се разболи., Ои́идговме во викендикайа за да ѝи собереме дуњише., Ако времеио дозволи, уи́ре ќе одиме во Охрид., Сегев дома и зледав тилевизија., Јас чии́ав, а децаи́а зледаа фудбал.,* и сл.

И кај овие предикати акционите аргументи се “фатени” од shifters, иако тие не секогаш се појавуваат на површината на текстот; значи, пак имаме работа со секундарно номинализирани акциони аргументи.

Н.Б. Во структурата на сите глаголски предикати се вградени параметрични обележја кои сами по себе претставуваат предикати од посебен петти тип (сп. подолу), а се формализираат како adverbialii и/или adverbialii; карактерот на тие параметри зависи од семантиката на предикатот, тоа може да биде ‘темпо’, на пр. *брзо, бавно, со ѝаузи...*; ‘време на траење’, на пр. *долго, крајко, час и ѝоловина...*; ‘професионалност’, на пр. *си́ручно, без искуси́во...*; ‘расположението на агенсот’, на пр. *без ени́узијазам, со задоволси́во...* Предикатскиот израз може да биде проширен со називи на соодветни обележја.

4. предикати кои го вклучуваат референтот на својот појдовен аргумент меѓу денотатите на поимот што го именуваат; тие се оформуваат како именки и/или именски синтагми, т.е. сложени конструкции чиј конститутивен член е именката, сп. *Сеси́ра ми е учии́елка., Таи́ко му е добар човек., Овој човек е директи́ор на наши́а зими́азија.,* и сл. Како што се гледа од примерите, таквите предикати можат да бидат придружувани од параметрични обележја (во форма на придавки) зависни од семантиката на предикатот, на пр. за ‘човек’ - ‘возраст’, ‘боја на коса’, ‘тежина’, итн. итн., за ‘мебел’ - ‘материјал’, ‘димензии’, ‘функција’, итн., итн. – Референцијално врзани именски синтагми вршат улога на аргументи во текстот. – Интегрален дел на формалната структура на именските синтагми претставуваат предлозите; нивниот влог во семантичката структура на соодветен аргумент е информација за неговата улога во настанот за којшто станува збор, т.е. информација која и припаѓа на семантичката парадигма на категоријата ‘падеж’.

5. предикати кои на својот појдовен аргумент му припишуваат некое параметрично обележје (= вршат адскрипција на обележје), т.е. обележје за кое тој аргумент има во својата структура вграден соодветен параметар (сп. погоре); тие се оформуваат како придавки и/или прилози (вклучително со глаголските придавки и прилози и/или со предлошки именски синтагми со прилошка функција, т.е. *adverbialii*), сп.. *Елена е највисока во одделението.*, *Многу ѝ е убава фризураѝа.*, *Ноќе на улица е ојасно.*, *Не ми беше лесно да му љо кажам ѝоа*, и сл.

Н.Б. Последните два типа предикати во функција на КЧ на пропозиција бараат да бидат придружени со помошен предикат ‘е’, ‘стане’, ‘има’ и сл.

Дел од информацијата вградена во семантичката структура на конститутивниот член (натаму: КЧ) на една пропозиција (а со тоа и во семантичката структура на самата пропозиција) има категоријален карактер. Се работи за информација пренесувана од т.н. граматички категории, т.е. граматикализирана информација = информација со транспарентни, предвидливи, регуларни маркери на површината на текстот. – На граматикализација е подложна информација од разни семантички полиња, особено важна за среќниот тек на јазичната комуникација.

На пропозиционално (површински: реченично) ниво доаѓаат до израз категориите: ‘модалност’, ‘време1’, ‘време 2’ т.е. ‘аспект’, ‘падеж’, ‘дијатеза’ и ‘апел’ карактеристични за предикатите од првиот и вториот тип; имено, тие создаваат семантички парадигми, составени од вредности од соодветните семантички полиња, на кои на површината на текстот им одговараат формални морфолошки парадигми;

На аргументско ниво (површински: во именските синтагми во функција на аргументи имплицирани од страна на КЧ на пропозициите) доаѓаат до израз категориите ‘лице’, ‘определеност’, ‘род’, ‘број’, ‘интензитетот на (физичко или ментално) обележје’ карактеристични за предикатите од четвртиот и петтиот тип.

Надвор од претставениот преглед на предикатите останува една група јазични конструкции базирани врз соодветни социјални конвенции и независни од структурните норми на опозицијата: предикат ~ аргумент. На семантички план тие без сомнение претставуваат самостојни пропозиции, но исто така без сомнение на формален план тие не претставуваат реченици; во оралната продукција нив ги поврзува посебна интонација, која во пишуваниот текст ја претставува извичник. Основната функција

на тие конструкции е желба да се воспостави контакт со друг човек и/или да се даде израз на силни, неартикулирани, најчесто негативни, емоции. Би можело тие да се оценат како израз на семантичката категорија ‘апел’, термин кој во лингвистичката литература веќе има извесна традиција.

Тука спаѓаат конвенционални форми на обраќање или кон поширок аудиториум или кон конкретен адресат, употребувани во говорот и во писмото, сп. *Почитувани!*, *Дами и госпого!*, *Господин Прејседателе!*, *Господине Професоре!*, итн. итн., вокативи и инвокации од типот *Драги мои!*, *Злајо мое!*, и сл., до ситуациски мотивираните извици од типот *Еј ти!* и сл.- Тука припаѓаат и извици од типот *Исусе!*, *Мајко Божја!* од една страна, и *Проклетице!*, *По ѓаволише!* од другата; најпосле тука спаѓаат и конвенционалните извици *Ах!*, *Ох!*, *Уф!*, *Бум!*...

Zuzanna Topolińska

„PODSTAWOWA KLASYFIKACJA PREDYKATÓW“

Streszczenie

Propozycję rozumiem jako minimalny komunikat językowy. Zważywszy, że predykaty (pojęcia generyczne) stanowią ponad 90% naszego słownika i ich definicje zdolne są konstituować propozycje, ich klasyfikacja – oparta na tzw. znaczeniu leksykalnym – narzuca się jako podstawowa zasada organizująca opis gramatyczny danego kodu językowego.

Ева ЈЕНДЖЕЈКО

Шлезиски универзитет

Катловице, Полска

ПЕРИФРАСТИЧНА ПРЕДИКАЦИЈА ВО СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ: ТЕОРЕТСКИ И ПРАКТИЧНИ ПРОБЛЕМИ ПРИ ОПИСОТ НА СЛОЖЕНИТЕ ПРЕДИКАТИ

Апстракт: Оваа статија се однесува на сложените знаци на предикацијата (*complex predicates*), кои тука се третираат како полицентрична категорија, во која се содржани различни видови вакви конструкции. Авторката се фокусира на три проблеми: 1. типологија на моделите на *сложена* предикација; 2. внатрешна диференцијација на поткласи на аналитичко-перифрастични предикати - низ призмата на когнитивната теорија на метафората, прототипот (*centrum-periferie*) и радијалните категории; 3. потребата од одделни речници на перифрастични предикати (вклучувајќи примери од вакви лексикони за полскиот јазик)

Клучни зборови: сложена предикација, перифрастични предикати, полицентрична категорија, теорија на концептуална метафора, модели на прирок.

Темата на мојот реферат произлезе од уверувањата дека современата ситуација во лингвистиката, која денес, иако многу парадигматична, многу-слојна во своите теоретски разгледувања, сепак е наклонета кон навраќање и рефлексивност кон јазични појави, вистина веќе одамна разгледувани и опишувани, а кои сè уште можат да заинтригираат. Во таа група појави, посебно интересни од споредбена перспектива, меѓу другото припаѓа и *аналитичката // перифрастична предикација*. Наведената *вербо-номинална конструкција* со граматички, значенски и функционални специфичности постои во многу (сите?) јазици. На пр. полски: *wpaść w gniew, popaść w niełasce*; македонски: *прави најори, води разговор, бере џајле*; рус. *впастъ в немилость, приходитъ в восхищение*; словен. *opraviti kontrolo; narediti doskok*; буг. изразява съгласие; чеш. *delat' chyby*; англ. *to do the honours; to run matters*; фр. *faire un tour; donner // rendre service* и многу други,

што дозволува да ја третираме како универзална категорија. И натаму се создаваат нови сложени единици од ваков тип (пол. *zrobić lifting; prowadzić monitoring; uprawiać jogging, stosować mobbing*, мак. *врши оџерација*). Тоа укажува на продуктивноста на јазичниот механизам за аналитизирање и компонирање на значењата, а како резултат на тоа, меѓу другото, е и збогатувањето на јазичните средства и пополнувањето на „лексичките празнини“ во определениот јазик.

На оваа тема постои обемна литература во различни јазици. Особен интерес за декомпозираната / аналитичка / перифрастична предикација се јавува во 60-тите и 70-тите, во добата на бујниот развој на структурализмот, лексичката семантика и разните модели на генеративни граматика врз семантичка основа. Овие теории инспирираа разновидни описи на *вербо-номиналните ѝредикативни конструкцији* во словенските јазици. Авторите, сепак, различно ги дефинираат границите на истражуваната област, користат различни термини, чии дефиниции не секогаш се поклопуваат, за споредба, во полскиот јазик се јавуваат: *analizmy// konstrukcje analityczne; zwroty // frazeologizmy werbo-nominalne; orzeczenia peryfrastyczne; predykaty analityczne// peryfrastyczne; analityczne czasowniki, konstrukcje z czasownikiem posilkowym // podporowym* (np. Anusiewicz 1978, Buttler 1967, 1968; Lewicki 1976, Bogusławski 1978, Topolińska 1979, 1984; Otfinowski 1982; Jędrzejko 1982, 1998, 2002; Mindak 1983, Grzegorzczkova 1984, Żmigrodzki 2000, Vetulani 2000).

Слична многубројност во термините наоѓаме и во странските трудови, како и во споредбената литература: *Funktionsverbgefüge; Streckformen* (np. Polenz 1963, Engelen 1968; Hartenstein 1994); *phrases á verbe support* (Giry-Schneider 1978); *устойчивые глагольно-именные словосочетания, фразовые речения с описательным глаголом / описательные обороты* (Kopylenko 1978; Bosilkov 1979, Deribas 1983); *analitični predikativni izrazi* (Hajrov 1990); *dekomponovani predikati* (Radovanović 1977); *complex predicates* (Ross 1968; Jackendoff 1974; Mel'čuk-Žolkowskij 1970), *composite predicates* (Cattel 1984), или едноставно *collocations* (Comrie, Thompson 1985).

Секој од овие термини, веќе добро напластени во истражувачката традиција на *аналиитички вербо-номинални сѝруктури* (АВНС) имаат своја оправданост, како во структурата, значењето и функцијата на тие *знаци*, така и во начинот на толкувањето на содржината на прирокот на *несоединет* – *сложен, аналиитички, ѝерифрасѝичен* начин. Се работи, сепак, за тоа дека термините може да бидат сфатени во поширока и во потесна смисла на зборот. Во областа на *сложената* предикација можеме да вклучуваме повеќе типови конструкции кои можат да вршат граматичка улога на прирок. Од друга страна, големиот број термини и нивната неизостреност

во конкретната област покажува дека се работи за нехомогена средина без остри внатрешни и надворешни граници.

Ова не изненадува, бидејќи самата *аналитичносќ*//*несоединетосќ*//*сложеносќ*, видлива на различни нивоа на јазикот (во фонетиката, морфологијата, синтаксата и во лексикологијата) се случува да биде поинаку сфатена. Може да се каже дека аналитичноста е проникната во јазикот, сфатен како апстрактен *сисќем на сисќеми* или, како што предлага когнитивизмот, како „листа“ на договорени, односно, формално и семантичко стабилизирани знаци и конструкции со различен степен на сложеност, употребувани „без конструктивен напор“ (*without constructive effort*), третирани како јазични *единици* слеани во културата и когнитивното искуство и дискурсивните практики на народот.

Тврдам дека, независно од сомнежите што може да ги предизвика критериумот „конструктивен напор“ или некои тези на когнитивната лингвистика, вреди и од таа перспектива да се разгледаат особеностите на сложената предикација, без да се доведе во прашање вредноста на претходните наоди во духот на структурализмот. Особено ветувачки тука се чинат новите алатки за опис, како на пр. когнитивната теорија на *концепќиуалната метафора* и *метафоричното профилирање* поими, идеите за отворени категории (за неостри / проникливи граници), *ипроќо-ќиќни*, *ќраѓаќисќи* и *иполиценќирќни*, како и етнолингвистичката концепќија за *јазичен свеќоќлег* (*językowy obraz świata*; JOŚ /JC). Сите тие можат да помогнат за разбирање на овие особини на ВНС, кои не може да се објаснат со структурни и генеративни алатки, како на пр. непредвидливоста / нерегуларноста во поврзувањето вербални и номинални компоненти, сликовитоста на овие изрази и нивната способност за генерирање метафорични *иперифрасќиќни семејсќива*, чии единици укажуваат на определена семантичка сродност и имаат сличости во определени карактеристики (во различни јазичи) – спореди ја на пр. перифрастиката на *ZŁOŚĆ/ GNIEW*: пол. *zapłonąć gniewem; kipieć złością, wrzeć gniewem; ugasić gniew*; рус. *кипит гневом; пылатъ гневом; распалить гнев*; срп. *gori od besa // goreti od ljutine; bes kipi // raspaluje // gasi se*; в буг. *киќва оиќ ѓњав*; укр. *сќоќелиќиќи ѓнќвом (коќо), розќалиќиќи / заќасќиќи ѓнќв*; словач. *vzkypiet' hnevom*; мак. *врие од луќина//ќнев; исќура ѓнев//луќина*.

Во ова излагање би сакала да се фокусирам на три, меѓусебно поврзани прашања (точки):

1. местото на аналитичките и перифрастичните предикации меѓу останатите модели на *сложени* предикации (*complex predicates*),
2. внатрешни диференќијаќи во полето на аналитичко-перифрастичните предикати во светлината на теориите на прототипот

(*centrum-periferie*), како и идеите за полицентрични, радијални, градациски категории и сл.

3. потребата од специјални, еднојазични и повеќејазични лексикони со вакви поими, на словенските јазици, кои меѓу другото би служеле во глотодидактиката, преводите и пошироко: за потребите на автоматските обработувачи на текстови, исто така и во споредбената етнолингвистика, која се однесува на врските меѓу јазикот и културата како и откривање на јазичниот *свештозлѣг* „заг зборовише“.

Референците од ова рамниште, со неопходноста од кумулирање, формираат постоечки структурни и когнитивни теории и трудови на тема аналитичка / перифрастична предикација, особено во словенските јазици (вклучувајќи ги моите долгогодишни истражувања на полскиот јазик - Jędrzejko 1992, 1998, 2002 и др.)

Кон точка 1. Почетна точка ќе биде општата карактеристика на типовите сложени предикати, со помош на алатките обработени во граматиката на семантичка основа. Овие теоретски концепции, меѓу другото, биле инспирација за поголем број од веќе постојните научни трудови на оваа тема и помошни се при определбата на местото на перифрастичните предикати помеѓу другите модели на сложени природи. Во потесна смисла на зборот посебноста на вербо-номиналната перифрастика полесно се согледува врз основа на други типови *комплексни ѓредикации* (*complex predicates*) кои ја третираат како алтернатива на полнозначен „синтетичен“ глагол, според начинот да реализира „длабок“ предикат. Во овој случај може шематски да се претстават неколку типови сложени предикати¹, кои меѓу себе се разликуваат по структурата, лексичкиот состав и степенот на „поврзување“ на глаголот со именскиот дел односно интеграцијата на составните значења.

Тргуваме од основниот – според многу истражувачи – модел на аналитичка предикација:

$$\text{Модел 1: Pred}_{\text{complex/Vgener}} \rightarrow \text{Pred}_{\text{ANALIT}} \rightarrow [\text{V}_{\text{GENER}} + \text{NA//NE//Nabstr}]$$

¹ Треба да се подвлече, од чисто формален пристап функцијата прирок ја врши секој глагол во личноглаголска форма (финитивна), независно од неговата семантичка комплетност, па тогаш проблемот на сложените предикати (а и перифрастичните) едноставно не постои. Според други толкувања, примарно предодредени за извршување на оваа функција се полнозначните глаголи (автосемантички), меѓутоа синсемантичките глаголи не покажуваат дејства, значи немаат можност за прирекување, туку извршуваат помошни функции (по традиција како копула) при составувањето на сложени природи со именски дел во различни форми (N, Adi, Adv, Num).

Ова е најчесто разгледуван тип АВНС, на пр. *robić pranie* <> *prać*, *czuć strach* <> *bać się*; *wogi razgovor* <> *razgovara*. Аналитичноста / декомпозицијата на *предикатот* се однесува на „добивање *проспор*“ на генеричкото значење, заедничко за целата *група* именски/номинализирани *предикати*, кои се класифицирани како **ИМИЊА НА ДЕЈНОСТИ, СОСТОЈБИ, КАРАКТЕРИСТИКИ**. Синсемантичките вербализатори се *злаголи со отишо значење*: *robić, czuńić, dokonać, czuć, doznawać; powodować* (а понекогаш и: *wyrażać, okazywać, jawić się //objawiać się*)²; мак. *врши, врши, чини, води*; рус. *делать*, чеш. *delat'* итн. Тие изразуваат категоријални значења („дејност“, „спознавање“, „каузалност“ и сл.), носат глаголски граматички параметри (лице, време, начин итн.) давајќи назив-дејство (на именката) граматички контури/профил - како глагол. За целосното значење на целата конструкција одлучува називот на дејството (NA//NE//Nabstr), во којашто се исклучени тие параметри.

Сметам дека само за такви конструкции во потесна смисла на зборот правилен е називот *аналитичка* вербо-номинална структура. Таквите АВНС се во синонимна врска со полнозначниот глагол (алтернативно) со авто-семантични глаголи (исто така, често сродни морфолошки): пол. *czuć wstyđ = wstydzić się, odczuwać zakłopotanie = być zakłopotanym; robić awanturę = awanturować się*; мак. *врши замена = заменува, прави попис = попишува, води разговор = разговара*. Ваквиот аналитички модел го пополнува јазот во лексичкиот фонд кога веќе/кога уште не постои сроден полнозначен глагол со Nabstr, или кога номинализацијата многу се оддалечила од основното значење на глаголот (пол. *klęska → odczuć klęskę, wrazenie → robić wrazenie; lifting > zrobić lifting.*; мак. *љуби → wogi љубов*).

Вреди да се напомене дека во современиот полски јазик особено се забележува активноста на тој модел на „поглаголчување“ при позајмување именки кои во матичниот јазик се номинализации: *пол. robić montaż/remanent/ lifting; uprawiać surfing, stosować mobbing*; мак. *прави лифтинг/монтажа*.

Поради извесната регуларност и предвидливоста на структурата на ваквиот тип единици - генерирани преку регуларен механизам на аналитизација на вербалниот предикат без промена на неговото значење (и без дополнителни метафорични појаснувања) – нив би можела да ги опишува граматиката. Тогаш слободно можеме да прифатиме дека реализирачките конструкции на тој модел го создаваат *центарот* на категоријата аналитичко-перифрастични предикати.

² Збирот (инвентарот) глаголи од овој тип сепак би морал да биде доопределен на патот кон деталните проучувања – денес тоа е само теоретски постулат.

Модел 2. $\text{Pred}_{\text{complex/Vmetaf}} \rightarrow \text{Pred}_{\text{PERYFRAST}} \rightarrow [\text{V}_{\text{METAF}} + \text{Nabstr//NOMIN}]$

Вториот модел, најинтересен овде, но и контроверзен (*јазична единица* или граматички или лексички производ) и најтежок за систематско опишување, карактеризира друга (отворена) класа сложени предикати, далеку побогати отколку претходните. Тие се резултат на меѓусебното делување на аналитичките правила, предикатското значење како и вонграматичките процеси поврзани со метафоризација при концептуализацијата на именските предикати. Метафоризацијата го преформулира настанот, воведува и внесува додатни информации, со повеќе или помалку преносно значење отколку првиот тип аналитизми. За споредба: пол. *uczestniczyć <> mieć//brać //wziąć udział; rozkoszować się (czym) <> pławić się w rozkoszy; przeklinać <> rzucić klątwę, rozłożyć się <> wpaść w szal, żalić się <> wylewać żale, cieszyć się <> tryskać radością, zaproponować <> rzucić pomysł; мак. има//зема//дава збор; фрла клетва, зема учество.*

И покрај сличностите, предлагам прифаќање на овој тип перифрастични предикати V-N (како посебни во потесна смисла на зборот. Заради своето преносно значење и до определен степен вкоренетост во јазикот, претставуваат преодна зона меѓу фразеолошката лексика (*multiwerbizmy*) и фразеологијата. Се работи за конструкции на *фраземи* или *колокации* (посилно или послабо фиксирани). Станува збор за конструкции со секундарно синсемантички глаголи, примарно полнозначни, а во случајов употребени метафорично во функција на помошен глагол, значи не само ја вербализираат содржината на глаголско – именските предикати, туку, исто така, и метафорички ја профилираат (имаат метапредикативна функција). Овој тип предикативни изрази мотивираат концептуализации врз основа на *концептуални метафори* и тоа ги одделува од сите останати типови сложени предикати (т.н. глаголско – именски, модален или фазен). Овде глаголскиот елемент внесува граматичка информација и глаголски го определува дејството (како и кај секој тип сложени предикати), но исто така и неграматикализирани особини на процесите, состојбите или прирекуваните карактеристики, меѓу другото: фаза, темпо, начин на развој//траење на активностите, степен на интензитетот на состојбите/ карактеристиките и сл.. Пред сè, поинаку од останатите типови, го модификува концептуалниот профил на именскиот дел од предикатот и во овој случај има метапредикативен карактер. Во преносна смисла, глаголот ($\text{V}_{\text{METAF//METAPRED}}$) внесува зголемена пластичност. Овие додадени значења, кои ја оформуваат прирекуваната именска содржина, во основа произлегуваат од системот на когнитивните искуства и начинот на мислење, во утврдени јазично-културни скрипти итн. Поради тоа формата на ваквиот тип единици, понекогаш се случува да бидат непредвидливи, различни

во различни јазици. Со оглед на неправилните релации меѓу формата и содржината на таквите знаци се јавува потреба од специјален речник кој што ќе ги опишува вербо-номиналните перифрастични единици.

Преносните значења ја зголемуваат стилистичко – комуникативната атрактивност на таквите конструкции, што исто така е наклонето кон фразеологизациите кои на тој начин ги збогатуваат јазичните изразни средства за настаните, активностите, процесите.

Двата наведени и накратко опишани модели на аналитичка предикација со оглед на меѓусебно различните формални и семантични врски слободно може да се прифатат како елементи, класи на глаголот како *йолицентйрична кайеџорија*. Во строг центар на полето на таквите сложени (несоединети) знаци на прирекувања би биле полнозначни глаголи, при што една област од полето би ги претставувала првите ВНС (вербо-номиналните структури), обезбедувајќи класи на аналитичните конструкции (шема 1), а другите (или можеби периферната зона) би произведувале *йерифрасйични йредикайи* (вербо-номинални перифрази; ВНП) конструирани според вториот модел (шема 2). Помеѓу двете зони на лингвистички факти нема остри граници – тоа повеќе е зона на слободни преоди во зависност од семантиката на компонентите на таквите конструкции и степенот на фиксација. И двата вида спаѓаат во просторот „помеѓу“ лексиката и фразеологијата и синтаксата.

Се разбира, во полето на сложените предикати, покрај погоре наведените модели аналитични и перифрастични предикати, постојат исто така и други, добро познати и опишани во граматиките како модели на сложени природи: т.н. модални, фазни, фразеолошки (види модели 3,4,5). Ова е, исто така, аргумент за тезата на полицентризмот на категоријата на вербални предикати - во различни јазици изградени според нивните соодветни правила.

Во полскиот јазик (но и во другите словенски јазици) ќе се најде исто така:

Модел 3: $\text{Pred}_{\text{COMPLEX/VCopula}} \rightarrow [V_{\text{COP}} + N_{\text{KONKR}} // \text{Nabstr} // \text{Adj} // \text{Adv}]$

- односно, „класичен“ именски дел во глаголско-именски прирок, поврзувајќи се со помошен глагол *być//mieć, sta(wa)ć się, zostać* во функција на глагол-копула, кој носи граматички глаголски параметри (на пр. пол. *jest/ stał się //został szefem <> szefować; stał się mądry <>zmądrzał; staje się siwy <> siwieje* itp.- мак. е/бил/стана директор; стана паметен<>се опамети). Овие глаголи се прифаќаат за семантички „најпросирни“ („празни“) и затоа имаат најголема моќ за врзување (лексичка и граматичка) на именски дел од различни категории и форми, што сигнализира на горенаведената

структурна шема. Опозицијата *staje się > jest // był > stał się/został* е сигнал за категориите време, лице, број, исто така за фаза и/или аспект.³

Модел 4: $\text{Pred}_{\text{COMPLEX/VModal}} \rightarrow [V_{\text{MOD}} + V_{\text{INF/?}}]$

Во полскиот јазик се нарекуваат модални природи (*orzeczenia modalne*), односно сложени предикати со основните модални глаголи *móc, musieć, należy, wolno* и сл., кои бараат тесно определена форма на главниот предикат – обично во инфинитив (за споредба. пол. *musiał wyjechać; wolno palić*; рус. *нада итму*). Тие, исто така претставуваат поттип на сложена предикација, исто како и други поттипови од тие класи во поглед на синсемантичноста и метапредикативниот карактер V_{MOD} . Тоа е исто така „регуларен“ „продукт“ на граматиката. При тоа покажуваат сигурни – доста регуларни - врски со аналитичната и перифрастичната предикација, за споредба: *ktoś musi napisać (coś) <> nieos. trzeba zrobić (coś) <> analit. była konieczność // możliwość zrobienia (czegoś) <> peryfrast. zrodziła się konieczność zrobienia czegoś.*

Модел 5.: $\text{Pred}_{\text{COMPLEX/V Faz}} \rightarrow [V_{\text{FAZ}} + V// \text{NA}] \dots$

-односно, таканаречени *фазни природи (фазно-асїекїїни)*. Се работи за конструкции со основни фазни глаголи: *zacząć, trwać, przestać*, кои се врзуваат за предикат на настанот во алтернативна форма: вербална или именска – зависно од формата на синсемантичниот вербализатор, на пр. пол. *(kwiaty) zaczęły kwitnąć <> (kwiaty) rozkwit(a)ły* - а нелично само: *zaczęło się kwitnienie <> аналиїї. nastala pora kwitnienia; zaczął rozpaczać <> peryfrast. wpadł w rozpacz*. Како што се гледа се јавуваат корелации со други предикативни форми – вербални и/или сложени.

Model 6: $\text{Pred}_{\text{COMPLEX / IDIOM}} [V_{\text{METAFOR}} + N + \diamond + \diamond]_{\text{IDIOM/FRAZEM}}$

- ги означувам како т.н. фразеолошки природи (*orzeczenia frazeologiczne*), односно „типични“ идиоми во функција на прирок, синоними со некои глаголи. Сепак, нивната структура, за разлика од претходно споменатите типови, не може да се подреди под некаква воопштена формула. Ваквите *несоединїїї едїїници* ги карактеризира мала

³ При широко разбирање на помошните глаголи и термините сложени предикати // именски делови од глаголско-именски прирок се наоѓаат тука и други предикативни конструкции (тип Б-Е), без разлика на нивните внатрешни различности. И, токму тоа е една од причините за проблематичноста во терминологијата и определување на границите на перифрастичниот предикат.

варијантност и обично не прават фразеолошки и синонимни деривати. Со перифрастичната предикација ги поврзува тоа што имаат глагол, кој одлучува за профилот на граматичкиот идиом (лице, време, валенција и сл.). Благодарение на тоа можат да генерираат реченици. Нивното граматичко-составно својство (валенција, рекција) мора да биде опишано во фразеолошки речници со граматичка информација.

Би требало да се забележи дека помеѓу сите опишани типови на сложена предикација постојат разни корелации и поврзувања, што ја зголемува можноста на *составна синонимија* – сепак претставува потешкотија за прецизен опис на таквите зависности – особено за создавање на синонимни речници или за компјутерски потпомогнат превод.

Исто така, треба да се нагласи дека границата меѓу *фразеолошкиот* и *перифрастичниот* *предикаци* (модел 2 и 6) не е цврста. Во вербо – номиналните перифрази има бројни примери кои се добро закоренети, што веќе имаат статус на *фразеологизми* (спореди ги низиве: фраз. *zdusić łzy* < перифр. *zdusić płacz* < V: *nie płakać* : *Pred faz. przestać płakać*). Сепак, меѓу нив постојат и суштински разлики, кои со оглед на временската ограниченост нема да бидат разгледувани.

Предложената типологија на сложени единици-делови од сложените предикати (*complex predicates*) покажува преодност и внатрешни разлики во самата јазична категорија. Колку и да е несовершена, сепак ги илустрира најважните формално - семантички разлики меѓу различни типови на *несоединети знаци* на предикација - при нивните граматички (синтаксички) функции. Ова дозволува да се третира како една обемна *полиценрична категорија*, со неизострени внатрешни подделови и разноликост меѓу заемните поврзувања кои изискуваат понатамошни истражувања. Посочувам, исто така, на местото на *перифрастичниот* *предикаци* во тоа поле, што може да го олесни комплексното обработување на овој знаковен збир, меѓу другото, и од споредбена перспектива.

Кон точка 2. Врз основа на другите знаци од сложената предикација меѓу другото се разликуваат:

- силна врска со процесите на номинализација и аналитизација на прирекуваните содржини

- силна внатрешна семантичка интеграција на составните елементи: вербалниот и номиналниот

- утврдени во голема мера (фразеологизација), но сепак со определена способност за создавање нови перифрастични деривати и структурни варијанти; спореди: пол: *dać* > *ofiarować potoc* > *przyjąć potoc* < *odrzuć potoc*; *miłość rozkwita* > *miłość kwitnie* > *miłość więdnie*; мак: *дава ѱомош* > *ѱрифакѱ ѱомош* > *фрла ѱомош*; *љубов расцвейѱува* > *љубов цвейѱа* > *љубов свенува*.

- метафорична мотивација на глобалното значење, базирана на соодветни концептуални модели, дефинирани со терминот *концептуални метафори* на пр. КОМУНИКАЦИЈА е ПРЕНЕСУВАЊЕ на предмети: пол. *dać / wydać rozkaz (polecenie) <> odebrać/ przyjąć vs odrzucić rozkaz (iż.n. metafora przewodu)*; мак. *гава нареѓба /ирифаџи нареѓба /оџфрли нареѓба*;

ЧУВСТВА значи ОГАН: пол. *rozpalić gniew (złość, miłość, wstyd, pragnienie) <> płonąć gniewem > ugasić gniew* ; мак. *разѓорува сџрасџ / (из)џасне сџрасџ*.

- можност за преобразување / трансформација според граматичките правила, на пр. номинализација на перифразите (*wpaść w rozpacz > wpadanie w rozpacz*), реципроцитет, дијатеза и сл. (види пример во : Једржејко (red) 1998; Једржејко 2002)

- способност за образување сликовити *варијанџи* и *роднински иџерифрасџични изрази* врз основа на синонимија, антонимија, претварање (конверзија) итн., спореди: *budować szacunek <ant; konv> niszczyć szacunek; zyskać szacunek <ant> stracić szacunek*; мак. *џрагу говорба <> сруши говорба*

-создавање на сопствени синтаксички шеми (валенција и рекција), на пр. *иолску dać radę komu <> odrzucić radę kogo/ czyją <> odebrać radę od kogo*; мак. *гава советџ (кому, му), <> оџфрли советџ (чиј, на коџо) <> ирифаџи советџ (ог коџо)*

Овие и други карактеристики, кои нема детално да бидат опишувани, оставаат простор класата на перифрастични предикати да биде третирана како полицентрична категорија. Центарот на ова поле ќе биде означувано според имињата на определени поими (на пр. RADA, WSTYD, OBIETNICA, BADANIE и сл.), околу кои ќе се взат роднински фразеологизми, конструирани од разни глаголи во секундарна вербална функција (*RADA > radzić → peryfr. dać radę <> przyjąć / odrzucić radę; WSTYD -> wstydzić się/ zawstydzić > analit. zrobić wstyd (sobie/komu) <> peryfr. przynieść wstyd; okryć (się) wstydem; zmyć wstyd OBIETNICA> obiecać → dać obietnicę > złatać obietnicę*; мак. *СОВЕТ> советџува→ иџерифр. гавва советџ<> ирифаџа / оџфрла (огбива) советџ*.

Тие „семејства“ со своите посебни белези можат да покажуваат различни семантички релации (синонимија, антонимија, градација и сл.), што слободно дозволува исто така да бидат третирани како полицентрични категории, кои се шират радијално, верижно и градациски. А, сето ова, исто, дозволува во ваквиот модел на предикација да се согледа не само универзална појава туку и продуктивен механизам (модел) на зборообразување, дополнувајќи ги останатите модели на лексичко збогатување на определен јазик.

Кон точка 3. На крај би сакала да претставам определени предлози, дадени според хронологијата на настанок, за лексикографски опис на

полските знаци на *перифрастична* *предикација* во горенаведената смисла (конструкциите од презентираниот модел бр. 2). Овие предлози се разликуваат во теоретските претпоставки и практични решенија, прифатени и детално разгледани од нивните автори. Следува проба за нивен опис:

А: види кај Е. Јędrzejko, red. 1998 (детален опис на проектот и употребената нотација, симболи, кратенки и видови информации итн.). Почетна точка е значењето на Nabstr (номинализираниот предикат како центар на перифрастичното поле); со цел – опис на перифрастичните гнезда (гроздови), организирано од именка или синтаксичките потреби на перифразата како знаковна целина.

RATUNEK (МК: спас, спасување, помош) < verb. *ratować* (*kto, kogo, przed kim*)
- *dać / dawać ratunek* (*kto /co; komu; przed czym* = *ratować*

$Px,y,z \rightarrow N_{N+} daje ratunek + N_D + (przed NP_{Inst.})$

War.: - *nieść // przynieść // przynosić ratunek* (*kto/co; komu*) = *ratować, pomagać, wspierać*

-*ić / przybyć / przyjść / przychodzić na ratunek* <*komu / czemu*>: (z)robić coś, aby uratować kogo; zjawiać się po to, żeby (u)ratować?

Przykł.: *Tylko myśl o dzieciach dawała mi ratunek przed ostatecznym załamaniem.*

Niesiemy ratunek wszystkim zbląkanym. Tylko natychmiastowa operacja może przynieść ratunek temu człowiekowi. Ojciec przybył mi na ratunek w ostatniej chwili [+tempo]: *spieszyć / biec na ratunek; ruszyć / rzucić się na ratunek*: *ratować* szybko, nie zwlekając?

Diateza 1 : *otrzymać / uzyskać ratunek* <*kto, od kogo, przed czym*> ‘zostać uratowanym, ocalonym’

Przykł.: *W ostatniej chwili otrzymaliśmy ratunek od ekipy alpinistów francuskich*

Diateza 2 : *ratunek (dla kogo, przed czym) nadszedł/ przyszedł (od kogo)*

A: *szukać ratunku* < *kto, u kogo /w czym*>; **oczekiwać /wypatrywać ratunku**< *kto, od kogo*> ‘ktoś chce / liczy na to, że ktoś go będzie uratuje / że *da mu ratunek*’

Przykł.: *Ludzie szukają ratunku, gdzie mogą - chowają się przed nalotami (Kap.IMP. II). Nie szukaj u mnie ratunku przed karą, bo tu go nie znajdziesz.*

Konwers: **znaleźć ratunek (ktoś, u kogo// gdzie; przed czym)** ‘ktoś został uratowany’
 $Px,y,z \rightarrow N_n szuka ratunku + u + N_{Gen} / w N_L / gdzie + (przed N_{Instr.})$

Non-pers. **ratunek nadszedł / przyszedł** <*dla kogo; skąd// od kogo*> *ktoś został uratowany*

Przykł.: *Ratunek dla nas przyszedł w ostatniej chwili. Ratunek przed cierpieniem nadejdzie z najmniej spodziewanej strony*

nieos egzyst. **jest ratunek // nie ma ratunku** <*dla kogo; przed czym // od czego*> ‘*nie można uratować// pomóc; ~ nie można czemuś zaradzić; nie ma rady*’

Przykł.: *Nie ma już dla mnie ratunku. I nigdzie nie było ratunku przed ostateczną klęską.*

Py (x,z) → jest ratunek// nie ma ratunku + dla N_G (+ przed N_{iic})(por: ПОМОЩ; ОЦАЛЕНИЕ;

Б: Подолу се дадени примери од граматичкиот речник на именки, почетна точка е именката (именски предикат) и нејзините составни особености. - *vuqu. Grażyna Vetulani, Poznań 2000*; каде што е даден детален опис на проектот. Речникот не ги содржи значењата на конструкциите; се концентрира на врските на Nabstr со глаголите и нивните својства (валенција, рекција). Види исто: G. Vetulani, *Kolokacje werbo-nominalne jako samodzielne jednostki języka. Syntaktyczny słownik kolokacji na potrzeby zastosowań informatycznych. Cz. I. Poznań 2012* (и во електронска верзија).

Примери:

- **aberracja**, ż / *ulegać* (C), *być w stanie* (D); *popaść* w (B)
- **abnegacja**, ż / *popaść* w(B), *poddawać się*(C), *ulegać* (C)
- **abonament**, m / *wykupić* (B), *opłacić* (B)
- **alarm**, m. / *robić*(B) / NI o(B), *wywoływać* (B) / NI o(B), *podnieść*(B) / NI o(B), *wszcząć* (B)/ o(B)
- **aluzja**, ż / *czynić* (B, lmn) / *robić* (B) / N1 do (D), *pozwalać* sobie na (B, lmn)/N1 do(D)

В. Примери од планираниот речник на вербализатори

(види: *Piotr Żmigrodzki 2000* - детален опис на проектот).

Почетна точка (ключ) овде е глаголот во функција на вербализатор, види примери:

- **MIĘĆ1**(Adj+Acc); Fbaz [N-> cecha]: *mieć dużą trwałość, mieć słabe zdrowie...*
- MIĘĆ2** (Acc); Fbaz [N-> stan psychiczny // umysłowy]: *mieć myśl // pomysł /; mieć nadzieję...*
- **MIĘĆ3** (Acc); FBAz [N-+ modalny]: *mieć możliwość // możność; mieć obowiązek...*
- BUDZIĆ** (Acc); CAUS [N-> uczucie, stan psych. // ment]: *budzić sympatię, budzić strach, grozę, budzić niesmak, zniechęcenie*
- **DAWAĆ // DAĆ1** (Acc) FBAZ [N-> czynność]: *dawać // dać koncert, występ, recital, pokaz*
- **DAWAĆ // DAĆ2** (Acc +Dat) FBAZ [N ->akt intelekt.-wolityw]: *dawać // dać komu zgodę, pozwolenie, obietnicę*
- **ROBIĆ**, (Acc+Dat) FBAZ [N-> abstr]: *robić bałagan, zamęt, postępy ROBIĆ, (Acc+Dat); FBAZ [N-+ akt mowy]: robić wyrzuty, wymówki, awantury ;*
- **CZUĆ**, (acc); FBAZ [N-> uczucia, wrażenia zmysłowe]: *czuć sympatię, miłość, ból, strach, swędzenie*
- **WCHODZIĆ** [w Acc+Dat]; *nieos.inchoat. [N -> nałóg, zwyczaj, obyczaj]: coś weszło komu w nałóg, wchodzi w zwyczaj*
- **ZNAJDOWAĆ // ZNALEŻĆ2** [Acc + u // wśród Gen]; *konw. [N - posłuch, wiara]: znajdować wiarę u kogo // wśród kogo: znaleźć posłuch u załogi*

Наведените предлози може да послужат за изнаоѓање на оптимални начини за развој на лексикографски опис на овде разгледуваните конструкции од кои многу веќе се вкоренети во полскиот јазик (се среќаваат и во другите словенски јазичи) како *несоединета единица од речничкиот фонд*. Во секој случај, се чини дека само речник (најпрво еднојазичен) би можел да укаже на богатството на тие знаци, нивната формална, семантичка и прагматичко-стилистичка специфика во одреден јазик. За потребата и корисноста од таквите речници, особено споредбени, за лингвистичките истражувања, за глотодидактиката или преведувањето (вклучувајќи го и автоматското), за електронските пребарувачи и сл. излишно е да се зборува. Ова се однесува и на словенската перифрастика, која, се чини, е една од поинтересните и поважните задачи на славистичките истражувања.

Превод од полски јазик: Елена Мицевска Змејкоска

Библиографија

- Anusiewicz, J. 1978. Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim. Wrocław.
- Bogusławski, A. 1978. „Jednostki języka a produkty językowe. Problem tzw. orzeczeń peryfrastycznych” [In:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*. Red. M. Szymczak. Warszawa, 17–30.
- Bosilkov, K. 1979. „Glagolno-imennite ustojevni saeetanija - razvivasta se kategorija v savremennite slavjanske jezici”. *”Sapostavitelno ezikoznanije”* 4; Beograd, 38–40.
- Butler, D. 1988. „Leksykalne czasowniki posiłkowe w konstrukcjach peryfrastycznych typu *wywrzeć wpływ* na przeł XIX/ XX wieku”. *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej* 4: 71–82. Wrocław.
- Cattell, R. 1984. “Composite Predicates in English”. *Syntax and Semantics* 17. Sydney-Orlando-San Diego.
- Deribas, V. M. 1983. *Ustojevnyje glagol’no-imienne slovosocetanja russkogo jazyka. Slovar’ – spravočnik*. Moskva.
- Giry-Schneider, J. 1987. *Les Predicats nominaux en francais. Les phrases simples à verbe support*. Librairie DROZ; Geneve-Paris, 19–34.
- Grzegorzczkowska, R. 1999. „Problemy dyskusyjne w interpretacji tzw. orzeczenia imiennego”. [In:] *Studia lingwistyczne..* W. Banyś, L. Bednarczuk, S. Karolak (eds.). Katowice, 118–124.
- Hajrov, Š. V. 1990. „Analitični predikatni izrazi v slovanskih jezicih”. *Slavistična revija* 38, 27–37.
- Jędrzejko, E.(red.),1998. *Słownik konstrukcji werbo-nominalnych. Zeszyt próbny*. Warszawa.
- Jędrzejko, E. 2002. *Problemy predykcji peryfrastycznej. Konstrukcje-znaki-pojęcia*. Katowice.

- Lewicki, A.M. 1976. *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej*. Katowice.
- Lakoff, G., Johnson, M. 1982. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. 2009. *Gramatyka kognitywna*. Transl by E. Tabakowska et all.; Kraków.
- M'elčuk, I.A. 1968. „Strojenie jezykovych znakom i vozmožnyje formalno-smyslovyje otnošenija meždu nimi”. *Izvestija Akad. Nauk SSSR, Seria Literat. i jazyka* 5.
- Mindak, J.1983. *Peryfrastyczne konstrukcje predykatywne z parafrazą przymiotnikową (na mat. polskim, serbo-chorwackim i macedońskim)*. Wrocław.
- Radovanović M. 1977. „Dekomponovanje predikata (na primerima iz srpsko-hrvatskoga jezika)”. *Južnoslovenski filolog* 33, 53–80; Novi Sad.
- Tabakowska, E. 2000. *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*. Kraków
- Taylor, J. R. 2001. *Kategoryzacja w języku*. Transl.by A. Skucińska. Kraków
- Topolińska, Z. 1982. ”Perifrastični predikatski izrazi na medjuslovenskim relacijama”. *Južnoslovenski Filolog* XXXVIII, 35–49. Beograd.
- Topolińska, Z. 1979. ”O rzeczownikach jako wykładnikach predykacji”. *Opuscula Polono-Slavica* 383-390. Wrocław
- Vetulani, G. 2000. *Rzeczowniki predykatywne języka polskiego*. Poznań.
- Vetulani, G. 2012. *Kolokacje werbo-nominalne jako samodzielne jednostki języka*. Poznań
- Žmigrodzki, P. 2000. *Właściwości składniowe analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych*. Katowice.
- Žolkovski, W.M. , M'elčuk I.A. 1967. „O semantičeskom sinteze”. *Problemy kibernetiki* 19, 177-238. Moskva.

Ewa JĘDRZEJKO

PREDYKACJA PERYFRASYCZNA W JĘZYKACH SŁOWIAŃSKICH:
TEORETYCZNE I PRAKTYCZNE PROBLEMY
OPISU PREDYKATÓW ZŁOŻONYCH

Streszczenie

Artykuł dotyczy problemów opisu złożonych znaków predykcji (*complex predicates*), traktowanych jako kategoria policentryczna, obejmująca różne typy konstrukcji predykatywnych. Autorka koncentruje się na trzech zagadnieniach: 1. typologia modeli predykcji *złożonej*; 2. wewnętrzne zróżnicowanie predykatów analityczno-peryfrastycznych w świetle teorii prototypu (*centrum-peryferie*) oraz kategorii radialnych i gradacyjnych; 3. potrzeba tworzenia specjalnych leksykonów (jedno- i wielojęzycznych) konstrukcji peryfrastycznych w językach słowiańskich (przedstawiono też próbki takich słowników w języku polskim).

Przedmiotem szczególnego zainteresowania są predykaty peryfrastyczne. Na tle innych typów *orzeczeń złożonych* mają one cechy swoiste: formalne, funkcjonalne, semantyczne, składniowe, kognitywne i pragmatystyczne, które łącznie wyznaczają zespół kryteriów definicyjnych, wyróżniających znaki tej podkategorii.

УДК 811.163.3'367.625:811.162.1'367.625
811.162.1'367.625:811.163.3'367.625

Станислава-Саша ТОФОСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

МАКЕДОНСКИОТ ГЛАГОЛ САКА И НЕГОВИТЕ ПОЛСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ

Апстракт: Предмет на истражувањето е семантиката на основниот глагол за изразување желби и емоции во македонскиот јазик, глаголот *сака* и неговите полски еквиваленти. Со оглед на тоа дека глаголот *сака* во македонскиот јазик е полисемичен, целта на трудот е да се утврди кои се различните основни значења на *сака*, т.е. колку глаголски предикати *сака* има во македонскиот јазик и кои полски глаголи им се еквивалентни.

Клучни зборови: семантика, глаголски предикат, *сака* или емоции, полски, еквиваленти.

Предмет на истражувањето е семантиката на основниот глагол за изразување желби и емоции во македонскиот јазик, глаголот *сака* и неговите полски еквиваленти. Со оглед на тоа дека глаголот *сака* во македонскиот јазик е полисемичен, целта на трудот е да се утврди кои се различните значења на *сака*, т.е. колку глаголски предикати *сака* има во македонскиот јазик и кои полски глаголи се еквивалентни на тие значења.

Во консултираните речници на македонскиот јазик (Толковен речник на македонскиот јазик; Дигитален речник на македонскиот јазик; Речник на македонскиот јазик од З. Мургоски) се изделуваат по 7-8 значења на глаголот *сака*, некои од нив се поклопуваат, кај некои има разлики во дефинициите (толкувањата), а во сите е различен нивниот распоред во однос на примарноста на значењата. Со оглед на тоа што целта на овој труд не е да се коментираат одделните решенија, овде ги претставувам сите регистрирани значења, компилирано.

1. има желба, чувствува потреба за нешто - *сака да ѝ види, сакам да јадам*

2. има намера да направи нешто - *сакаше да се ѝонуди за ѝомош.. / сака нешто да каже*

3. бара, изискува нешто (од неког нешто) *ако сакаш ќе ѝи ѝлаѝам веднаш, што сакаш ѝи од мене?*

4. пожелува, посакува - *од срце сакам да усѝееш, сакам да ѝо исѝолниш својоѝ сон, Ти сакам сѝ најубаво.*

5. наоѓа задоволство, уживање во нешто (само во Речникот на Мургоски)–без пример

6. љуби - *ѝој искрено ја сакаша својаѝа девојка, само неѝо ѝо сакам*

7. почитува, уважува неког или нешто – *ѝо сакаше својоѝ чичко како ѝаѝко, сака класична музика*

8. (претпочитува нешто *кафеѝо ѝо сакам без шеќер*, за судбина, предодреди (за Господ) –*Госѝод сакал ѝака*

Цел на овој труд е да се анализираат и да се установат само основните (главните) значења на *сака* и да се пронајдат нивните полски еквиваленти. Нема да се разгледуваат оние значења кои произлегуваат од специфичните употреби во одредени говорни чинови (барање, молба и и сл.учтивни изрази), во фразеологизми и оние во кои како субјект односно доживувач не се јавува човек. Другите посспецифични значења на *сака*, што се развиле преку понатамошна семантичка деривација, како и неговата употреба во специјални контексти и ситуации, може да бидат предмет на интерес на посебни статии.

Во македонско –полскиот речник се izdelуваат три основни значења на *сака* и соодветно се даваат нивни еквиваленти: 1.пожелува –*chcieć, pragnąć*; 2. љуби- *kochać, lubić*; 3. имперс. треба – *trzeba, należy*. Гледајќи во обратен правец, како македонски еквиваленти на споменатите полски глаголи покрај *сака*, се наведуваат и следните блискозначни глаголи: *chcieć* – сака, бара; *lubić* – сака, бендисува *kochać* – сака, љуби, е заљубен во неког.

Основните значења на еквивалентните глаголи на *сака* во полски ги разгледав и во *Wielki słownik języka polskiego* (<http://www.wsjp.pl>) и овде ги наведувам нивните дефиниции, па така:

chcieć: 1. *czuć potrzebę, aby coś mieć, robić lub aby coś się stało;*

lubić: 1. *mieć wobec jakiejś osoby pozytywne uczucia i chcieć przebywać w jej towarzystwie.* 2. *znajdować przyjemność lub radość w czymś* и

kochać: 1. *czuć, że jakaś osoba jest nam bardzo bliska, i troszczyć się o nią, mając na uwadze jej dobro i szczęście;* 2. *odczuwać więź emocjonalną z jakimiś ideami lub miejscami, wyrażającą się szacunkiem i troską o nie;* 3. *znajdować dużą przyjemność w zajmowaniu się czymś.*

Пред да поинам на конкретната анализа на значењата на глаголот *сака*, би сакала да кажам дека со своето примарно значење, според семантичката класификација на предикатите, *сака* се вбројува во предикатите од втор ред. Предикатите од втор ред, кои уште се нарекуваат и ментални предикати, се оние што информираат за внатрешните ментални ставови (интелектуални, емоционални, волитивни) со кои човекот го оценува светот што го опкружува и/или за човековата сетилна перцепција на тој свет, такви се глаголските предикати како *знае*, *мисли*, *верува*, *зборува*, *вика*, *се радува*, *се ѝлаши*, *сака* итн. (Тополињска 2016). Семантички, нивни аргументи се човекот (или други персонификувани објекти) како референт на првиот аргумент и некоја ситуација (настан) како пропозиционален втор аргумент (Karolak 2002, Topolińska 2015). Синтаксички, првиот аргумент се реализира како именска синтагма, а вториот аргумент може да биде или комплементарна реченица или именска синтагма што е резултат на кондензација – номинализација. Тоа важи и за *сака* како волитивен предикат, кај кој вториот аргумент обично се реализира како комплементарна реченица со глагол во субјунктив (да- конструкција), именска синтагма што е резултат на номинализација, а често и само преку именската синтагма која е аргумент на подредената пропозиција.

Пр. *Сакам да се најијам вода.* > *Сакам вода.*

Сакам да заврне. > *Сакам да ѝагне дожд.* > *Сакам дожд.*

Сакам да ѝливам. > *Сакам ѝливање.*

Децаѝа не сакааѝ да јадаѝ салаѝа. > *Децаѝа не сакааѝ салаѝа.*

Според Бужаровска (2012), која има истражување за семантичката деривација на глаголот *сака* во македонскиот јазик, *сака* има три главни значења: *сака*₁ – ‘има желба, посакува’, *сака*₂ – ‘му се допаѓа’, *сака*₃ – ‘љуби’. Таа наведува дека во други индоевропски јазици, постојат посебни глаголски лексеми за секое од овие значења. Таква е и ситуацијата во полскиот јазик, каде на *сака*₁ му одговара главно *chcieć*, на *сака*₂ му одговара *lubić*, а на *сака*₃ – *kochać*.

Според Бужаровска (2012), постои основна семантичка разлика меѓу глаголот *сака*₁ (со волитивно значење) од една страна и *сака*₂ и *сака*₃ (со емоционални значења) од друга. *Сака*₁ (волитивно *сака*) припаѓа во желбени предикати и изразува желба на човекот да направи нешто или да има нешто. Неговото главно семантичко својство е волиција односно мотивација на субјектот да изврши едно потенцијално дејство. *Сака*₂ (емотивното *сака*- синонимно со допаѓа) е глагол на позитивна емоција и означува уживање. Човекот чувствува задоволство кога тој учествува во некоја ситуација или активност што создава кај него позитивно искуство.

*Сака*₃ (емотивното *сака*- синонимно со *љуби*) се развил од *сака*₂ со таа разлика што посакуваниот ентитет не е настан туку човек. (Бужаровска 2012:71)

Го прифаќам начелно постоењето на овие 3 одделни значења, односно 3 различни предикати означени со *сака*. Но, за попрецизно определување на значењата на *сака*, (и доведување во врска со значењата наведени во македонските речници) како и за одредување на полските еквиваленти, ќе ги разгледам семантичките компоненти на релацијата означена со соодветниот глаголски предикат, моделите на нивна синтаксичка реализација како и семантичките карактеристики на аргументите на нивните предикатско-аргументски структури. И ќе отворам некои прашања и дилеми во врска со тоа што е/ што треба да биде основа за izdelување на посебните значења: дали се тоа семантичките карактеристики на аргументите, особено на вториот аргумент или некои семантички компоненти на самата релација изразена со предикатот?

САКА₁

Во значењата на *сака* во македонските речници, како и во толкувањата на основните глаголи од ова семантичко поле во речниците на други јазици (англиски, српски, хрватски и др.), како основни семантички компоненти се среќаваат поимите: ‘потреба’, ‘желба’, ‘намера’. Во некои од нив врз основа на тоа дали се работи за потреба или желба, се izdelуваат посебни значења, а во други сите се вбројуваат во едно значење. Тука се наметнува прашањето која е разликата меѓу нив и дали врз основа на таа разлика може да се izdelат две/три посебни значења на *сака*.

Во психологијата, потребата значи отсуство на нешто битно и неопходно за човекот да се чувствува добро. Задоволувањето на потребата (физичка, физиолошка, а и духовна) носи чувство на задоволство, односно субјектот по задоволувањето на таа потреба се чувствува добро, убаво. Желбата се смета за конкретизирана замисла за тоа што би ја задоволilo потребата на човекот. Во таа смисла, за разлика од потребите, кај желбите не се работи за нешто што му е неопходно на човекот, туку за тоа што тој мисли дека би му предизвикало чувство на задоволство. Намерата се дефинира најчесто како замисла, решеност да се направи нешто.

Ако го разгледаме примерот **Сакам кафе** – *Chcę kawę*, подаден без контекст, не е јасно дали се работи за: **потреба** – *Сакам кафе* (затоа што ми треба за да се разбудам, да функционирам нормално), синонимно со *Ми ѝ треба кафе*. : *Potrzebuję kawę* или за **желба** – *Сакам кафе* (затоа што сакам да го почувствувам тој вкус, за да ми биде убаво): синонимно со *Ми се ѝие кафе*. : *Mat ochotę na kawę. Chcę mi się wypić kawę.*

Од значењето на чувствувањето потреба или имањето желба за нешто може да произлезе и намерата да се направи нешто за да се задоволи потребата. Прашање е дали во семантиката на самиот глаголски предикат *сака* се содржи и таа компонента (намера) или таа се дознава, се изразува од контекстот. Дали *Сакам да одам во Италија.* е само желба (*Сакам да одам во Италија ама немам пари.*) или и намера (*Сакам (и планирам) да одам во Италија, лејово.*)?

Тешко е да се разграничи каде завршува потребата, а каде почнува желбата, а без контекст не може да се знае дали субјектот има желба или и намера да ја реализира таа своја желба или само ја искажува желбата.

ѝр. Секој од нас има свои желби, но повеќејќи од нив осигнуваат само во соничијата и често ни недостигајува храброст за да ги сироведеме на дело.

Затоа сметам дека во експликацијата на *сака*₁ треба да стојат и поимот ‘потреба’ и ‘желба’ поврзани со сврзникот *или*, а не е неопходно да стои поимот ‘намера’.

Предложена експликација на *сака*₁ – ‘некој има ѝпотреба или желба да има нешто, да направи нешто или да се случи нешто’.

Во синтаксичката реализација на *сака*₁ како втор аргумент може да се јават: а) комплементарна реченица со глагол во субјунктив (да-конструкција), пред сè со глагол од свршен вид (за изразување на една проицирана/нефактивна конкретна резултативна, инхоативна, лимитативна и др. ситуација); *Сакам да се напијам чаша вода. Сакам да се качам на врвот. Сакам да ѝадне дожд.*; б) именска синтагма што е резултат на кондензација – номинализација; *Сакам ѝомош > Сакам некој да ми ѝомоѓне.*; в) именската синтагма која е аргумент на подредената пропозиција: *Сакам вода, дожд, пари... Сакам вода < Сакам да се напијам (чаша) вода.*

Полски еквивалент на САКА1 е *chcieć* со своето примарно значење. И во полскиот јазик има еквивалентна синтаксичка реализација: *chcieć + bezokolicznik, żeby zdanie, czego.*

Chciałam wyjść ale nie mogłam.

Chciał żeby mu ktoś pomógł. > Chciał pomóc.

Chcę wodę, pieniądze, deszcz(u?).

САКА₂

Значењето на *сака*₂ е семантички деривирано од *сака*₁ и означува постоење на позитивни емоции на субјектот кон правењето на некоја активност или учествувањето во некоја ситуација, воопшто. Се согласувам

со Бужаровска која смета дека ова значење на *сака*₂ потекнува од позитивното искуство на човекот во врска со неговото учество во претходни такви ситуации и чувството на задоволство што тој го имал секогаш кога се наоѓал во нив, односно кога ја правел соодветната активност. Во таа смисла, постои метонимиска поврзаност меѓу двете *сака* поради асоцијативната врска на волитивното (желбеното) *сака* (посакува) и емотивното *сака*, затоа што работите што ни се допаѓаат се работите што ги посакуваме, и обратно. (сп. Бужаровска 2012)

Сметам дека *сака*₂ може да се експлицира како ‘некој ужива во нешто, му се допаѓа кога прави нешто/некоја активност (*сакам илвивање, чииање, иаиување, разговори*), кога е некаде (*сакам ирприрода, вода, иланини* и сл.), кога има нешто (*сакам свечени фусијани, интересни книги*) кога е во друштво со некого (*сакам иамејни луѓе, сакам сиорјисии, сака кучиња*). Извршувањето на некоја активност е поврзано со некој објект или друг учесник на ситуацијата или со местото каде се одвива активносста и затоа е можно пропозициите со кои се искажуваат позитивните емоции (допаѓањето) да се редуцираат до некој од тие аргументи. Во ова значење, *сака* може да се замени со *ми се допаѓа* нешто, *ми се допаѓа* /*уживам* кога сум некаде и *ми се допаѓа* /*уживам* кога правам нешто/ со некого.

Па така, *сакам иамејни луѓе* значи *ми се допаѓаат иамејни луѓе*, односно *сакам/ ми се допаѓа кога разговарам/се дружам со иамејни луѓе, кога слушам иишо зборуваат иамејни луѓе* и сл. ; *сакам ирприрода < сакам кога сум во ирприрода, кога шетам во ирприрода; сакам иланини: сакам да се качувам ио иланини, сакам кога сум на иланина* сл.

Синтаксичката реализација на *сака*₂ е иста како и онаа на *сака*₁, вториот аргумент може да биде: глагол во субјунктив (да-конструкција), или пропозиционална ИС (глаголска именка) или ИС која е редуција на подредената пропозиција до некој нејзин аргумент. Она што е специфично за значењето на *сака*₂ е хабитуалноста, повторувањето, па затоа во речениците во кои вториот аргумент на *сака*₂ се реализира како комплементарна реченица, глаголот во субјунктив мора да биде од несвршен вид (*сакам да чииам, да шетам. да иијам вода*). За разлика од *сака*₁ кога желбата на субјектот се поврзува со еден конкретен настан/ситуација што би требало да заврши со нова ситуација како резултат и глаголот е обично од свршен вид. Спореди,на пример: *Сакам да се наијам вода (сака₁)* : *Сакам да иијам вода. (сака₂)*.

Но, и во речениците со *сака*₁ може да се јави глагол од несвршен вид како именување на тоа дека субјектот има потреба или желба да прави одредена активност извесен период, а не само да изврши една конкретна акција (*да ирочииа, да се наиие, да ирошеиа*). Дали се работи за една конкретна акција или за хабитуалност, секако одлучува контекстот. Во

полскиот јазик тоа не е неопходно, затоа што постојат различни лексеми за двете значења: **chcieć** кој му соодветствува на *сака₁* и **lubić** на *сака₂*.

Штшо сакаш да ѝравиш сеџа?

Сакам₁ да чииџам, не сакам да џледам штелевизија.

Chcę czytać, nie chcę oglądać telewizję.

Штшо сакаш да ѝравиш во слободно време?

Сакам₂ да чииџам, не сакам да џледам штелевизија.

Lubię czytać, nie lubię oglądać telewizję.

Хабитуалноста се изразува и со објект во множина, па затоа во овие реченици употребените именски синтагми се или во множина или генерички употребени форми на ИС во еднина. Во оваа смисла, особено во ситуациите кога се работи за материјални именки, контекстот е тој што одлучува дали се работи за *сака₁* или *сака₂*.

Спореди: **Сакам куче** (*сака₁*): **Сакам кучиња**. (*сака₂*)

Chcę psa. **Lubię** psy

Сакам вино (*сеџа сакам да се наџијам вино*):

Chcę wina.

Сакам вино (*секоџаш сакам да џијам вино, сакам добри вина*):

Lubię wino.

Како што споменав погоре, на *сака₂* во полскиот јазик му соодветствува глаголот **lubić**. Но, според *Wielki słownik języka polskiego* во полскиот јазик се разликува *lubić₁* од *lubić₂* врз основа на карактеристиките на вториот аргумент. Значењето на *lubić₁* се објаснува со ‘znajdować przyjemność lub radość w czymś (robić coś albo mieć coś’), наспрема значењето на *lubić₂* кое е ‘mieć wobec jakiejś osoby pozytywne uczucia i chcieć przebywać w jej towarzystwie’. Во синтаксичката реализација на *lubić₁* во функција на втор аргумент може да се јави инфинитив како име на активноста (*puć, czytać, podróżować* itd.) или именски синтагми што означуваат предмети, појави и животни, а не и такви што означуваат човек. (*lubić₁ + alkohol, kawę, książki; przyrodę; ciszę, pieniądze; konie, psy; towarzystwo*)

Во синтаксичката реализација на *lubić₂* како втор аргумент може да се јават само ИС што означуваат човек, т.е. луѓе (секогаш во множина) и од тоа се изведува значењето на ‘X има позитивни емоции кон некого и сака да е во негово друштво ‘mieć wobec jakiejś osoby pozytywne uczucia i chcieć przebywać w jej towarzystwie’ (*lubić₂ + ludzi; dzieci, dziewczyny, facetów, studentów kobiety, mężczyzn, młodych, obcych; blondynki; siebie*).

Се поставува прашањето што е разликата меѓу: *Тој сака коњи, мачки, кучиња* и *Тој сака деца, жени, блондинки, ситуденџии* итн. (*ужива кога е во друштво со нив, кога прави нешто со нив*)?

Дали не се работи секогаш за тоа дека кога некому му се допаѓа нешто/некој, тој **сака да прави нешто** или **да биде** со него, односно *ужива во тоа*? Дали не се работи само за редукција на пропозицијата до објектот на неименуваното дејство од подредената пропозиција? Во таа смисла, не сум сигурна дека врз основа на природата на вториот аргумент претставен со ИС (во случајов луѓе наспрема сè друго) треба да се изделат две посебни значења. Ако треба да се изделат две значења, тогаш можеби тоа би било врз основа на имањето емоции кон живо суштество кои не можеш да ги имаш кон предмет или појава?

Спореди: *Тој многу сака кучиња, деца* со значење дека има подлабоки емоции кон нив наспрема *Тој многу сака книги, кафе, ѓари* итн. каде таков тип на емоции не се можни.

САКА₃

Сака₃ е различно од *сака₂* и *сака₁*, по изразувањето на основната релација, но тоа не значи дека не е во врска со нив. Поврзаноста на сите значења на *сака* е во изразувањето некакви емоции, но со *сака₃* се изразуваат чувства, емоции што човекот ги има кон конкретни луѓе или живи суштества од неговото опкружување, *сака₃* изразува емоционална состојба, а не волицција, желба да се прави/направи нешто (без разлика дали тој настан вклучува луѓе или не). Во таа смисла, *сака₃* не е предикат од втор ред, туку од прв ред¹, тој изразува релација на човекот кон другите луѓе (или други ентитети што тој ги персонифицира).

Според Бужаровска, *сака₃* се развил од *сака₂* со таа разлика што посакуваниот ентитет не е настан туку човек, и неговата експликација е ‘Х посакува да биде со одредена личност духовно и/или физички близок’, односно ‘да ја има’ во метафоричка смисла. (2012: 72).

Се согласувам дека како основа за изделување на *сака₃* од претходните значења може да биде тоа што аргументот не е настан (ситуација). Па, така во синтаксичката реализација на овие пропозиции се јавуваат само именски синтагми. Но, не се согласувам со предложената експликација на *сака₃*. Сметам дека овој предикат не означува *посакување* на субјектот да биде близок со некого, туку само *чувствуввање* емоции кон некого. Блискоста е важна семантичка компонента на *сака₃*, но таа не е посакуван

¹ Предикатите од прв ред изразуваат релации меѓу човекот и материјалниот свет што го опкружува, а тука спаѓаат и живите организми. (Тополињска 2016)

односно со вториот учесник на ситуацијата туку е предуслов субјектот да има/ да чувствува такви емоции кон него. Токму затоа како најчести колокации (аргументи) кај *сака*₃ се јавуваат луѓе со кои агенсот е во блиска емотивна врска (*родитџели, деца, роднини, љубовници или Боџ, сонароднициџе* од таму метонимично *џаџиковинаџа* итн.).

Предложена експликација на *сака*₃- ‘чувствува љубов за некого (нешто), длабоки емоции и поврзаност, приврзаност’.

Би можело да се каже дека основни семантички компоненти на *сака*₃ се позитивните емоции што човекот ги чувствува кон некого и блискоста меѓу субјектот и вториот учесник во ситуацијата. Доколку се работи за некој со кого субјектот не е толку близок, емоциите што ги чувствува не се толку длабоки (љубов), иако се позитивни, и врз таа основа можеби може да се издели друго значење (или подзначење на *сака*₃), како чувство на наклонетост почит кон некого, како и вреднување на неговите карактеристики (*сиџе џо сакаа џрофесороџи, си џи сакам соседиџе* и сл.), иако тоа можеби може да се изрази и со *сака*₂. Ова прашање, како и прашањето дали во значењето на *сака*₃ се содржи и семантичката компонента ‘грижа за доброто на У’, во смисла на тоа дека кога чувствуваш љубов се грижиш и за доброто на тој што го сакаш, што е „предмет“ на љубовта, остануваат отворени за понатамошни истражувања.

Како еквивалент на *сака*₃ во полскиот јазик се јавува глаголот *kochać*. Но, според *Wielki słownik języka polskiego* се разликува *kochać*₁ и *kochać*₂ кои што се izdelуваат како посебни значења, меѓу другото врз основа на тоа дали се работи за емоционална поврзаност со човек (*czuć, że jakaś osoba jest nam bardzo bliska*): *kochać żonę, matkę, przyjaciela* или со некои места, идеи и сл. (*odczuwać więź emocjonalną z jakimiś ideami lub miejscami*): *kochać Rzym, wolność* itd. Заедничката семантичка компонента на овие две значења е грижата за доброто на оној или она што се сака/ *kocha*: (*troszczyć się o nią, mając na uwadze jej dobro i szczęście-kochać*₁) и (*wyrażając się szacunkiem i troską o nie*), а разликата меѓу нив е елементот на почит кој се јавува кај *kochać*₂.

Во полскиот јазик постои и *kochać*₃ кој се разликува од *lubić*₂ само по интензитетот на задоволството при хабитуалното правење на некоја активност. *Lubię czytać powieści psychologiczne : Kocham czytać powieści psychologiczne*. Во македонскиот јазик оваа разлика може да се изрази со додавање на количествениот прилог *мноџу* при преводот на речениците со *kochać*₃ (*Сакам да чииџам џсихолоџки романи : Мноџу сакам да чииџам џсихолоџки романи*) или евентуално со друг глагол што изразува посилни емоции од сака, како на пр. *обожава* (*Обожавам да чииџам џсихолоџки романи*).

На крајот би можеле да заклучиме, дека глаголот *САКА* во македонскиот јазик има 3 основни значења на кои им соодветствуваат следните полски глаголи:

*saka*₁ – ‘чувствува **потреба**, има **желба** да има нешто/ да направи нешто, да се случи нешто (за да се чувствува добро, убаво)’ на кое му одговара полскиот глагол *chcieć*₁;

*saka*₂ – ‘му се допаѓа и чувствува **задоволство** кога прави нешто, е некаде, е со некого, ужива во тоа’, на кое му одговараат полските глаголи *lubić*₁ и *lubić*₂;

*saka*₃ – ‘чувствува длабоки емоции и поврзаност, приврзаност (**љубов**) кон некого (нешто)’ на кое му одговараат полските глаголи *kochać*₁ и *kochać*₂.

Сите останати значења, специфични употреби и овде поставените дилеми остануваат предмет на интерес за понатамошни истражувања.

Користена литература:

на кирилица:

Бужаровска Е. 2012: „Семантичката деривација на глаголот *saka*“. *XXVI Научна конференција на меѓународниот семинар за македонски јазик, лиџераџура и кулџура*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје 2012: 65-79.

Тополињска 2016: „Основна поделба на предикатите“ (одржано предавање на лингвистичката работилница на ИЦАЛ-МАНУ, во рамки на манифестацијата Научна и уметничка визита во Куќата на Уранија, Охрид 2016 г.)

на латиница:

Grochowski M., 1980: *Pojecie celu. Studia semantyczne*. PAN, IJP, Ossolineum, Wroclaw 1980.

Karolak S. 2002: *Podstawowe struktury skladniowe, jezyka polskiego*. Slawistyczny osrodek wydawnyczy, Warszawa 2002.

Topolińska Z. *Zmiana perspektywy*, PAU, Krakow 2015

Wierzbicka A. 1996: *Semantics: primes and universals*. Oxford University Press 1996.

<http://psihologija.com.mk/osnovni-chovekovi-potrebi>

Консултирани речници:

Бидоески Б., Пјанка В. и З. Тополињска 1990. *Полско-македонски и македонско полски речник*. Скопје/Варшава: Македонска книга/ПВН

Диџитален речник на македонскиот јазик (<http://www.makedonski.info>)

Мургоски, Зозе. 2006. *Речник на македонскиот јазик*. Скопје:

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

Wielki słownik języka polskiego (<http://www.wsjp.pl>)

Stanislava-Stasha TOFOSKA

MACEDOŃSKI CZASOWNIK SAKA I JEGO POLSKIE EKWYWALENTY

Streszczenie

Przedmiotem badań jest semantyka podstawowego czasownika wyrażania pragnień i emocji w języku macedońskim - *SAKA*, oraz jego polskich ekwywalentów. Czasownik ten w języku macedońskim jest polisemiczny, natomiast w języku polskim istnieje kilka leksemów czasownikowych wyrażających te znaczenia. Celem pracy jest więc ustalenie, które ze znaczeń czasownika *saka* są podstawowe w macedońskim i jakie polskie czasowniki im odpowiadają.

Adam DOBACZEWSKI

*Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń, Polska*

SZEREGOWE REPETYCJE CZASOWNIKÓW W JĘZYKU POLSKIM¹

Abstrakt: W niniejszym artykule przedmiotem opisu są polskie powtórzenia czasowników. Można wśród nich wyróżnić dwa zasadnicze typy. Pierwszy ma charakter ogólny (ponadjęzykowy) – są to powtórzenia czasowników imperfektywnych z możliwością koordynacji syndetycznej (por. *Pada, pada i pada*, por. też np. ang. *It is raining, and raining, and raining*), funkcjonujące podobnie w różnych językach. Drugi typ jest specyficzny dla polszczyzny – są to reduplikacje czasownika delimitatywnego (por. np. *Poczytał, poczytał i zasnął*). Wykazują one specjalne właściwości (czasowniki formalnie są perfektywne, blokują koordynację syndetyczną, wymagają określonego konturu intonacyjnego), co przemawia za potraktowaniem takich podwojeń jako specyficznej jednostki operacyjnej języka polskiego (oraz zapewne innych, choć nie wszystkich, języków słowiańskich). Zaprezentowana zostanie również propozycja szczegółowej interpretacji semantycznej tego typu konstrukcji.

Słowa kluczowe: powtórzenie, czasownik, szeregi syndetyczne i asyndetyczne, język polski

1. Jak wiadomo, reduplikacja jako zjawisko morfologiczne, w szczególności gramatyczne, nie występuje we współczesnych językach europejskich (pod tym względem Europa jest specyficzną wyspą na tle pozostałych języków świata, por. np. Rubino 2005). To ogólne stwierdzenie dotyczy także języków słowiańskich, choć można w nich wskazać specyficzne i regularne podwojenia (najczęściej całkowite), które nie są po prostu wypadkiem powtórzeń wewnątrzdaninowych (tzw. „intraclausal repetitions” według terminologii Wierzbickiej 1986) jako zjawiska tekstowego o charakterze ogólnym, międzyjęzykowym, jak np. ang. *A long, long time ago* lub *It is raining, and raining, and raining* (łatwo zauważyć, że takie powtórzenia są swobodnie przetłumaczalne).

¹ Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2014–2018.

Dotyczy to m. in. układów takich podwojeń, które wprawdzie przypominają powtórzenia – choćby ze względu na ich międzywyrazowy charakter – jednak są specyficzne dla określonego systemu językowego i nie można ich swobodnie przekładać na inne języki (por. np. ros. *Дег бил-бил — не разбил...*, Плуңгян, Рахилина 2010, lub *Ну, кто-кто, а Коля придет...*, Санников 2008). Są one ponadto – jak inne jednostki leksykalne i gramatyczne – wyposażone w określone funkcje systemowe.

W niniejszym artykule – z punktu widzenia wskazanej opozycji: ogólnotekstowe, ponadsystemowe zjawisko powtarzania vs specyficzne językowo jednostki operacyjno-repetycyjne – przedmiotem opisu będą polskie szeregowe repetycje czasowników, takie jak *Pada, pada i pada* oraz *Poczytał, poczytał i zasnął*. Charakteryzują się one tym, że powtórzony zostaje leksem czasownikowy dokładnie w tej samej formie wraz z jego pozycją składniową, natomiast między członami tego powtórzenia interakcja składniowa jest zasadniczo zablokowana. Pod tym względem przeciwstawiają się one innym możliwym konfiguracjom repetycyjnym, tj. powtórzeniom leksemu w różnych formach i pozycjach składniowych (przykładem czasownikowej repetycji tego typu jest układ typu *Pracować (to oni) pracują, ale...*), którymi nie będziemy się tutaj zajmować.

Wskazane typy wewnątrzdzaniowych szeregowych powtórzeń czasownikowych trzeba też wyraźnie odróżnić od repetycji całości wypowiedzeniowych, wśród których – obok powszechnego i międzyjęzykowego zjawiska tekstowego, które można nazwać „powiedzeniami wielokrotnymi” („multiple sayings”, por. Stivers 2004) – znajdują się wypadki specyficznych językowo, wyraźnie określonych prozodycznie jednofrazowych (fonologicznie) układów (z wyraźnym przyciskiem na drugiej okurencji wyrazu) typu *Wiem, 'wiem* (por. ros. *знаю-’знаю*), będących najpewniej produktami jednostek operacyjnych polskich i rosyjskich. Charakterystyczny dla nich jest odpowiedni kontekst oraz związana z nim funkcja potwierdzania właściwego odniesienia elementów kontekstu. Jest jasne, że powtórzeniu w takim trybie podlegają także miniwypowiedzenia nieczasownikowe (por. np. *Czy to na pewno Zosia? – Zosia, 'Zosia!*). Między innymi z tego względu ten typ repetycji również nie będzie nas tu interesował.

2. Wewnątrzdzaniowe szeregowe repetycje czasowników w polszczyźnie reprezentują wyraźnie dwa podstawowe typy, które znacznie się między sobą różnią. Pierwszym jest powtarzanie czasownika niedokonanego z możliwością koordynacji syndetycznej (faza ze spójnikiem zasadniczo zamyka wówczas szereg i całe zdanie). Przykłady takich konstrukcji zawierają poniższe zdania, por.:

- (1) *Szli, szli, aż doszli do wielkiej polany.*
 (2) *Co to za lato? Ciągle tylko pada, pada i pada.*
 (3) *A oni ciągle siedzą i siedzą. Kiedy wreszcie sobie pójdą?*

Drugim typem jest konstrukcja z powtórzeniem czasownika delimitatywnego², który jako jedyny spośród czasowników perfektywnych może konstituować szereg repetycyjny, por. np.:

- (4) *Potańczyli, potańczyli i poszli spać.*
 (5) *Dziadziusь poczytał, poczytał i zasnął.*
 (6) *Pospacerował, pospacerował, a potem wrócił do domu.*

Jeśli idzie o typ pierwszy (por. (1)–(3)), to typowa dla takich powtórzeń jest interpretacja podkreślająca ciągłość lub powtarzalność wskazywanych zdarzeń (często z odcieniem zniecierpliwienia lub znużenia), która ma wyraźnie ikoniczną motywację. Co bardzo istotne – takie same szeregi z podobną interpretacją występują w rozmaitych językach. W podobnym duchu interpretowane są konstrukcje rosyjskie (por. np. Санников 2008: 373–377) typu:

- (7) *Он пос и пос.*

a także analogicznie zbudowane konstrukcje występujące w wielu innych językach (o „iterujących” znaczeniach szeregów czasownikowych zob. m. in. w: Mau 2002, Stefanowitch 2007, Stolz et al. 2011, Kallergi 2015).

Zatem układy takie można traktować jako zjawisko ponadjęzykowe w tym sensie, że jest oparte na ogólnych mechanizmach tkwiących w ikonicznym odczytaniu szeregu. Ponadto można je uznać (tak też różnojęzyczne odpowiedniki zasadniczo były w literaturze traktowane) za typowe, wzorcowe niemal przykłady powtórzenia (jako zjawiska mającego miejsce na poziomie składniowym) przeciwstawiającego się reduplikacjom, obciążonym funkcjonalnie nierzadko w sposób arbitralny. W przeciwieństwie bowiem do reduplikacji, które mają w różnych systemach językowych ściśle określone, czasem wręcz przeciwstawne lub przynajmniej konkurencyjne znaczenia (por. np. Mattes 2014, Stolz et al. 2011: 179), powyższe szeregi repetycyjne mają w różnych językach powtarzające się, bardzo zbliżone, a w pewnym zakresie identyczne niemal cechy formalne i funkcjonalne.

² Nazwę tego typu formacji na *po-* (*delimitativa*) przejmuję od A. Bogusławskiego (2003, 2004). Wcześniej – badając polskie i czeskie czasowniki z przedrostkiem *po-*, C. Piernikarski (1975) nazywał interesującą nas funkcję tego formantu „czasowo-determinacyjną”, w skrócie „rodzajową”, która wnosi „do akcji czasownika, wyrażonej przez temat, ograniczenie (małej) miary czasu” (Piernikarski 1975: 26).

K. Kuiper (1982: 496), który analizował angielskie konstrukcje tego typu, twierdził, że układy z powtarzaniem czasownikami, do których można wstawiać spójnik, dają się zinterpretować według ogólnej reguły łączenia tychże, tzn. że np. *He walked, walked, and walked* można odczytać albo „sekwencyjnie” (por. „... he walked and then walked some more”), albo „kombinatorycznie” („the walker merely walked a lot”), czyli dokładnie tak, jak odczytuje się układy nierepetycyjne typu *He ran, jumped, and hopped*. Wprawdzie taka interpretacja nie wyjaśnia do końca wszystkich ograniczeń (np. braku możliwości użycia czasowników dokonanych w takich układach w wypadku języków dysponujących opozycją aspektu), jednak pokazuje, że można takie szeregi repetycyjne odczytywać jako wpisujące się w ogólne ramy składni.

Możliwość wstawienia spójnika ma ponadto swoisty skutek uboczny. Pojawienie się segmentu spójnikowego sprawia, że szeregowy układ czasownikowy bywają np. odnotowywane w słownikach, i to nie tylko jako przykładowe wypełnienie pozycji spójnika łącznego, lecz także w charakterze osobnego „znaczenia” tego spójnika. Obserwacja ta dotyczy nie tylko słowników języka polskiego, które notują w związku z wypełnieniem repetycyjnym osobne znaczenia spójnika *i*, lecz także słowników innych języków (i odpowiednich spójników). Jednak w świetle przytoczonych obserwacji Kuipera (1982), a także w obliczu swobodnej przetłumaczalności takich szeregów i identycznego niemal ich rozumienia w różnych językach, nie można uznać takich propozycji słownikowych za uzasadnione. Postulowane przez słowniki osobne znaczenia tych spójników wypadnie zatem odrzucić (choć rzecz nie jest aż tak prosta, jak ją widział Kuiper)³.

3. Układy repetycyjne z formacjami delimitatywnymi na *po-* (por. wyżej (4)–(6)) zachowują się natomiast pod wieloma względami w sposób specyficzny. Najpierw trzeba zauważyć, że *delimitativa* jako jedyne spośród czasowników perfektywnych mają zdolność tworzenia szeregów powtórzeniowych, przy czym są to szeregi wyłącznie bezspójnikowe, zasadniczo dwuelementowe, z następującą po nich obligatoryjną kontynuacją, która wprowadza nowe zdarzenie, implikujące zakończenie aktywności delimitatywnej.

Z punktu widzenia kluczowej dla nas opozycji, jaka zachodzi między powtórzeniem jako działaniem mownym a opartymi na repetycji jednostkami operacyjnymi danego języka, szeregi duplikowanych delimitatywów stanowią ciekawy przypadek. Na pierwszy rzut oka wyglądają podobnie do repetycji iterujących z formami imperfektywnymi, szczególnie kiedy porównamy układy analogicznie zbudowane, np. (1) i (6). Nie można też zaprzeczyć, że (6) wydaje się różnić od układu bez repetycji, np. *Pospacerował, a potem wrócił do*

³ Więcej szczegółów na temat interpretacji szeregów „iterujących” znajduje się w oddanej do druku monografii: Dobaczewski 2018.

domu jedynie tym, że „pospacerowania” w drugim wypadku było może trochę mniej niż w pierwszym (a nawet taka różnica nie jest wcale bezdyskusyjna). Przypomina to ikonicznie motywowaną repetycję z imperfektywami. Ponadto w językach słowiańskich dysponujących kategorią aspektu, w tym formacjami delimitatywnymi, układy repetycyjne z ich udziałem mogą funkcjonować bardzo podobnie. Por. np. identyczny niemal *casus* w języku rosyjskim (przykład (8) pochodzi z artykułu A. Israeli, 1997: 591, a (9) z pracy A. Bogusławskiego, 2004: 73):

- (8) *Витька постоял – постоял, да и нажал на кнопку звонка.*
 (9) *Дождик покропал, покропал и перестал.*

Można by zatem podejrzewać, że podwojenia delimitatywów reprezentują również ponadjęzykowy ogólny, ikonicznie motywowany mechanizm powtarzania. Przeciwno takiej interpretacji przemawia jednak fakt, że repetycje delimitatywne są wyraźnie ograniczone tylko do określonego wzorca składniowo-intonacyjnego. Gdy porównamy przytoczone wyżej przykłady (4)–(6) z analogicznymi konstrukcjami z pojedynczą okurencją delimitatywu (czyli np. układami *delimitativum + spójnik + perfectivum*), różnica nieco się zaciera i istotnie można odnieść wrażenie, że w (4)–(6) jest po prostu powtórzenie o jakiejś emfaticznej, wzmacniającej funkcji, podobnie jak w wypadku szeregów atrybutywnych, np. *Dawno, dawno temu...* Okazuje się jednak, że pojedyncze wystąpienie delimitatywu ma wyraźnie większą swobodę okurencyjną niż podwojone.

Po pierwsze, pojedyncze *delimitativa* mogą występować w otoczeniu należnych im podrzędników, zarówno argumentowych, jak i modyfikujących (por. np. (10)–(13)). Po drugie, nie wymagają one kontynuacji (por. (11)), a w każdym razie nie wprowadzają dla niej tak wyraźnych ograniczeń, por. np. (10). Po trzecie, mogą wprowadzać informację o zmianie aktywności, również w niedelimitatywnym kontekście, por. (12)–(13), (choć same nie mogą występować w pozycji przewidzianej jako kontynuacja dla podwojonego *delimitativum*); por. np.:

- (10) *Dziadek już przeczytał gazetę, więc teraz pewnie wybierze się, jak zwykle, na spacer.*
 (11) *Jaś pospał sobie już dwie godziny.*
 (12) *Marysia przeczytała sobie książkę, a potem pooglądała telewizję.*
 (13) *Marysia ugotowała obiad, a potem pooglądała telewizję.*

Wszystkie powyższe konteksty są całkowicie niedozwolone dla repetycji delimitatywu – dla niego jest przewidziana z góry tylko jedna określona rama składniowo-intonacyjna, którą można zapisać następująco:

$$(14) V_{\text{delim}'} V_{\text{delim}} \text{ conj } V_2 \text{ (z kadencją i zwykłym przyciskiem na } V_2\text{)}^4$$

Oczywiście same czasowniki delimitatywne mają i inne swoiste, wynikające z ich własności semantycznych ograniczenia, których dokładnego przeglądu tutaj nie przedstawię (przedmiotem analizy uczynił *delimitativa* rosyjskie w swym artykule A. Bogusławski, 2004) – dla nas istotne jest teraz to, że konteksty dla nich całkowicie dopuszczalne, a nawet typowe (por. jeszcze np.: *Co będziesz robił? – Poczytam.*) nie mogą być realizowane w układzie repetycyjnym poza wskazaną w (14) ramą.

Można by jeszcze podnieść argument tego rodzaju, że podobny do (14) układ $V_p, V_1 \text{ conj } V_2$ jest również charakterystyczny dla iterującej repetycji czasowników niedokonanych. Dla nich jednak ten schemat nie jest wiążący – po spójniku może np. wystąpić ten sam czasownik po raz trzeci. Co więcej, repetycje z imperfektywami można dalej multiplikować, a rezygnując z zamknięcia konturu (por. np. *Szli, szli, szli...*), uzyskuje się cały czas odpowiedni efekt iteracyjny. Jest wprawdzie układ taki (w przeciwieństwie do np. *Szli, szli, szli, aż dotarli na miejsce*) prozodycznie niedokończony, jednak uruchomiony pragmatyczny mechanizm interpretacyjny działa niezmiennie, przy czym potrójnie podtrzymuje nieodparte wrażenie, że marszu było więcej niż w wypadku zwykłej, pojedynczej okurencji czasownika. Natomiast rama (14) przewidziana dla duplikacji delimitatywu jest pod groźbą najzwyklejszej dewiacji składniowej nie do ruszenia: wystąpienie potrójne **Pospacerował, pospacerował, pospacerował...* jest nieinterpretowalne zarówno z zamknięciem konturu, jak i bez niego, a brak zamknięcia przy duplikacji (*pospacerował, pospacerował...*) nie da się odratować i odczytać tak, jak robi się to w wypadku zawieszenia frazy z imperfektywami.

Obserwacje te potwierdzają tezę, że w wypadku szeregu delimitatywnego nie mamy do czynienia z otwartym wachlarzem odczytań pragmatycznych lub innych interpretacji naddanych, tylko z mającą określoną postać składniową i prozodyczną gotową jednostką systemową. Zatem mimo sugestywnych podobieństw zewnętrznych między podwojonymi delimitatywami a repetycjami iterującymi, należy te pierwsze potraktować jako specyficzne dla danego języka operacje, a nie ponadjęzykowe powtórzenia.

4. Jeśli idzie o ładunek semantyczny tkwiący w operacji podwajania delimitatywów, to trzeba przyznać, że jest on z pewnością ascetyczny. Przypo-

⁴ V_{delim} oznacza powtarzany czasownik delimitatywny, V_2 – czasownik komunikujący nowe zdarzenie, implikujące zakończenie aktywności delimitatywnej. To, co zachowawczo oznaczone zostało przez *conj*, w zasadzie ogranicza się do dwóch realizacji, mianowicie *i* (por. (80)–(81)) oraz *a* – w tym drugim wypadku konieczne jest dodanie wyrażenia komunikującego następstwo: *potem, następnie, później* itp.; por. np. (6).

mnijmy, że według interpretacji A. Bogusławskiego (2003), *delimitativa* prezentują dość osobliwy typ czasownika dokonanego ufundowanego na czasowniku niedokonanym (fundowanym z kolei na prostszym czasowniku dokonanym). Wykorzystując zaś zaproponowaną przez tego autora propozycję rekonstrukcji znaczenia rosyjskiej operacji delimitatywnej *po-* (Bogusławski 2004), można by (w dużym uproszczeniu) rzec, że np. *poczytał* to tyle, co wykonał w określonym przedziale czasowym pewną serię przeczytań (bo tym jest czytanie) czegoś⁵.

Czy w wypadku *poczytał, poczytał (i zasnął)* porcja przeczytań czegoś musi być większa od porcji, która jest w *poczytał (i zasnął)*? Taka interpretacja narzuca się niemal ikonicznie, zwróćmy jednak uwagę, że sytuacja jest tu zgoła odmienna od tej, która ma miejsce wypadku iteracji imperfektywów – mimo duplikacji delimitatywu seria czynności nadal pozostaje względnie niewielka. W powyższych przykładach o czymś czytaniu w obu wypadkach mamy do czynienia z pewną serią „przeczytań”, a repetycja nie tyle gwarantuje jej powiększenie (choć oczywiście go nie wyklucza), ile sprawia nieodparte wrażenie, że rzeczona aktywność delimitatywna jest już odbiorcy znana. A zatem spośród poznawczych aspektów funkcjonowania tej operacji (oprócz oczywistych walorów pragmatyczno-rytmizacyjnych) może wchodzić tu w grę jakaś presupozycja dotycząca wiedzy odbiorcy na temat wiadomej czynności delimitatywnej. Trudno sobie na przykład wyobrazić sensowne wystąpienie naszej repetycji w całkowicie „zerowym” kontekście, to jest takim, w którym czynność delimitatywna wraz z jej okolicznościami pojawia się jako całkowite *novum*. Osobnik, o którym nic do tej pory nie wiedzieliśmy, którego np. dopiero wprowadza jakaś narracja (choćby najprostsza w rodzaju *Co X porabiał w tym czasie?*), może przez chwilę pospacerować, pooglądać wystawę, w szczególności porozglądać się po okolicy itp., natomiast kontekst taki zupełnie nie pozwala na pojawienie się delimitatywu w podwojonej postaci. Żeby dopuścić możliwość jego repetycji, kontekstowo muszą być dane wcześniej jakieś informacje o teźże czynności, a przynajmniej te jej okoliczności, które – ze względu na specyfikę składniową naszej operacji – będą właśnie wyzerowane (por. wyżej wskazaną wyraźną tendencję do braku podrzędników w podwojonych układach delimitatywnych).

Przyjrzyjmy się teraz drugiemu aspektowi naszej operacji, a mianowicie obligatoryjnej kontynuacji wprowadzającej zmianę aktywności komunikowanej przez *delimitativum*. Związana jest z kolejną drobną cechą semantyczną tej

⁵ Uproszczenie to nie uwzględnia istotnego elementu znaczenia *po-*, jakim jest brak ewentualnych przeciwdziałań dla czynności delimitatywnej. Cała formuła paralokucyjna jest następująca: (*po*) *a* such that (i) *b* was aware of the possibility of *a*'s *v*-ing from t_i to t_n (ii) it is not the case that *b* caused *a* not to *v* from t_i to t_n is such that something happened so that *a* *v*-ed from t_i to t_n (Bogusławski 2004: 71)

operacji, to jest zapowiadaniem powiedzenia czegoś innego na ten sam temat (można uznać, że jest to ten sam komponent, który – według J. Wajszczuk (1997) – immanentnie tkwi w spójnikach takich jak *i*, *a*, będących *de facto* częścią naszej jednostki operacyjnej). Co więcej, wydaje się, że *delimitativum* powtórzone przesądza jednoznacznie o zakończeniu danej aktywności. Wprawdzie zwykła, pojedyncza okurencja sama w sobie także niesie informację o ustaniu ciągu „małych zdarzeń” (por. Bogusławski 2004), jednak nie wyklucza ona kontynuacji w postaci działań jakoś stowarzyszonych, w tym nawet powrotu do aktywności wyjściowej, por. np.:

(15) *Pośpiewali, potańczyli, potem znów zaczęli śpiewać.*

Zdanie powyższe (15) jest pod względem syntaktycznym i prozodycznym zupełnie skończone, nie da się natomiast w taki sam sposób skończyć zdania ufundowanego na operacji podwajania delimitatywu. Owszem, można w (16) zdublować element *pośpiewali*, w żadnym jednak razie nie będzie można uznać takiego zdania za skończone, por.:

(16) *Pośpiewali, pośpiewali, potańczyli, (potańczyli), potem znów zaczęli śpiewać...*

Zdanie to można potraktować tylko jako niedokończone, przerwane, natomiast zakończone powinno być – właśnie ze względu na repetycję delimitatywu – jakąś sekwencją implikującą zaprzestanie zabawy, np. *...i w końcu poszli spać*. Z taką frazą w kadencji zdanie (16) będzie bez zarzutu.

Ze wszystkich powyższych obserwacji wynika, że istotnie ładunek semantyczny tkwiący w naszej operacji jest skromny, ale można wskazać w nim następujące trzy elementy: presuponowanie jakiejś wiedzy odbiorcy o czynności delimitatywnej i jej agensie, przesądzenie zakończenia tejże czynności i zobowiązanie do powiedzenia czegoś innego na ten sam temat (standardowo jest to wskazanie wprost zmiany aktywności agensa). Bardzo wstępnie i roboczo można by zawartość treściową operacji o schemacie (14) wysłowić następująco:

(17) ‘o kimś, kto robił V_{delim} (co₁ jest takie, że wiesz coś o czymś₁), kto przestał robić V_{delim} , trzeba powiedzieć coś innego: ___[V_2]⁶

4. Podsumowując, podkreślmy raz jeszcze, że mimo pewnego podobieństwa formalnego z innymi układami repetycyjno-szeregowymi,

⁶ Więcej szczegółów uzasadniających proponowaną formułę definicyjną, w tym także odpowiednio szeroki wachlarz przykładów korpusowych potwierdzających przedstawione intuicje semantyczne, zawiera cytowana tu już praca Dobaczewski 2018 (w druku).

a w szczególności z iteracjami imperfektywnymi, które mają charakter ogólny, ponadjęzykowy, trzeba układy podwojonych delimitatywów (w ramach przewidzianych przez schemat (88)) widzieć jako rezultaty specyficznych językowo jednostek operacyjnych języka, w tym wypadku polskiego. Jednocześnie pamiętać należy, że podobne układy zasługujące na osobne jednostkowo-operacyjne potraktowanie mogą występować w innych językach słowiańskich (np. w rosyjskim), choć sama obecność w systemie czasowników dokonanych typu delimitatywnego nie musi przesądzać o możliwości ich repetycji w przewidzianym układzie (przykładem niech będzie język czeski, w którym takie repetycje nie występują).

Warto też przy okazji zwrócić uwagę, że w literaturze przedmiotu często nie odróżnia się układów typowych dla rozmaitych języków od układów specyficznych, które faktycznie trzeba traktować jako produkty operacji danego systemu językowego. Znamienne, że opisując rosyjskie tzw. *KTC* (*конструкции с тождественными словоформами*), cytowany tu już Sannikov (Санников 2008: 376–378) wymienia obok siebie swobodnie przetłumaczalny typ (4) oraz układy nominalne typu (18)–(19) i szeregi perfektywne (20)–(21), por. np. (przykłady Sannikova):

(18) *Профессор какой-то завальященький. Ну, бомж и бомж.*

(19) *Этот бомж на вид такой солидный, интеллигентный. Ну, профессор и профессор.*

(20) *Дорога плохая... Упал он. (Ну), упал и упал... Встал и дальше пошел.*

(21) *Сашку Ермолаева обидели. Ну, обидели и обидели – случается.*

które nie mają identycznie zorganizowanych formalnie odpowiedników w innych językach (w tym również w języku polskim). Jest jasne, że układy powyższe reprezentują najpewniej dwie osobne specyficzne operacje języka rosyjskiego.

Bibliografia

- Bogusławski, A. 2003. *Aspekt i negacja*. Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej UW.
- Bogusławski, A. 2004. "Small is beautiful. A note on verbs of small events", *Типологические обоснования в грамматике. К 70-летию профессора В. С. Храковского*. Ред. А. П. Володин. Москва: Знак, 61–75.
- Dobaczewski, A. 2018. *Powtórzenie jako zjawisko tekstowe i systemowe. Repetycje, reduplikacje i quasi-tautologie w języku polskim*. Toruń: UMK (w druku).

- Israeli, A. 1997. "Syntactic reduplication in Russian: A cooperative principle device in dialogues", *Journal of Pragmatics* 27, 587–609.
- Kallergi, H. 2015. *Reduplication at the Word Level: The Greek Facts in Typological Perspective*. Berlin–Boston: Mouton de Gruyter.
- Kuiper, K. 1982. "Once more with feeling: modifier repetition as a stylistic rule", *Linguistics* 20, 493–517.
- Mattes, V. 2014. *Types of Reduplication. A case study of Bikol*. Berlin–Boston: Mouton de Gruyter.
- Mau, T. 2002. *Form und Funktion sprachlicher Wiederholungen*. Frankfurt a. M. etc.: Peter Lang.
- Piernikarski, C. 1975. *Czasowniki z prefiksem po- w języku polskim i czeskim (na tle rodzajów akcji w językach słowiańskich)*. Warszawa: PWN.
- Rubino, C. 2005. "Reduplication: form, function and distribution", *Studies on Reduplication*. Red. B. Hurch. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 11–29.
- Stefanowitsch, A. 2007. „Wortwiederholung im Englischen und Deutschen: eine korpuslinguistische Annäherung“, *Wiederholung, Parallelismus, Reduplikation. Strategien der multiplen Strukturanwendung*. Red. A. Ammann, A. Urdze. Bochum: Universitätsverlag Brockmeyer, 29–45.
- Stivers, T. 2004. "No no no and other types of multiple sayings in social interaction", *Human Communication Research* 30 (2), 260–293.
- Stolz, T., Stroh, C., Urdze, A. 2011. *Total Reduplication. The Areal Linguistics of a Potential Universal*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Wajszczuk, J. 1997. *System znaczeń w obszarze spójników polskich. Wprowadzenie do opisu*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Wierzbicka, A. 1986. "Italian reduplication: cross-cultural pragmatics and illocutionary semantics", *Linguistics* 24, 287–315.
- Плунгян, В. А., Рахилина, Е. В. 2010. „Тушат-тушат — не потушат: грамматика одной глагольной конструкции”, *Лингвистика конструкции*. Red. Е. В. Рахилина. Москва: Азбуковник, 83–94.
- Санников, В. З. 2008. *Русский синтаксис в семантико-прагматическом пространстве*. Москва: Языки славянских культур.

Адам ДОБАЧЕВСКИ

РЯДЫ РЕПЕТИЦИЙ ГЛАГОЛОВ В ПОЛЬСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Предметом описания в этой статье являются польские повторения глаголов. Среди них существует два основных типа. Первый имеет общий (внеязыковой) характер – это повторения глаголов несовершенного вида с возможностью синдетической координации (см. *Pada, pada i pada*, см. тоже англ. *It is raining, and raining, and raining*). Они функционируют в удобном языке аналогично. Второй тип специфичен для польского языка (а также некоторых славянских языков) – это редупликации ограничительных глаголов (см. напр. *Poczytał, poczytał i zasnął*, см. тоже русс. *Он почитал, почитал и заснул*). Для них характерны особые свойства (это глаголы формально совершенного вида, которые блокируют синдетическую координацию и требуют определенного контура интонации), что позволяет принять их как специфические оперативные единицы польского языка (и, возможно, других славянских языков). Будет также представлено предложение детальной семантической интерпретации таких конструкций.

УДК 811.163.3'367.625'37:811.162.1'367.625'37
811.162.1'367.625:811.163.3'367.625'37

Виолета НИКОЛОВСКА

Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип
Факултетот за образовни науки Штип, Македонија

**КОГНИТИВНИТЕ ПРОЦЕСИ НА ПОМНЕЊЕ И ЗАБОРАВАЊЕ
ОД СЕМАНТИЧКИ И СИНТАКСИЧКИ АСПЕКТ
(македонско-полски паралели)**

Апстракт: Во трудот ќе ги анализираме когнитивните глаголи од семантичкото поле: *ĩamĩti (ĩameĩti), se seiĩti, (mi) ĩĩekna, забораџи* и нивните полски еквиваленти: *pamiĩtaĩ, przypominaĩ sobie, zapomnieĩ*, како и изразите: *przyszło mi na myĩl, przyszło mi do głowy*. Според полската школа на семантичка синтакса глаголите се предикативни изрази на предикати од втор ред, кои го одразуваат внатрешниот свет на човекот, неговите интелектуални, емотивни и волитивни процеси. Како прв аргумент на овие предикати се јавува човекот, а вториот аргумент е сегмент од внатрешниот живот на човекот. Глаголите ќе бидат анализирани од аспект на нивното значење и од аспект на нивните синтаксички можности. Семантичката анализа ќе ја поткрепиме и со сознанијата од когнитивната лингвистика (Lakoff and Johnson 2003; Kĩvecses 2002), особено со анализата на когнитивните механизми метафора и метонимија, кои имаат влијание и при развојот на полисемијата на лексемите. Концептуалната метафора и концептуалната метонимија ги отсликуваат когнитивните механизми по кои умот и искуството го структурираат јазикот. Сликата за светот станува јазична реалност. При анализата на синтаксичките можности на глаголите од ова семантичко поле ќе се послужиме со принципите на полската школа на семантичка синтакса (Тополинска 1995; Тополињска 1997; Grochowski, Karolak i Topolińska 1984).

Клучни зборови: Семантика, семантичка деривација, концептуална метафора, синтакса, синтаксичка деривација

Когницијата е општ термин што се однесува на свесноста и мислењето, исто така и на специфичните ментални акти како восприемање, внимание, интерпретирање, паметење, верување и очекувања. Сите овие ментални однесувања резултираат во она што се нарекува процесирање

на информацијата, или трансформација на сетилниот инпут во ментални репрезентации и манипулација со овие репрезентации (Larsen and Buss 2008: 393). Предмет на овој труд ќе бидат когнитивните глаголи што се однесуваат на менталните процеси на сеќавање, помнење и заборавање во македонскиот и во полскиот јазик. Од семантички аспект, тоа се предикати од втор ред кои го одразуваат внатрешниот свет на човекот, неговите интелектуални, емотивни и волитивни процеси. Нивниот појдовен аргумент по дефиниција е човек, додека вториот аргумент е дел од внатрешниот свет на човекот, сп.: *мисли (некој дека ...), чувствувва (некој дека ...), сака (некој да ...)* и сл. (Тополињска 1995: 14). Семантичко-синтаксичката анализа на когнитивните предикати од семантичкото поле на сеќавање, помнење и заборавање ќе ја правиме согласно со принципите на полската школа на семантичка синтакса (Тополињска 1995; Тополињска 1997; Grochowski, Karolak i Topolińska 1984).

Анализата ќе ја започнеме со македонските глаголи. За македонскиот јазик, за нашата анализа, од ова семантичко поле ќе се задржиме на глаголите: *ѝамѝи (ѝамеѝи), ѝоѝсеѝи, се ѝоѝсеѝи, се сеѝи, сѝомене и забораѝи*¹. По анализата на секој македонски глагол, ќе ја прикажеме семантичката анализа и синтаксичките проекции на соодветните полски глаголи.

1. Глаголот *ѝамѝи (ѝамеѝи)* во Толковниот речник на македонскиот јазик (ТРМЈ П Том IV: 22) е протолкуван како: 'држи во сеќавање, запомнува, не заборава'. Примерите кои се наведени се: *Тоа ќе го ѝамеѝиме дури сме живи. Дейѝеѝо малку го ѝамеѝеше ѝаѝка си*. Интенцијално-синтаксичкиот речник на македонските глаголи (ИСРМГ П Том IV: 15-16) за овој глагол предлага три типа синтаксички конструкции: во сите три типа, согласно со дефиницијата за предикатите од втор ред што ја дава полската школа на семантичка синтакса, првиот аргумент е човек, претставен преку именска синтагма во функција на субјект. Од трите типа предложени конструкции, вториот ја отсликува синтаксичката шема на предикатот *ѝамеѝи* во неговото значење ѝма способност да чува во меморијата, во умот: *Таа ѝамеѝи, не е ѝоѝребно да ја ѝоѝсеѝуѝаш. Мојоѝ гедо ѝамеѝеше, ниѝиѝо не забораѝеше. Сѝариоѝ добро ѝамеѝеше*. Синтаксичката шема што ја предлага ИСРМГ опфаќа, покрај именската синтагма во функција на субјект, факултативна, незадолжителна можност за појавување на прилошка определба за начин (претставена со симболот ± п И (Адв)_{мод}) и на зависна реченица во

¹ Во нашата анализа нема да ги земеме сите глаголи што ги има во речникот на македонскиот и на полскиот јазик соодветно, а спаѓаат во ова семантичко поле, како *заѝамеѝи, ѝоѝсѝомне, ѝодзабораѝи* и сл. Исто така, нема да се занимаваме и со видските разлики меѓу глаголите сè додека тие не внесуваат разлики во семантиката на глаголите и нивните синтаксички својства. Наша цел е да се задржиме на порепрезентативните глаголи од ова семантичко поле.

функција на објект ЗР (О)². Во примерите што се приведени, се среќаваат модални модификатори на предикатите, но никаде не се среќава реченичен аргумент, што е разбирливо за ова значење на предикатот *ѝамеѝи*, бидејќи секое приведување на конкретната содржина што се памети, го оддалечува предикатот од генеричкото значење на 'способност за чување во меморијата, умот' и ја актуализира оваа способност во дадено време, поврзувајќи ја со конкретни настани или предмети. Затоа, сметаме дека во ова значење, поврзувањето со конкретен настан или конкретен предмет што се памети е контрадикторно. Другите два типа конструкции даваат различни формализации на предикатско-аргументската структура што се јавува како втор аргумент на предикатот *ѝамеѝи*: оформена како реченица ЗР (О) или оформена како реченична номинализација – И (Од)³. Именската синтагма во функција на директен објект може да биде репрезент и на предметен аргумент (човек, предмет, физичка карактеристика на човек) и со право во ИСРМГ за неа стои квалификацијата „без ограничување“⁴. Примерите се следните: *И Трајко не ѝамеѝеше коџа неџовиѝе родиѝели слеџле од Орлово и се заселиле во чифлиџоѝ на Рамадан-беџ. Никој не ѝамеѝи од коџа на улицаѝа живеаѝ влашкиѝе фамилии. Дали ѝамеѝуваѝ /дали си сѝомнуваѝ /коџа бевме, мило либе /двајца на ѝрошеѝка. Памеѝиѝи како дојде во селоѝо само со ѝорбе в раце. Тие ѝамеѝаѝи како изгледала ѝорано оваа џлавичка; ... Памеѝам, оѝи ѝо сокациѝе ѝаа вечер, речиси секоја џодина, имаше криџав снеџ, ѝо сѝреѝиѝе на куќиѝе висеа долџи мразуѝи, а сиџакоѝ ми џи боџкаше уѝиѝе и ноздриѝе. И Јас како ѝоџодем, му џо ѝамеѝам белеџоѝ на враѝоѝи... Марко Проказник сѝаса доџна: жена му, ни ликоѝ веќе не ѝ џо ѝамеѝеше, ја закоѝаа без ѝаџачки и на џробиѝиѝаѝиа немаше никој. Во „Работѝнички“ не ѝамеѝаѝи ваква лоша иџра на домашен ѝѝерен. Во селоѝо ѝамеѝаѝи мноџу чуда – сѝ едноѝо ѝоџодем од друџоѝо. Јаков Иконоѝисец, осѝанал сам, врел и во оклоѝ на модриѝи, наеднаѝ безимен и буѝнаѝи на некое дно на кое само месоѝо ја ѝамеѝи својаѝа болка⁵.*

² Исказна, декларативна дел -реченица, т.е. реченична комплементација. Според полската школа на семантичка синтакса: предикатско-аргументска структура како втор аргумент на предикатот од втор ред.

³ Именска синтагма во функција на директен објект.

⁴ Може да се паметат отсекоци од време (ден, година, час, момент), и настани, оформени како именки: *сон, болка, чудо* и сл. Може да се паметат и нечиѝ зборови, туџи и мајчини јазици, песни, игри. Со оглед на тоа што сите овие примери може да добијат реченични парафрази во облик на реченични трансформи, ги сметаме за синтаксички номинализации. Пр.: *Го ѝамеѝи јазикоѝ на своѝиѝе родиѝели. Памеѝи да зборува на јазикоѝ на своѝиѝе родиѝели. Ги ѝамеѝи неџзиниѝе зборови. Памеѝи ѝиѝо рече ѝаа. Го ѝамеѝи деноѝ коџа ѝрџна на училиѝиѝе. Памеѝи коџа беше неџовоѝо ѝрџнување на училиѝиѝе.* Во последниот пример, временскиот отсечок кој се памети, нужно бара определба – член со катафорска функција и определба во вид на реченица.

⁵ Дел од примерите се од корпусот на Македонскиот дигитален речник <http://www.makedonski.info>.

Што се однесува до типот на реченичен аргумент, ќе кажеме дека се паметат факти, и поради тоа зависните реченици во функција на директен објект се воведени со сврзникот *deka*, *oīti* или со прашален збор. Нефактивното *ga* го среќаваме при изразување на заповед: *Памѝи га љо исклучиши ручекоѝ на време!* Тогаш глаголот *ѝамѝи* го добива значењето 'не заборавај, не пропуштај да...'

Во првата дефиниција од значењата на полскиот глагол *pamiętać* во "Słownik języka polskiego" II (redaktor naukowy prof. dr Mieczysław Szymczak) (1979) (SJP) опфатени се двете веќе споменати значења на овој глагол: 'имање на способност за присвојување, утврдување и сеќавање на дознаени изрази, доживувања, информации', како и 'да се има во меморија, да не се заборава, да се сеќава некој на нешто'. Примерите се: *Pamiętać coś dokładne, długo. Pamiętać swoje dzieciństwo, młodość. Pamiętać rodziców.* Авторите на речникот приведуваат и други, проширени значења што може да ги добие овој глагол, како: 1. Се грижи за некого, за нешто; мисли на некого, на нешто: *Pamięta zawsze o rodzicach. Pamięta o swoim zdrowiu.*; 2. Не простува: *Pamiętali mu wszystkie złe postęпки*; 3. Зема предвид: *Pamiętać czyjeś bohaterstwo, poświęcenie*⁶.

Синтаксичките конструкции што ги гради полскиот глагол *pamiętać* се слични со македонските⁷: 1. реченични конструкции со втор реченичен аргумент – реченична комплементација, воведена со сврзникот *że* и прашален заменски збор и 2. втор аргумент на предикатот *pamiętać* изразен како именска синтагма во акузативен падеж, беспредлошка конструкција или предлошка конструкција *o* + Locativ. Во вториот случај, како и во македонскиот јазик, се среќаваат адвербијални конструкции, во примерите сретнавме најмногу со темпорално значење. Именските синтагми, исто како и во македонскиот јазик, може да именуваат конкретни аргументи или да бидат синтаксички номинализации. И за нив важи ознаката „без ограничување“. Примерите се: ... *spotkał Wyszkowskiego w 1978 roku, kiedy ten przyjechał do Warszawy, pamięta, że zrobił na nim dobre wrażenie. Bystry, miał własne zdanie...*; ... *do koncentracji, pojawiają się zaburzenia pamięci. Ona: z encyklopedyczną dokładnością pamięta twoje pomyłki i kłamstewka, nawet te z okresu, kiedy się...*; ... *zwierzętom przetrwać święta - niech i o nich każdy z nas pamięta*”, *przebiegała w pierwszy dzień wiosny. Tym razem rodzice przyszykowali do...*; ... *się urodziłem. Gwiazdy mi sprzyjają. Astrolog powiedział matce, a ona pamięta każde słowo, dlatego wiem, że zgubić mnie może jedno: słodycze...*; ... *Znamy poglądy, heroizm i pyrkaty nos Sokratesa, mało kto dziś pamięta o Fryne. Toteż warto ją czasem wspomnieć. Nie tylko dlatego...*

⁶ Според примерите, може да се работи за основното значење на овој глагол.

⁷ Синтаксичката анализа ја вршевме според примери од корпусот на современиот полски јазик <http://sjp.pwn.pl/korpus>.

- *To już nie to, co kiedyś - oceniał Waclaw, który pamięta, jak pijani ludzie przez pół nocy tańczyli na rynku tango...; ... żłobek) jest obecnie ostatecznością graniczącą z sadyzmem. Matka powinna bowiem pamiętać, co psychologowie mówią od niedawna o rozwoju małych dzieci: że...* Како посебно значење, во SJP (1979: 589) е изделено значењето 'не пропуштај да... , не заборавај нешто' кое го изразуваат императивните форми на овој глагол. Морфолошки соодветно на македонските примери, се среќаваат конструкции маркирани нефактивно, со инфинитив (на кој на македонски му соодветствува *ga*-конструкцијата): *Pamiętaj napisać list zaraz po przyjeździe*.

Како што споменаваме, адвербијалната компонента во полските примери на реченични конструкции со именска синтагма како втор аргумент на овој глагол носи ознака темпоралност. Всушност, што се однесува до адвербијалните компоненти, би можеле да кажеме дека и тука не треба да поставуваме ограничувања, со оглед на тоа дека секој настан, дејство можеме да го определиме со време, простор и да му дадеме начинска квалификација. Во таа смисла, се повикуваме на семантичката структура на една основна реченична конструкција, претставена кај Тополинска (Тополинска 1995: 13):

$M \{ T \times L [f (x, y, z \dots)] \}$, каде што *M* е модална компонента, *T* и *L* – темпорални и локални параметри, *f* – конститутивен предикат (во случајот нашиот предикат *īameīīu / pamiętać*), а *x, y, z ...* - аргументи на конститутивниот предикат. Заградите ја одразуваат хиерархијата на релациите и нивните термини. Модалната компонента, темпоралните и локалните параметри се предикати надредени во однос на конститутивниот предикат, согласно со хиерархијата што ја покажуваат заградите.

Како основно значење на глаголот *īameīīu / pamiętać*, би можеле да го наведеме значењето 'чува во умот, во главата'. Согласно со принципите на когнитивната лингвистика, претставени во Lakoff and Johnson 2003 и Kövecses 2002, можеме да ја определиме концептуалната метафора *Главаīīa*⁸ *e конīīејнер шīīo може да се најолни со мисли, идеи*. Како јазични изрази на оваа метафора би можеле за илустрација да ги приведеме: *He mi vleđuva v ėlava. He mi izleđuva od ėlava. Mu ja najolni ėlavaiīa so ėluiosīīi. Vo ėlavaiīa mu e kaīa*.

2. Глаголот *īoiīseīīu / īoiīseīīuva* во ИСРМГ е дефиниран како 'се сети за нешто заборавено'. Поадекватна е дефиницијата во ТРМЈ: 'спомене некому нешто да не заборава, обнови некому сеќавање, знаење'. Овој глагол е со поинаква дијатеза од глаголот *īameīīu*. Постои поттикнувач на дејството, кој е во позиција на И (С)⁹ и агенс, доживувач на дејството,

⁸ Метафора за умот: физичкото стои за психичкото, менталното.

⁹ Именска синтагма во позиција на субјект.

кој е во демотивна улога на И (Од)¹⁰. Содржината што се памети и што е испровоцирана да се активира во сеќавањето, во свеста, може да е формализирана како *за (на) И (Оп) / да ФГ / дека ЗР (О)*¹¹. Така е претставена и синтаксичката шема во ИСРМГ: *___ И (С), И (Од), за (на) И (Оп) / да ФГ / дека ЗР (О)*. Она што го провоцира сеќавањето, И (С) во речникот е определено како „без ограничување“. Тоа значи дека тоа може да биде некоја личност, некој предмет или некој настан, некое дејство, нешто апстрактно. И содржината што се памети, како и во примерот со глаголот *памети / ратиџаџа*, кога е оформена како И (Оп) ја определуваме, како и во речникот „без ограничување“. Човекот чие паметење треба да се активира е формално изразен како именска синтагма во функција на директен објект. Примерите се: *Денешниот ден ме појисети на еден настан од пред многу години. Иван зо појисети Марко да му ја врати книжата / дека сè уште не му ја вратил книжата. Писмото на Мустафа Омеровиќ зо појисети на рамазанскиот пост од претходната година. Тој зо појисети момчето на неговата заклетва на послушност.*

Кога импулсот на поттикнување на сеќавањето, на паметењето, е кај самиот агенс, кога агенсот е самиот активен, тогаш глаголот *појисети* се јавува со формантот *се*: *Иван се појисети на ликој на докторот што го лекуваше кога беше мал. Тој се појисети дека заборавил на средбата. Ванчо со носилџија се појисетува на изминалите денови од одморот. Пред истиот тој само се појисети на некои работи од материјалот.* Согласно со кажаното, и синтаксичката шема на овој тип на реченици е: *___ И (С), за (на) И (Оп) / да ФГ / дека ЗР (О)*¹² Семантичките карактеристики на аргументските изрази (елементите на синтаксичката шема) се соодветно: И (С) – човек, И (Оп) – без ограничување.

Семантички е побогат и со поинаква рекција полскиот еквивалент на македонскиот глагол *појисети* - *przypomnieć (przypominać)*. “Słownik języka polskiego” II (redaktor naukowy prof. dr Mieczysław Szymczak) (1979: 1052) приведува две значења за овој глагол. Првото одговара на македонските глаголи *се сеќава, се сеќава, си сѝмнува*: ‘предизвикува (појавување) во меморијата на одамна дознаени изрази, доживувања, судови; приведе во меморијата, оживи нешто, некого во сеќавањето’. Пр.: *Przypominać z kolegami dawne czasy, młodość. Przypominał sobie co mu się śniło. Przypomnij sobie jak to było.* Второто значење е значењето на македонскиот глагол *појисети*, со изменета рекција (се јавува со индиректен објект): *Przypomnieć komuś o przyjętych na siebie obowiązkach, o długu, o*

¹⁰ Именска синтагма во позиција на директен објект.

¹¹ Симболите означуваат: И (Оп) – именска синтагма во функција на предлошки објект; ФГ – финитен глагол; ЗР (О) – зависна реченица во функција на објект.

¹² ИСРМГ, том IV, П, стр. 192.

terminie wyjazdu. Според “Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich”,¹³ се izdelуваат две синтаксички шеми на глаголот *przypomnieć* (*przypominać*). Првата со значење ‘потсети’ опфаќа три именски фрази: NP_N – NP_{ACC} + NP_D. Поттикнувачот на дејството, како и во македонскиот јазик, е во позиција на именската синтагма субјект на дејството, а агенсот, доживувачот на дејството, за разлика од македонскиот јазик, каде е во позиција на директен објект, овде е во дативна форма, во позиција на индиректен објект. Содржината што се памети и што е испровоцирана да се активира во сеќавањето, во свеста, е формализирана како именска синтагма во позиција на директен објект, со семантичка карактеристика, како и во македонскиот јазик, „без ограничување“. Пр.: *Tamte zdjęcia przypomniły Magdzie Andrzeja i bezpowrotnie stracone szczęście. Widok z okna przypomniał mi wydarzenia sprzed roku. ... o tych swoich dwóch wesołych zabawach w zwyczajnym ogrodzie, aż przypomniał sobie życzenie Irenki. “Ona chce mieć lalkę do samego sufitu...* Сепак, исто како и во македонскиот јазик, таа содржина може да биде оформена и како реченична комплементација¹⁴, како што сведочат и примерите: *Przypominał sobie co mu się śniło. Przypomnij sobie jak to było. ... Lejzora - Butlefa? Butlowa? - “Tu się sprzedaje tytoń i pocztowe marki” - przypomniał sobie, że w kieszeni obok kartek z artykułem Będzie wojna...; ... początkowo skłonni dopuścić ich do wodopoju, ale syn Anzelma Aubry’ego przypomniał sobie widać o rzekomej znajomości Jaskra ze swym rodzicielem i...; ... nie tak ostentacyjną i hałaśliwą, elegantszą, oświeconą? Ambasador z Niemiec przypomniał mi, że zaprosił do siebie niemieckiego telewizyjnego showmena Harald Schmidta...* Синтаксичката шема на второто значење на глаголот *przypomnieć* (*przypominać*) ‘потсети (некого) и вербално, со зборови, му обрне внимание, спомене’ опфаќа именска синтагма во позиција на субјект, која е оквалификувана како + hum, + abstr и го означува предизвикувачот на дејството кај агенсот, кој може да биде лице или предмет или настан (соодветно на тоа карактеристиката на оваа именска синтагма, според наше мислење, би требала да биде „без ограничување“); именска синтагма во позиција на индиректен објект во дативна форма, која го означува агенсот, доживувачот на дејството и реченична комплементација или нејзина именска трансформа оформена како конструкција со предлогот *o*, во локативна форма. Пр.: *Anna ciągle przypominała synowi o wynoszeniu śmieci. Przypominał Piotrowy o tym, co obiecywał ojcu.*

Побогат семантички и со поразлична реакција од македонскиот глагол *се појисејти* е и полскиот еквивалент со формантот *się*. Покрај повратното значење, кога агенсот е самиот активен и во негови рамки е активността на враќањето на нешто во меморијата, полското *przypomnieć*

¹³ SSGCP (red. K. Polański), tom IV, str. 109.

¹⁴ И инфинитивна конструкција.

(*przypominać*) *się* изразува и значење 'да обрнеш некому внимание на себе (преку појавувањето)'. Во првото, повратно значење, агенсот е во демотивна улога на дативна именска синтагма, додека содржината што се повикува во меморијата може да биде оформена како именска синтагма во номинатив, или реченична комплементација (конструкција воведена со сврзникот *że* или прашален збор со сврзничка функција): *Przypomniał mi się Wojtek. Przypominały mi się jakieś błache wydarzenia z dzieciństwa. Przypomniało mi się, że nie wyłączyłem żelazka. Teraz przypomniało mi się, co Janek mówił na zebraniu.* Во второто значење, учесници се два аргументи со семантичка карактеристика + hum, од кои едниот е оформен како именска синтагма во номинатив (субјект - агенс), а другиот како именска синтагма во датив (индиректен објект, доживувач на дејството): *Przypomniałem tu się już kilkakrotnie. Idź, przypomnij się wujowi, może coś od niego dostaniesz.*

Македонскиот глагол *се сеџи* може да има две значења: 'не пропушти да...' и 'активира сеќавање'. Во првото значење, како втор аргумент на предикатот се јавува *ga*-конструкцијата: *Се сеџив га зо исклучам шџорейоџи.* *Кочо се сеџи га зо џовика и неџо.* Во второто значење, како втор аргумент на предикатот *се сеџи* се јавува или реченица во функција на објект или реченична трансформа, оформена како предлошки објект: *Деџеџо се сеџи дека веќе било во џаа кука. Ламбе се сеџи за она шџо му зборуваше Арон. Марко џоџаш се сеџи на својаџа свадба. Евросим реџко се сеќаваше на својаџа младосџи.* Овој глагол во својата семантика, за разлика од глаголот *џоџсеџи*, не имплицира надворешен поттикнувач на дејството на сеќавање.

3. Глаголот *сџомене*, полски *wspomnieć*, развил семантика која вклучува вербално дејство 'кажува нешто за некого, нешто; потсетува на некого, нешто со тоа што (бегло) го внесува во разговорот': *Никој не зо сџоменувааше џаџко му, како га не џосџоеаше. Марија ја сџомена Алјаска, но не раскажа за исџражувачиџи и ловџиџи со кои се среџнала во деџсџвоџо. Тој сакаше га му сџомене дека е време за џрскање на јаболкаџа. Nigdy nie wspominales o dzieciach. ... na pytanie: "Czy mię Pan jeszcze lubi trochę, czy jeszcze wspomina mię niekiedy?", otrzyмуwała odpowiedź suchą i zniecierpliwioną: "Ciepłego słowa nie... Во употребата, глаголите и во македонскиот и во полскиот јазик сѐ повеќе се оддалечуваат од значењето 'потсети' и се користат со значење 'бегло говори за нешто (и во пишуван текст)': *Ог џоџолемиоџ број видови риби ќе џи сџоменеме само најрасџросџранейџиџи. Тој зо сџомена бунџоџи на заџворениџиџи во Казнениоџ заџвор – Игрисово. Во реџеџиџиџи женџа сџоменувааше ким, морски оревџиња, ванила, џимейџи. Сосџавувачиџи на моноџрафиџиџи и друџиџи џреџледи на современиоџ сликарсџво зо сџоменуваашџ Блаџоја Николовски само фраџмениџарно, иако џо својаџа вредносџи заслужува**

īoseбна монографија. Паīтем, īioј сīомена дека увозoiī žогинава e īiožолем. *Witek wspominał ojcu (o tym), że ma zamiar zmienić kierunek studiów. Wspomniała mimochodem (o tym), co słyszała w sekretariacie dyrektora.* Синтаксичката шема на предикатите сīомене / *wspominać*, во ова значење може да опфати: две именски синтагми со аргумент + *hum* (агенсот на дејството – оној што говори и адресатот – соговорникот), како и реченичен аргумент (содржината што се споменува) – реченица во функција на објект (декларативна реченица) воведена со сврзниците *deka* / *že*¹⁵. Предикатско-аргументската структура на реченичниот аргумент може да биде оформена и како реченична трансформа, во македонскиот јазик као именска синтагма во позиција на директен објект, во полскиот јазик како *o* + NP_{LOC}.

Сепак, се јавуваат конструкции во кои овие глаголи се јавуваат и со значењето 'се (пот)сети, се (пот)секава': *Patrzył w ogień i wspominał lata dziecięce // dom rodzinny.* Во македонскиот јазик, тогаш овој глагол се јавува со формантот *си*: *Toj si сīомнуваше за сīуденīјскииe žогини. Психолоžoiī си сīомнува за īриказнаiīа на неžоваiīа секретīарка. Марија чесiīо си сīомнуваше за љубовiīа со Велко.* Синтаксичката шема опфаќа именска синтагма во позиција на субјект (агенсот на дејството) и предлошки објект воведен со сврзникот *за* кој претставува реченична трансформа на содржината што се приведува во секавањето. На полска страна, реченичната трансформа е оформена како именска синтагма во акузатив (директен објект).

4. Семантиката на предикатот *заборави* / *zapomnieć* можеме да ја разгледуваме на два начина, поаѓајќи од семантиката на македонскиот глагол (в. Николовска 2017) и поаѓајќи од конструкциите што ги гради полскиот глагол, претставени во SSGCP (red. K. Polański), tom V, стр. 309-310. Анализирајќи ја семантиката на македонското *заборави*, утврдивме дека „Неговите две основни значења, на кои се задржавме во овој труд, се во врска со двата типа на предикатско-аргументски структури што се јавуваат како негов втор аргумент: 1. 'пропушти да направи нешто (затоа што не помисли на тоа во релевантниот момент)' - значење кое се јавува со *га*-конструкција како реченичен аргумент и 2. 'исчезна за одредено време или целосно, целосното или делумно знаење на субјектот во врска со некој настан, лице и сл. (субјектот не (по)мисли на нешто или некого во релевантното време)'. Второто значење се јавува со зависна реченица (ЗР) како аргумент, воведена со сврзникот *дека* или со прашален заменски збор...

¹⁵ Во полскиот јазик и со прашален заменски збор во функција на сврзник. Во македонскиот корпус и во речниците што ги консултиравме не сретнавме такви примери. Затоа, можни се примери со *га*-конструкција: *Ми сīомена за īioа да не зборувам. Му сīом(е)нав да ја врати книžайа во библиотекаiīа.*

Во зависност од комуникативните потреби на говорителот, на површината на текстот може да се јави само именска синтагма (ИС) експонент на целата предикатско-аргументска структура, аргумент на предикатот *заборави* (синтаксичка номинализација или прономинализација) или експонент на аргумент од соодветната предикатско-аргументска структура (ПАС), временски параметар на ПАС и сл. Доколку ИС е воведена со предлогот *на/за*, тогаш, според конвенционалната метафора БЛИСКОСТА Е СИЛА НА ЕФЕКТТОТ¹⁶, интензитетот на заборавање е послаб“ (Николовска 2017: 816).
 Пр.: *Заборави да ја зашвори врашата. Заборави да ја плаши смејката. Заборавив кој е претседател на МАНУ. Заборавив каде го паркирав автомобилот. Заборавив дека треба да се среќваме. (На Косијадина) Еј, пообрати ме!... За тебе е ова ѝрвина. Прва разделба од жена... Ке заборавам и на младоси, и на милоси, и на убавина! Не можевме да го забораваме генои кога браи ми паршиец пресуди, а шатио ми се согласи козата да се вика Сиалинка... Павле никогаши не го заборава поделениот појадок. Аисењето на сариот криач Адам го забораваја...*

Според полските синтаксички конструкции што ги гради глаголот *zapominać / zapomnieć* се izdelуваат две значења: не зачува во меморијата, престана да памети ` и `остави, пропушти да земе поради невнимание`. Во првото значење, предикатот *zapominać / zapomnieć* како втор аргумент бара реченица воведена со сврзникот *że* или прашален збор и, соодветно, нејзина трансформа во облик на *o + NP_{LOC}*. Тука се јавуваат и полските еквиваленти на *ga*-конструкцијата – инфинитивните конструкции. Првиот аргумент, агенсот, е оформен како именска синтагма во номинатив – субјект. Пр.: *Zapomniał już całkiem o wczorajszym wydarzeniu. Zapomniałem, że miałem dziś napisać list. Często zapominam, co tam zalać. Janka zapomniiała kupić chleb.* Второто значење `остави, пропушти да земе поради невнимание` се јавува со конструкции во кои има два аргументи: агенсот кој заборава, оформен како именска синтагма во номинатив и предметот на заборавање, оформен како именска синтагма во генитив, со семантички карактеристики – *abstr.*, – *anim.* Пр. *Jacek często zapomina zeszytu // pióra // książki.*

Заклучок: Семантичкото поле на помнење и заборавање, во македонскиот и во полскиот јазик се има лексикализирано на многу близок начин. Соодветно, и синтаксичките проекции на овие когнитивни глаголи се многу блиски. Основното значење на глаголот *пам(е)ти* / *памітаć* е `чува во умот, во главата`. Во ова значење доаѓа до израз концептуалната метафора *Главата е контејнер што може да се наполни со мисли, идеи*. Поинаква дијатеза од *пам(е)ти* / *памітаć* има глаголот *поишсеи*. Постои поттикнувач на дејството на сеќавање И (С) и агенс, доживувач на дејството

¹⁶ В. Lakoff and Johnson 2003: 136

кој е во демотивна улога на И (Од). Содржината што се активира во сеќавањето е оформена како *за (на) И(Оп) / да ФГ / дека ЗР (О)*. Разликата меѓу македонското *ïoiïceïï* и полското *przypomnieć* во ова значење е во комуникативната хиерархија на аргументите на глаголот. Во полските конструкции агенсот, доживувачот на дејството, е во демотивна позиција на индиректен објект. Содржината што се активира во сеќавањето може да биде изразена како реченична трансформа (NP_{ACC} или $o + NP_{LOC}$) или како реченична комплементација. Кога активноста на враќањето на нешто во меморијата е во рамките на самиот агенс, кога агенсот е самиот активен, *ïoiïceïï / przypomnieć* се јавува со формантот *се / się*. Активирањето на сеќавањето е лексикализирано со глаголот *се сеïï*, пол. *przypomnieć*. Глаголот *сïомене / wspomniać* развил семантика која вклучува вербално дејство 'потсетува на некого, нешто, на тој начин што (бегло) го внесува во разговорот'. Во употребата, овој глагол и во македонскиот и во полскиот јазик сè повеќе се оддалечува од значењето 'потсети' и се користи со значење 'бегло говори за нешто'. Кога импулсот, поттикот за сеќавањето доаѓа однадвор, во македонскиот јазик се употребува глаголот (*ми*) *ïïекна*, а во полскиот јазик, соодветно, изразите *przyszło mi na myśl, przyszło mi do głowy*. Во овие случаи агенсот не е самиот активен, туку идејата како да му доаѓа однадвор, независно од неговата волја, согласно со концептуалната метафора која тука би можеле да ја востановиме: *Мислиïïе, идеïïе се објектïïи шïïо може да се движаïï (Пр.: Не ми влеѓува в ġлава. Не му излеѓува од ġлава. Има мушички во ġлаваïïа)*. Семантиката на глаголот *заборави / zapomnieć* можеме да ја сведеме на две основи значења: 'пропушти да направи нешто' и 'исчезна за одредено време или целосно, целосното или делумно знаење на субјектот во врска со некој настан, лице и сл.'

Библиографија

- Велковска, С. (ред.). 2001, 2001. *Иниïенцијално-синïиаксички речник на македонскиïе ġлаġоли*. П том IV, Р-С том V. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески, Кирил (ред.). 2008, 2011. *Толковен речник на македонскиоïï јазик*. П, том IV, Р-С том V. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Николовска В. 2017. „Семантиката на глаголот *заборави* и нејзините синтаксички проекции“. *Knowledge, Vol. 16.2*. 809-816.
- Тополињска, З. 1995. *Македонскиïе дијалектïïи во Еġејска Македонија, книġа ïрва Синïиакса*, I дел. Скопје: МАНУ.
- Тополињска, З. 1997. *Македонскиïе дијалектïïи во Еġејска Македонија, книġа ïрва Синïиакса*, II дел. Скопје: МАНУ.

- Grochowski, M., Karolak, St, Topolińska, Z. 1984. *Gramatyka współczesnego języka polskiego – Składnia*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Kövecses, Z. 2002. *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff and M. Johnson, 2003. *Metaphors we live by*. Chicago-London: The University of Chicago Press, 2003.
- Larsen, R. J., and D. M. Buss, 2008. *Personality psychology: domains of knowledge about human nature*. New York: McGraw-Hill.
- Polański, K. (red.) 1984, 1990, 1992. *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*. tom II, IV, V. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
- Szymczak, M. (red.). 1979. *Słownik języka polskiego.*, tom II. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe,

Извори

Македонски дигитален речник <http://www.makedonski.info>.

Корпус на современот полски јазик <http://sjp.pwn.pl/korpus>.

Violeta NIKOLOVSKA

PROCESY POZNAWCZE ZAPAMIĘTANIA I ZAPOMINANIA W UJĘCIU SEMANTYCZNYM I SYNTAKTYCZNYM (PARALELE MACEDOŃSKO – POLSKIE)

Streszczenie

Pole semantyczne czasowników oznaczających ZAPAMIĘTANIE i ZAPOMINANIE w języku macedońskim i polskim zostało zleksykalizowane w sposób bardzo podobny. W konsekwencji, projekcje syntaktyczne wymienionych czasowników poznawczych są bardzo podobne. Zapamiętaną treść można ‘mieć w pamięci’ (*īameīūu / pamiętać*); możliwe jest też wywoływanie czynników zewnętrznych w celu aktywacji zapamiętywania wspomnianej treści (*īoīuceīūu / przypomnieć*) lub, sama treść może być aktywowana za pomocą czynników wewnętrznych – tzw. działanie wewnętrzne agensów (*ce īoīuceīūu / przypomnieć sobie*). Czasownik *сїомене / wspominać* rozwinął semantykę obejmującą pewien proces werbalny. Semantyka czasownika *забораву / zapomnieć* obejmuje dwa podstawowe znaczenia: 1. ‘pominąć zrobić coś’ i 2. ‘stracić na krótki czas, lub całkowicie, całkowitą lub częściową wiedzę o czymś’.

УДК 811.163.3:811.162.1
811.162.1:811.163.3

Елена ПЕТРОСКА

*Државен универзитет Монџана
Билингс, САД*

ВИРТУЕЛНИТЕ СПОРЕДБИ МАРКИРАНИ СО ОПЕРАТОРОТ НЕБАРЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И НЕГОВИТЕ ПОЛСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ

Апстракт: Трудот опфаќа анализа на споредбените конструкции со виртуелна референција во македонскиот јазик со операторот *небаре* и *како да* за да се утврди нивната изофункционалност и на соодветните еквиваленти на *небаре* во тој тип конструкции.

Клучни зборови: виртуелни споредби, не-фактивни споредби, метатекстуални оператори, партикули, изофункционалност.

Предмет на проучување во оваа статија се споредбените конструкции со виртуелна референција кај кои *небаре* се јавува како синоним на *како да* во македонскиот јазик и еквивалентите во полскиот јазик.¹ Виртуелната модификација за начин е асоцијација, која му се наметнува на авторот на текстот во врска со ситуацијата, за која станува збор во определениот текст (Topolińska 2007:137). Параметарот што го модификува предикатот во овој тип конструкции обично и не е изразен на површината.

Споредбата е, како што е познато, форма на импликувана атрибуција (*Јаде како маче / малку*. Но, ситуацијата се чини доста компликувана кога кај споредбата модификуваниот предикат се врзува со аргумент во виртуелна варијанта (*Јагај како да / небаре штоа им е последен оброк*.). Во сите овие примери предмет на споредбената модификација не е само предикатскиот израз, туку и аргументскиот израз, вториот израз во комуникативната

---

¹ Инспирација за ваквата споредба и анализа е текстот на Тополинска во Полско-македонската граматичка конфронтација - Околу семантичката структура на реченицата (Topolińska 2007).

хиерархија. Така, во реченицата: *Мавѿа со рацеѿе небаре се брани од оси*. од гледна точка на семантиката на реченицата начински е модификувана целата предикатско-аргументска секвенца, во дадениот случај *мавѿа со рацеѿе*.

Виртуелните (не-фактивни) споредби се маркирани со операторите како *ga* / *небаре* во македонскиот и *jakbu* во полскиот јазик. Нефактивниот карактер на вториот термин на споредба во македонскиот јазик е маркиран со субјунктивниот формант *ga* или со операторот *небаре*², а во полскиот јазик со потенцијалниот формант *by* (сп. Topolińska 2007). На семантички план виртуелната споредба има допирни точки со генеричката споредба (македонското *како* и полското *jak*) затоа што генеричките споредби често имаат виртуелна парафраза. *Како ga* / *небаре* и *jakbu* можат често да се заменат со *како* и *jak* во типот генерички споредби и без поголема промена на значењето: *Се облекува како девојче* (генеричка споредба) *како ga* / *небаре e девојче* (виртуелна споредба) ‘се облекува така како што се облекува девојче’ по облекувањето се чини / може да помислиш дека е девојче’ и полски *On jest bezradny jak dwuletnie dziecko. On jest bezradny, jakbu był dwuletnim dzieckiem*³. ‘тој е беспомошен како што е беспомошно двегодишно дете’ / ‘според тоа како се однесува се чини / можеш да помислиш дека е двегодишно дете’. Потребен е поголем корпус за да се утврдат причините за употреба на генеричките (*како*) или на виртуелните конструкции (*како ga* / *небаре*) во рамките на определените контексти.

Споредбените конструкции со виртуелна референција ќе бидат претставени според Topolińska (2007), а тоа значи дека се анализирани врз основа на: првото лице или авторот на текстот или другите лица, и изразен или неизразен параметар на предикатот што се модификува, при што определените параметар на модификуваниот предикат многу ретко е изразен на површината.

Споредбените конструкции во прво лице информираат непосредно за искуствата на авторот на текстот. На пр. *Од удароѿ на Леброн се чувсѿивувам како ga me удрил камион*. ‘се чувствувам така како што претпоставувам дека би се чувствувал кога би ме удрил камион’; ...се чувствувам *небаре* главата ќе ми експлодира. ‘се чувствувам така како што претпоставувам дека би се чувствувала кога би ми експлодирала главата’; полски *Czułam się tak, jakbu mnie ktoś uderzył w twarz*. ‘се чувствувам така како што претпоставувам дека би се чувствувала кога некој би ме удрил во лице’. Сите наведени примери се со експлицитен показател на модификуваниот предикат (чувствува). Се среќаваат и примери и без експлицитен показател на модификуваниот

² *Небаре* е наведен како модална партикула кај Topolińska (2007), како сврзник во други македонистички трудови и како прилог во *Диѿиѿалниоѿ речник на македонскиоѿ јазик*.

³ Сите полски примери во текстот се преземени од Topolińska (2007).

предикат *И одеднаш – небаре/како да земјатӣа ми се ѿмесѿӣи ѿод нозе.*; полски: *Inagle – jakby ziemia usunęła mi się spod stóp.* ‘се чувствував така како земјата да ми се помести...’. Во овој тип примери го нема експлицитниот показател на модификуваниот предикат. Интерпретацијата од страна на адресатот обично зависи од определена катафора што се очекува во понатамошниот текст и е објаснување за тоа што навистина се случило (сп. Тополињска 2007: 138).

Споредбените конструкции што не се во прво лице (се во други лица) ја менуваат перспективата на авторот на текстот, ... *ѿѿскокна Трајко, небаре зо најде својѿӣ близнак* ‘се чинеше / можеше да помислиш дека го најде својот близнак’; *Се сврѿе, небаре / како да бега од мојѿӣ ѿѿглед* ‘се чинеше / можеше да помислиш дека бега од мојот поглед’ а може да има и генеричка парафраза ‘се сврте така како што се однесува човек кога сака да...’, полски *Pochylił się, jakby chciał dostrzec coś na ziemi u swoich stóp.*

Во споредбените конструкции со виртуелна референција во македонскиот јазик како еквивалент на операторот *како да* се јавува *небаре*. Тука ќе бидат наведени примери од статијата на Бужаровска (Буѓаровска 2006) посветена на операторот *како да* со кои ќе се покаже дека во овој тип на конструкции наместо операторот *како да* во македонскиот јазик може да се употреби операторот *небаре*: *Ми се насмевна како да сака / небаре сака да ја ублажи криѿикаѿӣа ‘’*; *Ова му се вие чудно, како да / небаре му ѿракале скриена ѿорака*, тука треба да се вметне ‘тие се однесувале...’ меѓу *ова му се вие чудно* и *како да / небаре* итн.

Оператор *небаре* е делумно изофункционален со *како да* во македонскиот јазик и е експресивно маркиран. Кога на површината го нема модификуваниот предикат тогаш метатекстуалниот оператор добива силно експресивно значење. Пр. *Небаре двеѿе ѿоловини на ѿѿј човек беа одвоени една од друга; Небаре во некоја золема криѿечина ѿроѿагна. Ја снема*. Преку воведувањето виртуелни, нефактивни споредби со *небаре* се нагласува дека она што е виртуелно / нефактивно мора да не е вистинито, т.е. ‘се чини или можеш да помислиш дека е тоа, ама не е тоа’. Затоа Тополињска (Торoliњска 2007: 140) наведува дека *небаре* ја покрива функционалната сфера на *jakby* и на *niby*, а дури и на *podobno* во полскиот јазик. *Небаре* може да модификува аргументски израз и со тоа ја покажува разликата со *како да* што може да модификува само предикатски израз. *Трѓна ѿо незо небаре дресирано куче; Гледам како ми се ѿѿѿӣ девојчеѿѿо, небаре снежинка, небаре зруѿка*. Другите разлики што тука само ќе бидат наведени и ќе бидат предмет на опширна понатамошна анализа се можното комбинирање на *небаре* со *како*: ...*соочени со оклојниѿе возила од една стѿрана како небаре наспред војна да сме; небаре како во ѿеаѿѿар да сме; и како да: небаре како да сме во средниѿӣ век;ваквиѿӣ одзѿвор имѿлицира како небаре да не можело* итн.

Како еквиваленти на метатекстуалниот оператор *небаре* во полскиот јазик се јавуваат метатекстуалните оператори *jakby* и *niby*. Според *Речникот на семантички гнезда на ѓолскиот ѓартикули* (Grochowski, Kisiel и Zabowska 2014) и *jakby* и *niby* спаѓаат во групата метатекстуални оператори што припаѓаат на семантичкото гнездо *коменѓари на кажувањето*.

Од разгледаните конструкции со виртуелна референција каде *небаре* може да се јави како синоним на *како да* во македонскиот јазик како еквивалентите во полскиот јазик се јавува *jakby*. Со метатекстуалниот оператор *небаре* се постигнува поголема експресивност, а со тоа и се нагласува дека она што е виртуелно / нефактивно мора да не е вистинито, т.е. 'се чини или можеш да помислиш дека е тоа, ама не е тоа'. Ваквата претпоставка треба да биде поткрепена со примери од корпус, за што ќе следуваа поопширна студија.

Користена литература:

на кирилица:

- Бидоески Б., Пјанка В. и З. Тополињска 1990. *Полско-македонски и македонско ѓолски речник*. Скопје/Варшава: Македонска книга/ПВН
- Диѓиѓален речник на македонскиот јазик* (<http://www.makedonski.info>)
- Конески, Б. 1982. *Грамаѓика на македонскиот лиѓераѓурен јазик*. Скопје: Култура.

на латиница:

- Bužarovska, Eleni. 2006. Pathways of Semantic Change: from similarity marker to sensory evidential. *Slavia Meridionalis. Studia Linguistica et Balcanistica* 6. Warszawa: Polska Akademia Nauk, 185-311.
- Grochowski M., Kisiel. A, M. Żabowska 2014. *Słownik gniazdowy partykuł polskich*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności
- Topolińska, Z. 2007. *POLSKI ~ MACEDOŃSKI. Konfrontacja gramatyczna. (Wokół struktury semantycznej zdania)*, 7, Krakow: Polska Akademia Nauk

Elena PETROSKA

KONSTRUKCJE PORÓWNAWCZE Z WIRTUALNĄ REFERENCJĄ
НЕБАРЕ W JĘZYKU MACEDOŃSKIM I ICH POLSKIE ODPOWIEDNIKI

Streszczenie

Konstrukcje porównawcze z wirtualną referencją, o których tutaj mowa, charakteryzują się pełnym paralelizmem w użyciu odpowiednich macedońskich i polskich konstrukcji. Macedoński operator metatekstowy *небаре* w konstrukcjach z odniesieniem do wirtualnej sytuacji pokrywa strefę funkcjonalną polskiego operatora *jakby* i jest izofunkcjonalny z operatorem *како га*. W planie semantycznym porównania generyczne często mają parafrazę wirtualną w obu omawianych językach.

Alicja WÓJCICKA

Uniwersytet Warszawski
Warszawa, Polska

CZEMU SŁUŻY ZAIMKOWY KORELAT ZDANIOWY? KILKA UWAG O FAKULTATYWNYM 'TO'

Abstrakt: Referat poświęcony jest analizie wypowiedzeń konstituowanych przez czasowniki wymagające dopełnienia zdaniowego fakultatywnie poprzedzanego przez tzw. korelat zdaniowy *to*. Czasowniki te można podzielić na dwie grupy: jednostki typu *zdziwić się* i jednostki typu *powiedzieć*. Dodanie korelatu *to* w wypadku czasowników pierwszego typu ma wpływ na faktywną interpretację dopełnienia nieprzedmiotowego, natomiast w wypadku czasowników drugiego typu pojawienie się *to* nie jest związane z faktywnością. Można wyjaśnić takie własności korelatu *to*, jeśli potraktuje się go jako jednostkę służącą tematyczno-rematycznej strukturyzacji zdania.

Słowa kluczowe: czasownik, struktura tematyczno-rematyczna, korelat zdaniowy, faktywność

Czasowniki, które otwierają co najmniej jedno miejsce walencyjne dla uzupełnienia zdaniowego (czy to w pozycji podmiotu, czy dopełnienia, czy też i podmiotu, i dopełnienia), różnią się specyficznymi warunkami nałożonymi na to, jak owo uzupełnienie może być realizowane. Tak więc niektóre jednostki wymagają wystąpienia jednego konkretnego wyrazu wprowadzającego zdanie podrzędne (np. włącznika takiego, jak *że* lub *żeby*, por. *rozkazać, żeby, dać słowo, że*); istnieją także czasowniki, które dopuszczają wybór takiego wyrazu z określonej grupy (np. *zawołać, że* lub *zawołać, żeby*).

Tak wprowadzone zdanie podrzędne przy pewnej grupie wyrażen musi być poprzedzone zaimkiem *to* (np. *charakteryzować się tym, że* vs. **charakteryzować się, że*) lub wyrażeniem przyimkowym (np. *chodzi o to, że*); inna grupa jednostek jedynie dopuszcza, aby w zdaniu nadrzędnym znalazł się tego typu zaimek (np. *powiedzieć (to), że, obiecać (to), że*) lub wyrażenie przyimkowe (np. *liczyć (na to), że*); jeszcze inne czasowniki wykluczają obecność przyzdaniowego elementu zaimkowego (np. *jęczeć, że* vs. **jęczeć to, że*).

Zarysowany wyżej podział stał się dla Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (Saloni, Świdziński 1985: 134-135) podstawą wprowadzenia kategorii korelatywności do formalnego opisu akomodacji składniowej. Jest to kategoria modulująca frazy zdaniowej, o trzech wartościach: korelat obligatoryjny, fakultatywny, wykluczony. Można więc powiedzieć, że fraza zdaniowa odmienia się przez korelatywność. Jednocześnie korelatywność jest kategorią selektywną leksemów, które wymagają uzupełnienia w postaci zdania. Dlatego też można tę grupę jednostek podzielić na trzy podklasy, w zależności od wartości kategorii korelatywności.

Przedmiotem artykułu są wypowiedzenia, których centrum stanowi czasownik wymagający podrzędnej frazy zdaniowej bądź wprowadzonej bezpośrednio przez włącznik lub zaimek pytajno-względny, bądź poprzedzonej korelatem *to*. Mowa więc będzie o wypowiedzeniach konstytuowanych przez jednostki o fakultatywnej wartości kategorii korelatywności, por.:

(1) *Uważaliśmy Ziemię za centrum wszechświata, póki nauka nie dowiodła (tego), że nasz glob jest tylko mikroskopijnym pyłkiem.*

(2) *Ojciec obiecał (to), że w ciągu miesiąca pomoże mi, to znaczy, da mi drugie pięćdziesiąt.*

(3) *Kochana moja Paulinko, bardzo mnie ucieszyło (to), że się wreszcie zdecydowałaś na przeprowadzkę tutaj, do naszego Ośrodka.*

(4) *Najbardziej jednak mnie wzburzyło (to), że mecenas wziął mój parasol.*

W literaturze przedmiotu status składniowy i semantyczny zaimka *to* poprzedzającego zdanie podrzędne ujmowany jest niejednorodnie. Z. Klemensiewicz (1969: 74) nazwał tak użyty zaimek „zapowiednikiem zespolenia”. Funkcja zapowiednika nie jest jasno określona. Autor zaznacza jedynie, że wystąpienie zapowiednika nie zawsze jest konieczne, a gdy się on pojawia, ma wzmacniać wskaźnik zespolenia (spójnik lub zaimek względny). W analizie zdania złożonego podrzędnie *to* zostaje uznane za część zdania nadrzędnego, tak więc między zaimkiem a wyrazem funkcyjnym wprowadzającym zdanie podrzędne istnieje w ujęciu Z. Klemensiewicza wyraźna granica składniowa.

Nazwa „korelat zdaniowy” w polskim opisie gramatycznym pojawiła się po raz pierwszy u K. Polańskiego (1967: 104-106), który traktuje zaimek *to* jako prosentencjalizację, wprowadzaną równocześnie ze zdaniem podrzędnym (w opozycji do propozycji W. Hartunga (1964: 82-115), według którego zaimek jest nominalizacją, zaś zdanie podrzędne to adiunkt zaimka). Funkcja korelatu jest określona jedynie bardzo ogólnie: ma on precyzować (jeśli korelat jest obligatoryjny) lub podkreślać (jeśli jest fakultatywny) funkcję składnikową zdania.

M. Szupryczyńska (2004) krytykuje samo pojęcie korelatu, wskazując na *to*, że w drugim zdaniu z przykładu (5) mamy do czynienia z tą samą jednostką,

którą w zdaniach takich, jak (6) – tylko ze względu na szczególny kontekst składniowy – nazywa się korelatem:

(5) *Ktoś powiedział, że Janek został dyrektorem. Maria potwierdziła to.*

(6) *Maria potwierdziła to, że Janek został dyrektorem.*

Zdaniem autorki korelatywne *to* należy interpretować jako typ użycia zaimka wskazującego, korelatywność zaś jest jedynie kontekstową cechą takiego szczególnego użycia. Autorka, dyskutując ze wspomnianą wyżej propozycją Z. Saloniego i M. Świdzińskiego, sprzeciwia się traktowaniu tzw. korelatu zdaniowego jako dodatku do frazy zdaniowej. Zwraca ona uwagę na to, że ciąg o postaci *to, że* + zdanie należałoby analizować jako grupę nominalną, reprezentującą frazę nominalną, a nie zdaniową.

Fraza składająca się z zaimka *to* oraz zdania podrzędnego została opisana jako nominalizacja również w *Gramatyce współczesnego języka polskiego*. Z. Topolińska, autorka rozdziału poświęconego strukturom nominalnym, wyróżnia dwa podtypy nominalizacji nieprzedmiotowych: nominalizację syntaktyczną („narzucenie inkorporowanemu wyrażeniu statusu imiennego przez przyporządkowanie go wprowadzonemu w pozycji argumentu operatorowi zaimkowemu *to*”) oraz nominalizację morfologiczną („narzucenie treściom składającym się na główny predykat inkorporowanej struktury predykatowo-argumentowej formy imiennej, konkretnie formy rzeczownika”, por. GWJP: 353). Nominalizacja syntaktyczna jest bardziej eksplicytna i może służyć za skuteczną metodę parafrazowania nominalizacji morfologicznych (por. *przyjazd Janka do Warszawy* => *to, że Janek przyjechał do Warszawy*). Jednocześnie jednak autorka zwraca uwagę na frapujące przykłady braku możliwości analogicznego przejścia w wypadku m.in. czasowników fazowych, por. *Zaczynam jeść.* => **Zaczynam to, że jem.*).

Niezależnie od tego, czy uznamy element *to* poprzedzający zdania podrzędne za szczególne użycie zaimka wskazującego, czy też za osobny operator przyzdaniowy (tzw. korelat), nie ulega wątpliwości, że te wypadki, w których występuje on fakultatywnie, wydają się najbardziej kłopotliwe. Korelat występujący obowiązkowo można mianowicie interpretować jako segmentalną część czasownika, jeśli tylko argument nieprzedmiotowy ma być wyrażony eksplicytnie. Jeśli jednostka wyklucza wystąpienie korelatu, to z natury rzeczy nie powstaje problem jego opisu. W wypadkach jednak, kiedy korelat jest fakultatywny, mamy do czynienia z opozycją zdań z korelatem i bez niego. Powstaje wówczas pytanie, co wnosi obecność zaimka, czy pełni on jakąś szczególną funkcję, czy zdania bez korelatu są równoznaczne zdaniom z korelatem, czy nie, a jeśli nie – to na czym polega różnica.

Ciekawe obserwacje na temat niemieckiego zaimka *es*, mogącego, podobnie jak polskie *to*, funkcjonować jako korelat zdaniowy, poczynił S. Sudhoff (2003), por. także W. Frey, A. Meinunger i K. Schwabe (2016). Stwierdził on, że

w języku niemieckim funkcjonują dwa różne zaimki przyzdaniowe *es*, z których jeden może wystąpić na początku konwersacji (tylko takie *es* Sudhoff nazywa korelatem zdaniowym), drugi zaś jest wykluczony w takich kontekstach (wynika to z pełnionej przez ten funkcji anaforycznej, która nie może zostać zrealizowana z racji braku przedtekstu). Wystąpienie jednego lub drugiego *es* jest warunkowane przez nadrzędny czasownik. Tak więc predykaty, które dopuszczają wystąpienie zaimka *es* przed wymaganym przez siebie zdaniem nie są jednorodne; dzielą się mianowicie na dwie klasy. S. Sudhoff nazywa je „klasą *bedauern*” oraz „klasą *behaupten*”, od typowych czasowników, które są ich przedstawicielami. Różnicę, o której mowa, można zilustrować następującym przykładem, podawanym tutaj za Frey, Meinunger, Schwabe (2016: 3):

(7) *What's new? What happened?*

a. *Max bedauert es, dass Lea krank ist.*

b. *Max amüsiert es, dass Lea tanzt.*

c. *Max behauptet (*es), dass Lea krank ist.*¹

Bezproblemowa obecność *es* w zdaniach a. oraz b. nie pozostaje bez związku z faktywnością nadrzędnego predykatu, por.: „It [nieanaforyczny zaimek *es* – AW] is licensed by a particular class of predicates, namely by potentially factive predicates like *bedauern* ‚regret‘ and by veridical predicates like *erreichen* ‚achieve‘“ (Frey, Meinunger, Schwabe 2016: 3).

Inaczej przedstawia się sytuacja w wypadku zaimka *es* w zdaniu c. Jest on wykluczony jedynie wówczas, kiedy brak jakiegokolwiek kontekstu, który gwarantowałby mu odniesienie. Jeśli taki kontekst się pojawi, wówczas czasowniki (z klasy *behaupten*) dopuszczają jego wystąpienie. Dlatego też S. Sudhoff interpretuje *es* w kontekście tych czasowników jako zaimek anaforyczny, por. przykład (Frey, Meinunger, Schwabe 2016: 4):

(8) - *Ist Lea krank?*

- *Max behauptet es, (dass sie krank ist).*²

Tak więc w języku niemieckim zaimek wskazujący *es* fakultatywnie występujący przy czasowniku ma dwa oblicza: nieanaforyczne przy czasownikach potencjalnie faktywnych i werydykalnych oraz anaforyczne m.in. przy niefaktywnych czasownikach mówienia. W związku z tym nie można zaproponować jednego opisu dla wszystkich wypadków fakultatywności przyzdaniowego *es*.

Okazuje się, że część z testów stosowanych przez niemieckich autorów sprawdza się także na polskim materiale. Pokazuje to, że również w języku

¹ (7) *Co nowego? Co się stało?*

a. *Max żałuje tego, że Lea jest chora.*

b. *Maxa bawi to, że Lea tańczy.*

c. *Max twierdzi (*to), że Lea jest chora.*

² (8) *Czy Lea jest chora?*

Max twierdzi to, (że jest chora).

polskim można wskazać na istotne zróżnicowanie w grupie predykatów wymagających korelatywnego *to*. Głównym sprawdzianem, stosowanym za Sudhoff (2003), jest test, który ma postać skonstruowanego dialogu obliczonego na wydobycie wypowiedzi, które w całości są rematyczne (ich temat nie zostaje powierzchniowo zrealizowany, jest to stan świata, w którym znajdują się i o którym mówią rozmówcy). Wypowiedzenia takie mogą więc stanowić odpowiedź na pytanie typu *Co się stało?*, *Co się dzieje?*, por.

(9) - *Co się stało? / Co słyszeć? / Co tam u ciebie?*

- *Jan martwi się tym, że nie pojedziemy na wakacje.*

(10) - *Dlaczego płaczesz? Co się stało?*

- *Tata powiedział mi (*to), że nie pojedę na wakacje.*

Skądinąd, zaimek *to* przy czasowniku *powiedzieć* nie jest wykluczony, co zaświadcza przykład z NKJP, por.:

(11) *Najpierw powiedzmy to, że w cytowanych tekstach nie znajdujemy nagminnego błędu - identyfikowania zdrowia społecznego ze zdrowiem publicznym.*

(12) *I mogę tu powiedzieć to, że jeśli sam Związek Piłki Nożnej nie wyciągnie wniosków własnych wobec siebie, to w grudniu, po decyzjach dla nas najważniejszych, dotyczących mistrzostw Europy, będziemy w takich decyzjach musieli uczestniczyć - powiedział premier.*

(13) *O sobie może powiedzieć to, że się zawsze modliła, gdy ją bili.*

W pierwszej grupie czasowników, oprócz *martwić się*, znalazłyby się takie jednostki, jak: *[coś] [kogoś] ucieszyło*, *[coś] [kogoś] wzburzyło*, *[coś] [kogoś] wzruszyło*, *[coś] [kogoś] zdenerwowało*, *[ktoś] żałuje [czegoś]*, *[coś] [kogoś] zmartwiło*, a także pochodne wobec nich: *ktoś ucieszył się / wzburzył się / wzruszył się / zdenerwował się [czymś]*. W drugiej klasie natomiast znalazłyby się: *dowieść*, *myśleć*, *obietcać*, *obwieścić*, *odcyfrować*, *odgadnąć*, *oznajmić*, *podtrzymać*, *podyktować*, *pokazać*, *powiedzieć*, *potwierdzić*, *prognozować*, *przeczuć*, *przypomnieć*, *zagwarantować*, *zasugerować*. Co interesujące, podział ten pokrywa się z inną charakterystyką wymienionych predykatów. W pierwszej grupie mianowicie znalazły się czasowniki odnoszące się do reakcji psychicznych experiencera, a w drugiej – do czynności mownych i epistemicznych.

Różnica ta widoczna jest też w innych sytuacjach testowych. W szczególności warto przyrzeć się bliżej własności faktywności, przejawianej przez czasowniki z pierwszej grupy. Jeśli w zdaniu z predykatem należącym do tej klasy pojawi się korelat, prawdziwość zdania podrzędne jest zagwarantowana, niezależnie od tego, czy wypowiedzenie zawierające nadrzędny czasownik będzie samodzielne, czy też samo będzie stanowić dopełnienie innego predykatu, niekoniecznie faktywnego, por.

(14) - *Marek mi powiedział, że Jan martwi się tym, że nie pojedzie na wakacje.*

- *Nie, Jan nie martwi się tym, że nie pojedzie na wakacje.* vs. **Nie, Jan pojedzie na wakacje.*

W wypadku czasowników z drugiej grupy sytuacja wygląda inaczej. Rozmówca może zaprzeczyć prawdziwości zarówno całego zdania, jak i jego dopełnienia propozycjonalnego, niezależnie od tego, czy zostanie ono poprzedzone korelatem, czy nie, por.

(15) - *Marek mi powiedział, że Jan mu powiedział (jeszcze) to, że nie pojedzie na wakacje.*

- *Nie, Jan nie powiedział mu, że nie pojedzie na wakacje.* vs. *Nie, Jan pojedzie na wakacje.*

Na pierwszy rzut oka powstaje wrażenie, że czasowniki pierwszej grupy, takie jak *wzburzyć się (tym)*, *że, wzruszyć się (tym)*, *że, zdenerwować się (tym)*, *że*, czy też *dziwić się (temu)*, *że* są immanentnie faktywne: mianowicie, że w każdym kontekście ich użycia przesądzona zostaje prawdziwość zdania podrzędnego, ponieważ ich znaczenie presuponuje wiedzę o zaistnieniu pewnego stanu rzeczy, zaś obecność zaimkowego korelatu *to* (a także jej brak) na tę faktywność nie powinna wpływać. Takie przypuszczenie zostaje dodatkowo wzmocnione, jeśli weźmie się pod uwagę to, że w ich strukturze predykatowo-argumentowej można wskazać na dwa elementy: experiencera i bodziec: mówią one mianowicie o czyjejs reakcji na coś. Istnienie czynnika, który wywołał reakcję, musi więc być założone w ich strukturze semantycznej.

W wypadku kauzatywnych odpowiedników wymienionych wyżej czasowników, takich jak [*coś*] [*kogoś*] *wzburzyło / wzruszyło / zdenerwowało / zdziwiło*, postulowanie faktywności również wydaje się jak najbardziej na miejscu.

To skądinąd rozsądnie brzmiące przypuszczenie nie wytrzymuje jednak starcia z językową rzeczywistością. Twierdzę, że – podobnie jak w języku niemieckim – faktywność tych jednostek jest jedynie „potencjalna” i na planie formy manifestuje się przez obecność elementu korelatywnego *to*. Nie znaczy to, że trzeba będzie postulować istnienie dwóch różnych jednostek o odmiennym kształcie: z *to* i bez *to*. Paradoksalnie, presupozycja egzystencjalna przyłożona do argumentu nieprzedmiotowego, w obu wypadkach zostaje utrzymana. Będę twierdzić, że dzieje się tak dzięki temu, że czasowniki wymienione powyżej mogą przyłączać prawostronnie dwa różne typy argumentów, reprezentujące dwa różne typy bodźców powodujących reakcję emocjonalną experiencera: argument nieprzedmiotowy zdarzeniowy (*to, że p*) oraz argument nieprzedmiotowy propozycjonalny (*że p*). Moc wywoływania wzruszeń, wzburzeń, zdziwień i nerwów mają mianowicie nie tylko sytuacje, które faktycznie zaszły lub o których experiencer jest gotów powiedzieć, że faktycznie zajdą w przyszłości, lecz także różnorodne pomyslenia, wyobrażenia, fantazje i sny, a także treść jakichś słów.

Faktem jest, że w mowie *to* częstokroć bywa pomijane, szczególnie wówczas, gdy nadawca zdaje sobie sprawę z tego, że kontekst jego wypowiedzi jest taki, że dana propozycjonalnie treść musi być przez adresata interpretowana jako treść prawdziwa, odnosząca się do realnych sytuacji. Jednak można również skonstruować takie wypowiedzenie, w którym tego rodzaju implikatura nie zachodzi. Tak więc z żadnego z dwóch zdań w przykładzie (16), wziętego w izolacji, nie wynika automatycznie prawdziwość zdania podrzędnego.

(16) *Zdenerwowałem się, że gość specjalny nie przyszedł. / Nie zdenerwowałem się, że gość specjalny nie przyszedł.*

Kontekst, który uprawomocniałby niefaktywną interpretację tych zdań, mógłby być następujący (pogrubienie oznacza akcent rematyczny):

(17) *Wparował do mojego gabinetu reżyser. Ogromnie był wzburzony. Powiedział, że gość specjalny nie przyszedł i będzie trzeba ad hoc zmieniać scenariusz imprezy.*

a. ***Zdenerwowałem się**, że gość nie przyszedł, bo jeszcze dziś rano rozmawiałem z nim i mówił, że będzie. Natychmiast ruszyliśmy wyjaśnić sytuację i okazało się, że gość oczywiście przyszedł, tylko zagubił się w tłumie.*

b. ***Nie zdenerwowałem się**, że gość nie przyszedł, bo wiedziałem, że oczywiście przyszedł. Musiał zgubić się gdzieś w tłumie.*

Inny kontekst, tym razem z rematyzowanym dopełnieniem, mógłby być taki:

(18) *Rozglądałem się po widowni, szukając gościa specjalnego. Już się zdenerwowałem, że gość **nie przyszedł**, ale w tym momencie pomachał do mnie. / Nie zdenerwowałem się jednak, że gość **nie przyszedł**, bo widziałem go chwilę temu, jak wchodził na salę.*

Tym, co zdenerwowało reżysera w przykładzie (17), nie był fakt nieprzyjścia gościa, a jedynie informacja o tym, że tak się stało – informacja niepotwierdzona, możliwa do sprawdzenia i sfalsyfikowania. W przykładzie (18) zaś chodziłoby o jakieś pomyślenie experiencera. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na to, że argument nieprzedmiotowy przy omawianych czasownikach może być realizowany również przez frazę przyimkową *na* +Acc, np. *na te słowa, na myśl, że p.*

Sytuacja prezentuje się inaczej, jeśli dopełnienie nieprzedmiotowe przy czasownikach typu *zdenerwować się* zostanie poprzedzone korelatem *to*. Wówczas argument ten zyskuje interpretację zdarzeniową, zaś kontekst staje się faktywny. Ze wszystkich czterech podanych niżej zdań można wnosić prawdziwość zdania *Gość specjalny nie przyszedł.*, por.

(19) *Zdenerwowałem się tym, że gość specjalny nie przyszedł. vs. Zdenerwowało mnie to, że gość specjalny nie przyszedł. vs. Nie zdenerwowałem się tym, że gość specjalny nie przyszedł (tylko tym, że oświetlenie było marne).*

vs. *Nie zdenerwowało mnie to, że gość specjalny nie przyszedł (tylko to, że oświetlenie było marne).*

Na marginesie, warto zwrócić uwagę na to, co się stanie, jeśli uprzejmą prośbę w przykładzie (20) uzupełnimy o korelat zdaniowy *to*. Tak zmodyfikowane wypowiedzenie trzeba by interpretować jako niezbyt uprzejme pytanie, ponieważ wypowiadający je nadawca przesądza to, że zapali, niezależnie od tego, czy komuś to będzie przeszkadzać, czy nie, por. (21):

(20) *Czy nie będzie panu przeszkadzać, że zapalę?*

(21) *Czy nie będzie panu przeszkadzać to, że zapalę?*

Na to, że korelatywny zaimek przyzdaniowy może być „wyzwalaczem” faktywności, zwrócił uwagę Frey (2016: 76-80). Według niego, czasowniki z klasy *bedauern* wymagają komplementarnie jednego z dwóch typów argumentów: określonej frazy DP (determiner phrase) z korelatem jako nadrzędnikiem albo bezpośrednio frazy zdaniowej. Określoność frazy, której nadrzędnikiem jest *es*, gwarantuje istnienie odniesienia, a więc – wywołuje faktywność całego kontekstu.

Warto zaznaczyć, że użycie zaimka wskazującego niesie ze sobą presupozycję o niepustej denotacji frazy, do której dany zaimek się odnosi, por.:

(22) *Nigdy w życiu nie widziałem jednorożca.* => jednorożce istnieją bądź nie

(23) *Nigdy w życiu nie widziałem tego jednorożca.* => ten jednorożec istnieje

W wypadku pierwszej grupy czasowników (do której należy m.in. *zdenewrować się*) mamy do czynienia z podobną sytuacją: wystąpienie zaimka przesądza, że stan rzeczy, do którego odnosi się dane zdanie, istnieje, ma miejsce w rzeczywistości, a więc – jest faktem.

Taki efekt nie zachodzi jednak w wypadku drugiej grupy czasowników (takich jak np. *obiecać* lub *powiedzieć*), ponieważ odniesieniem ich fraz podrzędnych jest propozycja, zdanie logiczne, treść myśli, a nie stan rzeczy. Są one faktywne bądź nie niezależnie od tego, czy dopełnienie propozycyjne zostanie poprzedzone zaimkiem *to*. Tak więc z żadnego z poniższych zdań nie wynika, czy brytyjska służba zdrowia będzie dysponować lekiem na każdą odmianę choroby nowotworowej, czy też nie, por.:

(24) *Uczeni ze szpitala w Manchesterze obwieścili (to), że za pięć lat brytyjska służba zdrowia będzie dysponować lekiem na każdą odmianę choroby nowotworowej.* vs. *Uczeni ze szpitala w Manchesterze nie obwieścili (tego), że za pięć lat brytyjska służba zdrowia będzie dysponować lekiem na każdą odmianę choroby nowotworowej.*

W związku z przedstawionymi powyżej różnicami, niemieccy badacze, m.in. Sudhoff (2003), Frey (2016), Truckenbrodt (2016), Zimmermann (2016), postulują dwie odrębne jednostki o kształcie *es*:

1. właściwy korelat zdaniowy, który występuje z czasownikami z klasy *bedauern* i konstytuuje określoną grupę nominalną, składającą się z zaimka oraz zdania podrzędnego;

2. zaimek anaforyczny, występujący z czasownikami z klasy *behaupten* i samodzielnie wypełniający miejsce otwierane na argument nieprzedmiotowy; fraza zdaniowa następująca po zaimku jest natomiast interpretowana jako dopowiedzenie, które ma pomóc znaleźć odniesienie dla zaimka, analogicznie jak fraza nominalna w zdaniach typu *Ich habe ihn gesehen, den Mark*. (*Widziałem go, tego Marka*).

Interpretacja S. Sudhoffa i innych, którzy podpisują się pod jego ustaleniami, nie bierze pod uwagę możliwości tematycznej realizacji struktury typu *es, dass p* przy czasownikach z drugiej grupy (typu *behaupten*). Niemieckie *es* oraz jego akcentowany odpowiednik *das* są zawsze, obowiązkowo tematyczne. Interpretacja ich jako zaimków anaforycznych, odnoszących do treści znanych lub obecnych wcześniej w dyskursie jest więc zupełnie zrozumiała i przekonująca. Polskie *to* jednak jest bardziej problematyczne, dlatego że – oprócz tego, że może być oczywiście użyte anaforycznie lub kataforycznie jako zaimek wskazujący (por. 25), może, a nawet często jest, używane wraz ze zdaniem dopełnieniowym jako remat (przy tematyzacji głównego predykatu i pozostałych argumentów) (por. 26).

(25) - *Maria wyjechała?*

- *Janek nam to przekazał, (że wyjechała).*

(26) - *Co Janek wam jeszcze przekazał?*

- *Janek przekazał nam (jeszcze) to, że zajęcia dziś są odwołane.*

W wypadku dialogu (26), nie możemy twierdzić, że zachodzi stosunek anafory bądź deiksy między *to* a jakimś elementem danym w kontekście bądź konsytuacji. Nadawca nie musi odnosić się anaforycznie do treści *to, że zajęcia dziś są odwołane* danej w kontekście. Co więcej, treść ta może być dana tematycznie, a więc jako informacja nowa dla adresata (taką interpretację wymusza partykuła *jeszcze*), co wyklucza anaforyczność zaimka.

Chciałabym w tym miejscu zwrócić uwagę na powszechnie znany fakt, że zdania z korelatem są rzadsze, co wskazywałoby na to, że są w pewien sposób nacechowane. Jako ilustrację można przedstawić kilka przykładów ze zrównoważonego podkorpusu NKJP. I tak, leksem *obietać* występuje w korpusie 3605 razy bez korelatu i tylko 5 razy z korelatem, leksem *spowodować* – 7266 razy bez korelatu i 207 razy z korelatem, leksem *przekazać* – 736 razy bez korelatu i 4 razy z korelatem.

Charakterystyczne jest to, że w tych nielicznych znalezionych zdaniach z korelatem bardzo wiele jest wypadków poprzedzania korelatu przez przyrematyczne partykuły, np. *właśnie, także, nawet, tylko, to*, por.:

(27) *Jedyne, co chciałem przekazać, to to, że zwykli izraelscy żołnierze nie mieli z tą tragedią nic wspólnego, a wszelkie działania wojenne są bezsensowne.*

(28) *Proszę pani... Ja naprawdę kocham pani córkę... I jeżeli mogę pani cokolwiek obiecać, to właśnie to, że nigdy nie przestanę jej kochać.*

(29) *Zwracaliśmy się już telefonicznie do pełnomocnika rządu do usuwania skutków powodzi, który poprosił nas o złożenie odpowiednich wniosków, ale szans na to, by uzyskać jakieś pieniądze jeszcze w tym roku praktycznie nie ma. Obiecano nam też to, że możemy zwrócić się o pomoc do Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i stamtąd też mamy możliwość otrzymania jakichś pieniędzy.*

(30) *Wszelkie ograniczenia spowodują tylko to, że młodzież będzie je obchodzić.*

W każdym z przykładów akcent rematyczny powinien być przyłożony do zaimka *to*, co powoduje, że cała struktura zdaniowa (cała treść w tej strukturze zawarta) staje się rematem. Warto zwrócić uwagę na kontrast:

(31) *Janek obiecał mi tylko **to**, że mi pomoże z **pracą domową**, nie: **to**, że pójdziemy **do kina**.* (rematyzacja całego uzupełnienia propozycjonalnego)

W przykładzie tym został oznaczony pogrubioną czcionką korelat *to* oraz część uzupełnienia propozycjonalnego. Wydaje się jednak, że tak właśnie tego typu zdania są intonowane: akcent pada na zaimek oraz na ostatnią frazę zdania podrzędnego. O tym, że rematyzowana jest w takich wypadkach cała struktura podrzędna, świadczy kontrast ze zdaniami takimi, jak:

(32) *Janek obiecał mi tylko, że mi pomoże z **pracą domową**, nie: że mi pomoże **ze sprzątniem**.*

W wypadku, kiedy brakuje korelatu, możliwa staje się więc rematyzacja jedynie elementu zdania podrzędnego. Możliwość taka zostaje zablokowana przez wystąpienie *to*. W ten sposób najlepiej uwidacznia się funkcja nominalizacyjna korelatu: dzięki jego pojawieniu się w strukturze informacyjnej zdania argument nieprzedmiotowy jest ujęty jako całość, niezależnie od tego, czy jest częścią tematu, czy rematu, ewentualnie czy sam stanowi temat lub remat zdania.

Korelat zdaniowy *to* przy predykatkach drugiej klasy (typu *powiedzieć*) jest więc środkiem służącym strukturze tematyczno-rematycznej, umożliwiającym mówiącym wskazanie złożonego konceptualnie zarówno tematu, jak i rematu. Trzeba przy tym pamiętać, że wykładnikami struktury tematyczno-rematycznej są w języku polskim zarówno szyk zdania, jak i – powiedziałabym, że przede wszystkim – intonacja.

Trzeba też zaznaczyć, że użycia zaimka *to*, o których mowa, wyraźnie różnią się od *to* kataforycznego. Czym innym jest powiedzieć: *Powinieneś to wiedzieć. Twoja żona cię zdradza.*, a czym innym: *Powinieneś wiedzieć to, że Twoja żona cię zdradza.*

Jak interpretować przedstawione wyżej fakty? Mamy do dyspozycji dwa przeciwstawne rozwiązania. Pierwsze z nich to podążyć za interpretacjami S. Sudhoffa i uznać, że mamy do czynienia z dwiema różnymi jednostkami o kształcie *to, że p*: jedną wskazującą na to, że zdanie podrzędne następujące po niej odnosi się do faktów, istniejących stanów rzeczy w świecie, stanowiących rzeczywisty korelat danych treści propozycjonalnych (w wypadku czasowników typu *zdziwić się*, otwierających miejsce dla experiencera i bodźca), i drugą służącą strukturze tematyczno-rematycznej (w wypadku czasowników typu *powiedzieć*, wymagających agensa i uzupełnienia propozycjonalnego, odnoszącego się nie do stanów rzeczy w świecie, lecz do treści komunikatów i myśli). Konkurencyjna hipoteza zmierzałaby do tego, aby uznać istnienie jednej jednostki *to, że p*, a różnice w jej funkcjonowaniu przy różnych grupach predykatów tłumaczyć efektami związanymi ze znaczeniem tychże predykatów, nie zaś samego korelatu.

Przechylam się w stronę drugiego rozwiązania. Załóżmy, że *to* poprzedzające frazę zdaniową jest zawsze, przy obu grupach predykatów, operatorem działającym na strukturze tematyczno-rematycznej, powodującym to, że cała fraza odnosząca się do takiego czy innego argumentu nieprzedmiotowego stanowi niepodzielną całość w strukturze informacyjnej zdania. W wypadku czasowników typu *zdziwić się*, jeśli chcemy powiedzieć, że jakiś stan rzeczy (a nie taka czy inna treść słów czy myśli) jest przyczyną czyjejs reakcji psychicznej, zachodzi konieczność wystąpienia *to*, ponieważ cała treść zdania podrzędnego uczestniczy w strukturze tematyczno-rematycznej jako całość informacyjna. Fakt w świecie musi być bowiem ujęty jako jednostkowa całość. Przyczyną stanu epistemicznego może być też treść słów, myśli, a nawet urojenie. Możliwe, że za taką przyczynę uzna się nie cały stan rzeczy, a tylko jakiś jego aspekt, który mówiący chce umieścić w zdaniu jako remat. Wówczas z kolei wystąpienie *to* jest wykluczone, por.

(33) *Martwi mnie to, że Janek pali papierosy przy dzieciach, nie to, że pali papierosy przy mnie.* (kontrast dwóch faktów)

(34) **Martwi mnie to, że Janek pali papierosy przy dzieciach, nie: że przy mnie.* vs. *Martwi mnie, że Janek pali papierosy przy dzieciach, nie: że przy mnie.* (kontrast pewnego aspektu stanu rzeczy lub elementu treści)

Faktywizacja czasownika występuje niejako jako efekt uboczny: jeśli dany stan rzeczy ma być przyczyną czyjegoś stanu mentalnego, to trzeba założyć, że ten stan rzeczy istnieje. Pojawienie się *to* nie powoduje faktywności; to faktywność argumentu nieprzedmiotowego powoduje wystąpienie *to*, przy czym jest ono szczególnie pożądaną, jeśli argument ten ma być rematyczny, a reszta zdania tematyczna.

W wypadku czasowników typu *powiedzieć* nie ma w ogóle mowy o bezpośrednim odniesieniu argumentu nieprzedmiotowego do zdarzeń lub stanów

rzeczy; mamy mianowicie do czynienia z argumentami propozycjonalnymi, odnoszącymi się do treści. Jeśli więc czasownik nie jest sam w sobie faktywny (jak np. *wiedzieć* albo *zdradzić*), to w argumencie jako takim nie ma potencji faktywizacji. Wówczas *to* służy jedynie do tego, żeby zaznaczyć tematyczność bądź rematyczność całego argumentu propozycjonalnego.

Bibliografia

- Frey W. 2016. „On properties differentiating constructions with inner-sentential proforms for clauses”, *Inner-sentential propositional proforms. Syntactic properties and interpretative effects*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 73-103.
- Frey W., Meinunger A., Schwabe K. (eds) 2016. *Inner-sentential propositional proforms. Syntactic properties and interpretative effects*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Gębka-Wolak, M. (2004). Uwagi o konstrukcjach typu „żeby” + bezokolicznik. W: *Studia z gramatyki i semantyki języka polskiego*. Toruń: Wyd. UMK, 83-91.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. 1988. Red. S. Karolak, Z. Topolińska, M. Grochowski. Warszawa: PWN.
- Hartung W. 1964. *Die zusammengesetzten Sätze des Deutschen*. Berlin: Akademie Verlag.
- Klemensiewicz Z. 1969. *Zarys składni polskiej*. Wyd. 6. Warszawa: PWN.
- Polański, K. 1967. *Składnia zdania złożonego w języku górnołużyckim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Saloni Z., Świdziński M. 1985. *Składnia współczesnego języka polskiego*. Wyd. 2. Warszawa: PWN.
- Schwabe K.; Fittler R. 2014. Über semantische Konsistenzbedingungen deutscher Matrixprädikate. Teil 1. Sprachtheorie und germanistische Linguistik 24.1, s. 45-75. Teil 2. Sprachtheorie und germanistische Linguistik 24.2, 123-150.
- Sudhoff S. 2003. *Argumentsätze und es-Korrelate. Zur syntaktischen Struktur von Nebensatzeinbettungen im Deutschen*. Berlin: Wiss. Verlag.
- Szupryczyńska M. 2004. „Tzw. „korelat” i jego miejsce w strukturze zdania polskiego”, *Studia z gramatyki i semantyki języka polskiego*. Toruń: Wyd. UMK. 15-31.
- Truckenbrodt H. 2016. „Some distinctions in the right periphery of the German clause”, *Inner-sentential propositional proforms. Syntactic properties and interpretative effects*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 105-145.
- Zimmermann I. 2016. „Phonological, morphosyntactic and semantic properties of ‘es’”, *Inner-sentential propositional proforms. Syntactic properties and interpretative effects*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 147-169.

Алиција ВУЏИЦКА

„ЗА ШТО СЛУЖИ ЗАМЕНСКИОТ РЕЧЕНИЧЕН КОРЕЛАТ?
НЕКОЛКУ БЕЛЕШКИ ЗА ФАКУЛТАТИВНОТО 'ТО'“

Резиме

Оваа статија е посветена на проблемот на статусот и функцијата на т.н. реченичен корелат 'to' во полскиот јазик. Се разгледуваат, особено, речениците во кои корелатот може да се појави факултативно. Таквите контексти се поделени на две групи: 1) изрази конституирани од глаголи кои се однесуваат на реакцијата на експериенцерот на поттикот; 2) изрази конституирани од епистемични глаголи и глаголи на зборување. Оваа поделба е мотивирана со тоа што – доколку на објектот во реченицата му претходи корелат – само речениците од првата група можат да бидат во целост рематизирани и употребени на почетокот на конверзацијата. Авторката аргументира дека оваа разлика произлегува од менливите валенциски својства на глаголот: единиците од групата 1) бараат или пропозиционален аргумент (факултативен корелат 'to') или акционен (задолжителен корелат 'to'), додека единиците од групата 2) дозволуваат само пропозиционален аргумент (факултативен корелат 'to').

Марјан МАРКОВИЌ

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

ГЛАГОЛСКИТЕ ОСНОВИ *-VED-*, *-VOD-* КАКО ДЕРИВАЦИСКИ ЈАДРА ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ПОЛСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Рефератот ја прикажува формалната и семантичката деривација на две превојни глаголски основи (*-ved-* / *-vod-*) на прасловенскиот глагол **vesti*, **voditi* врз фонот на македонскиот и полскиот јазик. Семантичката деривација на овие глаголски основи ни дава слика на системскиот карактер и континуитет на јазичната еволуција при што прототипните семантички компоненти претставуваат нераскинлива врска во текот на формалниот развој на лексичкиот фонд.

Клучни зборови: семантичка деривација, етимолошка анализа, македонски - полски

Целта на овој текст е да се покажат механизмите на деривација на две превојни глаголски основи (*-ved-* и *-vod-*) тргнувајќи од нивната основна семантичка компонента ‘*to guide, lead, conduct*’. Имено, се работи за два превојни степенa (*e-o*) на прасловенскиот глагол **vesti*, **voditi*, со балтословенски паралели (лит. *vėsti*, лет. *vest*) и со потекло од индоевропскиот корен **yedh-* (Skok 1971:579).

Старогрчките наспоредници се: *ἄγω* ‘lead’ и *φέρω* ‘bear, carry’

Латинската паралела е *ducere* ‘to lead; to lead or draw; to lead, carry; lead, command; think’ < ПИЕ корен **deuk-*

Деривати се: *deducere*, *abducere*, *inducere*, *subducere*, *ductor*, *ductus*, *dux*, *ducens*, *adducere*, *circumducere*, *introducere*, *perducere*, **producere*, *subterducere*, *superducere*, *transducere*, *reducere*, *praeducere*, *obducere*, *conducere*, *diducere*, *praeterducere*, *educere*,...

*семантичка паралела: продукт, продукција, продуцира ,....

производ, производство, произведува, ...

Основите *-ved-*, *-vod-* спаѓаат во оние стари глаголски основи кај кои всушност вокалниот превој (e>o) често служел за изведување на итеративи и каузативи од типот на: **nesti- *nositi*, **vesti- *voziti*; **lekti- *ložiti*, **tekti- *točiti* (Sławski, 1974:56). Во подоцнежниот развој на прасловенскиот почнала да се наметнува потребата за поеднозначна видска диференцијација на глаголите при што покрај старите вокални и консонантски алтернации, на сцена стапиле и префиксите, инфиксите и суфиксите како видски модификатори.

Токму македонскиот јазик, пред сè, поради долговековниот развој во мултикултурна и мултијазична средина, покрај другите структурни модификации, во огромна мера го реструктурирал глаголскиот деривациски механизам, посебно во полето на видската диференцијација. Многувековните јазични и културни интерференции, а посебно во периодот на Балканската јазична заедница, придонеле македонскиот јазик во голема мера да ги отфрли старите морфонолошки алтернации како видски модификатори и да воведат други, потранспарентни и поразбирливи показатели во една мултијазична средина.

Таа тенденција се огледа и во современиот македонски јазик. Како основно јадро за видска модификација најчесто се јавува свршената глаголска основа на која се наслојуваат видските показатели; со тоа се прекинува наследената прасловенска видска поделба поттикната од ‘типите на дејство’.

1. Формална деривација

Наследените видски секвенци се раздвојувале и се формирале нови видско-опозициски системи создадени од ново јадро. Токму двете разгледувани глаголски основи (*-ved-* и *-vod-*) создале различни јадра при што основата **-вог-** станала продуктивна во деривација на именски форми: *води- вод, водсѝво, водач, водѝшел, ѝревод, ѝовод, развод, извод,...* додека јадрото создадено од основата **-вег-** станало продуктивно во глаголската деривација и основно јадро за видска диференцијација: *веде, доведе- доведува, изведе-изведува, ѝоведе-ѝоведува, ѝреведе-ѝреведува, наведе- наведува.*

Според Скок, основата **vad-* претставува вдолжување (o>a) на основата **vod-* и не е продуктивна во сите словенски јазици.

Табела 1:

вод	увод	вовeде	вовeдува	воведувач	вовед
водство	довод	довeде	довeдува		
водач	завод	завeде	завeдува	(заводник)	
водич	извод	извeде	извeдува	изведувач	
водител	навод	навeде	навeдува		
(рако)водител	одвод	одвeде	одвeдува		
(по)водник	повод	повeде	повeдува		поведение
водило	/	подвeде	подвeдува	подведувач	
водилка	превод	превeде	превeдува	преведувач	
водник	/	привeде	привeдува		
(пред)водник	производ	произвeде	произвeдува	произведувач	
(раз)водник	развод	развeде	развeдува		
сводник	свод	свeде	свeдува		
(спро)водник	спровод	спровeде	спровeдува	спроведувач	
војвода војсководец вожд	водовод				
	далновод				

Што се однесува до полскиот, тој ги задржал сите три превојни основи, односно основите –вед и –вод со вторичното вдолжување на о во а / -вад-. Токму тие два превојни степени е – о во себе ја имаат вградено и старата видска диференцијација, при што од основата вед- се образуваат свршени глаголи, а од основата вод- несвршени.

Следните примери се од полскиот јазик, којшто исто така ја континуира старата наследена поделба на прасловенските основи *ved-*vod- (*vad-):

Табела 2:

*vod - *ved (voditi-vesti)

Полски:

свршен   несвршен

-ved-

-vod-

-vad-

dowieść	dowodzić		prowadzić
wywieść	wywodzić		doprowadzać/doprowadzić
wywieść się	wywodzić się		naprowadzać/naprowadzić
odwieść	odwodzić		oprowadzać/oprowadzić
przywieść	przywodzić		przeprowadzać/przeprowadzić
zwieść	zwozić		przyrowadzać/przyrowadzić
zawieść	zawodzić		wprowadzać/wprowadzić
uwieść	uwodzić		wyprowadzać/wyprowadzić
			zaprowadzać/zaprowadzić

Како што може да се види, во полскиот јазик се чуваат старите вокални и консонантски алтернации како видски модификатори, а префиксите овде воопшто не вршат видска модификација, туку таа улога ја имаат вокалните превои, со што полскиот ја континуира прасловенската тенденција.

Македонскиот пак, како што спомнав, настојувал низ својот развој во мултијазична средина да ги неутрализира тие опозиции. Во македонскиот, пак, видската разлика не се темели на вокалниот превој (*o* во *e*), туку преку продуктивниот суфикс за изведување несвршени глаголи (имперфективизација), (*-uva*) кој се наложува врз само една (најчесто свршена) основа:

свршен

несвршен

-ved-

вовeде	вовeдува
довeде	довeдува
завeде	завeдува
извeде	извeдува
навeде	навeдува
одвeде	одвeдува
повeде	повeдува
подвeде	подвeдува

2. Семантичка деривација

Семантичката деривација претставува процес во јазичната еволуција, преку кој може да се набљудува системскиот пренос на информации од семантичкиот континуум во лексиконот на јазикот.

Семантичката деривација го отсликува системскиот карактер и континуитет на јазичната еволуција при што прототипните семантички компоненти претставуваат нераскинлива врска во текот на формалниот развој на лексичкиот фонд. Овој став ќе го поткрепиме потпирајќи се на антропоцентрично-спацијална теорија за јазикот, односно ќе се обидеме да ги верификуваме поставките дека низ процесите на семантичка деривација може да се набљудуваат асоцијативните низи кои често водат потекло од основните човечки дејства, состојби и движења. Тие асоцијативни низи ги задржуваат основните семантичките компоненти пренесувајќи се од човекот, просторот, времето што го претставуваат, реалниот свет, па сè до мисловното, апстрактното, метајазичното, претставувајќи го менталниот свет. Токму затоа предмет на анализа претставуваат дваесетина (пред сè) индоевропски и прасловенски глаголски основи чиј формален и семантички деривациски развој може да се следи уште од најстари времиња. Тие глаголски основи, пред сè, се однесуваат на прототипните човекови состојби, дејства и движења со што на некој начин се верификува антропоцентрично-спацијалната теорија за јазикот. Тие основни / прототипни семантички компоненти првично поврзани со основните човекови состојби, дејства и движења во текот на јазичната еволуција се пренесуваат на човекот (и неговиот однос кон просторот), животинскиот и растителниот свет, материјалниот (општествено-цивилацкиот) свет, па сè до најапстрактниот - менталниот свет.

Во текот на јазичната еволуција основните семантички компоненти претставуваат нераскинлива врска со формалните деривати од соодветниот корен.

При анализата на глаголските основи *-ved-* и *-vod-* во македонскиот јазик можеме да издвоиме неколку основни семантички компоненти:

1. Движење на човек напред
2. Прв се движи (и води друг 'човек')
3. Општо (насочено) дејство

Во понатамошниот дел од текстот преку примери ќе се обидеме да ги следиме наведените семантички компоненти низ процесите на семантичка деривација на прасловенските глаголски основи **ved-*, **vod-*, во македонскиот и во полскиот јазик:

Примери¹:Македонски: **води**

1. Придружува некого при одење; покажува пат некому (човек, животно).
Го водеше дејтејто за рака. Госџин џи водам. Ги води коњџте на џасење.
- 2... – 14.

Полски: **wodzić**

1. «iść prowadzić kogoś w różne miejsca, być czymś przewodnikiem»
Wodziła gości po całym mieście. Wszędzie wodziła ze sobą dziecko.

Мак. (се води)

1. Оди заедно со некого, држејќи се еден за друг.
Се водат за рака како младенци. Се воде џо џесноџо џаџче.
2.
За крава или биволица - се оплодува, се пари.
Кравата се водеше неколку џаџи, но ниеднаш не осџана сџелна.

Пол. **wodzić się**

1. *pot.* «chodzić z kimś wolnym krokiem w różne miejsca, spacerować długo, zwykle prowadząc jeden drugiego»
Wodziła się z mężem po sklepach. Wodzili się z sobą całymi wieczorami.

Македонски: **веде**

1. За птици - квачи, расплодува.
Квачката ѓи веде џилциџе.
Таму ќе свие ѓнездо змија шџо леџа, ќе несе јаџа, ќе веде малечки...
2. (се веде) - Се размножува.
Во џој камењар змии се ведат.

Полски: **wieść**

1. «iść razem z kimś, pokazywać drogę i pomagać iść»
2. «iść na czele i dowodzić»
3. «prowadzić w jakimś kierunku»
4. «przesuwać czymś po jakiejś powierzchni»
5. «o rozmowach, sporach itp.: prowadzić, toczyć»

¹ Македонските примери се преземени од Дигиталниот речник на македонскиот јазик (<http://www.makedonski.info/>), додека полските примери се преземени од интернет изданието на **Słownik języka polskiego PWN**, Lidia Drabik, Elżbieta Sobol, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.

6. «o uczuciach, stanach psychicznych: powodować czyjeś działanie»

7. «o czymś postępowaniu: powodować jakieś skutki»

Изведенките настанати од коренот **-vad-** (со вдолжување o>a) останале продуктивни во полскиот (prowadzić się, doprowadzać, wyprowadzać...), а во македонскиот останале само неколку реликти:

вада

1. Мал јаз, бразда што служи за доведување вода за наводнување.

2. Канал што служи за одвод на вода.

вади / навади-навадува - 'наводнува, полева со вода'

Селаниџе ѓи вадеа своџџе ниви.

Тој ѓи навади цвеќињаџа.

вадар - 'тој што вади, што полева цвеќиња, растенија и сл.'

Од приведените примери може да се заклучи дека и покрај тоа што македонскиот зборобразувачки модел се темели на свршената глаголска основа (*ved) и од неа се развива богато глаголско деривациско јадро, семантичките компоненти и во македонскиот и во полскиот ги сочувале старите (наследени) сличности.

Следниве примери до именската деривација го потврдуваат тоа:

водило

Јаже на оглав, огламаник со кое се води добиток.

Ја фаџи јуницаџа за водило. Му ѓо заџеѓна водилоџо на коњоџи.

wodza

1. *daw.* «pas rzemienny połączony z wędzidłem, którym jeździec lub woźnica kieruje koniem»

2. *daw.* «dowództwo, przewodnictwo»

повод

1. Тоа што е поттик или околност да се преземе нешто за кое има друга причина.

2. Јаже со кое се води добиток.

powód

1. przyczyna;

2. linka mocowana przy uździe, służąca do prowadzenia konia.

Деривати кои покажуваат различни патишта при процесите на семантичка деривација:

превод

1. Преведување од еден јазик на друг.
Примери: Буквален превод. [преведе – пренесе]
2. Преведен текст од еден јазик на друг.
Примери: Авторизиран превод. (сем. мотивација)
лат. *traducere, producere*, -
произведува, производство
(продуцира, продукција)

przewód

1. «element obwodu elektrycznego służący do połączenia źródła energii elektrycznej z jej odbiornikiem»
2. «urządzenie umożliwiające przepływ cieczy, gazu, ciał sypkich itp.»
3. «kanał lub kanalik łączący różne narządy lub przewodzący różnego rodzaju substancje»
4. *daw.* «przewiezienie, przeprowadzenie kogoś, czegoś, zwykle przez przewodnika»

довод

1. Спроведување до нешто, донесување (нафта, вода, струја).
Примери: Довод на електрична струја.
2. Средство, инсталација за проток на вода, нафта и сл.
Тие поставија големи цевка за довод на вода.

dowód

1. «okoliczność lub rzecz dowodząca czegoś, świadcząca o czymś»
2. «dokument urzędowy stwierdzający coś»
3. *log.* «skończony ciąg zdań uzasadniający prawdziwość danego twierdzenia»

извод

1. Скратен преглед на содржината на некој текст или поголема целина.
2. Заклучок по извршена анализа на нешто.
3. Во банкарството - писмен извештај за состојбата на сметка што се води во банката.

wywód

1. «wypowiedź, w której ktoś przedstawia swoje stanowisko i uzasadnia je»
2. «wykrywanie początku, źródła czegoś; też: dzieło lub dokument temu poświęcone»

Заклучок

Универзална потреба на јазичната еволуција е постојано изнаоѓање на сè потранспарентни граматички показатели со цел за точно пренесување на информацијата од семантичкиот континуум. Токму таа потреба е посебно истакната во македонскиот глаголски систем кој создавајќи нови продуктивни глаголски јадра и потранспарентни граматички показатели, се адаптирал во рамките на еден мултијазичен и мултикултурен комплексен адаптивен систем.

Еволуцијата на тој комплексен адаптивен систем во различни временски отсеци била силно повлијаена од различни културно-општествени околности кои придонесувале и во развојните мрежи на елементите на семантичката деривација, а и воопшто во “хаотичниот” дел од лексиконот да навлегуваат лексички елементи кои биле семантички мотивирани од тие околности. Така, покрај елементите од типот: *молив*, *шејрајка*, *ајдуџин*, *арамија*, *френк*, *чинија*,... кои “хаотично” навлегувале во лексиконот, во дендритот на семантичката деривација свое место наоѓале лексички елементи од типот: *водовод*, *производ*, *превод*... и други, кои преку наследените основни семантички компоненти се поврзувале со низата водена од одредена прасловенска основа.

Во рамките на процесите на семантичката деривација, македонскиот јазик покажува две универзални тенденции: континуирање на прасловенските семантички компоненти зачувувајќи некои архаични форми, и една поопшта која ја верификува антропоцентрично-спацијалната теорија за јазикот, а тоа е дека прототипните човекови состојби, дејства и движења се основата за преносот на семантичките компоненти од материјалниот, човеков реален свет, па сè до најапстрактниот - менталниот свет.

Библиографија

- Асенова, П. 1989. *Балканско Езикознание*. Софија: Издателство наука и изкуство.
 Видоески, Б. 1998. *Дијалектните на македонскиот јазик, Том 1*. Скопје: МАНУ.
 Видоески, Б. 1999. *Дијалектните на македонскиот јазик, Том 2*. Скопје: МАНУ.
 Видоески, Б. 1999. *Дијалектните на македонскиот јазик, Том 3*. Скопје: МАНУ.
 Конески, Бл. 1981. *Граматика на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
 Конески, Бл. 1982. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.

Kittila, Seppo; Vasti, Katja; Ylikoski, Jussi (ed.). 2011. *Case, Animacy and Semantic Roles*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Mallory, J.P.; Adams, D.Q. (ed.). 1997. *Encyclopedia of Indo-European Culture*. London / Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Mallory, J.P.; Adams, D.Q. 2006. *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*. New York: Oxford University Press.
- Siatkowski, J. 2005. *Studia nad wpływami obcymi w ogólnosłowiańskim atlasie językowym*. Warszawa.
- Sławski F. 1974. *Słownik prasłowiański I*. Warszawa: Ossolineum.
- Topolińska, Z. (in print) *Spirala ewolucji, Polski ~ Macedoński 11, Konfrontacja (nie tylko) gramatyczna*. Wrocław.
- Topolińska, Z. 1996. "Anthropocentric Language Theory as Organizing Principle of the Slavic Case System". BPTJ LII. Warszawa.
- Topolińska, Z. 2012. "The Balkan Sprachbund from a Slavic perspective". Во: *Зборник (Маџице српске) за филолозију и линџвистику LIII/1*. Нови Сад. 33-60.
- Topolińska, Z. 2014. "Anthropocentric Case Theory: How are Humans coded in Doscourse?". Во: *The Kenneth E. Naylor Memorial Lecture Series in South Slavic Linguistics, No. 6*. New York: USA Beech Stave Press.
- Wierzbicka, A. 1972. *Semantic Primitives*. Frankfurt/M., Germany: Athenäum Verlag.

Речници

- Boryś, Wiesław. 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków Wydawnictwo Literackie.
- Bruckner, A. 1985. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa.
- Buck, Carl Darling. 1949, reprinted 1988. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. University of Chicago.
- Miklosich, Franz Von. 1865. *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*. Wien.
- Miklosich, Franz. 1886. *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen*. Wien.
- Skok, P. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb.
- Български етимологичен речник. 1971. София: Българска Академия на науките.
- Фасмер, М. 1986. *Этимологический словарь русского языка*. Москва.

Marjan MARKOVIKJ

DROGI DERYWACJI OD RDZENI -VED-, -VOD-
W JĘZYKACH MACEDOŃSKIM I POLSKIM*Streszczenie*

Celem tego tekstu jest ukazanie mechanizmów derywacji od dwu alternujących rdzeni werbalnych (-ved- i -vod-), przy czym za punkt wyjścia przyjmujemy ich podstawowy komponent semantyczny 'prowadzić (to guide, lead, conduct)'. W grę wchodzi dwa alternujące warianty (odpowiednio z samogłoskami rdzennymi *e* - *o*) prasłowiańskiego czasownika *vesti, *voditi, z jego paralelami bałtyckimi (lit. *vesti*, łot. *vest*) wywodzonego od ide rdzenia *yedh- (Skok 1971:579).

Rdzenie -ved-, -vod- należą do grupy starych rdzeni z alternacją *e* > *o*, która często była podstawą dla tworzenia iteratiwów i causatiwów typu: *nesti - *nositi, *vesti - *voziti, *lekti - *ložiti, *tekti - *točiti (Sławski 1974:56). W toku dalszego rozwoju prasłowiańskiego narzuciła się potrzeba bardziej klarownej dyferencjacji aspektowej, z tym że obok starych alternacji samogłoskowych i spółgłoskowych na scenie pojawiły się prefiksy, infiksy, sufiksy jako wykładniki różnic aspektowych.

W ten sposób odziedziczone pary aspektowe rozdzielały się i tworzyły nowe opozycje. Tak też i dwa rozpatrywane tu rdzenie (-ved- i -vod-) oddaliły się od siebie, przy czym -vod- stało się produktywne w procesie derywacji form imiennych: *вогу* - *вод*, *водсѣво*, *водач*, *водийел*, *ѵревод*, *ѵовод*, *развод*, *извод*..., podczas gdy -ved- było produktywne w derywacji werbalnej niezależnie od aspektu: *веде*, *доведе-доведува*, *изведе-изведува*, *ѵоведе-ѵоведува*, *ѵреведе-ѵреведува*, *наведе-наведува*.

Natalia ŁUKOMSKA

*Wydział Filologiczny im. Blaže Koneskiego
Skopje, Macedonia*

GLAGOLSKI PRILOG W ODMIANIE POTOCZNEJ WSPÓŁCZESNEGO JĘZYKA MACEDOŃSKIEGO – FREKWENCJA I POPRAWNOŚĆ UŻYCIA

Abstrakt: Referat stanowi przyczynek do badań nad frekwencją i poprawnością użycia macedońskiego imiesłowu nieodmiennego w potocznej odmianie współczesnego języka macedońskiego. Materiał do badań został wyselekcjonowany z forum internetowego portalu „Kajgana” i jest punktem wyjścia do dalszych badań. Motywacją do analizy stanowi przypuszczenie, że formy glagolskiego prilogu są żywe i produktywne nie tylko w języku literackim czy starannej odmianie języka mówionego, lecz z powodzeniem funkcjonuje w języku potocznym, którego reprezentantem będą tu pisemne wypowiedzi rodowitych użytkowników języka opublikowane na forum internetowym.

Kluczowe słowa: glagolski prilog, imiesłów nieodmienny, potoczność

Do zastanowienia się nad zaznaczonym w temacie problemem skłonił mnie stań badań nad polskimi imiesłowami nieodmiennymi i ich miejscem w stylach językowych, szczególnie zaś badania najnowsze, których wyniki w znaczący sposób pokazują, że funkcjonowanie tych form we współczesnym języku polskim odnosi się nie tylko do stylu wysokiego, literackiego i polszczyzny pisanej. Stań badań, który przedstawię skrótowo w pierwszej części referatu, stanowi więc punkt wyjścia do postawienia hipotezy, że miejsce macedońskiego imiesłowu, tj. *glagolskiego prilogu* w stylach językowych macedońszczyzny również nie musi dotyczyć jedynie odmiany literackiej czy starannej.

W polszczyźnie imiesłowu często klasyfikowane są jako formy pod względem stylistycznym literackie. Według Grochowskiego (GWJP 1984: 236) „używanie konstrukcji imiesłowowych (zwłaszcza imiesłowu uprzedniego) jest cechą właściwą dla tzw. stylu pisanego (książkowego)”. Anna Wierzbicka i Piotr Wierzbicki (1969: 91) sugerują, że konstrukcje takie „używane w

nadmiarze w języku potocznym brzmiałyby nienaturalnie, a nawet śmiesznie”, a „nadużywanie ich jest rażące”. Szczególnie nacechowana stylistycznie jest według badaczy forma imiesłowu uprzedniego – „zwłaszcza imiesłów wskazujący na wcześniejszą czynność tej samej osoby, ów zakończony na *-wszy*, *-wszy*, ma charakter książkowy i właściwie wcale nie jest używany w wypowiedziach ustnych”. Niektórzy badacze sądzą nawet, że imiesłów współczesny może z czasem przejść funkcję imiesłowu uprzedniego, ze względu na „wyszukiwanie”, „literackość” tego drugiego (por. Buttler, Kurkowska, Satkiewicz 1986: 419). Alicja Nagórko (2010: 32) podkreśla, że w żywym języku w zakresie fleksji czasownika dostrzega się „skłonność do usuwania nadmiaru”. Wyrazem tej skłonności według badaczki jest m.in. kurczący się zasób imiesłowów, form trudnych i peryferyjnych dla czasownika. Badaczka zwraca również uwagę na innowacje składniowe, będące efektem zmian we fleksji w obrębie imiesłowów nieodmiennych i przejście funkcji następczości lub uprzedniości przez bardziej żywotne imiesłowy typu *-qc* (Nagórko, 2010: 33).

Z drugiej strony, na częste użycie imiesłowów typu *-qc* zwracają uwagę Halina Jadacka (2005: 186) i Krystyna Bojałkowska (2011: 20). Bojałkowska na podstawie analizy badań korpusowych na gruncie polskim zauważa, że „formy imiesłowów współczesnych występują bardzo licznie nie tylko w tekstach pisanych, lecz także w języku mówionym, zarówno w odmianie bardziej starannej, jak i w języku potocznym”, natomiast imiesłów typu *-wszy/-wszy* jest zdecydowanie rzadszy. Badaczka zwraca również uwagę na fakt, że stosunek obu imiesłowów kształtuje się różnie w zależności od odmiany stylistycznej, a nieuprawnione jest twierdzenie o ograniczeniu ich użycia do języka pisanego i tekstów literackich, czy wychodzeniu z użycia tych form.

W języku macedońskim formy imiesłowu przysłówkowego traktowane są jako środek językowy charakterystyczny „przede wszystkim, niemal wyłącznie” dla tekstu pisanego, dla stylu literackiego, naukowego, administracyjnego; w tekście mówionym zdarzają się rzadko i brzmią nienaturalnie” (Z. Topolińska, 2007: 26). Podobną opinię wyrażają M. Mirkulowska i W. Toska, które mówią: „Македонскиот јазик има еден глаголски прилог и неговата употреба, би можело да се каже дека е пред сè во убавата литература и во научниот стил, правно-канцеларискиот и новинарскиот стил, како и на говорителите со извесен повисок степен на образование” (Mirkulowska, Toska, 2011: 603).

Wydaje się jednak, że w ostatnim czasie nie zostały przeprowadzone rzetelne badania, które potwierdziłyby niską bądź wskazały wysoką frekwencję użyć *glagolskiego priloga* w języku mówionym.

To właśnie konstatacja Bojałkowskiej (2011: 20) o bardzo częstym występowaniu imiesłowu typu *-qc* „w języku mówionym, zarówno w odmianie bardziej starannej, jak i w języku potocznym” skłoniła mnie do przyjrzenia się sytuacji tego imiesłowu w odmianie potocznej języka macedońskiego. Ze

względu jednak na brak narodowego korpusu języka macedońskiego, który w przypadku tego typu badań posłużyłby jako relewantne źródło przykładów i kontekstów, materiał zaczerpnęłam z macedońskiego forum internetowego KAJGANA, dział MACEDONIA, wpisując wybrane przeze mnie intuicyjnie imiesłowy, których użycie i konteksty zdaniowe przedstawiam w dalszej części referatu. Komentarze użytkowników forum, w których pojawiały się wyszukiwane przeze mnie imiesłowy, odnosiły się do tematów budzących duże emocje społeczne, m.in. tematu uchodźców, działalności Państwa Islamskiego, kryminalnych praktyk rządu i kryzysu politycznego w Macedonii, sytuacji etnicznej i różnic religijnych w Macedonii itp., a także sfery życia codziennego, sportu, działalności ruchów LGBT i in.

Opcje wyszukiwania na forach są mocno ograniczone, dlatego by sprawdzić pogładowo, co dzieje się z macedońskim imiesłowem w potocznej odmianie języka macedońskiego, skupiłam się na:

1. formach glagolskiego prilogu utworzonych od czasowników nienacechowanych stylistycznie – tu wybrałam czasowniki БЕГА → БЕГАЈЌИ i МИСЛИ → МИСЛЕЈЌИ, by sprawdzić, czy i jak często pojawiają się one w potocznych kontekstach leksykalnych, wypowiedziach charakteryzujących się niestarannością, niedbałością o ortografię, poprawność składniową itp.

2. formach glagolskiego prilogu utworzonych od czasowników nacechowanych potocznością – tu wybrałam ЗБОРИ → ЗБОРЕЈЌИ (w opozycji do literackiego ЗБОРУВА → ЗБОРУВАЈЌИ), by sprawdzić, czy potoczność samego czasownika blokuje użycie formy imiesłowej.

3. formach glagolskiego prilogu utworzonych od czasowników oznaczonych kwalifikatorem ‘wulgarny’ – tu wybrałam (СЕ) ЕБЕ – ЕБЕЈЌИ (СЕ), by sprawdzić, czy wulgaryzm blokuje zastosowanie formy imiesłowej.

БЕГА → БЕГАЈЌИ (uciekać → uciekając)

1. Се сеќавам за случајот на косоварот кој **бегажки** кон европа со своето семејство настрада у дануб

2. Што знам, **ваљда** сме бегале од римјаните кога ја запоседнаа тврдината на Теута, па да спасиме жива глава се засолни(**в**)ме кај нашите антички браќа македонци. Или пак **бегажки** од австријците, а **можда** сме ги мавале турците па ете тука сме се „засолниле“ (...).

3. И МВР малку ја **посра** работата со тоа што **бегажки** од објави дека убијците се **шип...и** а **се** со цел да не се креваат тензии топката ја префрли на радикален ислам а притоа на снимките од апсењата **прикажувајќи** само слики од борци од УЧК и ништо друго поврзано со муслимански радикализам

4. (...) вашите(учк-ки) ќе покршеа нози **бегажки**

МИСЛИ → МИСЛЕЈЌИ (myśleć → myśląc)

5. Жално е **што** за пуста власт сите играат по сценариото **мислејќи** дека ќе се заврши во нивна полза.

6. Вие сериозно сте почнале да **забегувате**, **мислејќи** дека вашата партија е држава.

7. **Зайко** некои два-три месеци наназад **пука некакви петарди** **мислејќи** дека некогa ќе уплаши да си стане од фотелја и да си замине од власт.

8. (...) **глуми некое лудило** **мислејќи** дека интелектот на останатите е сличен **ко** нивниот, аналоген на коњ (...).

9. (...) **сватив** дека некој става сопки и секаде ја оцрнува Македонија **мислејќи** дека така ќе дојде на власт.

10. Ми бараа да им го читам законот 5 пати **мислејќи** дека јас читам нешто грешно. **Фаците** само да им ги видевете кога сфатија дека ова не е ниту шала ниту јас неписмен (...).

Przedstawione przykłady prezentują użycie macedońskiego imiesłowu utworzonego od czasowników nienacechowanych stylistycznie w kontekście potocznym. W cytowanych zdaniach pojawiają się wyrazy i wyrażenia kolokwialne: *забегување, пука некакви петарди, Зайко, глуми некое лудило, Фацитие, шии...и* (czyt. шиптари), wulgaryzmy: *шосра*, a także charakterystyczne dla tego rejestru serbizmy: *ваљда, можда, у* i formy dialektalne, jak *нози*. W analizowanych przykładach pojawiają się także uproszczenia fonetyczne obecne w niestarannej odmianie macedońskiego języka mówionego, jak np. *шо* (што), *ко* (како). Niestaranność dokumentuje również użycie małej litery w nazwach narodowości czy geograficznych, np. *косоварои, гануб, римјаниџие, макегонци, австријциџие* i literówki oraz błędy ortograficzne: *сваџив, беџајки, засолни(в)ме*. Powyższe przykłady w większości uznać należy za poprawne składniowo, a główne zasady poprawnościowe omawianych konstrukcji – jedność podmiotu zdania głównego z podmiotem konstrukcji imiesłowowej, jedność czasu – zostały zachowane. Wątpliwości w tym zakresie może budzić przykład 2: *Или њак беџајки од австријциџие, а можда сме џи мавале шурциџие ња еџе њука сме се „засолниле“ (...)*.

ЗБОРИ → ЗБОРЕЈЌИ (gadać → gadając)

11. Ако планирате во овие неколку **саати** да правите **досетки**, **смешки** и да бидете **оф-топик** **зборејќи** за собирот денес, ќе бидам приморана да ја заклучам темата додека не заврши. 100 пати ве опомена модераторот и немате **усуд** (.)

12. (...) **у** овој случај ќе имаме поголем мониторинг **него сеа** – **зборејќи** за евентуални меѓуетнички тензии или нивно нарушување

13. (...) а **зборејќи** за документите, според некои гласини, голем дел од документацијата е уништувана поради разни малверзации.

14. Немам фобија од немакедонци и нехристијани, па **зборејќи** на оваа тема со сите луѓе знам дека **нема врска** што си, за да имаш било каков проблем со струја.

15. **Као коа** се движиш низ улица сам **у 4 саат сабајле** и **у** спротивен правец некој од „странциве“ се движи накај тебе **зборејќи** на телефон гласно што се слуша на километри?

Powyższe przykłady pokazują, że potoczny nie blokuje użycia imiesłowu. Zarówno sam imiesłów, jak i kontekst zdaniowy potwierdzają tezę o żywotności omawianych form w potoczności. Dowodem są tu wyrazy i wyrażenia kolokwialne: *саати, саат, оф-шојик, усл, нема врска, сабајле*, jak i zapożyczenia z języka serbskiego: *незо, у*. W powyższych przykładach również obecne są uproszczenia fonetyczne charakterystyczne dla niestarannej odmiany macedońskiego języka mówionego: *сеа* (сера), *Као* (како), *коа* (кога). Wyrazem niestaranności są literówki typu: *зборејќи*. Wątpliwość może budzić poprawność składniowa konstrukcji imiesłowowych, szczególnie w zdaniach 12 i 13, gdzie nie została zachowana zasada jedności podmiotu zdania głównego i konstrukcji imiesłowowej.

(СЕ) ЕБЕ → ЕБЕЈКИ (СЕ)

16. Гнаси одвратни, сите СИДА да фатите и да **испоцркате**, оти се отепавте од **ебаване** еден со друг во меѓувреме **ебејќи** го и овој прост народ во мозок.

17. Затоа мажите (...) бараат мајка која е невина и ќе биде посветена нему и на неговото семејство, бидејќи девојка која животот го поминала **ебејќи** се со кој стигне мислела на себе и своето уживање, со години го правела тоа, а карактерот не се менува **with e finger snap**

18. Сам го реши Реал Мадрид во полуфиналето на ЛШ **ебејќи** им ја цела одбрана(и среден ред).

19. ЗЕМЕТЕ **ЕБЕТЕ СЕ** ВО **СМРДЛИВИТЕ ‘ТЗОВИ** КОЛКУ САКАТЕ ДОМА НИКОЈ НЕ ВИ БРАНИ БЕ, ДА УМРЕТЕ **ЕБЕЈЌИ** СЕ **ВИ ЕБАМ** ТОА ПОРЕМЕТЕНИТЕ ИЗРОДИ

20. Кире за на крај си се снимал **ебејќи** се **брат**??? :)

Na podstawie cytowanych przykładów należy uznać, że wulgaryzm również nie stanowi motywacji do zablokowania formy imiesłowowej. Pojawia się

ona zarówno w kontekście kolokwialnym – w sąsiedztwie wyrazów potocznych: *исцѣоуркаѣе, браѣи*, wulgaryzmów: *ебаваѣе, ЕБЕТЕ СЕ, СМРДЛИВИТЕ 'ГЗОВИ, ВИ ЕБАМ*, i zapożyczeń z języka angielskiego: *with e finger snap*, jak i – co bardzo ciekawe – w kontekście starannym i poprawnym, czego przykładem jest zdanie 17 (wyłączając frazę angielską). Interesujące jest to, że w przedstawionych przykładach konstrukcje imiesłowowe konstytuowane przez macedoński imiesłów wywiedziony od wulgaryzmu są poprawne składniowo – zachowana jest w nich zasada jedności podmiotu i jednoczesności akcji.

W dziale pt. MACEDONIA pojawiło się 119 egzemplifikacji imiesłowu МИСЛЕЈЌИ, 28 – imiesłowu БЕГАЈЌИ, 10 – ЗБОРЕЈЌИ i 17 – ЕБЕЈЌИ.

Ponieważ dział MACEDONIA zawiera 737 tematów i nie istnieje narzędzie, które pozwoliłoby przeliczyć wszystkie wpisy w danym dziale, a analizowane leksemy zostały wybrane wybiórczo i dość intuicyjnie, muszę zaznaczyć, że w żadnym wypadku nie można stwierdzić, czy dane zjawisko, tj. użycie głągolskiego prilogu w odmianie potocznej, jest na pewno zjawiskiem częstym czy rzadkim. Warto jednak zaznaczyć, że obecność tych form w kontekście potoczności nie powinna dziwić, chociażby ze względu na wygodę, którą daje imiesłów przysłówkowy rozumiany jako skrót składniowy, natomiast z pewnością staje się ona sygnałem, że zjawisko to wymaga rzetelnej analizy korpusowej, a do tej pory stawiana i powtarzana w literaturze przedmiotu teza o literackości tych form w języku macedońskim może ulec zrewidowaniu i przedefiniowaniu, tak jak miało to miejsce na gruncie polskim.

Bibliografia

- Bojałkowska, K. 2010 *Opis składniowy imiesłowów przysłówkowych we współczesnym języku polskim*. Toruń.
- Buttler, D.; Kurkowska, H.; Satkiewicz, H. 1986. *Kultura języka polskiego*, t. 1: *Zagadnienia poprawności gramatycznej*. Warszawa.
- Jadacka, H. 2005. *Użycie imiesłowowych równoważników zdań*. W: *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa, 184-196.
- Nagórko, A. 2010. *Podręczna gramatyka języka polskiego*. Warszawa.
- Topolińska, Z. (red.) 1984. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa. (GWJP)
- Topolińska, Z. 2007. *Polski~Macedoński. Konfrontacja gramatyczna 7. Wokół struktury semantycznej zdania*. Kraków, 22-44.
- Wierzbicka, A. Wierzbicki, P. 1969. *Praktyczna stylistyka*. Warszawa.
- Wróbel, H. 1975. *Składnia imiesłowów czynnych we współczesnej polszczyźnie*, Katowice.
- Конески, Б. 1967, 1982. *Грамаѣика на македонскиоѣи јазик*. Скопје.
- Конески, К. 1989. „Од синтаксата на глаголскиот прилог во македонскиот јазик“. *Годишен зборник на ФЛФБК*, Книга 15. 99-115.

- Миркуловска, М.; Тоска, В. 2011. „Таксис во македонскиот, полскиот и во албанскиот јазик“. *Folia Philologica Macedono-Polonica* 8. 593-604.
- Шокларова-Љоровска, Г. 1988. „Глаголскиот прилог во македонскиот јазик и неговите еквиваленти во полскиот“. *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica*, t. 1. 119-128.

Наталија ЛУКОМСКА

ГЛАГОЛСКИОТ ПРИЛОГ ВО РАЗГОВОРНАТА ВАРИЈАНТА
НА СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК – ФРЕКВЕНЦИЈА
И ИСПРАВНОСТ НА УПОТРЕБАТА

Резиме

Во рефератот се анализирали партиципни конструкции конституирани од македонскиот глаголски прилог. Предмет на анализата е употребата и фреквенцијата на споменатите конструкции во македонскиот разговорен јазик. Резултатите на анализата укажуваат на фактот дека глаголскиот прилог во македонскиот разговорен јазик претставува честа и продуктивна форма која се појавува во разговорни искази, а колоквијалноста или вулгарноста на глаголот од кој е изведен партиципот не ја блокира неговата употреба.

Соња МИЛЕНКОВСКА

*Испиражувачки центар за ареална лингвистика
„Божидар Видоески“ МАНУ Скопје, Македонија*

ДА-КОНСТРУКЦИИ КАКО АРГУМЕНТИ НА ПРЕДИКАТИ ОД ВТОР РЕД ВО МИНАТО ВРЕМЕ (СО ФОКУС НА МОЖЕ) (МАКЕДОНСКИ~ПОЛСКИ)

Апстракт: Целта на анализата во текстот е да се покаже семантиката и дистрибуцијата на македонските *ga*-конструкции како аргументи на предикати од втор ред во минато време. Во фокусот на анализата се главните предикати претставени со форми во минато време на модалниот глагол *може* и соодветните полски еквиваленти.

Клучни зборови: македонски да-конструкции, предикати од втор ред, минато време, модален глагол *може*, полски еквиваленти

0. Во текстот станува збор за *ga*-конструкции во функција на пропозиционални аргументи на предикати од втор ред во минато време (со фокус на модалниот глагол *може*). Кај предикатите од втор ред појдовниот аргумент обично е човек, така што содржината на пропозицијата (вториот реченичен аргумент) се всушност неговите мисли, желби, оценки, перцепции... и сл., односно неговиот внатрешен свет. Како такви, пропозициите чии предикати земаат субјунктивен облик не можат да се повикаат на некоја конкретна временска актуализација, така што сами по себе се нефактивни. Ова тврдење се темели на сфаќањето за семантиката на субјунктивот, „дека *ga*-конструкциите носат порака за неактуализираниот, нефактивен, вонвременски, иден, повторлив... карактер на настанот, т.е. конституираат несамостојна пропозиција чија модално-темпорална карактеристика зависи од некој надграден предикат“ (Тополињска, 2000: 132).

Да-конструкциите имаат широка употреба, „самостојно употребени изразуваат желба, молба, заповед и сл., но најчесто се употребуваат со модални и фазни глаголи.... Се јавуваат со сегашно, со минато определено

и во минато неопределено време, но најчесто со сегашното” (Минова-Ѓуркова, 1994: 71).

Овде, во анализата на примерите, се вклучени надредени предикати од втор ред претставени со глаголски форми во минато време, во случајот, минати форми од модалниот глагол *може*. Овој модален глагол изразува деонтичка модалност, односно информира за можноста да се реализира дејството претставено со пропозиционалниот аргумент. Во рамките на категоријата можност можат да се изделат три основни модални вредности: „а) *можност̄*, која информира за тоа дека постојат благопријатни услови за (не)исполнување на некоја активност; б) *дозволеност̄*, која информира за отстранетите пречки за (не)реализирање на некоја дејност; в) *способност̄*, која известува за вродените или стекнати предиспозиции на вршителот за (не)исполнување на некоја содржина.” (Георгиевски, 2009: 22)

Целта на анализата на македонските примери и соодветните преводи на полски јазик е да се покаже семантиката и дистрибуцијата на македонските *ga*-конструкции како аргументи на надредени предикати од втор ред претставени со глаголските форми на *може* во минато време, како и соодветната реализација во полскиот јазик.

1. Предмет на анализа се примери со формите на *може* во минато време + *ga*-конструкција. Примерите се поделени според различните форми за минато време.

1.1. *Може/в/ше/вме... + ga*-конструкција

1.1.1. Анализираниите примери¹ што следуваат се со дејства за кои во минатото постоело можност дека ќе се извршат (и имало соодветни услови да се извршат), но не се извршиле. Говорителот е сведок на неизвршувањето на можните дејства во минатото, а понекогаш и директно е инволвиран во нивното неизвршување.

1.1.1.a. Во овој поттип на примери неизвршувањето на дејството е поради свесните/намерните или несвесните/ненамерните одлуки на вршителот тие да не се извршат.

„*Можеше* ѝојточнo *ga* ѓо формулира својој одговор, но очигледно ѝоа не беше намерно“, *gogage* Трамп

„*Mógł* sformułować swoją odpowiedź bardziej precyzyjnie, ale to oczywiście nie było celowe“ *dodał* Trump.

¹ Примерите се ексцерпирани од интернет страници на ТВ канали, дневни весници и сл.

*Госѿод **можеше** **га** каже волшебни зборови и **га** се ослободи од шажкиѿе на крсиѿоѿи, но не ѓо сиѿори ѿѿоа. Тоа е љубов.*

*Bóg **mogł** wymówić magiczne słowa i wyzwolić się od gwoździ na krzyżu, ale tego nie zrobił. To się nazywa miłość.*

*Рабоѿѿев во сиѿрансиѿво во неколку земји: Германија, Данска, Швајцарија, Франција и Белѓија, **можев** и ѿѿаму **га** се оѿерирам, но се оглучив за оваа болница.*

*Pracowałem w kilku krajach zagranicą: w Niemczech, w Danii, w Szwajcarii, we Francji i w Belgii, **mogłem** tam poddać się operacji, ale wybrałem ten szpital.*

***Можевме** **га** бидеме среќни, јас лежејќи ѿѿи во ѿреѓраѿѿки, ѿѿи ѓалејќи ја мојаѿѿа коса.*

***Mogliśmy** czuć się szczęśliwi, ja leżąc w twoich objęciach, ty gładząc moje włosy.*

Во полската реализација примерите се со форми во минато време на *моѿс*.

1.1.1.б. За разлика од претходните примери, овде се работи за дејства за кои во минатото имало можност да се извршат, но не се случиле поради причини или околности на кои не можело да се влијае, за среќа или несреќа.

*Ова шѿѿо **можеше** **га** му се случи на Александар Вучиќ, ѿѿоа во Србија никоѓаѿи не смее **га** се случи. А **можеше** **га** му се случи **га** ѓо убијаѿѿ како Ѓинѓѿиќ.*

*To co **mogło** się zdarzyć A.W., to nie śmie nigdy się zdarzyć w Serbii. A **mogło** mi się zdarzyć, że zabiją go jak Dzindzicia.*

***Можеше** **га** биде оѿасно, но на крајѿѿи сѓ ѿѿмина во рег. **Можеше** **га** ѿѿчне и снеѓ **га** врне во аренаѿѿа, но и ѿѿоа не се случи.*

***Mogło** być niebezpiecznie, ale na końcu wszystko przeszło dobrze. **Mógł** i śnieg zacząć padać na arenie, ale i to się nie zdarzyło.*

*Би догал дека сум изненаден како **можевме** **га** шуѿѿѿнеме само осум слободни фрлања насѿроѿѿи 24 на ѿроѿѿивникоѿѿи.*

*Dodałbym, że dziwi mnie, jak **mogliśmy** mieć tylko osiem rzutów wolnych wobec 24 przeciwnika.*

*Тоа е реалноста, **можевме да** ѓо избеѓнеме масакрој.
То факт, **mogliśmy** uniknąć masakry.*

И овде, како и во претходниот поттип, во полската реализација примерите се со форми во минато време на *tóс*.

1.1.2. Примерите што следуваат се со значење на дозволеност која информира за отстранетите пречки за реализирање на некое дејство, но и покрај тоа дејството не се извршило.

***Можеше да** се фоѓоѓрафира во манасѓироѓ, но ние ѓи заборавивме
фоѓоаѓараѓиѓе.*

*W monastyrze **można było** robić zdjęcia, ale zapomnieliśmy nasze
aparaty.*

***Можев да** се ѓаркирам само на обележаниѓе месѓа.
Mogłam parkować tylko na odpowiednio oznaczonych miejscach.*

*Пеѓар **можеше да** влезе во музејоѓ со ѓроѓусница...
Piotr **mógł** wejść do muzeum ze swoją przepustką.*

Полската реализација во примерите од овој поттип се со форми во минато време на *tóс* и *można było*.

1.1.3. Овде станува збор за способноста која се однесува на вродените или стекнати способности на вршителот за исполнување на некое дејство во минатото.

*Јас и во мојоѓ ѓрирачник најѓшав дека во ѓочейокоѓ **можев да**
наѓравам само 1 склек!*

*Ja i w moim podręczniku napisałem, że na początku **mogłem** zrobić tylko
1 przysiad!*

*Уѓиѓе во ѓрвиѓе денѓи забележав блаѓо ѓодобрување, за 20-ина
гена болкиѓе исчезнаа, **можев да** ѓ се враѓам на рабоѓаѓа.*

*Już w pierwszych dniach zauważyłem małe polepszenie, po 20 dniach
bólę zniknęły, **mogłem** wrócić do pracy.*

*Ни едниѓе ни груѓиѓе не извадивѓе ѓолку колку ѓѓо **можеше да**
извади Тоше.*

*Ani jedni ani drudzy nie wyciągnęliście tyle, ile **mógł/umiał** wyciągnąć
Toshe.*

Полските примери во овој поттип најчесто се со форми во минато време на *móc*, а поретко со *umieć* како во последниот пример.

1.1.4. Во типот 1.1. не треба да се заобиколат примерите како: *Toj можеше да дојде вчера.*, со значење на пожелност да се изврши дејството кое не се извршило „пожелно беше/убаво ќе беше тој да дојдеше вчера”, или со значење на блага критика поради неизвршување на дејството „требаше да дојде вчера”. Полската варијанта е *Mógł przecież przyjsć* или *Byłoby lepiej gdyby sie zjawił wczoraj.*

1.2. Можел/a/o/e + ga-конструкција

1.2.1. Како и во 1.1.1., така и во примерите што следуваат станува збор за дејства за кои во минатото постоела можност дека ќе се извршат (и имало соодветни услови да се извршат), но не се извршиле. Разликата е што овде говорителот не е сведок на неизвршувањето на дејството.

1.2.1.a. Во примерите што следуваат неизвршувањето на одредено дејство е поради свесните/намерните или несвесните/ненамерните одлуки на вршителот тие да не се извршат.

*Вешӣако̄ӣ њо̄ӣвр̄гӣ дека несре̄ка̄ӣа̄ **можела га** биде избе̄гна̄ӣа̄ доколку возачо̄ӣ возел со њомала брзина.*

*Ekspert potwierdził, że nieszczęścia **można było** uniknąć, gdyby kierowca jechał wolniej.*

*Несре̄ка̄ӣа̄ **можела га** биде избе̄гна̄ӣа̄ и доколку Марина не њо̄ӣрчала њо̄ коловозо̄ӣ во момен̄то̄ӣ додека се њ̄ближувало возило̄ӣо̄ со кое била угрена.*

*Nieszczęścia **można było** uniknąć też gdyby Marina nie biegła po jezdni w momencie kiedy przybliżał się pojazd, który ją uderzył.*

*Ужива̄ӣело̄ӣ на њ̄маро̄ӣ **можел га** биде на̄граден ако добро њ̄равувал со њ̄маро̄ӣ...*

*Właściciel posiadłości **mógł** być nagrodzony, jeśli dobrze się nią zajmował...*

Полската реализација во примерите од овој поттип е со форми во минато време на *móc* и *można było*.

1.2.1.6. Овде се работи за дејства за кои имало можност да се извршат, но не се случиле поради причини или околности на кои не можело да се влијае, за среќа или несреќа.

*Пронајдено̄ио оружје во близина на Вучиќ **можело ga** ја уништӣи целата̄иа колона.*

*Broń znaleziona w bliskości W. **mogła** zniszczyć całą kolumnę.*

*Авионо̄и **можел ga** се за̄пали доколку дошло до истекување на *гориво̄ио*.*

*Samolot **mógł** się zapalić, jeśli doszło do wycieku paliwa.*

Полската реализација е со форми во минато време на *мо̄с*.

1.2.3. И овде има примери кои се однесуваат на вродените или стекнати способности, предиспозиции на вршителот за исполнување на некое дејство.

*Миркуловски слободно **можел ga** биде боксер.*

*Mirkulowski łatwo **mógł** być bokserem.*

*Среќен роденден, Моцартӣ! Генијалецо̄и кој **можел** целио̄и универзум **ga** *до* сумира во *три но̄и*.*

*Szczęśliwych urodzin, Mozarcie! Geniusz który **umiał** cały kosmos zamknąć w trzech nutach.*

Полските примери во овој поттип се со форми во минато време на *мо̄с* и *умӣе̄*.

1.3. Многу често во комбинација со *може* во минато време + *ga*-конструкција се јавува и партикулата *би*, односно *би можел/о/а* + *ga*-конструкција. Со овие формации овде најчесто се изразуваат дејства со потенцијал да се извршат во иднина и поретко да се извршат во минатото и сегашноста.

*Филмо̄и **би можел ga** биде забранетӣ во Русија.*

*Film **mógłby** być zakazany w Rosji.*

*Тектонската *плоча* во Индискио̄и Океан **би можела ga** се скрши на два дела.*

*Płyta tektoniczna w Oceanie Indyjskim **mogłaby** się rozpaść na dwie części.*

Марко **би можело** *goseža ga e vrašen*.
 Marko **mógłby** już być z powrotem.

Другиот човек **би можело** *ga e šaiiko mu*.
 Ten drugi człowiek **mógłby** być jego ojcem.

Партикулата *би* и во македонскиот и во полскиот јазик може и факултативно да влегува во комбинации со глаголот *може/моџ* и да помогне во учтивото обраќање на соговорникот.

Би можеле ли *ga gojgeše vo mojoji kabineji*?
 Czy **mogłaby** pani przyjsć do mojego gabinetu?

2. Од анализираните примери може да се заклучи дека формите на *може* во минато време + *ga*-конструкција се употребуваат:

- за изразување дејства за кои во минатото постоела можност дека ќе се извршат, но не се извршиле од причини на кои вршителот на дејството можел или не можел да влијае. Во ситуации кога говорителот е сведок на неизвршувањето на можните дејства во минатото, а понекогаш директно е инволвиран во нивното неизвршување, полската реализација е со форми во минато време на *моџ*. Додека во ситуации кога говорителот не е сведок на неизвршувањето на можните дејства во минатото полската реализација може да биде со форми во минато време на *моџ*, но и со формите *можна было*.

- за изразување значења кои се однесуваат на вродените или стекнати способности на вршителот за извршување на некое дејство во минатото. Полската реализација е со форми во минато време на *моџ* и *умиџ*.

- за изразување значења на дозволеност, која иако информира за отстранетите пречки за реализирање на некое дејство, дејството не се извршило. Полската реализација е со форми во минато време на *моџ* и *можна было*.

-поретко за изразување пожелност да се изврши одредено дејство кое не се извршило или блага критика поради неизвршување на дејство за кое постоела можност да се изврши.

- во комбинација со партикулата *би* (*би можел/о/а* + *ga*-конструкција) за изразување дејства со потенцијал да се извршат во иднина, и поретко за изразување потенцијални дејства во минатото и сегашноста. Факултативното комбинирање на *би* со глаголот *може/моџ* се употребува за учтиво обраќање на соговорникот.

Библиографија

- Георгиевски, Георги. 2009. *Да-реченицијата во македонскиот јазик*, Скопје: ИМЈ.
- Конески, Блаже. 1986. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.
- Миленковска, Соња. „Да-конструкции како аргументи на предикати од втор ред во минато време (со фокус на ТРЕБА) (македонски~полски)“. Во: *Wyraz i zdanie* (во печат)
- Миленковска С., Панчевска А. 2015. „Да-конструкции како аргументи на предикати од втор и трет ред (македонски~полски)“. Во: *СУБЈУНКТИВ со посебен осврт на македонските да-конструкции, Морфосинтаксички студии 3*, 171-184.
- Миленковска С., Панчевска А. (во печат). „Би-конструкции во и надвор од условен период (македонски ~ полски)“, *Синтаксот на модалната морфема би во македонскиот јазик и нејзините функционални еквиваленции во другите словенски и несловенски јазици, Морфосинтаксички студии 4*.
- Минова - Ѓуркова, Лилјана. 1994. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, Скопје: Радинг.
- Тополинска, Зузана. 2000. *Полски~македонски, Граматичка конфронтиација 3, Студии од морфосинтаксика*. Скопје: МАНУ.
- Тополинска, Зузана. 2001. *Полски~македонски, Граматичка конфронтиација 5, Реченица во реченица*. Скопје: МАНУ.
- Тополинска, Зузана. 2008. *Полски~македонски, Граматичка конфронтиација 8, Развивок на граматичките категоории, Студии од морфосинтаксика*. Скопје: МАНУ.
- Тополинска, Зузана. 2009. *Полски~македонски, Граматичка конфронтиација 9, Неџација*. Скопје: МАНУ.
- Чашуле, Илија. 1989. *Синтакса на македонската глаголка именка*. Скопје: Студентски збор.

Sonja MILENKOVSKA

ДА-KONSTRUKCJE JAKO ARGUMENTY PREDYKATÓW DRUGIEGO RZĘDU W CZASIE PRZESZŁYM (ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM MOŻE)

Streszczenie

Celem analizy tego artykułu jest przedstawienie semantyki i dystrybucji macedońskich *ga*-konstrukcji jako argumentów predykatów drugiego rzędu w czasie przeszłym. W centrum tej analizy znajdują się przykłady, które zawierają czasownik modalny *może* również w czasie przeszłym (reprezentant predykatu głównego), oraz ekwiwalenty polskie tych konstrukcji.

Piotr ŻMIGRODZKI

*Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk
Kraków, Polska*

OBRAZ KATEGORII GRAMATYCZNYCH POLSZCZYZNY W WIELKIM SŁOWNIKU JĘZYKA POLSKIEGO PAN¹

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie obrazu kategorii gramatycznych polszczyzny, ukazanego w przygotowywanym pod moim kierunkiem *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* (WSJP PAN). Pokazane zostały podstawy teoretyczne tego opisu, jego źródła, a także rozwiązania techniczne związane z jego wprowadzeniem do haseł słownika. Omówiono też różnice wprowadzonego systemu kategorii gramatycznych (głównie nominalnych) w WSJP w porównaniu z systemem utrwalonym tradycją i nauczaniem szkolnym.

Słowa kluczowe: leksykografia, słownik, kategorie gramatyczne, fleksja, współczesny język polski

Wprowadzenie

Rozważania o kategoriach gramatycznych polszczyzny w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* wypada rozpocząć od krótkiego przypomnienia, o jaki słownik tu idzie. Jest to naukowy słownik ogólny języka polskiego, opracowywany pod moim kierunkiem w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie, z udziałem językoznawców i leksykografów z różnych ośrodków krajowych, od 2007 roku. Słownik ten ma wyłącznie wersję elektroniczną i jest udostępniany na bieżąco (w miarę opracowywania haseł) i bezpłatnie w Internecie (pod adresem <http://wsjp.pl>). Dalekosiężnym celem naszej pracy jest opracowanie opisu leksykograficznego praktycznie wszystkich jednostek leksykalnych używanych w polszczyźnie XXI wieku. Do końca obecnego, drugiego etapu prac, przewidzianego na lato 2018 roku, przewiduje

---

¹ Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2013-2018.

się wyczerpujące opracowanie 50 tysięcy wyrazów, haseł będzie jednak prawdopodobnie około połowy więcej, bo jako osobne obiekty opracowuje się skróty, skrotowce, wyrazy bliskoznaczne oraz idiomy powiązane formalnie z tymi leksemami. Dalsze kwestie związane z budową słownika w tym miejscu pominię, są one bowiem szczegółowo przedstawione na wskazanej wcześniej stronie internetowej, jest tam również bibliografia artykułów o słowniku, z których szczególnie polecić należy dwa: Żmigrodzki 2014 i Żmigrodzki 2015, które najlepiej zdają sprawę z aktualnego stanu prac nad dziełem.

Opis fleksji w WSJP PAN na tle tradycji polskich badań nad fleksją

Fleksja należy bez wątpienia do najlepiej i najdokładniej opracowanych działów gramatyki języka polskiego. Istotny postęp, zarówno w aspekcie teoretycznym, tzn. opisu systemu kategorii gramatycznych i ich wzajemnych relacji, jak i praktycznym, tzn. paradygmatyki fleksyjnej dokonał się w drugiej połowie wieku XX i na początku obecnego stulecia. Można by wskazać trzy nurty tych badań, powiązane z czołowymi krajowymi ośrodkami naukowymi.

I. Nurt warszawski. Zapoczątkowany on został przez Jana Tokarskiego, autora opisu fleksyjnego zastosowanego w *Słowniku języka polskiego PAN* pod red. W. Doroszewskiego, który się ukazywał w latach 1958–1969. Tokarski dokonał systematyzacji wzorów odmiany rzeczowników i czasowników według kryteriów związanych z budową tematu fleksyjnego, ułożył te wzory w numerowane tabele, wydrukowane w początkowej części słownika. Przy wyrazach hasłowych podawano zaś numery odsyłające do konkretnej tabeli. Ten sposób informacji fleksyjnej przyjął się i był kontynuowany w późniejszych słownikach, opracowywanych na podstawie słownika Doroszewskiego, i także w słownikach innych autorów, którzy owe wzory modyfikowali albo układali inaczej. Ważnym z punktu widzenia dalszych prac nad fleksją, zwłaszcza prac informatycznych, okazał się także *Schematyczny indeks a tergo polskich form wyrazowych*, który autor ukończył w rękopisie, a który doczekał się wydania już po jego śmierci, w 1993 roku, dzięki staraniom Zygmunta Saloniego i wzbogacony został przez tegoż uczonego o liczne uzupełnienia i poprawki. Właśnie z osobą Z. Saloniego wiąże się dalszy rozwój warszawskiego nurtu opisu fleksji. Najpierw przedstawił on nową klasyfikację części mowy, opartą o jednolite kryterium fleksyjne (Saloni 1974), później w książce *Cechy składniowe polskiego czasownika* (Saloni 1976) dał obraz polskiej fleksji w powiązaniu ze składnią, zgodnie z ówczesnymi trendami światowymi. Ten obraz kategorii fleksyjnych jako będących przedmiotem oddziaływań składniowych rozszerzono w *Składni współczesnego języka polskiego* (Saloni, Świdziński 1980), która miała kilka wydań i stała się jednym z podstawowych punktów odniesienia dla

badaczy polszczyzny. W 2001 roku ukazało się drugie wydanie wspomnianego indeksu a tergo, z dalszymi uzupełnieniami Z. Saloniego, ukoronowaniem zaś prac nad tym opisem polskiej fleksji stał się *Słownik gramatyczny języka polskiego* (Saloni i inni, 2007) w postaci płyty CD zawierającej kompletne paradygmaty odmiany blisko 250 tys. wyrazów². Wspomnieć jeszcze wypada należący również do tego nurtu podręcznik fleksji autorstwa Mirosława Bańki (2002), przedstawiający ujęcie w szczegółach różne od wyżej wskazanego, ale oparte na tych samych podstawach teoretyczno-metodologicznych.

II. Nurt krakowski. Zapoczątkowano go w latach 70. XX wieku, kiedy to w Instytucie Języka Polskiego PAN przygotowywano nową gramatykę języka polskiego, opartą na podstawach strukturalistycznych. W tomie *Morfologia* (GWJP 1984) znalazł się szczegółowy, dobrze uzasadniony teoretycznie opis systemu kategorii fleksyjnych polszczyzny oraz zbiór paradygmatów odmiany, autorstwa Romana Laskowskiego i jego zespołu. Próbą praktycznego zastosowania tego opisu był najpierw *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych* (Wróbel i inni 1993), potem rozwinięty i poszerzony oraz opublikowany na płycie CD jako *Słownik fleksyjny języka polskiego* (Lubaszewski i inni, 2001). Inną, ale powiązaną z koncepcją Laskowskiego, jest propozycja Ireneusza Bobrowskiego, zawarta w pracy *Gramatyka opisowa języka polskiego. Zarys modelu transformacyjno-generatywnego* (Bobrowski 1995-1998), ograniczona jednak do ujęcia teoretycznego³.

III. Nurt poznański. Należą tu dwa opracowania o charakterze informatycznym, firmowane przez Z. Vetulaniego: *Baza morfologiczna POLEX* (Vetulani i inni, 1998a) i GRAMLEX – pakiet słowników morfologicznych (Vetulani i in. 1998b).

Od początku więc prac koncepcyjnych nad WSJP było jasne, że wypracowywanie nowej koncepcji opisu fleksji na potrzeby słownika miałyby się z celem, należy skorzystać z któregoś z już gotowych rozwiązań. Wybór padł na „nurt warszawski”, konkretnie na SGJP, za czym przemawiało kilka ważkich argumentów:

– był to już w tamtym momencie słownik największy pod względem liczby haseł;

– był (i jest) projektem żywym, co dawało (daje) możliwość uzupełniania i dostarczania paradygmatów do coraz to nowych haseł, jakie planowano wprowadzić do WSJP;

² Obecnie słownik jest dostępny w wersji poprawionej i rozszerzonej w całości i bezpłatnie w Internecie (<http://sgjp.pl>)

³ Pomijam w tym miejscu wydawane w Krakowie publikacje glottodydaktyczne zawierające wzory odmiany rzeczowników i czasowników, gdyż są to adaptacje odpowiednich leksykonów francuskich i mają charakter czysto użytkowy.

– kierownik projektu, jak i inni współautorzy słownika chętnie zgodzili się na bezpłatne udostępnienie danych (zespół WSJP miał jedynie pokrywać koszty przygotowania narzędzi do ich transferu);

– oba zespoły cechuje dość duża zgodność w zakresie poglądów na fleksję i system kategorii gramatycznych polszczyzny.

Podjęto więc współpracę, która okazała się owocna i obopólnie korzystna (redaktorzy WSJP bowiem dostarczają autorom SGJP informacji o nowych wyrazach i nowych znaczeniach, wymagających dodawania paradygmatowi odmiany, a także o – zresztą nielicznych – usterkach i brakach w opracowaniu).

Kategorie gramatyczne w WSJP PAN

Jednym z podstawowych podziałów kategorii gramatycznych (a właściwie: morfologicznych) polszczyzny jest podział ze względu na zasięg. Wyróżnia się kategorie przysługujące (wyłącznie lub prymarnie) czasownikowi, zwane kategoriami werbalnymi (czas, tryb, osoba i aspekt⁴) oraz kategorie przysługujące (wyłącznie lub prymarnie) rzeczownikowi, tzn. rodzaj, przypadek, liczba, a także – w WSJP za SGJP – deprecjatywność i uniformizm). Ze względu na skromność miejsca poświęcę w tym tekście więcej uwagi kategoriom nominalnym, gdyż właśnie w związku z nimi pojawiają się w WSJP PAN najistotniejsze innowacje w stosunku do stanu tzw. tradycyjnego.

Przedstawię teraz kilka uwag o każdej z kategorii, tak jak ona jest ujmowana w WSJP PAN.

Rodzaj gramatyczny ujmuje się zgodnie z konwencją przyjętą w polskim językoznawstwie XX-wiecznym (począwszy od artykułu Witolda Mańczaka *Ile rodzajów jest w polskim* (Mańczak 1956) jako kategorię uwarunkowaną składniowo. Uznaje się go za niezmienną cechę rzeczownika, mającą tę samą wartość dla wszystkich jego form fleksyjnych, podstawą zaś jej wyznaczenia jest zdolność danego rzeczownika do łączenia się w bierniku z odpowiednimi formami podrzędnika przymiotnikowego i czasownikowego.

Rodzaj	B. lp	B. lm
m1	Widzę tego dobrego CHŁOPCA	Widzę tych dobrych CHŁOPCÓW
m2	Widzę tego dobrego PSA	Widzę te dobre PSY
m3	Widzę ten dobry SAMOCHÓD	Widzę te dobre SAMOCHODY
ż	Widzę tę dobrą KOBIETĘ	Widzę te dobre KOBIETY
n	Widzę to dobre DZIECKO	Widzę te dobre DZIECI

⁴ Kategoria strony nie jest uważana za gramatyczną (morfologiczną), ale składniową.

W obrębie rodzaju nijakiego przeprowadzono dodatkowe rozróżnienie, którego podstawą jest łączliwość z liczebnikami zbiorowymi (typu *dwoje*, *troje*, *pięcioro*):

Rodzaj	Kryterium wyróżnienia	Przykłady
n1	łączące się z liczebnikami zbiorowymi	Widzę PIĘCIORO dzieci
n2	łączące się z liczebnikami głównymi	Widzę PIĘĆ koryt

Są też jednak rzeczowniki niemające form liczby pojedynczej, jak np. *wujostwo*, *skrzypce*, *pomyje*. W gramatykach określa się je terminem *pluralia tantum*; w WSJP PAN (a także w SGJP) mogą one przyjmować jedną z trzech wartości tzw. rodzaju przymnogiego (bo wymagają podrzędników w liczbie mnogiej):

Rodzaj	Kryterium wyróżnienia	Przykłady
p1	łączące się z formami męskoosobowymi przymiotników i czasowników	Ci dobrzy PAŃSTWO Kowalscy przyszli
p2	łączące się z formami niemęskoosobowymi przymiotników i czasowników, łączące się bezpośrednio z formami liczebników	SKRZYPCE (dwoje, troje skrzypiec), SANIE (dwoje, troje sań)
p3	łączące się z formami niemęskoosobowymi przymiotników i czasowników, niełączące się bezpośrednio z formami liczebników	SPODNIE (dwie pary spodni), POMYJE, ZWŁOKI

Marginesowo należy dodać, że we współczesnej polszczyźnie coraz częściej spotykamy się z wariacją i przybieraniem przez rzeczowniki n1 rodzaju n2 (*pięciu dzieci* zamiast *pięciora*), a przez rzeczowniki tradycyjnie uznawane za należące do grupy p2 rodzaju p3 (*dwie pary skrzypiec*), jest to jednak temat na całkiem inne rozważania.

Przypadek to kategoria, której funkcją jest wyrażenie zróżnicowania narzucanego formie rzeczownikowej przez kontekst, najczęściej przez formę czasownika lub przyimka. Przyjmuje się następujące „diagnostyczne konteksty” poszczególnych przypadków:

M	mianownik	To ..... pies
D	dopełniacz	Nie ma..... psa
C	celownik	Przyglądam się..... psu
B	biernik	Widzę..... psa
N	narzędnik	Interesuję się..... psem
Ms	miejsownik	Myszę o ..... psie
W	wołacz	Zmień się, ... psie

Forma danego leksemu, pasująca do określonego kontekstu, uznawana jest za formę danego przypadku.

Konsekwencją takiego rozumienia kategorii przypadku jest podawanie pełnego paradygmatu również dla rzeczowników typu *alibi*, które zwłaszcza w szkolnej nauce gramatyki bywają nazywane nieodmiennymi. Owa „nieodmienność” polega bowiem na tym, że we wszystkich kontekstach składniowych pojawia się ta sama forma wyrazu; wartość przypadku można wszak zawsze określić na podstawie kontekstu czasownikowego.

Obraz kategorii **liczby** nie różni się w WSJP PAN od ujęć tradycyjnych. Kategoria gramatyczna liczby rzeczownika informuje, czy dana jego forma odnosi się do jednoelementowego, czy do wieloelementowego zbioru obiektów, a także wskazuje na łączliwość tej formy z odpowiednimi formami czasowników i przymiotników. Dla większości rzeczowników podaje się odmianę w obu liczbach: pojedynczej (lp) i mnogiej (lm). Nie dotyczy to klasy wyrazów zdefiniowanych wyżej jako *pluralia tantum*, które mają jedynie formy fleksyjne o wartości liczby mnogiej.

Odmianę w obu liczbach podaje się także dla rzeczowników uznawanych niekiedy za tzw. *singularia tantum*, jak np. *młodzież, benzyna, herbata, listowie*, gdyż są możliwe ich użycia w liczbie mnogiej, jak np. (*podwyżka ceny benzyn silnikowych, Wypił naraz dwie herbaty, czy Niech diabli wezmą te wszystkie młodzieże, listowia i kosmosy*). W hasłach tych rzeczowników podajemy więc pełny paradygmat, ale pod paradygmatem zamieszczamy notę: Zwykle lp.

Deprecjatywność to jedna z kategorii wprowadzonych do opisu gramatycznego przez Zygmunta Saloniego (1988). Jest ona nietypowa przez swój ograniczony zasięg, dotyczy bowiem tylko mianownika (ewentualnie wołacza) lm rzeczowników rodzaju m1. Pozwala ona wytłumaczyć zróżnicowanie form tego przypadku na dwie grupy, różniące się wymaganiami składniowymi wobec podrzędników:

Wartość	Nazwa	Kryterium wyodrębnienia	Przykłady
ndepr	forma niedeprecjatywna	wymaganie czasownika i przymiotnika w rodzaju męskoosobowym	ci zadni profesorowie ci dobrzy nauczyciele
depr	forma deprecjatywna	wymaganie czasownika i przymiotnika w rodzaju niemęskoosobowym	te cholerne profesory te cholerne nauczyciele

Podstawową funkcją form deprecjatywnych jest wyrażanie negatywnego stosunku do obiektu nazywanego rzeczownikiem, ale formy deprecjatywne mogą pełnić różne inne funkcje, dlatego opozycję form deprecjatywnych

i niedeprecjatywnych traktuje się w sposób konwencjonalny. Z reguły forma deprecjatywna różni się od formy deprecjatywnej zakończeniem, ale w wypadku rzeczowników miękko tematowych, jak np. *nauczyciel*, opozycji nie ma i o użyciu formy deprecjatywnej można się przekonać jedynie na podstawie analizy kontekstu. Zgodnie z przyjętymi zasadami formy deprecjatywne podaje się przy każdym rzeczowniku rodzaju m1, nawet jeśli ich wystąpienie w autentycznych tekstach może się wydawać mało prawdopodobne lub nawet niemożliwe (np. *te prezydenty*, *te laureaty*). Podaje się także formy niedeprecjatywne takich rzeczowników, w których opozycja deprecjatywności jest zneutralizowana, jak *przedszkolakowie*, *krasnowłochowie*. Przy formach deprecjatywnych powstrzymujemy się od stosowania kwalifikatorów.

Deprecjatywność i jej status jest jednym z najżywiej dyskutowanych do niedawna problemów polskiego opisu gramatycznego; (por. m.in. Bańko 2002, Bobrowski 2006, Bogusławski 2006, Makowska 2008, 2009, Szalkiewicz 2010). Badacze niejednokrotnie podważali sensowność jej wyodrębniania, albo przenosili interpretację tego zjawiska na grunt pragmatyki, albo też próbowali w inny sposób owo zróżnicowanie form wyjaśniać. Żadne z tych wyjaśnień nie jest wolne od wad, a argumenty Salonięgo za kategoriałnością interesującego nas zjawiska są przekonujące.

Uniformizm jest opozycją, która pozwala rozróżnić dwie formy D. Im rzeczowników rodzaju żeńskiego zakończonych w M. lp na *-ia*, *-ja* po literze oznaczającej spółgłoskę, np. **armia**, **kolonia**, **akcja**. Możliwe są tutaj dwie form D. Im:

Wartość	Nazwa	Kryterium wyodrębnienia	Przykłady
neut	forma neutralna	tożsama z D. lp	pojedynek kilku ARMII utrata wszystkich KOLONII w Afryce wyprzedaż AKCJI na giełdzie
char	forma charakterystyczna	inna niż D. lp	pojedynek kilku ARMIJ utrata wszystkich KOLONIJ w Afryce wyprzedaż AKCYJ na giełdzie

Forma charakterystyczna ma charakter wybitnie archaiczny i jej użycie w tekstach współczesnych jest bardzo rzadkie (poza nielicznymi wyjątkami, jak np. D. Im *kopalń*), głównie w celach stylistycznych.

To rozróżnienie wydaje się zatem jeszcze bardziej kontrowersyjne niż poprzednie i nawet autorzy SGJP w kolejnych wydaniach swojego słownika zmienili jego interpretację, nie akcentując już tak wyraźnie uniformizmu jako kategorii (szerzej na ten temat: Gruszczyński i Saloni 2012).

Kategorie werbalne, jak wspomniano, mają w słowniku ujęcie bliskie tradycyjnemu, opiera się ono w przeważającej mierze na tym zaproponowanym w pracy Saloniego *Czasownik polski* (Saloni 2001) i w SGJP.

Zgodnie z ujęciem w SGJP, a inaczej niż tradycyjnie przedstawiane są także wyrazy typu *pierwszy, trzeci, dziesiąty*, które zaliczają się do przymiotników (ze względu na cechy fleksyjne), a nie do liczebników porządkowych (tej klasy w ogóle się nie wyróżnia). Nie wyróżnia się też klasy zaimków jako osobnej kategorii, są one rozproszone pomiędzy inne klasy części mowy zależnie od cech fleksyjno-składniowych (np. *ja, ty, on* – rzeczowniki; *ten, taki* – przymiotniki).

Są jednak pewne miejsca, w których opis przyjęty w WSJP PAN różni się od swojego źródła. Wskazać tu należy:

- przysłowki odprzymiotnikowe (np. *zielono, wesoło, smutno*), które w SGJP, jak i w innych wcześniejszych pracach Saloniego mają status neutralnej gramatycznie formy odpowiedniego przymiotnika, w WSJP PAN są osobnymi hasłami;

- w odrębnych artykułach hasłowych w WSJP PAN są opisywane liczebniki zbiorowe (*dwoje, troje, dziesięcioro*), gdy tymczasem w SGJP są one reprezentowane tylko przez dodatkowy paradygmat odmiany w hasle opisującym liczebnik główny;

- formy stopnia wyższego w SGJP są ujęte jako osobne hasła, podczas gdy w WSJP PAN odmiana w stopniu wyższym jest podłączona do artykułu hasłowego opisującego przymiotnik (i przysłówkę) w stopniu równym;

- klasyfikacja i opis właściwości fleksyjnych leksemów nieodmiennych na całkiem odrębny charakter i opiera się na innych podstawach metodologicznych (por. Grochowski 2008).

Informacja gramatyczna, w szczególności paradygmaty odmiany oraz określenia rodzaju lub aspektu, jest do naszego słownika pobierana z SGJP, za pośrednictwem programu Kuźnia SGJP przez redaktora danego hasła, po rozpoczęciu jego edycji. Pobrane dane wymagają jednak od redaktora dalszej interpretacji i odpowiedniego wyzyskania w procesie opracowania hasła. Można to zilustrować niżej na przykładzie hasła **protektor**. Ja można zauważyć na rysunku, w wyniku operacji pobrania danych w hasle pojawiają się dwa paradygmaty, dotyczące rodzaju m1 i m3. Ma bowiem ten wyraz w języku polskim zarówno znaczenie „osobowe”: ‘ktoś wpływowy, udzielający poparcia komuś lub czemuś’, jak też kilka znaczeń przedmiotowych. Osoba opracowująca hasło musi zdecydować, który z paradygmatów wybrać dla kolejnych znaczeń i - klikając w napis „m1” lub „m3” zatwierdzić dany wzór odmiany w każdym z podhasel powstającego hasła. Jest więc **protektor** przykładem hasła, w którym opis fleksyjny różni się w poszczególnych podhasłach. W wielu innych charakterystyka fleksyjna jest wspólna dla wszystkich podhasel - znaczeń.

Flexja			
✓ taka sama flexja dla wszystkich podnasei			
	I. p.	I. m.	
M	protektor (m1) protektor (m1)	protektorowie (m1) protektorzy (m1) protektory (m1) protektory (m1)	ndep depr
D	protektora (m1) protektora (m1)	protektorów (m1) protektorów (m1)	
C	protektorowi (m1) protektorowi (m1)	protektorom (m1) protektorom (m1)	
B	protektora (m1) protektora (m1)	protektorów (m1) protektorów (m1)	
N	protektorem (m1) protektorem (m1)	protektorami (m1) protektorami (m1)	
Ms	protektorze (m1) protektorze (m1)	protektorach (m1) protektorach (m1)	
W	protektorze (m1) protektorze (m1)	protektorowie (m1) protektorzy (m1) protektory (m1) protektory (m1)	neut char
	I. p.	I. m.	
M	protektor (m3)	protektory (m3)	
D	protektora (m3)	protektorów (m3)	
C	protektorowi (m3)	protektorom (m3)	
B	protektor (m3)	protektory (m3)	
N	protektorem (m3)	protektorami (m3)	

Redaktor hasła w WSJP ma także możliwość opatrywania pewnych form fleksyjnych kwalifikatorami. Są to następujące kwalifikatory:

Kwalifikator	Uwagi	Przykłady
<i>rzadziej</i>	używany wtedy, gdy jedna z form ma w korpusie frekwencję przynajmniej 5 razy mniejszą od formy nienacechowanej	profesorowie <i>rzadziej</i> profesorki
<i>przestarz.</i>		grunty <i>przestarz.</i> grunta
<i>książk.</i>		oddziałuje <i>książk.</i> oddziaływa
<i>kwestion.</i>	oznacza się nim formy uznawane za niepoprawne w źródłach normatywnych (przede wszystkim w <i>Wielkim słowniku poprawnej polszczyzny PWN</i> , por. rozdz. 4.1.13)	
<i>pot.</i>		sobie <i>pot.</i> se

Może też określonej formy w ogóle nie zatwierdzić do pokazania w naszym słowniku, ale jest to dopuszczalne tylko w wypadku, kiedy w danej „klatce” paradygmatu jest inna forma oboczna.

Na zakończenie tej części rozważań dodać jeszcze trzeba, że fleksję w słowniku traktujemy „systemowo”, tzn. podajemy pełne paradygmaty odmiany, zawierające wszystkie formy fleksyjne wyrazu, które są możliwe do utworzenia w związku z jego charakterystyką morfologiczną, a nie tylko te, które faktycznie znaleźliśmy w tekstach. Szukanie bowiem takich poświadczeń przy ogromnej liczbie haseł słownika byłoby czynnością całkowicie nieefektywną. Podawane więc są również formy uznawane w językoznawstwie za tzw. formy potencjalne, a więc takie, których możliwość użycia w jakimś tekście wydaje się mało prawdopodobna, jednak niewykluczona. Należą do tej grupy m.in.:

- formy wołacza rzeczowników nieżywotnych, np. *samochodzie, skóro, filizanko*;
- formy 1 i 2 os. lp r. nijakiego czasowników, np. *pisatom, pisałość*;
- formy męskoosobowe niektórych przymiotników w określonych znaczeniach, np. *żelazni*.

Jak z powyższych rozważań wynika, obraz kategorii morfologicznych w WSJP zgodny jest z niektórymi przynajmniej nowszymi ujęciami teoretycznymi, różni się natomiast w kilku przynajmniej punktach w tzw. tradycyjnym ich rozumieniu, które osoby mówiące po polsku wyniosły (czy powinny były wynieść) z edukacji szkolnej. Musimy w związku z tym unikać sytuacji, kiedy dany termin (np. przypadek, liczba, rodzaj gramatyczny) będzie inaczej opisany w metainformacji (tzn. w zasadach podawania informacji fleksyjnej), inaczej zaś w części hasłowej słownika. Staramy się więc, aby te dwa rodzaje eksplikacji były przynajmniej niesprzeczne. Stąd też np. definicja hasła **rodzaj 3** ma postać taką jak poniżej:

‘cecha służąca do podziału rzeczowników według tego, z którymi formami innych wyrazów łączą się one w zdaniu i jak się odmieniają, lub do podziału form czasowników, przymiotników, liczebników i niektórych zaimków według tego, z jakim rzeczownikiem mogą występować w związku gramatycznym w zdaniu’.

Definicji tej towarzyszy w hasle tzw. nota o użyciu w następującej postaci:

Używane jako termin językoznawczy i różnie definiowane w zależności od założeń teoretycznych danego opisu języka. Używane także jako składnik terminów wielowyrazowych, np. *rodzaj męski, rodzaj męskoosobowy*, których znaczenia należy szukać w pracach z zakresu gramatyki.

Nieco inną strategię przyjęto np. w haśle **liczebnik**, w którym definicja przedstawia tzw. tradycyjne rozumienie terminu, nota zaś pokazuje możliwość jego interpretacji węższych, por.:

Definicja: w tradycyjnej gramatyce: ‘wyraz określający liczbę, ilość, krotność lub kolejność’.

Nota: W nowszych ujęciach naukowych (również w części gramatycznej tego słownika) zakres terminu ograniczony jest do wyrazów będących nazwami liczb, np. *dwa, trzy, cztery*.

Odpowiednie sformułowanie definicji terminów lingwistycznych w hasłowej części słownika nie jest sprawą łatwą i wymaga czasami dłuższego zastanowienia, aby nie nadużywać w definiensie terminologii językoznawczej, aby definicja była instruktywna dla czytelnika niespecjalisty, a przy tym w ogólności przedstawiała istotę zjawiska opisywanego danym terminem. Identyczny problem dotyczy zresztą definiowania także terminologii z innych dziedzin wiedzy, w wypadku jednak terminologii językoznawczej leksykograf lingwista ma większą świadomość adekwatności lub nieadekwatności sformułowań użytych w eksplikacji albo też konieczności wyboru spośród różnych specjalistycznych rozumień danego terminu. Te kwestie może będą przedmiotem dokładniejszych rozważań w innym opracowaniu, jakie podejmę w przyszłości.

Zakończenie

Podsumowując, trzeba podkreślić, że WSJP PAN jest pierwszym słownikiem ogólnym, w którym w tak dużym zakresie i w sposób bezpośredni podano informację fleksyjną. Było to możliwe dzięki jego wyłącznie elektronicznej formie, która pozwala nie przejmować się ograniczeniami objętościowymi. Wprowadzenie pełnych paradygmatów do haseł, a nawet podhaseł słownika odsłania jednak nowe problemy i kontrowersje, które, być może, staną się przedmiotem dokładniejszych studiów, prowadzonych przez językoznawców w najbliższych latach.

Bibliografia

- Bańko, M. 2002. *Wykłady z polskiej fleksji*. Warszawa.
- Bobrowski I. 1995, 1998. *Gramatyka opisowa języka polskiego. Zarys modelu generatywno-transformacyjnego*, t. 1–2. Kielce.
- Bobrowski, I. 2006. *Pejoratywizacja*, [w:] I. Bobrowski, K. Kowalik (red.), *Od fonemu do tekstu. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Laskowskiemu*. Kraków, 89–93.
- Bogusławski, A. 2006., *Przyjacioły jak sokoły. Rzecz o tym, jak Polacy bawią się fleksją*, [w:] M. Barański, Z. Trzaskowski (red.), *Preteksty – teksty – konteksty*. Kielce, 281–290.
- Grochowski, M. 2008. *Założenia ogólne opisu tzw. wyrażen funkcyjnych w Wielkim słowniku języka polskiego*, w: P. Żmigrodzki, R. Przybylska, red.: *Nowe studia leksykograficzne*, t. 2. Kraków, 12–22.
- Gruszczyński, W., Saloni, Z. 2012. „O dopełniaczu liczby mnogiej rzeczowników żeńskich i «kategorii» uniformizmu (w związku z II wydaniem *Słownika gramatycznego języka polskiego*)”, *Język Polski* XCII, 373-380.
- GWJP, 1984. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa 1984.
- Lubaszewski, W. i inni, 2001. W. Lubaszewski, H. Wróbel, M. Gajęcki, B. Moskał, A. Orzechowska, P. Pietras, P. Pisarek, T. Rokicka: *Słownik fleksyjny języka polskiego*, Kraków (CD).
- Makowska, D. 2008. „Formy deprecjatywne w *Słowniku gramatycznym języka polskiego*. Stan obecny i postulaty”. *Polonica* XXIX, 205-226.
- Makowska, D., Saloni, Z. 2009. „Polska konstrukcja «iść w sołdaty» a kategoria deprecjatywności w języku polskim”. *Pamiętnik Literacki* 1, 145–158.
- Mańczak, W. 1956. „Ile rodzajów jest w polskim”, *Język Polski* XXXVI, 116–121.
- Saloni, Z. 1974. „Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich”, *Język Polski* LIV, 3–13, 93–101.
- Saloni, Z. 1976. *Cechy składniowe polskiego czasownika*. Wrocław.
- Saloni, Z. 1988. „O tzw. formach nieosobowych [rzeczowników] męskoosobowych we współczesnej polszczyźnie”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, XLI, 155–166.
- Saloni, Z. 2001. *Czasownik polski, Odmiana, słownik*. Warszawa.
- Saloni, Z. i inni, 2007: Z. Saloni, W. Gruszczyński, M. Woliński, R. Wołosz, *Słownik gramatyczny języka polskiego*. Warszawa 2007 [też online: <http://sgjp.pl>].
- Saloni, Z., Świdziński, M. 1980. *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa.
- Szałkiewicz, Ł. 2010. „*Chamy posły i zuchy doktory* – głos w sprawie deprecjatywności”. *LingVaria* 1, 2019–232.
- Vetulani, Z. i in. 1998b. Z. Vetulani, J. Martinek, T. Obrębski, G. Vetulani: *Dictionary Based Methods and Tools for Language Engineering*. Poznań.
- Vetulani, Z. i inni, 1998a. Z. Vetulani, B. Walczak, T. Obrębski, G. Vetulani: *Unambiguous coding of the inflection of Polish nouns and its application in electronic dictionaries - format POLEX / Jednoznaczne kodowanie fleksji rzeczownika polskiego i jego zastosowanie w słownikach elektronicznych - format POLEX*. Poznań.

- Wróbel, H. i inni 1993. H. Wróbel, K. Kowalik, A. Orzechowska, T. Rokicka, *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych*. Warszawa.
- Żmigrodzki, P. 2014. „Polish Academy of Sciences Great Dictionary of Polish [Wielki słownik języka polskiego PAN]”, *Slovenščina 2.0*, 2 (2), 37–52.
- Żmigrodzki, P. 2015. „Wielki słownik języka polskiego PAN – historia, stan obecny i perspektywy rozwoju po 2018 roku”, *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, LXXI, 177-187.

Пјотр ЖМИГРОСКИ

СЛИКАТА НА ГРАМАТИЧКИТЕ КАТЕГОРИИ НА ПОЛСКИОТ ЈАЗИК
ВО ГОЛЕМИОТ РЕЧНИК НА ПОЛСКИОТ ЈАЗИК
НА ПОЛСКАТА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ
(WIELKI SŁOWNIK JĘZYKA POLSKIEGO PAN)

Резиме

Целта на претставениот труд е да ја прикаже сликата на граматичките категории на полскиот јазик во академскиот Голем речник на полскиот јазик, кој е уредуван под мое раководство уште од 2007 г. Презентацијата ги претставува теоретските основи на граматичкиот опис во ГРПЈ, неговите извори, како и „техничките“ решенија поврзани со имплементацијата на граматичките податоци во речникот. Исто така, се дискутира и за проблемот на разликите меѓу граматичкиот опис во речникот и училишната традиција.

УДК 811.163.3:811.162.1
811.162.1:811.163.3

Ангелина ПАНЧЕВСКА

*Испиражувачки центар за ареална лингвистика
„Божидар Видоески” МАНУ Скопје, Македонија*

ХОРТАТИВНИ КОНСТРУКЦИИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ПОЛСКИОТ ЈАЗИК

Апстракт: Во текстот ќе биде претставен краток преглед на можните хортативни конструкции во македонскиот и во полскиот јазик и ќе биде спроведена анализа на различните типови хортатив со осврт кон сличностите и разликите во двата јазика.

Клучни зборови: хортатив, македонски, полски.

0. Преку деонтичката модалност се изразува желбата на авторот на текстот да се изврши некаква промена во одредена ситуација од вонјазичната стварност. Еден од патиштата за остварување на таа идеја е преку изразување поттик, некакво охрабрување, најчесто кон соговорникот, со цел за извршување на некоја акција што ќе предизвика промена во конкретниот статус. Поттикот може да биде охрабрувачки, или пак со негативна конотација, но и со различен интензитет, поблаг или посилен. Значи, некој неког охобрува да направи нешто, да преземе некаква акција, или пак напротив, да не презема акција со цел да се промени некој конкретен статус или состојба. Во овој текст ќе ги разгледаме начините на изразување поттик, т.е. можните хортативни конструкции во македонскиот и во полскиот јазик. Ќе бидат разгледани различни типови конструкции поделени според интензитетот на поттикот кој се изразува во двата јазика со цел да се видат сличностите и разликите во начините на изразување на хортативот.

1. Поделбата е направена според интензитетот на поттикот или контрапоттикот кој се изразува. Врз основа на тоа дали поттикот е поблаг или посилен, постојат различни начини за негово изразување.

1.а. Како основен тип на поттик може да се земе таканаречениот *адхорџајџив* со кој се упатува поттик кон второ лице еднина и множина. Некои од можните адхортативни реализации во македонскиот и во полскиот јазик се следниве:

Ajge ođi, нависџина убаво ќе си џоминеи!

Zdecyduj się / Nie marudź, naprawdę będziesz zadowolony...

Ođi, нема га зажалии!

Idź, nie pożałujesz!

Би било убаво га ођии / оџџгеи, ќе заџознаеш нови луђе!

Byłoby dobrze, gdybyś tam poszedł, poznałbyś nowych ludzi...

Не би било лошо га оџџгеи со неџо!

Byłoby dobrze, gdybyś poszedł z nim!

Не е лошо га оџџгеи!

Warto żebyś poszedł...

Нема га бџге лошо га / ако оџџгеи!

Nie byłoby źle, gdybyś poszedł...

Зоџџо га не ођии, убаво ќе си џоминеи!

Czemu nie miałbyś pójść, przyjemnie spędzisz czas...

Ođi ако не, зоџџо се мислии!?

Idź, tu nie ma nad czym rozmyślać!

Најкарактеристичен маркер за образување хортативни конструкции во македонскиот е зборчето *ajge*, или скратената варијанта *aj*. Со негова помош се изразува поттик, не само кон второто лице, туку и кон прво. Може да функционира самостојно, но и да биде надополнето со пропозиција. Пропозицијата може да биде реализирана како императив или како *ga*-конструкција. Како императив се употребува најчесто кога поттикот е упатен кон второто лице, додека како *ga*-конструкција во случаите кога поттикот се однесува на група во која е вклучен и авторот или кон самиот автор.

Во другите случаи кога не се употребува *aj(ge)*, хортативната конструкција може да биде формализирана на неколку начини. Најчесто употребувана конструкција е императивната по форма, но, кај овој тип конструкции битна е интонацијата со која се изговараат, како и целиот контекст во кој се одвива комуникацијата меѓу соговорниците. Императивната конструкција добива адхортативно значење во соодветен контекст. Во отсуство на *ajge*, *ga*-конструкцијата може да биде самостојно употребена, и тоа најчесто во прво лице, сп. "...ќе ја споменеме и можноста за

независна употреба на субјунктивот како императив/прохибитив/хортатив/оптатив со што искажувањето на деонтичката модалност, за која посебни форми има само за 2 л. (*Дојди!*, *Не доаѓај!*, *Дојдејте!*, *Не доаѓајте!*), се проширува на сите три лица ... *Времето измина. Да ѝрѓнеме!* (хортатив) ...” (Гајдова 2002 : 123-124). *Да*-конструкцијата може да биде и надградена со структури од типот **би+сум+лошо/добро**, па дури и во негирана варијанта, со **сум + лошо/добро** - во негирана варијанта, а може дури и да се употреби во прашална форма (*Зошто да не одиш?*). Императивот, од друга страна, може да биде надополнет со *ако не*.

Во полскиот јазик со хортативно значење се користат императивни или *би*-конструкции, условен начин. Тука не се среќава карактеристичен маркер за изразување хортативност.

1.б. Изразувањето посилен поттик се реализира преку *ексхорџа-тивои*. Со овие конструкции авторот врши посилено охрабрување кон својот соговорник или кон групата кон која и самиот припаѓа.

Нависџина ѝреба да одиш / оѝидеш!
Нависџина би ѝребало да одиш / оѝидеш!
Сѝварно ѝреба да одиш / оѝидеш // одиме на забаваџа!
Сѝварно би ѝребало да одиш на забаваџа!
Naprawdę powinieneś pójść na tę zabawę...

Како што може да се забележи од примерите конструкциите главно се изведуваат со т.н. модален глагол *ѝреба* надополнет со *да*-конструкција, или пак самиот тој е вметнат во *би*-конструкција. Во македонскиот, поттикот се засилува преку прилозите *нависџина* или *сѝварно*, кои се синонимни, со тоа што *сѝварно* претставува варијанта со разговорен стил. Нивниот еквивалент во полскиот е *naprawdę*. Исто така се употребува глаголот *ѝреба*.

1.в. Најсилно изразениот поттик се нарекува *суѝрахорџаџив*. Негов маркер во македонскиот јазик е *мора*, придружуван со *да*-конструкција чиј глагол може да биде свршен или несвршен. Од императивот го разликува тонот со кој се изрекува, како и целиот контекст на комуникација меѓу соговорниците. Во полскиот се употребува синонимниот глагол - *musieć* + инфинитив, што одговара на ситуацијата во македонскиот јазик.

Мора да одиш / оѝидеш на ѝаѝувањето!
Musisz się zdecydować na tę podróż...

2. Освен изразување поттик или охрабрување да се направи одредена акција, може да се изрази и обесхрабрување, т.е. негативен поттик, наговарање нешто да не се направи. И ова изразување на негативна поддршка или контрапоттик може да има неколку степени во однос на интензитетот.

2.а. Основниот, најблаг тип контрапоттик се нарекува *дехорџаџив*. Авторот на текстот не е сигурен во позитивниот исход доколку соодветниот настан се оствари, па затоа изразува контрапоттик кон својот соговорник.

Aj(ge) ne oġi, oġġani so mene. // Aj ġa ne oġime.

Nie chodź, zostań ze mną...

Можеби не ѓреба да оџиш ѓо вакво време.

Może nie byłoby dobrze żebyś tam poszedł (a) przy takiej pogodzie, (b) w takim czasie..

Можеби не би ѓребало да оџиш сеџа.

Może nie powinienś chodzić teraz...

Не би ѓребало да оџиш, доџна е.

Lepiej nie chodź, już późno...

Не оџи, сеџи ѓука.

Немој да оџиш, не се чувсѓвуваиш добро.

Не сакаш да оџиш ѓаму, ѓрозно е!

Z pewnością nie chciałbyś tam pójść, tam jest strasznie...

И изразувањето на контрапоттик може да биде формализирано преку *aj(ge)*. Но, преку личното јазично чувство и разгледувањето на ваков тип примери, се стекнува впечаток дека тука повеќе се употребува скратената варијанта *aj*. Конструкциите се слични како оние во адхортативот, но овде, разбирливо, се со негации. Неретко се вметнува и *можеби* кое на некој начин служи за ублажување на негативно искажаната поддршка.

Во полскиот јазик ситуацијата е идентична во поглед на употребаните конструкции. И тука се вметнува *może*, па и *lepiej* како одреден тип модификатори на искажаниот став од говорителот. Интересно се реализира во двата јазика, на различен начин, последниот пример во кој говорителот изразува поголема сигурност во негативниот исход од настанот. Сигурноста е појасно манифестирана во полскиот, бидејќи е изразена на површината на текстот.

2.б. Нешто посилен контрапоттик се изразува со *инхорџаџивоиѓ*. Наликува на посериозна забрана, па и на дехортативот, но зависи, повторно, од тонот со кој се изговара, како и од говорната ситуација, од контекстот. Во полскиот се употребуваат, повторно, императивни и *би*-конструкции.

Не, не може да одиш!

Nie, to niemożliwe żebyś poszedł...

Немој да одиш, не си добредојден таму.

Nie chodź, jesteś tam persona non grata...

2.в. Најсилен тип, апсолутен контрапоттик се изразува со *инфра-хорџаџив*. Овие конструкции многу наликуваат на строга забрана, но како што беше кажано - се разликуваат по тонот со кој се искажуваат. За да се разликуваат од императивите веројатно придонесува и поширокиот контекст во конструкцијата. Па така, на пример, доколку стои само *Не смееш да одиш!* многу поверојатно ќе биде дека станува збор за наредба отколку за добронамерен совет, кој би бил поткрепен со образложение (... *џоа би било џолема џрешка*).

Не смееш да одиш, џоа би било џолема џрешка!

Nie śmiesz tam pójść, to by był wielki błąd

Немој да си одел, ќе зџрешиш мноџу!

Немој да одиш, ќе зџрешиш!

Nie chodź, to by był błąd.

3. *Кохорџаџив* е тип на хортативна конструкција која подразбира меѓусебно охрабрување, поттик или контрапоттик, вклучувајќи го и авторот на текстот. Не се невозможни, но многу поретко ваквите конструкции се употребуваат без *ај(ге)*. Во полскиот јазик маркер на ваквите конструкции е *но*. Последниот пример е без *ај(ге)* и е со прашална интонација. За ваквите конструкции Тофоска (2015 : 227) вели: “Искажете од овој тип се изговараат со интонација со која се искажува емпатија и со тоа, предлогот е ублажен. Во исто време, прашалната интонација овде се однесува и на тоа дали и соговорникот би се согласил со мислењето на говорителот. Интерпретацијата на исказот може да биде како: ‘*Јас мислам дека е џодобро за џебе да..... Шџо мислиш дали е џодобро да..?*’“.

Ај(ге) да одиме!

(No!) Chodźmy!

Ај да не одиме!

(No!) Zdecydujmy się - nie idziemy!

А да (не) одиме / одевме!?

A gdybyśmy nie poszli!

4. На крајот, може да се каже дека конструкциите, хортативни по функција, се карактеристични за говорениот стандард имајќи ја предвид

нивната улога. Имено, авторот на текстот го охрабрува, поттикнува својот соговорник да направи или да не направи нешто. Тој своето мислење го искажува убедувајќи го соговорникот на одредена акција, или обратно. Во секој случај, намерата е промена на некаков статус или состојба проицирани во иднина. Искажаниот поттик може да биде со различен интензитет, со различен став (за или против) и може да се однесува како на второ, така и на прво лице. Отворено е прашањето во однос на поттикот искажан кон третото лице, дали е тоа вистински поттик или наредба (*Нека оги, нема да зџреши!*)?!?! Веројатно зависи од поширокиот контекст и, секако, од интонацијата. Kramer (1986) во тој контекст зборува за *џрешио лице хорџаџив* изразен токму со партикулата *нека*.

Од краткиот преглед на конструкциите кои изразуваат хортатив може да се заклучи дека во македонскиот јазик постои маркер, формален показател, кој се употребува селективно - тоа е *ај(ге)*.

(Ајге) огеџе!

(Ајге) га огиме!

Ајге може да се употреби самостојно или да биде придружувано со *га*-конструкција или со императив. Кога поттикот е изразен во прво лице, т.е. кога се однесува и на говорителот, најчесто се употребува *га*-конструкција, иако не е исклучена и можноста за императивна (*Ајге, огиме!*). За второ лице поттикот речиси и да не се изразува со *га*-конструкција, ако таа се употребува самостојно или со *ајге*. Друг интересен податок е дека со негативен поттик, т.е. со контрапоттик многу почесто се употребува скратената верзија *ај* (*Ај га не огиме!*).

Императивните и *га*-конструкциите можат да бидат самостојно употребени и во тој случај имаат функција на хортативи доколку се изговорени со одредени интонација, различна од императивната. И императивот и хортативот изразуваат желба за нешто да се случи во иднина, да се промени некоја конкретна состојба или ситуација. Ги разликува начинот на кој се соопштуваат, интонацијата. Многу често, барем во македонскиот, биваат надградени со други структури - **би+сум+лошо/добро**, и во негирана варијанта, со **сум + лошо/добро** - во негирана варијанта. *Да*-конструкцијата може да се употреби и во прашална форма (*Зоџџио га не огиши?*). Императивот, како што рековме, може да биде надполнет со *ако не*. Овие надградени структури дополнително го истакнуваат ставот на говорителот во однос на искажаниот поттик. Посилно изразениот поттик или контрапоттик се надградени со т.н. модални глаголи - *џреба, мора, сака, смее* и др. и токму тие придонесуваат за негово засилување.

Полските хортативни конструкции се реализираат на два начина - или со императив или со *би*-конструкции. Употребата на императивот е идентична со онаа во македонскиот. Императивот за 1 лице множина во полскиот, всушност, и нема функција на императив, туку на хортатив. *Би*-конструкциите, т.е. условниот начин, се паралела на останатите. Онаму каде што се употребуваат модалните глаголи, глаголот кој го изразува дејството кое треба или не треба да се изврши е во инфинитив. Некој вид маркер за хортативот, се чини не толку изразен како македонското *ajge*, во полскиот е *no*.

Се стекнува впечатокот дека различните варијанти на изразување на поттик или контрапоттик се побројни во македонскиот отколку во полскиот. Една од причините за тоа најверојатно е поголемата орална традиција во македонскиот.

Библиографија

- Гајдова, У. 2002. „Модалност - граматикализација во македонскиот глаголки систем“, *Славистички списувања*, бр. 10, 119-127.
- Тофоска, С. 2015. „За употребата на самостојните *ga*-конструкции со имперфект во македонскиот јазик“, *Морфосинтаксички списувања III, Субјунктив, со посебен осврт на македонските *ga*-конструкции*, 219-233.
- Givón, T. 2001. *Syntax, An Introduction. Volume II*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Greenberg, R. D. 1996. *The Balkan Slavic Appellative*. München - Newcastle: LINCOM EUROPA.
- Kramer, C. E. 1986. *Analytic Modality in Macedonian*. München: Verlag Otto Sagner.

Angelina PANCZEWSKA

KONSTRUKCJE HORTATYWNE W JĘZYKU MACEDOŃSKIM I POLSKIM

Streszczenie

W tekście przedstawiono konstrukcje hortatywne występujące w językach macedońskim i polskim. Podział konstrukcji hortatywnych odbywa się na podstawie stopnia intensywności wyrażonej zachęty. Oprócz przeglądu możliwych konstrukcji, wskazane zostały także podobieństwa i różnice środków wyrazu w tej kategorii modalnej w obu językach.

УДК 811.163.3'373.611:811.162.1'373.611
811.162.1'373.611:811.163.3'373.611

Јан СОКОЛОВСКИ

*Институт за словенска филологија
Вроцлавски Универзитет Вроцлав, Полска*

**ОД ПРОБЛЕМАТИКАТА НА КОНФРОНТАТИВНИОТ ОПИС
НА ЗБОРООБРАЗУВАЧКИОТ СИСТЕМ
НА МАКЕДОНСКИОТ И ПОЛСКИОТ ЈАЗИК
(ВРЗ ФОНОТ НА ДРУГИТЕ СЛОВЕНСКИ ЈАЗИЦИ)**

Апстракт: Целта на мојот реферат е да се покаже како во рамките на славистичката лингвистика се опишува поимот 'зборообразувачка категорија' и како овој поим може да биде искористуван во конфронтативните истражувања на зборообразувачките системи на словенските јазици, особено на македонскиот и полскиот јазик. Покрај тоа обрнувам внимание на спецификата на некои зборообразувачки категории на македонскиот јазик врз фонот на полскиот.

Клучни зборови: зборообразувачка категорија, формант, македонски, полски.

Пред повеќе од 30 години беше објавена монографија на украинските истражувачи *Историческая типология славянских языков* (1986), која содржи посебна глава посветена на зборообразувањето на словенските јазици; таму наоѓаме низа констатации за паралели и разлики во рамките на зборообразувачките системи на словенските јазици. Дознаваме дека зборообразувачките системи на словенските јазици поседуваат низа заеднички особини присутни и во јазиците кои овде не интересираат. На пример, во македонскиот и во полскиот јазик, слично како и во другите словенски јазици, наоѓаме четири основни начини на деривација:

- 1) афиксална деривација,
- 2) парадигматска деривација,
- 3) композиција,
- 4) абревијација.

Во доменот на афиксална деривација на именките заедничка особина на “нашите” два јазика е доминацијата на суфиксација над префиксација. Како што пишуваат авторите на споменатиот труд, во доменот на суфиксална деривација на именките може да се издвојат три зборообразувачки класи: 1) називи на лица; 2) називи на конкретни (материјални) предмети и појави; 3) називи на апстрактни поими. Покрај наведените, на словенските јазичи им се заеднички: 1) називи на животните; 2) *collectiva*; 3) *singulativa*; 4) деривати со значење на субјективна оценка (деминутивно-хипокористични, аугментативни и др.).

Натамошниот опис на така издвоените семантички класи и зборообразувачки деривати се состои во презентација на заеднички форманти и цитирање избрани деривати, меѓу кои има и македонски примери. Иако монографијата претставува важен обид за средување на материјалот од повеќето словенски јазичи и содржи низа адекватни констатации, тешко можеме таков тип опис да го прифатиме како задоволителен во светлина на современите стандарди на словенското синхрониско зборообразување¹. Пред сè, недостасуваат јасно формулирани критериуми на еден споредбен опис. Покрај живи класи деривати, се земаат предвид синхрониски немотивирани структури, како на пример, пол. *rataj* или *radło*, рус. *раїаіі*. Има и констатации кои не одговараат на фактичката состојба, како на пример тврдењето дека реткиот модел на називите со суфикс *-ula* се појавува само во источнословенските јазичи, во словачки и во српско-хрватски; овој тип деривати познат е и во полскиот јазик, а почесто се однесува на лица, поретко на материјалните предмети: *gębula*, *ciotula*, *matula*, *damula*, *smarkula*, *wódula* (SJPDor).

Сепак, и покрај тие недостатоци, разгледуваниот труд донесува многу драгоцен податоци за зборообразувачките системи на словенските јазичи. Особено привлекува внимание обидот да се оценат 11-те словенски јазичи според релевантните - според авторите - типолошки особини, при што редоследот на јазичите е одреден зависно од отсуство на определен број особини присутни во повеќето словенски јазичи. На прво место се најде македонскиот, каде што, според авторите, отсуствуваат 19 особини карактеристични за повеќето словенски јазичи. На второ место е бугарскиот (18 особини), на трето словенечкиот (16 особини). Полскиот се наоѓа на осмо место (отсуствуваат 7 особини). За жал, авторите никаде не го даваат списокот на тие особини.

Што се однесува на македонски, меѓу особините што го разликуваат од повеќето словенски јазичи, се приведува отсуството на такви форманти

¹ Привлекува внимание дека трите наредени класи се издвоени врз семантичка основа, додека меѓу другите четири имаме и класи стриктно зборообразувачки (*collectiva*, *singulativa*, *deminutiva*, *augmentativa*) и семантички (називи на животни).

како на пример, присутен во полскиот и во други словенски јазици, суфиксот *-acz* кој деривира *nomina attributiva* како пол. *bogacz* ≤ *bogaty*, суфиксот *-isko* кој деривира називи на делови на дезигнати именувани во зборообразувачката база (пол. *toporzysko* ≤ *topór*), суфиксот *-ówna* кој деривира патронимични називи на ќерки, на пример, пол. *wójtówna* ≤ *wójt*, и други како *-owa* (пол. *królowa* ≤ *król*), или *-nica* во називи на орудија (пол. *rakietnica* ≤ *rakieta*).

Читањето на разгледуваната монографија, како и читањето на други публикации посветени на словенското конфронтативно зборообразување (Sokołowski 2000; Sokołowski 2013) поттикнува да се потсетиме на за нас сè уште важната студија на Милош Докулил (Dokulil 1963); таму претставениот модел на збообразувачка конфронтација на словенските јазици се темели врз хиерархиски средени семантички и формални параметри на дериватите. Моделот се служи со системот на основните зборообразувачки поими претставен во денес класичниот труд на чешкиот лингвист *Tvoření slov v češtině*, 1 (Dokulil 1962). Системот на тие поими претставува заеднички капитал на словенското зборообразување, го наоѓаме како основа во академските прирачници и синтети на зборообразување на современите словенски јазици. Во поголем или помал степен е искористуван и во конфронтативните истражувања.

За студијата на Докулил може накратко да се каже дека обработената во тој труд „програма за повеќенасочни конфронтативни испитувања за словенското зборообразување“ се потпира врз системот на основните зборообразувачки поими обработени во неговата монографија (Dokulil 1962). Во согласност со таа програма конфронтативниот опис на словенските јазици во областа на зборообразувањето треба да земе предвид 6 карактеристики на дериватите:

- 1) категорија на зборовна група на дериватите;
- 2) начин на деривација;
- 3) граматичка карактеристика на мотивирачкиот збор;
- 4) зборообразувачки формант;
- 5) ономазиолошка структура на дериватот;
- 6) семантичка класа на дериватот.

Како што веќе пишував: „Статијата на Докулил го содржи основното прашање за кон-фронтативниот опис, за тоа што треба да биде предмет на споредба. Дали треба да бидат споредувани само системите на зборообразувачки средства или и содржините соопштувани со помош на тие средства. Дуализмот на формалните карактеристики (2-4) и на семантичките (5-6) карактеристичен за мотивирачките зборови создава

можност за двоен опис на зборообразувачките факти. Во таквиот опис излезна точка може да биде: 1) формата на зборообразувачките средства, 2) значењето на тие средства. Анализирајќи секој од тие два начина на споредбениот опис на зборообразувачките појави Докулил забележува дека анализата од значењето кон формата овозможува на зборообразувачкиот систем да се гледа како на дел од номинативниот систем во кој се употребуваат и имиња од друг тип (немотивирани зборови, називи составени од повеќе зборови, семантички деривати), додека толкувањето на зборообразувачките појави од формална страна овозможува нивна полесна интерпретација, бидејќи во конфронтативната анализа формалните сличности и разлики се позабележливи и поочигледни отколку значенските разлики” (Соколовски 2002: 150-151).

Во словенското зборообразување во последните децении, како во трудовите посветени на одделни словенски јазици така и во конфронтативните истражувања беа користени и двата начина на зборообразувачкиот опис. И двете постапки, т.е. од формата кон значењето и од значењето кон формата беа користени и во засега не многу бројните конфронтативни трудови базирани врз материјалите од македонскиот и полскиот јазик (Sokołowski 1996; Sokołowski 2007; Солецка 1983). Според Зузана Тополињска и Божидар Видоески, иницијатори и автори на големиот истражувачки проект *Полски - македонски. Грамајичка конфронтација* (прв том објавен во 1984 г.), појдовна точка во конфронтативната анализа на зборообразувачките системи на полскиот и македонскиот јазик би можеле да бидат зборообразувачките категории, т.е. класи на деривати со заедничко категоријално значење.

Како што пишуваат авторите, “со оглед на фактот дека традиционално издвојуваните зборообразувачки категории, како на пример, *nomina actionis*, *nomina loci*, *nomina deminutiva* се заеднички за двата јазика, автпроте констатираат дека тие можат да бидат излезна точка на конфронтативниот опис. Во врска со тоа, предмет на конфронтација може да биде продуктивноста на одделните зборообразувачки категории, карактерот (префикс, суфикс, интерфикс итн.) и бројот на афиксите коишто се користат во секој од јазиците во рамките на определената категорија, може да се среди инвентарот на афикси позајмени по пат на интерференција, структурните типови, а исто така и семантичките полиња во коишто се употребуваат позајмени афикси итн.” (Topolińska, Vidoeski 1984: 22-23).

Се разбира, тука се појавува потребата за утврдување на инвентарот на зборообразувачките категории, што би можело да биде тема на посебна студија. Доста е да се спомене тука дека во класичните публикации посветени на зборообразувањето на полскиот и други словенски јазици во опис на суфиксалните именки се издвојуваат обично над десетина категории,

на пример, во трудовите на Р. Ласковски имаме 11 зборообразувачки категории (Laskowski 1966; Laskowski 1971), а во популарниот академски прирачник на Гжегорчикова - 14 категории: 1) две категории во рамките на транспозициски деривати (*nomina actionis* и *nomina essendi*), осум мутациски категории; 3) четири категории во доменот на модификациони деривати (Grzegorzczukowa 1979).

Р. Гжегорчикова и Ј. Пузанина, поаѓајќи од зборовни групи и натаму - граматичката карактеристика на зборообразувачката база (девербални, деадјективни, десупстантивни деривати), издвојуваат меѓу “простите” именки (освен именки деривирани од предлошки синтагми и сложенки) 30 зборообразувачки категории. Еве ги деталите: 1) меѓу десетте девербални категории има една транспозициска (*nomen actionis*) и девет мутациски; 2) меѓу три деадјективни категории имаме една транспозициска (*nomen essendi*) и две мутациски; 3) во класата на десупстантивни деривати има 17 категории: седум модификациони и десет мутациски (GWJP 1998).

Што се однесува до македонскиот јазик, поделбана зборообразувачки категории (која инаку се надоврзува на варшавската зборообразувачка школа) донесува прирачникот на Кирил Конески *Зборообразувањето во современиот македонски јазик* (Конески К. 1995). Македонските суфиксални именки тука се опишани во рамките на 12 зборообразувачки категории, при што надреден критериум претставува начин на деривација (суфиксација). Одделно, како во книгата на Гжегорчикова, се опишуваат префиксалните формации и формации од синтаксички конструкции, коишто се карактеризирани како префиксално-суфиксални (конфиксални), значи поинаку отколку во академската граматика на полскиот јазик (GWJP 1998). Поделбата на зборообразувачки категории ја наоѓаме и во монографијата на С. Велева *Тенденциите во зборообразувањето во македонскиот јазик* (Велева 2006), во која - поинаку отколку кај Кирил Конески - тенденциите кои ги опфаќаат сите начини на деривација на македонските именки, т.е. суфиксација, префиксација, деривација од синтаксички конструкции, композиција и кратенки се опишуваат во доменот на транспозициски, мутациски и модификациони категории.

Што се однесува до трудовите посветени на другите словенски јазици, нив најопшто можеме да ги карактеризираме како што следи. Категоријален опис на прости суфиксални именки наоѓаме во синтеза на украинското зборообразување (*Словотвір* 1979), во која надредениот критериум во класификацијата на материјалот е начин на деривација на именките, а на втора позиција - зборовна група на зборообразувачката база. Во руската академска граматика (*Русская грамматика* 1980) описот се води од формата кон значењето. Појдовна точка е начинот на деривација. Слична е постапката во академската граматика на белорускиот јазик

(Беларуская граматыка 1985). Опис од форма кон значење доминира и во зборообразувачките синтети на јужнословенските јазици. Во двотомната монографија на И. Клајн (Клајн 2002; Клајн 2003) и во монографијата на Бабиќ (Babić 1986) појдовна точка е начинот на деривацијата, а описот се води од формантите до нивното значење. Поинаку е во *Priručna gramatika hrvatskoga jezika* (E. Varić и др. 1979) - тука во рамките на суфиксалните именки се издвоени класи на деривати врз лексичко-семантичката основа, на пример називи на лица, етнички називи, називи на животни, растенија, месни називи, “вербални” називи, деминутиви, хипокористици, колективни именки и други ситни групи.

Категоријалниот опис на именките го наоѓаме, пред сè, во трудовите посветени на чешкиот јазик базирани врз концепцијата на Докулил, иако “вистинските” зборообразувачки категории, како *nomina actionis*, *nomina acti*, феминативи, називи на млади суштества, деминутиви, колективи (покрај лексичките класи, на пример, називи на луѓе, животни и др.) издвојуваше веќе во 1937-1938 В. Шмилауер во книгата *Novočeské tvoření slov* но таа беше објавена дури неколку децении подоцна (во 1971 година). Во вториот том на *Tvoření slov v češtině* (1967) издвоени се 13 зборообразувачки категории на суфиксалните именки, а во академската *Mluvnice češtiny* 1986 - 14 супстантивни категории.

Категоријалниот модел го прифати во монографија за бугарското зборообразување В. Радева (2007) (која издвојува 11 категории: 6 мутациски, 2 транспозициони и 3 модификациони, но во нејзиниот опис деминутиви и аугментативи спаѓаат во класа *Съществителни за субјективна оценка*.

Во горниот преглед привлекуваат внимание разликите во бројот на категориите прифатени од одделните автори, сп. ги, на пример, полската академска граматика и работите на К. Конески и С. Велева. Причината за тоа ја гледам во разликите на општата концепција на описот. Во трудот на К. Конески појдовна точка во описот на именката е начинот на деривација (суфиксација), додека граматичката карактеристика на зборообразувачката база претставува дури трет критериум, така што во рамките на една иста категорија *nomina agentis* се најдоа и одглаголските називи како *возач*, *косач*, *преведувач* и одименските како *овчар*, *чевлар*, *ајџекар*. Од друга страна, во полската академска граматика, каде што главен критериум е зборовна класа на мотивирачкиот збор, аналогните полски формации се најдоа во разни категории, на пр. деривати од типот *malarz* се опишуваат во категоријата на називите на субјекти на активности, процеси и состојби (N SUB), додека *owczarz* се најде меѓу називи на субјектот при експлицитно неизразен предикат (SUB Ag(OB)); одглаголските именки како на пр. пол. *śpioch* се опишуваат во категоријата (N SUB), додека слични македонски

деривати како *мижло*, *викало* кај Велева и К. Конески се вклучени меѓу атрибутивните називи.

Слично е и во однос на некои други називи, на пример девербални и десупстантивни *nomina loci*. Кирил Конески ги опишува во рамките на една зборообразувачка категорија (називи на места). Во полската академска граматика таквите деривати се опишуваат во рамките на две одделни категории врз база на карактерот на мотивирачкиот збор: како девербални називи на места (*nomina loci*) од типот *plywalnia* ≤ *plywać*, *ładowisko* ≤ *ładować* и десупстантивни називи на места од типот *kurnik* ≤ *kury*, *kartoflisko* ≤ *kartofle*. Исто и Ласковски ги опишува соодветно како “девербални неагентивни именки” (на пр. *siedlisko* ‘место каде што се седи’) и “десупстантивни неагентивни именки” (на пример *hnojisko* ‘место за ѓубре’) (Laskowski 1971).

Се чини дека во конфронтативните истражувања на полското и македонско - и пошироко: словенското - зборообразување би можел да биде соодветен моделот од полската академска граматика. Конфронтативниот опис во којшто надреден критериум на класификација е категоријата на зборовната група, а натаму граматичката карактеристика на зборообразувачката база (глагол, придавка, именка) и поделбата на зборообразувачки категории дозволува истовремено да се земат предвид формалните и семантичките карактеристики на зборообразувачките класи од понизок степен, т.е. зборообразувачки типови и поттипови и нивната меѓусебна конфронтација во која - покрај споменатите основни параметри - треба да се разгледаат и други особини на дериватите, особено: бројот на зборообразувачките типови (и поттипови) што ја составуваат дадената категорија и хиерархизација на побројни и поретки типови. Во рамките на одделните типови важно место зазема граматичката карактеристика на зборообразувачката база, нејзината семантичка карактеристика (на пр. називи на материјални наспрема апстрактни објекти) и нејзината зборообразувачка карактеристика (немотивирани и мотивирани зборови). Важна компонента на конфронтативниот опис е и карактеристиката на зборообразувачките бази од гледна точка на нивното потекло (наследени и позајмени бази), потеклото на формантот, најпосле ограничувањата во способноста на дадениот формант да се врзува со определени бази врз основа на нивните формални, семантички или стилистички карактеристики. Не е без значење и фреквенцијата на одделни класи деривати во текстовите. Земање предвид на сите тие елементи овозможува речиси комплетна презентација на сличности и разлики на конфронтативните парови, евентуално и на поголем број словенски јазици. Не е ни сеедно кои особини ќе ги оцениме како најрелевантни од гледна точка на конфронтативниот опис. Посебно треба да одговориме на такви прашања како: 1) колкав е

бројот на зборообразувачки категории во конфронтираните јазици; 2) дали инвентарот на категориите е идентичен во конфронтираните јазици; 3) дали издвоените категории имаат ист опсег, т.е. дали опфаќаат исти класи на деривати. Со други зборови, во конфронтативниот опис мора да бидат прифатени униформни принципи на зборообразувачкиот опис, што - инаку - се чини очигледно².

Конфронтацијата на македонскиот и полскиот јазик дозволува да констатираме дека во основа сите карактеристични за тие јазици зборообразувачки категории, транспозициони, мутациони и модификациони, покрај бројни заеднички особини, покажуваат и низа разлики, кои на крајот на овој текст можат да се илустрираат со примери.

Одделните зборообразувачки категории на македонскиот и на полскиот јазик можат да се разликуваат во инвентарот на зборообразувачки типови. Според К. Конески и С. Велева, категоријата *nomen actionis* во македонскиот ја создаваат 15 типови, додека во полскиот јазик, според академската граматика (GWJP 1984), ги има речиси два пати повеќе (34). Освен тоа, покрај форманти карактеристични и за двата јазика, како мак. -ње, -Ø, -ба, -еж, -ка, -ачка, -оѝ, -ација, -ица (-ница) и пол. -anie, -enie, -Ø, -ba, -e, -ka, -aczka, -ot, -acja, -ica (-nica) има и форманти карактеристични само за еден јазик. Само во полскиот јазик се појавуваат формантите -i/-y, -unek, -anina, -anka, -awka, -ki, -nictwo, -ata, -a, -awstwo, -atyka, -twa, -nia и др. Од друга страна полскиот не го познава формантот -ија како во мак. *бежанија*. Сепак, пред сè, треба да се одбележи дека -иако и во двата јазика има регуларни типови со формантите мак. -ње, пол. -anie, -enie, -cie - меѓу нив постои важна разлика. Имено, во македонскиот деривати со формантот -ње можат да се деривираат само од несвршените глаголи, додека полските форманти -anie, -enie, -cie деривираат *nomina actionis* како од невршените така и од свршените глаголи.

Иако и во двата јазика има *nomina actionis* со формантот мак. -ица / пол. -ica, сепак овој тип е продуктивен само во македонскиот (Конески К. 1995:43; Велева 2006:52). Во полскиот јазик имаме само неколку именки со суф. -ica : *dławica, mżysca, tęsknica* поет., *znieczulica* (Grzegorzczukowa, Puzynina 1979:79-80). Ги нема во академската граматика (GWJP 1998).

Поважните разлики меѓу именките од типот *nomen essendi* се сведуваат, меѓу другото, до типот на формантите. И двата јазика го користат, пред сè, формантот мак. -осѝ- / пол. -ość, којшто создава деривати, како од

² Споредувајќи ги трудовите на полските и македонските автори, забележуваме дека во описот на некои класи деривати се појавуваат основни разлики во одредувањето на правецот на мотивација. На пример, во полската академска граматика, во паровите како *fizyka - fizyk, ksenofobia - ksenofob, stomatologia - stomatolog* како основни се прифаќаат називите на дисциплините: *fizyk ≤ fizyka*. Кај Велева, правецот на мотивацијата е обратен, *fizyka ≤ fizyk*.

мотивирани, така и од немотивирани придавки. Во полскиот имаме уште форманти *-izna*, *-ucz*, *-ada* и парадигматски формант *-Ø*, од типот *brqz*, *biel*. Само во македонскиот *nomina essendi* се создаваат и со форманти: *-ина*, *-ија*, *-лак*.

Споредувајќи ги зборообразувачките описи на македонскиот јазик со описите на полскиот и другите словенски јазици, забележуваме дека во македонскиот не постои посебна зборообразувачка категорија на младите суштества, животни и лица. Во полскиот, експонент на таа не многу бројна категорија е прилично продуктивниот специјализиран парадигматски формант *-ę* во еднина и *-ęta* во множина, кој деривира, пред сè, називи на млади животни, на пример: *kocię < kot*, *malpię ≤ malpa*, *bocianię ≤ bocian*, поретко називи на лица, на пример: *Murzynię ≤ Murzyn*, *Cyganię ≤ Cygan* (GWJP 1998). Како што пишува Видоески во некои македонски говори: „Наставката *-eīa*, која ја континуира старата наставка **-ęta* кај именките од *-t* основи (...) се задржала во крајните источни и југоисточни македонски дијалекти на правецот Солун – Серез – Драма – Гоце Делчев – Разлог, потоа во говорите по долината на Струма, во малешевските, пијанечките и во дел од кукушко-дојранското подрачје” (Видоески 1999: 183)³.

Од друга страна, споредбата на категоријата *collectiva* во двата јазика води кон заклучок дека, општо земено, во македонскиот јазик тој тип деривати се многу побројни отколку во полскиот. Меѓутоа полскиот поседува еден тип на збирни називи кој во македонскиот отсуствува. Се работи за збирни називи на брачни парови како, *profesorowstwo*, *kuzynowstwo*, *wujostwo* и др.

Сосема различна во двата јазика е категоријата на деминутиви. Пред сè, полскиот поседува многу побогат инвентар на деминутивните форманти отколку македонскиот. Се разликуваат и основните механизми на деминуција во двата јазика.

Не дискутирајќи прецизно и не споредувајќи ги дериватите кои припаѓаат на определени класи во конфронтираните јазици (тоа го правам на друго место, сп. Sokołowski 2005; Sokołowski 2007), се ограничувам до тврдењето дека основните разлики меѓу конфронтираните јазици се појавуваат кај деминутивно-хипокористичните деривати во доменот на нивниот граматички род. Во полскиот јазик најбројни се деминутивите од машки род, на пр. *domek ≤ gom*. На второ место според бројот деривати се именките од женски род, на пример *nóżka ≤ noga*. Најмалку бројна група претставуваат деминутивите од среден род, на пример: *oczko ≤ oko*. Во македонскиот јазик, во споредба со полскиот, привлекува внимание малиот број на машките формации (во РМЈ околу 30 примери). Во македонскиот јазик најбројни се формациите од среден род. Тие претставуваат класа три

³ Ми укажа на тоа проф. Марјан Марковиќ.

пати побројна отколку машките и женските деривати заедно. Најбројни во таа класа се дериватите од именки од машки род. Не толку бројни се формациите од женските именки. Најмалку бројни се дериватите од среден род чиј род е идентичен со родот на мотивирачката именка.

На крај, вреди да се додаде дека во сите словенски јазици посебна класа создаваат именки базирани врз предлошките синтагми. Овој проблем би можел да биде предмет на посебна монографија. Овде, доста е да одбележиме дека бројноста на именките од овој тип во одделните словенски јазици е различна. Во трудот цитиран на почетокот на овој реферат, македонскиот материјал е претставен со само еден пример: *безброј* (со парадигматски формант). За разлика од полскиот јазик, каде што има околу 50 примери мотивирани од предлошка синтагма со предлогот *без* (*bezruch, bezwład, beztroska, beznadzieja, bezdroże*), во македонскиот има малку такви формации, при што тие имаат книшки карактер, сп. *бесвесѝ*, *бесѝаѝѝ*, *бессознание* (сп. Sokołowski 2000); тие можат исто така да бидат интерпретирани како структури со двојна мотивација - од предлошките синтагми со предлогот *без* или од придавки кои го содржат тој предлог во својата зборообразувачка база. ТРМЈ регистрира 15 формации од типот *безреגיע*, *беззаконие*, при што некои од нив, како на пр. *бесрамие*, се квалификуваат како архаизми.

Авторите на монографијата цитирана на почетокот од мојот реферат забележуваат дека таквите именки често имаат како еквиваленти придавки базирани на исти предлошки синтагми.

Оваа забелешка бара коментар. Имено, македонскиот јазик и овде се разликува од останатите словенски јазици. Пред сè, него го карактеризира речиси комплетно отсуство на парадигматски деривати од типот *беззлав*, *бесцен*, што во извесна смисла го доближува до лужичките јазици. Освен тоа, македонскиот се разликува од полскиот по дистрибуцијата на форманти користени при деривација на придавки од предлошките синтагми со предлогот *без*. Во македонскиот доминира формантот *-ен*, како во *беззласен*, *бездомен*, *бездушен*. Помалку има придавки со формантот *-ски*: *беззѝшовински*, *бесѝричински*. Друга е ситуацијата во полскиот, каде што доминира формантот *-ову*, додека придавките со формантот *-ну* се доста бројни, но нивната продуктивност е ограничена (Sokołowski 1996; Sokołowski 2000; Велева 2006:189).

Библиографија

- Беларуская граматыка, 1985. Частка 1, Фаналогія Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Нациск. Мінск: Выдавецтва „Навука и тэхніка”.
- Велева, С. 2006. *Тенденци во зборообразувањето во македонскиот јазик*. Скопје.
- Видоески, Б. 1998-1999. *Диалектиите на македонскиот јазик*, 3. Скопје.
- Граматика на свремения български книжовен език*, II, Морфологија. 1983. Ред. Стоян Стоянов, Софија: Институт за български език
- Историческая типология славянских языков*. 1986. Фонетика, словообразование, лексика и фразеологија, Ред. А.С. Мельничук. Киев.
- Клајн, И., 2002. *Творба речи у савременом српском језику*, Први део, Слагање и префиксација. Београд.
- Клајн, И., 2003. *Творба речи у савременом српском језику*, Други део, Суфиксација и конверзија. Београд.
- Конески, Б. 1987. *Грамаџика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура.
- Конески, К. 1995. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Скопје: Бона.
- Радева, В. 2007. *В света на думите. Структура и значење на производните думи*, Софија: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски”.
- Русская грамматика*, 1982. Т. 1, ред. Н.Ю. Шведова, Москва: Издательство „Наука”.
- Словотвір сучасної української літературної мови*, 1979, Київ.
- Соколовски, Ј. 2002. „Проектот на полско-македонската граматичката конфронтација на З. Тополинска и Б. Видоески и проблемите на словенското конфронтативно зборообразување”, *70 години од истражувањата на Јозеф Обрембски во Македонија*, Ред. Т. Врџиновски. Прилеп, 149–157.
- Соколовски Ј., 2013, „Механизми на деминуција и хипокоризација во македонскиот и полскиот јазик врз фонот на другите словенски јазици”, *Studia Linguistica Polono-(Meridiano)slavica*, XIV-XV, Скопје.
- Babić, S. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Jugoslovenska Akademija Znanosti i Umjetnosti. Globus.
- Barić E. i dr. 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dobrzyński W., 1974. *Z badań nad rozwojem polskich deminutywów*. I. Historyczny rozwój rzeczowników z formantem –ę na tle słowiańskim. Wrocław.
- Dokulil, M. 1962. *Tvoření slov v češtině*, 1, Teorie odvozování slov, Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd.
- Dokulil, M. 1963. „Ke koncepci porovnávací charakteristiky slovanských jazyků v oblasti „tvoření slov””, *Slovo a Slovesnost* XXIV, 2, 85 – 106.
- GWJP 1998, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Pod redakcją R. Grzegorzczakowej, R. Laskowskiego, H. Wróbla, Wydanie drugie, zmienione, Warszawa.

- Grzegorzczukowa R., 1979. *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*. Wydanie III poprawione. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grzegorzczukowa R., Puzynina J., *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Horecký J., 1959. *Słowotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava.
- Laskowski R., 1966. *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich*, cz. I. Wrocław: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej akademii Nauk.
- Laskowski R., 1971. *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich*, cz. II. Rzeczowniki z formantem w funkcji przedmiotowej. Wrocław: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej akademii Nauk.
- Mluvnice češtiny*, 1986. (1), Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. Red. J. Petr. Praha: Academia, nakladatelství Československé Akademie Věd.
- Sokołowski, J. 1996. „Derywacja przymiotników od wyrażen syntaktycznych z przyimkiem negacji w języku macedońskim i polskim”, *Folia Philologica Macedono-Polonica*, t. 4, Скопје, 70–80.
- Sokołowski, J. 2000. *Słowiańskie derywaty imienne z przyimkiem negacji w podstawie słowotwórczej*, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 2228, *Slavica Wratislaviensia CX*, Wrocław.
- Sokołowski, J. 2005. „Z problematyki opisu konfrontatywnego deminutywów w języku macedońskim i polskim (na tle innych języków słowiańskich)”, *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich*, 5, *Opis, konfrontacja, przekład*, *Slavica Wratislaviensia CXXXIII*. Wrocław, 339-342.
- Sokołowski, J. 2007. „Mechanizmy deminucji i hipokoryzacji w języku macedońskim i polskim na tle innych języków słowiańskich“, *Językoznawstwo: prace na XIV Międzynarodowy Kongres Słowistów, Ochryd 2008*, red. tomu Z. Rudnik-Karwatowa, Warszawa, 211-219.
- Sokołowski, J. 2013. „Ke koncepcím srovnávacího popisu slovo tvorných systémů slovanských jazyků“, *Słowiańszczyzna dawniej i dziś – język, literatura, kultura. Monografia ze studiów slawistycznych*, red. A. Kołodziej, M. Bańka-Kowalczyk, A. Nowakowska. Cerveny Kostelec, 13–24.
- Šmilauer, V. 1971. *Novočeské tvoření slov*, Praha.
- Topolińska, Z., Vidoeski B. 1984, *Polski ~ macedoński. Gramatyka konfrontatywna (zarys problematyki)*, 1, *Wprowadzenie*. Wrocław.
- Tvoření slov v češtině*, 1967. 2, Odvozování podstatných jmen, Zpracoval kolektiv pracovníků Ústavu pro jazyk český ČSAV za redakce Fr. Daneše, M. Dokulila, J. Kuchaře.

Речници

- RMJ - *Речник на македонскиот јазик со српско-хрватски јазик*, Ред. Б. Конески, I-III. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1961-1966.

ТРМЈ - *Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.
SJPDoR - *Słownik Języka polskiego*, Red. W. Doroszewski. I–XI. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1958–1969.

Jan SOKOŁOWSKI

Z ZAGADNIENIŃ OPISU SŁOWOTWÓRCZEGO SYSTEMÓW
SŁOWOTWÓRCZYCH JEZYKA MACEDOŃSKIEGO I POLSKIEGO
(NA TLE INNYCH JĘZYKÓW SŁOWIAŃSKICH)

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest charakterystyka sposobów opisu systemów słowotwórczych języków słowiańskich w syntezach z dziedziny słowotwórstwa tych języków oraz w wybranych pracach dotyczących konfrontacji słowotwórczej języków słowiańskich. Jednym z głównych celów pracy jest pokazanie, w jaki sposób definiowane jest w językoznawstwie słowiańskim pojęcie kategorii słowotwórczej, i jak pojęcie to może być wykorzystywane w badaniach konfrontatywnych systemów słowotwórczych języków słowiańskich, w szczególności języka macedońskiego i polskiego. Ponadto wskazuje się na specyfikę niektórych kategorii słowotwórczych języka macedońskiego na tle języka polskiego.

УДК 811.163.3'373.4:811.162.1'373.4]:677.024
811.162.1'373.4:811.163.3'374.4]:677.024

Веселинка ЛАБРОСКА

Институт за македонски јазик „Крстијо Мисирков“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје, Македонија

ЗА НЕКОЛКУ ЛЕКСЕМИ ОД ОБЛАСТА НА ТКАЕЊЕТО ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ПОЛСКИОТ ЈАЗИК – ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА

Апстракт. Во рефератот ќе бидат анализирани неколку лексеми кои се поврзани со активноста ткаење во македонскиот и во полскиот јазик како што се: разбој / krosna, вретено / wrzesciono, пасмо / pasmo, вратило / pawój tkacki, ткае / ткаќ, преде / prząść, мота / motać. Само со еден поглед врз македонско-полските лексички паралели на дел од називите за овој занает може да се заклучи дека се работи за лексеми со ист корен, од словенско потекло. Лексичко-семантичката анализа на овие лексеми ќе покаже дали има разлики во нивното значење во едниот и во другиот јазик и дали има разлики во нивните десигнати.

Клучни зборови: македонски јазик, полски јазик, семантика, лексеми, област ткаење.

Ткаењето е еден од постарите занаети во историјата на човештвото. Не се знае точно од кога датираат почетоците на овој занает, но од сликите нацртани во стариот Египет се гледа дека уште во античко време била позната техниката на ткаење килими, што значи дека ткаењето како процес на изработка на материјали е многу стар занает. На македонската територија ткаењето, исто така, датира од дамнешни времиња. Според Ристовска-Пиличкова, ткаењето во јужнобалканските простори датира уште од антички времиња, не само според митовите (митот за Персефона), туку и според бројните артефакти (одделни текстилни наоди) и археолошки наоди каде што се прикажани жени што ткаат (Ристовска-Пиличкова 2016: 381).

Самиот процес на изработка на ткаенини за облекување и за секојдневна намена во домаќинството, очекувано е многу стар. Алатите за производство на ткаенините, логично, се менувале низ вековите и се усовршувале, но најпримитивните средства за правење ткаенини

претпоставуваме дека се многу стари, за што потврда претставува и заедничкиот словенски лексички слој од ова семантичко поле. Не може да се пренебрегне и влијанието на источната култура врз развојот на ткајачкиот занает, посебно во вториот милениум од нашата ера, за што се показателни предметите што се изработувале и начинот на којшто се изработувале посебно на балканскиот простор (в. Комадинић 1992: 17), но самите називи на процесот на ткаење и на алатите поврзани со ткаењето не претрпеле влијание, барем во македонскиот јазик, и до денешни дни се зачувани, главно, само словенските називи.

Предмет на обработка на овој прилог ќе биде споредба на дел од лексемите од областа на ткаењето во македонскиот и во полскиот јазик. Првиот поглед на лексемите од ова семантичко поле во преводниот Полско-македонски и Македонско-полски речник од професорите Божидар Видоески, Влоѓимјеж Пјанка и Зузана Тополињска укажува на фактот дека со оваа лексика сме на словенски терен и дека лексемите се интересно испреплетени во двата јазика и најголемиот дел од нив се всушност исти, најчесто само со фонетски разлики. Токму ваквите „загледувања“ во лексиката на одделни занаети секојпат одново ми будат восхит од „истоста“ на словенскиот лексички слој и од закономерноста на разликувачките црти меѓу одделните словенски јазици и ми го потврдуваат мојот правилен избор во професионалната определба да бидам токму славист со македонско-балкански агол на гледање на работите.

Ќе почнеме од глаголите. За овој прилог ќе биде направена анализа на три глаголи: мота / motać, преде / prząść, ткае / ткаć, коишто според редоследот во процесот на подготовка на преѓата, ќе бидат разгледани по следниов ред: *ĩpege*, *moĩa*, *ĩkae*.

Најпрво да се осврнеме на етимологијата на глаголот *ĩpege* / *prząść*. Глаголот *ĩpege* / *prząść* потекнува од праслов. *prĕsti*, *prĕdŏ* сродно со литв. *sprĕsti* со значење 'растегне, оптегне', ангсак. *sprindel*, 'јамка за птици', сето тоа од индоевропската база **(s)pren(H)d^h*- 'влече, оптегнува' (Snoj 2009: 569). Тоа е всушност првата активност поврзана со обработката на суровата волна кога од неа се усукуваат конци со помош на предењето.

Значењето на овој глагол во Толковниот речник на македонскиот јазик (ТРМЈ) е вака објаснето: 1. прави, усукува нишки од волна и сл. 2. за мачка: испушта тивок специфичен звук при спиење или при галење; и дадени се три поговорки: „Тенко *ĩpege* - човек што ги живее последните денови од животот; човек што ги троши последните пари; човек што премногу бара; Добра мисла урка *ĩpege*, - со добрина може многу да се постигне, Како *ĩpege* мајкаĩa, *ĩaka* *ĩkae* ќеркаĩa, - се надополнуваат, се надоврзуваат во нешто, имаат исти ставови“ (ТРМЈ IV: 462).

На полски објаснувањето за глаголот *prząść* е следново: 1. 'przerabiać włókno na nici', 2. 'o pająku: wytwarzać pajęczynę'¹, а изразот *cienko prząść* е даден со преносното значење 'бедно живее' што значи истиот фразеолошки израз е карактеристичен и за полскиот и за македонскиот јазик. Интересно е дека и во двата јазика како второ значење на овој глагол се развиле активности поврзани со животни, но на македонски тоа е звукот на мачката, а на полски создавањето на пајажината од пајакот што како активност на македонски се поврзува со глаголот *їлейїе*, а не со *їреге* (в. ТРМЈ IV: 111).

Глаголот *моїа* / *мотаќ* е со словенска етимологија. Добиен е од праслов. *motāti коешто е еднакво со литв. *matóti* со значење 'мота, опкружува' кое е сродно со праслов. *mestī. (Snoj 2009: 416, Bezłaj I: 197). Еве како е толкуван глаголот *моїа* во ТРМЈ: 1. обвива околу нешто (конец, тенка ткаенина и сл.); 2. мами, лаже, доведува во забуна некого. (ТРМЈ III: 169). На полски толкувањето на глаголот *мотаќ* е следново: 1. 'płatać nici, pasma czegoś', 2. 'zwijać w motek', 3. *pot.* 'mówić niejasno, zawile', 4. *pot.* 'działać podstępnie'. Во македонскиот јазик има и изведенка од овој глагол како назив за направа за мотање на преѓата добиена од волната – *мої'овило*, *м'оїало* (слика 1). Од една информаторка од Тетово, Мирјана Силјаноска, го добивме следново објаснување: „За-пр'еѓата кјј-шо-се-м'ота да-се-н'апрае к'ако вун'ицава шо-е-штр'е-на, п'а:смо, в'оўната п'а:смо се-в'икала. ... На-р'ука да-н'е-држиш за-да-се-м'ота на-кл'упче се-ст'ава на-мотов'илото“². Во полскиот јазик има друга изведена именка од овој глагол којашто исто така има врска со ткаењето, а тоа е именката *motek* со значење 'клопче конци' (Видоески, Пјанка, Тополињска 1990: 430).

Моїовило (слика 1)

¹ За толкувањата на лексемите на полски јазик е користена електронската верзија на *Słownik języka polskiego* на PWN достапен на: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/prz%C4%85%C5%9B%C4%87.html>, пристапено на 6.6.2017.

² Овој исказ е добиен од информаторката Мирјана Силјаноска од Тетово при теренско истражување во овој град за собирање дијалектен материјал во 2016 година.

Глаголот *ĩkae/ tkać*, потекнува од праслов. глагол *tkǎti со значење 'ткае' што првично веројатно значело 'удира, толчи'. Глаголот доаѓа од праслов. *tikati, tĩkř*, којшто е во прасродство со латинското „*texere*“ (Skok III: 477). Од овој глагол потоа ги имаме следниве изведени зборови во двата јазика: *ĩkaeње, ĩkaенина, ĩkaјач, ĩkaјачка, ĩkaјачница, ĩкиво* (во македонски), односно *tkanie, tkanina, tkacz, tkaczka, tkalnia* и *tkanka* (во полски; в. Видоески, Пјанка, Тополињска 1990: 583-584). Кај именката од анатомската лексика *ĩкиво* во македонскиот јазик не може на прв поглед да се констатира поврзаноста со глаголот *ĩkae*, но затоа кај именката на полски јазик *tkanka* тоа е очигледно.

- *Р'азбој*, мн. *р'азбои*, (слика 2) 'направата на која се ткае платно, клашни и друго', 'направа за ткаење; ткајачка машина' (ТРМЈ V: 23). Оваа направа може да биде вертикално или хоризонтално поставена. На македонската територија се регистрирани, главно, разбои од хоризонтален тип.

*Разбој*³ (слика 2)

Разбој е словенска лексема изведена од глаголски корен од глаголот *бие* (удира) од прасловенското *bĩti (*bĩjř*) (Snoj 2009: 43; Bezljaj I: 23) и префиксот *raz-* од прасл. *orz(ь) чие значење е 'делено, разделено' (Skok I 1971: 161; Snoj 2009: 604). Лексемата претставува јужнословенско образување *arzbaję, произведено од *arzbiti, *arzbiję покрај прасловенското *stānъ. Во БЕР за оваа лексема го сретнавме следново толкување: „*разбој* диал. 'домашен ткачен стан', ...срхр. *разбој*, 'ткачен стан', укр. *разбои*

³ <https://mk.wikipedia.org/wiki/Разбој>, пристапено на 7.6.2017.

’вертикален стан за рогозки и килими‘ (Трубачев, цит. съч.), рум. *războj* ’тъкачен стан‘ (Mihaile 34)...‘ (БЕР VI 2002: 148). Барбара Фалињска во своите истражувања за ткајачката лексика констатира дека именката *razboj* ’warsztat tkacku‘ претставува јужнословенски назив за овој предмет кој се сретнува во сите анализирани пунктови на македонска територија, како и во српскиот, хрватскиот и бугарскиот јазик и секаде е со иста зборообразувачка структура (Falińska 1977: 43).

На полски јазик за оваа направа го имаме називот *krosna* (слика 3) означен како множинска именка (в. Видоески, Пјанка, Тополињска 1990: 226). Етимологијата на оваа именка е исто така словенска. Скок оваа именка ја определува како сесловенска и прасловенска, со значење 1. ’stan, razboj, tara‘ 2. ’vrsta domaćeg sedla‘. Во прасродство е со литв. именка *krase* ’стол‘, од што се гледа дека прасловенскиот термин за алатка за ткаење е придавска изведенка добиена со суфиксот *-no*. (в. Скок 2: 209).

*Krosna tkackie ręczne w izbie tkackiej w Chełmsku Śląskim*⁴ (слика 3)

Во современиот полски јазик како толкување за оваа именка ги најдовме следниве две значења: 1. ’maszyna włókiennicza lub ręczny warsztat tkacki do wytwarzania tkanin, dywanów itp.’ 2. ’drewniana rama zastępująca ościeżnicę lub stosowana jako jej uzupełnienie‘.

Во македонскиот јазик, исто така, постои именката *кросно* како дел од ткајачката лексика, но означува само дел од разбојот толкувано на следниот начин: *кросно, кросна*; вратило на разбој за ткаење, едно за навиткување на основата, а друго за исткаеното. (ТРМЈ II: 648). Барбара Фалињска за називот *кросно* на македонски го дава следново толкување: *wał do osnowy* – *krosno, gorno* ~, *zadno* ~, *zadno vratilo* и *wał do płótna* – *krosno, predno* ~, *dolno* ~, *predno vratilo*. (Falińska 1977: 30).

⁴ https://pl.wikipedia.org/wiki/Krosno_tkackie пристапено на 7.6.2017.

Токму затоа следна лексема што сметавме дека треба да ја разгледаме е лексемата *врайшило* којашто со едно од своите значења е синоним на македонското *кросно*. Објаснувањата за *врайшило* во ТРМЈ се следниве: 1. дрвен валјак на разбојот околу кој се витка преѓа, кросно. 2. гимнастичка направа за вежбање, попречна шипка на два столба. 3. вретенеста рачка или оска што со вртење врши некоја механичка работа или пренесува кружно движење (ТРМЈ I: 302).

Задно и љредно врайшило // кросно (слика 4)

Етимологијата на лексемата *врайшило* е исто така словенска и во основата е глаголот *vrtjeti* (v.), *vratiti*, *vraćati*, *obrat*. (Skok 3:619). Тие делови од разбојот што на македонски се нарекуваат *кросно* (кросна) односно *врайшило* (вратила), на полски јазик се нарекуваат *dźwignie*, односно *nawój tkacki*. И двата термина се со словенска етимологија. Именката *dźwignie* е изведена од прасловенскиот глагол **dvignoti*, 'премести, крене, придвижи' (Snoj 2009: 130, Skok I: 401). Во полскиот јазик има цело семантичко гнездо лексеми изведени од овој глагол: *dźwigać*, *dźwignąć*, *dźwig*, *dźwignia* (Видоески, Пјанка, Тополинска 1990: 383), коишто во македонскиот јазик имаат различни соодветници (дига, крева, дигне, дигалка, лост и др.). Во синтагмата *nawój tkacki*, пак, ја имаме именката *nawój* која претставува поствербал од сесловенскиот, прасловенскиот и балтословенскиот глагол *viti* (лат. *viere*), од којшто со разни префикси се изведени повеќе глаголи и

именки (Skok III: 600). Во македонскиот јазик, исто така, постои именката *навој* со три значења од кои второто се совпаѓа со полското: 1. навивалка; 2. место каде што се навива преѓа; 3. нарежаност на винт. (ТРМЈ III: 208).

Именката *вр'еиџено*/wrzeciono (слика 5) е добиена од прасловенското *vertenō од глаголот *voriti 'врти, сврти' (Bezlaј IV: 357; Snoј 2009: 834) исто како и именката *враиџило*, но со друг суфикс. Вретеното е дрвена тенка прачка со неправилна елипсоидна форма, краевите се тенки, а во среде дебела, долга околу 50 см и предачката со помош на десната рака со трите прсти, со палецот, показалецот и со средниот прст, го врти вретеното и на тој начин волната ја претвора во долга тенка нишка или како што уште се нарекува *конец* или *иџеѓа*. Во ТРМЈ за *вр'еиџено* се дадени следниве толкувања: 1. дрвено заоблено стапче што е подебело на средината, а зашилено на краевите на кое се намотува преѓа при предење; 2. мерка за предено; 3. дрвен или метален валјак што се врти околу својата оска, а се поставува во воденица, млин, валалница и сл. (ТРМЈ I: 309). На полски толкувањето е следново: 1. „przyrząd do przędzenia ręcznego w postaci wałka zaostzonego na obu końcach; też: element maszyn przędzalniczych“; 2. „wał w obrabiarce skrawającej obracający narzędziem lub obrabianym przedmiotem“; 3. „zgrubienie wiosła przy rękojeści“. Има и две вторични значења: 1. wrzeciono kariokinetyczne, podziałowe и 2. wrzeciono wiertnicze.

Вр'еиџено (слика 5)

Последниот анализиран збор од терминологијата поврзана со ткаењето ќе биде именката *иасмо*. Во ТРМЈ овој збор е објаснет на следниов начин: 1. дел од навиткана преѓа; 2. пластови преѓа или лен за предење. (ТРМЈ IV: 43). Значи вкупно две значења, при што и двете значења се поврзани со ткајачката лексика. На полски најдовме малку повеќе толкувања, од кои првите две се слични со македонските. Тоа се следниве: *pasmo*⁵ 1. 'pewna liczba nici, włókien lub włosów przylegających do siebie równolegle' 2. 'powierzchnia w kształcie długiego pasa; też: przedmioty w układzie ciągłym, wydłużonym, przypominającym wstęgę lub pas' 3. 'szereg zdarzeń lub zjawisk następujących po sobie' 4. 'zakres częstotliwości przesyłania określonych sygnałów lub fal'.

⁵ <http://sjp.pwn.pl>, пристапено на 7.6.2017.

Етимолошкото толкување за овој збор е следново: балтословенски, сесловенски и прасловенски термин со значење 'повеќе влакна од преѓа заедно', пластови преѓа (в. Скок III: 613). Според Миклошич се работи за изведена именка со суфиксот -то од индоевропскиот корен *res- со значење 'дува' (Скок III: 613).

Од споредбата на семантиката на именката *ѝасмо/pasmo* во двата јазика, може да се заклучи дека во македонскиот јазик оваа лексема го има само своето потесно значење на вид на преѓа за ткаење, додека во полскиот јазик има четири значења од кои првите две се приближно исти, а третото и четвртото се преносни значења за означување појави кои со некое свое својство наликуваат на долгнавестите пластови на преѓата.

Да заклучиме: македонскиот и полскиот јазик, два словенски јазика поприлично оддалечени еден од друг, во поглед на терминологијата на ткаење чуваат заедничка словенска лексика. Притоа, таа словенска лексика според лексемите што ние ги анализиравме, во полскиот јазик кај повеќе лексеми развила повеќе други значења отколку во македонскиот јазик, каде што четири од шесте анализирани лексеми имаат тесно специјализирано значење: *ѝкае*, *вреѝено*, *кросно* и *ѝасмо*. Една од лексемите има исто етимолошко потекло во двата јазика, но притоа во полскиот ја означува целата направа за ткаење (*krosno*), а во македонскиот со таа именка се означуваат само двете вратила. Кога сме кај именката *враѝило*, како и кај јужнословенскиот назив *разбој*, треба посебно да истакнеме дека овие две именки во македонскиот јазик имаат и значење на справи за спортување и најчесто кај помладите луѓе се познати само по тоа свое значење. Во полскиот јазик вакво значење нема ни кај соодветните семантички паралели, ни кај другите термини обработени во овој прилог.

Денес генерално гледано, и во Македонија и во Полска рачниот разбој се употребува сè помалку и помалку, а заедно со губењето на овој занает на рачно ткаење, има опасност да се изгубат и сите називи поврзани со него, освен само како дел од историските занаети и како називи на музејските експонати. Затоа секое повторно навраќање на лексиката на занаетите што се во изумирање претставува мал придонес во нејзината одбрана пред заборот.

Библиографија

- Български етимологичен речник* Том I- IV. 1971–1995. Софија: БАН. (БЕР). Видоески, Божидар; Пјанка Влогимјеж; Тополињска Зузана. 1990. *Македонско-полски, ѝолско-македонски речник*. Варшава, Скопје: PWN, Книгоиздателство „Македонска книга“.

- Видоески, Божидар. 1998–1999. *Дијалектните на македонскиот јазик*, Том 1–3. Скопје: МАНУ.
- Видоески, Божидар. 2000. *Прашалник за собирање материјал за македонскиот дијалектен атлас*, Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Этимологический словарь славянских языков 5–7*. 1978–1980. Москва: Наука. (ЭССЯ)
- Комадинић, Гроздана. 1992 *Ткачка лексика Драгачева*. Београд: Научна књига.
- Конески, Кирил. 1995. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје: Бона.
- Марковиќ, Марјан. 2001, 2007. *Дијалектологија на македонскиот јазик I–II*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Ристовска Пиличкова, Јасминка. 2016. „Влијанието на пиротското килимарство врз развојот на македонските килими“. *Во: Афирмација, истражување и проширување на вековните културни врски меѓу Р. Македонија и Р. Србија* (зборник на трудови од Меѓународен научен симпозиум), Битола.
- Толковен речник на македонскиот јазик* Том I –VI. 2003, 2005, 2006, 2008, 2011, 2014. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“. (ТРМЈ).
- Bezljaj, France. 1976, 1982, 1995, 2005, 2007. *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, Mladinska knjiga.
- Skok, Petar. 1971–1973 *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Snoj, Marko. 2009. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- Falińska Barbara, 1977. „Leksyka tkacka w dialektach Macedonii i jej powiązania ogólnosłowiańskie“. *Македонски јазик XXVIII*. Скопје.

Veselinka LABROSKA

O KILKU LEKSEMACH Z DZIEDZINY TKACTWA W JĘZYKU MACEDOŃSKIM I POLSKIM – ANALIZA LEKSYKALNO-SEMANTYCZNA

Streszczenie

W artykule przedstawiono analizę leksykalno-semantyczną wybranych leksemów macedońskich z dziedziny tkactwa, takich jak: *разбој*, *вреќено*, *џасмо*, *враќило*, *џкае*, *џеѓе*, *мота* oraz ich polskich odpowiedników: *krosna*, *wrzeciono*, *pasmo*, *nawój tkacki*, *tkać*, *prząść*, *motać*. Jak wykazała przeprowadzona analiza, większość leksemów ma wspólne słowiańskie pochodzenie. Różnice między nimi dotyczą głównie fonetyki. Wymienione leksemy funkcjonują również jako homonimy, oznaczające różne przedmioty.

УДК 811.163.3:811.162.1
811.162.1:811.163.3

Maria STRYSZEWSKA

Uniwersytet Wrocławski

Instytut Filologii Słowiańskiej, Wrocław, Polska

Z BADAŃ NAD DERYWACJĄ PRZYMIOTNIKÓW ODRZECZOWNIKOWYCH W JĘZYKU MACEDOŃSKIM I POLSKIM

Abstract: Celem badań opisanych w referacie jest ustalenie zbieżności oraz różnic w zakresie słowotwórstwa przymiotników odrzeczownikowych w języku macedońskim i języku polskim. Konfrontacji zostały poddane derywaty z formantami *-ov*, *-cku*, *-eh* oraz ich rozszerzeniami w języku macedońskim oraz derywaty z formantami *-owy*, *-ski*, *-ny* w języku polskim, a następnie opisane zgodnie z przyjętym modelem.

W języku macedońskim większość przymiotników desubstantywnych utworzona jest przy pomocy sufiksu *-cku*, podczas gdy w języku polskim najbardziej produktywnym formantem słowotwórczym w tym zakresie jest sufiks *-owy*.

Słowa kluczowe: słowotwórstwo, konfrontacja słowotwórcza, przymiotniki odrzeczownikowe.

We współczesnym językoznawstwie na szczególną uwagę zasługuje słowotwórstwo jako jeden z najważniejszych sposobów nominacji. Dotyczy to zwłaszcza języków słowiańskich, w których – co zauważył M. Dokulil – większość leksyki stanowią wyrazy motywowane słowotwórczo (Dokulil 1979: 31). Ponieważ temat ten był przedmiotem szczególnego zainteresowania badaczy od lat 50. XX wieku, to każdy z języków słowiańskich wypracował syntetyczny model opisu słowotwórstwa poszczególnych części mowy. Słusznym zatem kierunkiem badań wydaje się próba połączenia opisu synchronicznego z konfrontacją językową.

Przedmiotem referatu są wybrane klasy przymiotników odrzeczownikowych w języku macedońskim i polskim. Odwołuję się tu przede wszystkim do opisu i konfrontacji derywatów z formantami podstawowymi. W języku macedońskim są to formanty *-cku*, *-ov/-ev*, *-eh*, w języku polskim *-ski*, *-owy*, *-ny*. W obydwu językach są one podstawowymi wykładnikami derywacji

przymiotników odrzeczownikowych. Zarówno w języku macedońskim, jak i języku polskim derywaty z tymi formantami są bardzo liczne oraz produktywne.

Celem referatu jest przedstawienie podstawowych różnic i zbieżności między językiem macedońskim a polskim w zakresie derywacji tych podstawowych klas przymiotników odrzeczownikowych.

Słowotwórstwo przymiotników jest tematem licznych opracowań naukowych, których cechą wspólną jest opis funkcji semantycznych badanych derywatów. Większość autorów zwraca jednak uwagę na problem, jakim jest podział przymiotników na grupy znaczeniowe, ze względu na wcześniej wspomnianą wieloznaczność oraz możliwość doprecyzowania znaczenia jedynie w użyciu kontekstowym.

Dla opisu konfrontatywnego interesujących mnie języków wykorzystuję model opisu zaproponowany przez K. Kallas w *Gramatyce współczesnego języka polskiego. Morfologia* (GWJP: 1998). W badaniach konfrontatywnych języka macedońskiego i polskiego model ten po raz pierwszy został wykorzystany przez J. Sokołowskiego w opisie słowiańskich przymiotników motywowanych wyrażeniami syntaktycznymi z przyimkiem negacji w podstawie słowotwórczej (Sokołowski: 2000).

Model oparty jest na relacjach semantycznych rzeczownika będącego podstawą słowotwórczą przymiotnika oraz rzeczownika przez ten przymiotnik określanego. Autorka wymienia następujące relacje:

1) SUB – użycia subiektywne, w których rzeczownik podstawy nazywa subiekt, a rzeczownik określany czynność przy niewyrażonym predykanie;

2) OB – użycia obiektowe, w których podstawa przymiotnika nazywa obiekt, a rzeczownik określany może pełnić inne dowolne funkcje;

3) POSS – użycia posesyjne, czyli dzierżawcze. W tym wypadku podstawa przymiotnika nazywa posiadacza, a rzeczownik określany – posiadany przez niego obiekt;

4) INSTR – użycia instrumentowe, gdy podstawa przymiotnika nazywa środek czynności a rzeczownik określany tę czynność lub obiekt przy niewyrażonym predykanie;

5) MAT – użycia materiałowe – taka relacja zachodzi, gdy przymiotnik podstawy nazywa materiał, z którego wykonany jest wytwór nazwany przez rzeczownik;

6) RES – użycia wskazujące na wytwór – jest to relacja odwrotna do poprzedniej, tzn. rzeczownik nazywa materiał, a podstawa przymiotnika wytwór.

7) GEN – użycia genetyczne wskazują na relację pochodzenia. Rzeczownik określany nazywa przedmiot, który pochodzi od przedmiotu nazwanego przez rzeczownik podstawy;

8) SING – użycia syngulatywne, to użycia wskazujące na element zbioru, warunkiem zachodzenia takiej relacji jest kolektywne znaczenie rzeczownika określanego

9) TOT – użycia przymiotnika wskazujące na całość, którą nazywa podstawa przymiotnika do części nazwanej rzeczownikiem określanym;

10) PART – użycia partytywne wskazują na relację odwrotną od poprzemienia. Przymiotnik nazywa część całości nazwanej rzeczownikiem.

11) CHAR-KONKR – użycia charakterystyczno-konkretne są zbieżne z użyciami partytywnymi, w tym jednak wypadku część nazwana podstawą przymiotnika jest cechą dystynktywną, a określane rzeczowniki przede wszystkim należą do kategorii żywotnych;

12) CHAR-ABSTR – użycia charakterystyczno-abstrakcyjne, w których przymiotnik przypisuje cechę abstrakcyjną przedmiotowi lub czynności nazwanej rzeczownikiem określanym;

13) SIMIL – użycia porównawcze, kiedy podstawa przymiotnika stanowi podstawę porównania, a określane rzeczowniki są w tej relacji członem porównywanym;

14) ZAKRES – użycia zakresowe, które pełnią jedynie funkcję nominalną i zawężają zakres rzeczownika. Tego typu relację można przedstawić przy pomocy parafrazy: ten rzeczownik określany to rzeczownik podstawy i odwrotnie;

15) LIMIT – użycia limitujące również zawężają zakres rzeczownika, ale nie odpowiada im wymieniona wcześniej parafraza;

16) LOC – użycia lokatywne, miejscowe lub kierunkowe, w których podstawa przymiotnika jest nazwą miejsca (lub kierunku);

17) TEMP – użycia temporalne, gdy podstawa przymiotnika nazywa odcinek czasu;

18) CZYN – ostatnia grupa odnosi się do przymiotników będących nazwami czynności, procesów lub stanów.

Podstawę materiałową referatu stanowi sześciotomowy słownik języka macedońskiego *Толковен речник на македонскиот јазик*. Analizuję w pierwszym rzędzie materiał języka macedońskiego, natomiast gdy idzie o analizę języka polskiego, z którym konfrontuję język macedoński, wykorzystuję zarówno własne materiały, jak i wcześniejsze ustalenia K. Kallas (GWJP: 1998) oraz monografię M. Urban (Urban: 2006).

W pracy przeanalizowałam 4700 derywatów w języku macedońskim oraz 4600 derywatów w języku polskim. W języku macedońskim najliczniej reprezentowane są przymiotniki z formantem *-cki*, który tworzy 2461 derywatów, następnie *-en*, który występuje w 1518 przykładach oraz *-ob/-ee* w 227. Pozostałe derywaty są tworzone przy pomocy innych formantów. Dla porównania w języku polskim najliczniejsze są derywaty z sufiksem *-owy*, które występują 2050 razy, następnie z sufiksem *-ny* w 1520 przypadkach oraz najmniej produktywnym formantem *-ski*, który tworzy 599 derywatów. Wśród

pozostałych formantów w języku polskim dużą produktywnością wyróżnia się także formant paradygmataczny, który w badaniu konfrontatywnym pomijam, ponieważ w języku macedońskim praktycznie nie występuje. Prezentowane przeze mnie wyniki mają zatem charakter wstępnych ustaleń i zapewne ulegną modyfikacji po wszechstronnym zbadaniu materiału obu języków.

1.1 Derywaty z formantem *-cki* w języku macedońskim oraz *-ski* w języku polskim

Spośród wszystkich przeanalizowanych przeze mnie derywatów najliczniejszą grupę stanowią przymiotniki utworzone przy pomocy formantu zawierającego sufiks *-cki*, a także *-ki*, będącego efektem wymian spółgłoskowych w temacie rzeczownika podstawy. Takich przymiotników jest 2461, co stanowi 53% wszystkich derywatów, jeśli zaś weźmiemy pod uwagę tylko trzy najbardziej produktywne sufiksy, to udział derywatów z formantem *-cki* będzie wynosił prawie 59%. Najwięcej form tworzy prosty sufiks *-cki*, stosunkowo rzadko występują formy złożone, takie jak: *-ovski* w 46 przypadkach, *-inski* w 12, *-enski* w 4, *-anski*, *-arski* – tworzą po 3 derywaty, w pojedynczych przypadkach występują formanty złożone *-antski*, *-etski*, *-erski*, *-alski*, *-atski*. Dla porównania w języku polskim występuje 599 przymiotników prostych utworzonych przy pomocy formantu *-ski* i jego rozszerzeń: *-owski*, *-ajski*, *-ejski*, *-ijski/-yjski*, *-alski*, *-ański*, *-eński*, *-iński/-yński*, *-arski*, *-erski*, *-ewski*. Liczba ta stanowi 14% wszystkich omawianych derywatów. Podobnie jak w języku macedońskim większość derywatów utworzona jest przy pomocy sufiksu prostego.

1.2. Semantyka derywatów z formantem *-cki* w języku macedońskim oraz *-ski* w języku polskim

W języku polskim przymiotniki z formantem zawierającym sufiks *-ski* pełnią 9 z 18 możliwych ról. Przymiotniki tworzone za pomocą sufiksu *-ski* nie tworzą relacji instrumentowych, wskazujących na wytwór, genetycznych, partytywnych, charakterystyczno-konkretnych, charakterystyczno-abstrakcyjnych, limitujących, temporalnych oraz czynnościowych. W języku macedońskim zaś brak jest przykładów na użycia charakterystyczno-konkretnie.

	język macedoński	język polski
SUB	<i>бактiериско заболување</i>	<i>piosenka żołnierska</i>
OB	<i>филмска лениа</i>	<i>zakład mleczarski</i>
POSS	<i>инвалидска пензија</i>	<i>renta inwalidzka</i>
INSTR	<i>камионски превоз</i>	-
MAT	<i>карбидска лампа</i>	<i>wyrób wikliniarski</i>
RES	<i>јорџански њедув</i>	-
GEN	<i>камилско месо</i>	-
SING	<i>учишielски кадар</i>	<i>oddział strzelecki</i>
TOT	<i>киклоiско око</i>	<i>ręka ojcowiska</i>
PART	<i>кандигаишка листиа</i>	-
CHAR-KONKR	-	-
CHAR-ABSTR	<i>идиоишки израз</i>	-
SIMIL	<i>рајски живои</i>	<i>rzymski nos</i>
ZAKRES	<i>анџлиски иисаиел</i>	<i>zakonnik bernardyński</i>
LIMIT	<i>иниерпункиски знак</i>	-
LOC	<i>иолски цвекиња</i>	<i>Uniwersytet Wrocławski</i>
TEMP	<i>јануарска ноќ</i>	-
CZYN	<i>навиџаицки инсирумени</i>	-

W przypadku użyć syngulatywnych (SING) w obydwu przykładach na relację semantyczną wskazuje kolektywny charakter rzeczownika określanego (кадар, oddział). Użycia wskazujące na całość w stosunku do części (TOT) w tych konkretnych przykładach mogą być także uznane za relacje posesywne, a więc *киклоiско око* – ‚oko będące częścią cyklopa’ jak również ‚oko należące do cyklopa’, podobnie *ręka ojcowiska* – ‚ręka będąca częścią ojca’ lub ‚ręka należąca do ojca’. Użycie lokatywne (LOC) w języku macedońskim poza szerszym kontekstem może być rozumiane jako *kwiaty polne* – ‚kwiaty rosnące na polu’ lub *kwiaty polskie* – ‚kwiaty rosnące w Polsce, z Polski’, jednak obydwie warianty wskazują tę samą relację. Ponadto w języku macedońskim wszystkie przymiotniki derywowane od nazw miesięcy są utworzone przy pomocy sufiksu *-ски*, w przeciwieństwie do języka polskiego, w którym wszystkie tego typu derywaty są utworzone przy pomocy sufiksu *-owy* (*styczniowy, marcowy, itd.*)

2.1. Derywaty z formantem *-en* w języku macedońskim oraz *-ny* w języku polskim

Przymiotników z formantami zawierającymi sufiks *-en* wynotowałam 1518, co stanowi 32% ogółu, a biorąc pod uwagę trzy omawiane formanty sufiksalne, ich udział wynosi 36%. 1050 z nich zawiera formant prosty *-en*,

niekiedy ze zmianą spółgłoski w temacie rzeczownika podstawy. Wśród formantów rozszerzonych występują takie, jak: *-онен, -ичен (-исѝичен, -аѝи-чен, -оѝичен), -ивен, -ален (-онален, -инален, -икален, -ијален), -овен, -озен, -арен*. Podobnie wygląda liczba derywatów prostych z sufiksem *-ny* w języku polskim – w *Słowniku współczesnego języka polskiego* odnotowanych jest 1520 przymiotników, a więc 37% i także najliczniej reprezentowane są derywaty z sufiksem prostym *-ny*, które stanowią około 59%. Do pozostałych wariantów można zaliczyć formanty: *-iczny, -istyczny, -alny, -onalny, -arny, -owny, -iwny, -aiczny, -aryczny, -etyczny, -astyczny*.

2.2. Semantyka derywatów z formantem *-en* w języku macedońskim oraz *-ny* w języku polskim

W przeanalizowanym materiale zarówno w języku macedońskim, jak i polskim, derywaty z sufiksem prostym *-ny* lub jego rozszerzeniami występują we wszystkich omawianych relacjach semantycznych.

	język macedoński	język polski
SUB	<i>овошина зрадина</i>	<i>ogród warzywny</i>
OB	<i>колонијална продавница</i>	<i>sklep kolonialny</i>
POSS	<i>семејна куќа</i>	<i>dom rodzinny</i>
INSTR	<i>рачна изработка</i>	<i>robotka ręczna</i>
MAT	<i>саѝинен фусѝан</i>	<i>sukienka bawełniana</i>
RES	<i>ѝодни мозаици</i>	<i>bawełna bieliźniana</i>
GEN	<i>ржено брашно</i>	<i>mąka żytnia</i>
SING	<i>команден сосѝав</i>	<i>kółko plastyczne</i>
TOT	<i>рачна коска</i>	<i>małżowina uszna</i>
PART	<i>свездена злалаксија</i>	<i>leki hormonalne</i>
CHAR-KONKR	<i>свездено небо</i>	<i>staw rybny</i>
CHAR-ABSTR	<i>идеална ѝубов</i>	<i>ambitny uczeń</i>
SIMIL	<i>ѝркалезен килим</i>	<i>aksamitna miękkość</i>
ZAKRES	<i>соновна сосѝојба</i>	<i>agresywne zachowanie</i>
LIMIT	<i>научни исѝражувања</i>	<i>błąd logiczny</i>
LOC	<i>сиген календар</i>	<i>kalendarz ścienny</i>
TEMP	<i>квартиален ѝлан</i>	<i>plan kwartalny</i>
CZYN	<i>навиѝационен инсѝруменѝ</i>	<i>oddział interwencyjny</i>

Derywaty w tej grupie wykazują dużo zbieżności, w wielu przykładach ekwiwalentem macedońskiego sufiksu *-en* jest polski sufiks *-ny* (*колонијален* – *kolonialny*, *рачен* – *ręczny*, *сиген* – *ścienny*). Ponadto przymiotnik *рачен* – *ręczny* występuje tutaj w dwóch różnych relacjach i zmienia znaczenie w zależności od rzeczownika określanego: *рачна изработка* – ,praca wykonana

przy pomocy rąk’ – w tym wypadku ręka jest instrumentem (INSTR) lub precyzyjniej – środkiem czynności (Grochowski: 1975) oraz: *рачна коска* – ,kość będąca częścią ręki’ (TOT). W przypadku użyc subiektywnych (SUB) „za subiekt uznamy też nazwę przedmiotu lokalizowanego” (GWJP: 1998, s. 485), np. *овошна ѓрадина* – ,ogród, w którym rosną owoce”, analogicznie *огрѳд варзувны* – ,ogród, w którym rosną warzywa’.

3.1. Derywaty z formantem *-ov/-ev* w języku macedońskim oraz *-owy* w języku polskim

Najmniej liczne dla języka macedońskiego są derywaty z formantem sufiksalnym *-ov/-ev*. *Толковен речник на македонскиот ѓзик* notuje 227 takich przypadków. Jest to przede wszystkim sufix prosty, rozszerzenia takie jak *-инов* oraz *-анов* występują w pojedynczych przypadkach. Przymiotniki z formantem *-ov/-ev* stanowią 5,5% omawianych derywatów. Odwrotna z kolei jest sytuacja dla języka polskiego, w którym formant *-owy* tworzy 2050 przymiotników, czyli niemal 50%. Ponadto derywaty z formantem *-owy* są najbardziej ekspansywnym typem dla słowotwórstwa polskich przymiotników odrzeczownikowych. W języku polskim brak rozszerzonych wariantów sufiksu *-owy*, co spowodowane jest jego strukturą morfonologiczną, która umożliwia łączliwość z różnymi podstawami rzeczownikowymi niezależnie od ich budowy.

3.2. Semantyka derywatów z formantem *-ov/-ev* w języku macedońskim oraz *-owy* w języku polskim

W języku polskim derywaty z formantem *-owy* nie tworzą relacji charakterystyczno-konkretniej. W języku macedońskim nie odnotowałam przykładów na relacje wskazujące na wytwór, partytywne, charakterystyczno-konkretnie, limitujące, temporalne oraz czynnościowe.

	język macedoński	język polski
SUB	<i>свекров ѓрекор</i>	<i>zapalenie wirusowe</i>
OB	<i>ѓезов оркестѓар</i>	<i>orkiestra jazzowa</i>
POSS	<i>кмешова кука</i> a także w relacji pseudoposesywnej, np.: <i>ѓасѓребово ѓнездо</i>	<i>skarб narodowy</i>
INSTR	<i>носова самоѓласка</i>	<i>samogłoska nosowa</i>
MAT	<i>мерѓанов ѓердан</i>	<i>naszyjnik koralowy</i>
RES	-	<i>plytki podlogowe</i>
GEN	<i>ѓаѓоѓов сок</i>	<i>sok truskawkowy</i>

SING	<i>ѿрејейликова шума</i>	<i>las świerkowy</i>
TOT	<i>срцева ѿрејѿкома</i>	<i>silnik samochodowy</i>
PART	-	<i>budynek piętrowy</i>
CHAR-KONKR	-	-
CHAR-ABSTR	<i>класови белези</i>	<i>honorowy człowiek</i>
SIMIL	<i>розово лице</i>	<i>sweter śliwkowy</i>
ZAKRES	<i>јаворово дрво</i>	<i>drzewo jaworowe</i>
LIMIT	-	<i>badania naukowe</i>
LOC	<i>фронѿова линија</i>	<i>zwierzę domowe</i>
TEMP	-	<i>noc styczniowa</i>
CZYN	-	<i>drzwi wejściowe</i>

W przypadku relacji zwanej pseudoposesywną w języku macedońskim, podobne przymiotniki w języku polskim są tworzone przy pomocy formantu paradygmatycznego (*jastrzębi, bociani, lisi, itp.*).

Z powyższej analizy wynika, że wszystkie trzy omówione formanty sufiksalne są najliczniej reprezentowane w obydwu językach, jednak w różnych proporcjach. Język macedoński zdecydowanie preferuje formant *-ски* jako podstawowy wykładnik derywacji przymiotników odrzeczownikowych, podczas gdy dla języka polskiego jest to formant *-owy*. Najwięcej zbieżności, zarówno pod kątem ilościowym, jak i jakościowym wykazują derywaty z formantem *-ен* w języku macedońskim oraz *-ny* w języku polskim.

Żaden z formantów nie jest wyspecjalizowany semantycznie i derywaty tworzone za ich pomocą wchodzą w różne relacje z określanym rzeczownikiem, jednak granice pomiędzy poszczególnymi relacjami są nieostre.

Bibliografia

- Конески, Б. 1981. *Грамаѿика на македонскиоѿ лиѿературен јазик*. Скопје: Култура
- Конески К. 1995. *Зборобразувањето во современиоѿ македонски јазик*, Скопје.
- Dokulil, M. 1979. *Teoria derywacji*, przeł. z czeskiego A. Bluszcz, J. Stachowski, Wrocław: Ossolineum.
- Grzegorzczkova, R.; Laskowski R.; Wróbel, H. (red.). 1998. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia* (wyd. drugie, zmienione). Warszawa.
- Grochowski, M. 1975. *Środek czynności w strukturze zdania. Narzędzie, substancja, materiał*. Prace Instytutu Języka Polskiego PAN. Wrocław: Ossolineum.
- Grzegorzczkova, R. Puzynina, J. 1998. Problemy ogólne słowotwórstwa. W: *GWJP*, 361-381.
- Kallas, K. 1998. Przymiotnik. W: *GWJP*. 469-523.
- Sokołowski, J. 2000. *Słowiańskie derywaty imienne z przyimkiem negacji w podstawie słowotwórczej*. Wrocław : Slavica Wratislaviensia.
- Urban, M. 2006. *Współczesne przymiotniki odrzeczownikowe z wybranymi formantami sufiksalnymi*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.

Waszakowa, K. 1993. *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki z formantami paradygmatycznymi*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Słowniki

- Конески, Кирил (ред.). 2003–2014. *Толковен речник на македонскиот јазик*. I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Мургоски, Зозе. 2011. *Толковен речник на современоот македонски јазик*. Второ проширено и преработено издание. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Dubisz, S. (red.). 2003. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–4. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Мария СТРИШЕВСКА

ИЗ ИССЛЕДОВАНИЙ НА ТЕМУ ДЕРИВАЦИИ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ, ОБРАЗОВАННЫХ В МАКЕДОНСКОМ И ПОЛЬСКОМ ЯЗЫКАХ

Резюме

Целью исследования является выявление сходств и различий в области словообразования имён прилагательных, мотивированных именами существительными, в македонском и польском языках. Анализу подвергаются дериваты с наиболее употребительными и продуктивными словообразовательными формантами в обоих языках: *-ски*, *-ов*, *-ен* в македонском языке и *-ski*, *-owu*, *-nu* польском языке.

Наиболее продуктивным типом в македонском языке являются прилагательные, образованные при помощи суффикса *-ски*, - они составляют около 59% всех проанализированных примеров. В польском языке наиболее часто представлены дериваты с суффиксом *-owu*, составляющие более 50%. Все примеры были описаны по принятой модели „от значения к форме”, т.е. отправной точкой является значение данных примеров в зависимости от контекста.

**РЕДЕФИНИРАЊЕ
НА ЕМИГРАЦИСКАТА КНИЖЕВНОСТ**

Lech MIODYŃSKI

Instytut Filologii Słowiańskiej

Uniwersytet Śląski, Katowice, Polska

OJCZYZNA IDEOLOGICZNA W PIŚMIENNICTWIE MACEDOŃSKIM NA TLE SŁOWIAŃSKICH WIZJI MACIERZY I OBCYZNY

Апстракт: W referacie ukazuje się teoretyczne i pragmatyczne aspekty konceptualizacji kategorii ojczyzny w piśmiennictwie macedońskim (literaturze pięknej i tekstach publicystycznych) od XIX w., uwzględniając jej konteksty prywatny oraz ideologiczny. Wyekscerpowane przykłady wiążą się z wizjami „lokalnej ojcowizny“, modelu etnicznego z akcentem słowiańskim i funkcjonalnymi dualizmami „rodzima prowincja – macierz ideologiczna“. Całokształt reprezentatywnych motywów rodzinnego kraju oraz jego kulturosfer (powiązanych z koncepcjami ludu, narodu i państwa) skonfrontowano z analogiczną sytuacją w wybranych literaturach słowiańskich z innych kręgów etnoterytorialnych – głównie polskiej i rosyjskiej.

Клучни зборови: wyobrażenia symboliczne, literatura macedońska, konceptualizacja ojczyzny, emigracja

Szczególnie mocne rozgraniczenia sfer identyfikacji terytoriów własnego oraz obcego następowały w zbiorowej świadomości i tekstach kultury szeroko pojętego świata słowiańskiego w tych momentach dziejowych, kiedy dzielił się on – począwszy od XIX w. – według całkiem nowych reguł etnogeograficznych uwzględniających emancypację polityczno-prawną jego części składowych, będących wyjściowo (poza niepodległym państwem rosyjskim) w stanie uzależnienia od organizmów imperialnych. Taka sytuacja powodowała, że również na wielu obszarach relatywizacji ulegały pojęcia stabilizacji i mobilności społecznej uzależnionej od zmienności granic, co przekładało się z kolei na przykład na widzenie istoty kultury i literatury emigracyjnej, obejmującej tradycyjnie zespół zjawisk takich jak wygnanie, pamięć rodzimej mikrocywilizacji, patriotyzm, asymilacja, nostalgia, walka czy kult tradycji. Jeszcze później zaś, gdy dzięki ponownemu rozwarstwieniu się kategorii abstrakcyjnej ojczyzny ideologicznej wzbogaciły się one o sensory pamięci,

hybrydyczności, tożsamości i kontekstu kulturowego (Dąbrowski 2016: 12), następowało przesuwanie akcentów w opisie egzystencjalno-antropologicznego wymiaru stanu zawieszenia całych zbiorowości między uniwersum swojskim i cudzym. Miało to miejsce choćby w tych wariantach losów narodowych, które doświadczały silnej polityzacji dziejów całego wychodźstwa – jak rosyjskim (co ilustrowały między innymi charakterystyczne tytuły syntetycznych opracowań, począwszy od *Русская литература в изгнании* Gleba Struwego (1956), przez rozmaite emfaticzne mutacje określić *литература рассеяния, зарубежная ветвь русской литературы*, a nawet jej *эмигрантский рукав*). Następnie, wraz z postępem *pieriestrojki*, zaczęto zaś ukazywać jej dwudziestowieczny kształt także jako poddany ciśnieniu publicystyki politycznej dokument narodowej tragedii i wariant „Rosji za granicą”. W takim ujęciu obczyzna stawała się dlań na przykład substytutem ojczyzny ideologicznej zawłaszczanej przez internacjonalistyczne dogmaty. Lucjan Suchanek mógł na zasobnym materiale takiego właśnie „misyjnego” piśmiennictwa zbudować nawet w 1998 r. swą szeroką koncepcję *emigrantologii* – dziedziny obejmującej idiograficzną rejestrację całej spuścizny owej literackiej „drugiej ojczyzny” – w tzw. *tamizdacie* i życiu instytucjonalnym, na tle bogatej dokumentacji historycznej czy kulturoznawczej (w rozwiniętej postaci: [Suchanek 2004]).

Zróżnicowanie znaczenia takich badań i ich doniosłości u różnych narodów słowiańskich wynikało z odmiennych sposobów posesywnego konceptualizowania ojczyzny właściwej – jako porzucanej, odbieranej, przywracanej, scalanej bądź zawłaszczanej. W polskiej tradycji dwudziestowiecznej kluczowy był natomiast aż do pokolenia animatorów ruchu „Solidarność” z lat 80. romantyczno-etyczny typ patriotyzmu, w którym paradygmat tyrtejskiej ofiary dla ojczyzny moralnie wykluczał na przykład udanie się na obczyznę z powodów innych niż polityczne. Ten paradygmat, tkwiący w okowach martyrologicznego esencjalizmu i silnego zobowiązania oraz przymusowej partycypacji (Dąbrowski 2016: 23), był bliski również innym kulturom regionu wschodnioeuropejskiego, chociaż w przypadku czeskim z jego innym podłożem ideowym (przewagą tradycji pozytywizmu) w zwyczajowym po 1968 r. określeniu *samizdatová a exilová literatura* zawierał się często ładunek pragmatycznej modyfikacji własnej tożsamości (co otwarcie przyznawał z czasem na przykład Milan Kundera), u Bułgarów chodziło raczej o zachowanie więzi z defensywno-wyczekującym etosem kolektywnym (stąd bardzo wcześnie tu już obecne elementy „niezawinionej ofiary dla ojczyzny”), natomiast Serbów i Chorwatów – mimo współistnienia przez ponad siedemdziesiąt lat we wspólnym organizmie politycznym – zróżnicował *partykularny* stosunek do ojczyzny ideologicznej – wynikający z ich odmiennych dziedzictw państwowych i religijnych oraz faktu, że tradycyjne diaspory tych narodów zazwyczaj nie pokrywały się geograficznie. Od czasów klasyka poezji patriotycznej Petara

Preradovicia chorwacką dykcję symboliczną zdominowały figury *przypominania* sobie znaczenia ojczyzny i *upominania się* o nią – w perspektywie poniżenia, jaką dawały kulturowa *rasuta baščina* i długi brak idei państwowej. Na terenach prawosławnych położonych bardziej na południe – niezależnie od ich dominaty narodowościowej – od XVIII w. rozpowszechniał się przy tym model ojczyźnianej ideologii proveniencji nowogreckiej (na przykład w wydaniu fanarioty Dimitriosa Katardzisa), w którym pamięć starodawnej potęgi ożywiano wzywaniem do jej restytuowania zbrojnie i finansowo, widząc w „ukochanej ziemi ojczystej” ofiarę całych pokoleń złożoną osmańskiej tyranii (jako obraz rannej płaczącej kobiety upowszechniła się ona choćby w ideologii organizacji Filiki Eteria). W dużym stopniu wzór taki ukształtował również myślenie w tej kwestii Bułgarów i Macedończyków, przy całej oczywiście ich antyhelleńskiej postawie w późniejszych dziesięcioleciach XIX w. i odrębnościach kreowanych etnohistorii i geografii symbolicznych.

Integralna postać idei ojczyzny innej niż prywatna kształtowała się u macedońskich Słowian stosunkowo późno – począwszy od drugiej połowy XIX wieku, najpierw w obrębie współrzędnych geograficznych i historycznych, a przede wszystkim pod wpływem stopniowego precyzowania nowoczesnego pojęcia narodu powiązanego z kategoriami kultury oraz tradycji. Wcześniej – zarówno w języku elit, jak i ludu – pojęcia kraju / rodzinnej ziemi / prowincji / przekazanego dziedzictwa / wspólnej kulturosfer / czy wreszcie państwa nie zawierały systemowego czynnika ideologicznego, koncentrując się w ramach identyfikacji lokalnych, wzmocnionych często argumentem religijnym. Późniejszej ewolucji tych pojęć (włącznie z samym terminem „ojczyzna”) towarzyszył cały aksjologiczny ciąg gniazd znaczeniowych, przez niemal półtora wieku wchodzący w kolizję z ideowo-politycznymi terytorializmami bułgarskim, greckim i, w nieco mniejszym stopniu, serbskim. Natomiast sam fenomen emigracji (tak zarobkowej, jak i politycznej) oraz jej świadectw wiązał się zazwyczaj z jednoczesnym przekraczaniem kilku nie pokrywających się granic: prowincjonalnej „małej ojczyzny”, własnej wspólnoty etnicznej (na przykład w wielonarodowych miastach), rubieży politycznej wyższego rzędu (czyli opuszczenia imperium albo federacji), jak również z dobrym zakorzeniem w środowisku zwanym dziś niekiedy w kręgach państw postimperialnych „bliska zagranicą” – o bardzo podobnych, odziedziczonych po przeszłości wspólnych realiach życia.

Ciągła kartograficzna obecność starożytnej nazwy kraju, jej prestiżowa restytucja na Zachodzie w epoce renesansu i nadanie jej konotacji politycznych w końcu XIX w., kiedy przedsiębiorcza – ale i wieloetniczna – tutejsza ludność od dziesięcioleci już budowała w emigracyjnych koloniach wzdłuż osi Południe – Północ materialne podstawy egzystencji swych przyszłych warstw wykształconych kontynuujących odrodzenie kulturalne, stworzyły klimat

dla poczucia odrębności lokalnych interesów – przede wszystkim względem Greków. O ile Hellenowie w pierwszych dziesięcioleciach XIX stulecia niemal wszystkie z ich ponad 2000 druków opublikowali na emigracji (łącznie równocześnie poczucie więzi z diasporą z wizją ojczyzny kreowanej od 1844 r. w myśl Megali Idea na następczynię Bizancjum), to macedońska oraz bułgarska rywalizacja z tym narodem musiała uwzględnić istnienie całkowicie odrębnej sfery symbolicznej związanej z ziemią słowiańskimi regionu. Należało przy tym wykazać elementarny potencjał ich pozytywnych konotacji współczesnych (głównie właśnie ekonomicznych), gdy dla utrzymania dumy z rodzinnych stron mogła już nie wystarczać tylko afirmacja historyczno-folklorystyczna – czyli domena epoki braci Miladinowów.

Semantyka leksykograficznych, publicystyczno-literackich i potocznych określeń kategorii ojczyzny ideologicznej sytuowała się zatem w kilku grupach znaczeń zależnych od sytuacji politycznej kraju i osobistego losu autorów tych określeń – co prowadziło kilkoma torami od syntetycznego modelu etnicznego z akcentem słowiańskim (jako drugim obok substratu antycznego dziedzictwem ziemi) do rozmaitych funkcjonalnych – także w literaturze – dualizmów typu „rodzima prowincja – ojczyzna ideologiczna o profilu politycznym” (a więc Słowiańszczyzna, Bułgaria, nawet Turcja; w drugiej połowie XX w. zyskała go również Macedonia jako taka, o innych już nieco wewnętrznych proporcjach etnicznych). Istotne staje się wyodrębnienie się uzusu macedońskiego w tym polu znaczeniowym z bułgarszczyzny (poddanej z kolei wpływowi rosyjskiemu – jak w przypadku leksemu *родина*, spotykanego w tekstach kultury na zachód od Bułgarii bardzo rzadko). Dominuje zaś – szczególnie od lat 60. XIX w. (a już powszechnie na przykład w pismach Kosty Šahova w latach 80.) – określenie *ѿаѿѿковиѿа* (tak również w zbiorach starszych pieśni ludowych), alternatywnie z patrymonialnym i bardziej archaicznym *оѿечесѿѿво* – charakterystycznym jednak głównie dla autorów duchownych, pozostających w sferze mocniejszych wpływów bułgarskich (mamy je jeszcze u Iwana Wazowa; wyjściowo w języku rosyjskim pojęcie ojca miało zresztą nieobecne na Bałkanach wymiary polityczne). Ze współczesnych słowników języka macedońskiego wyraz ten został już wyeliminowany, natomiast znaczenie *ѿаѿѿковиѿа* z obszaru typowego „dziedzictwa ojców” (o istotnej asocjacji materialnej) stopniowo przechodziło do emocjonalnych dyskursów o sensach patetyczno-rytualnych, przypisanych do krystalizującego się powoli wyobrażenia idei macierzy. Definiowanie zbiorowości poprzez tę i podobne kategorie (jak ród, dzieje czy obyczaje) pierwotnie jeszcze zaspokajało potrzebę utożsamienia ojczyzny z domem (taką semantykę zachowała choćby nomenklatura serbska czy chorwacka), ale ostatecznie przeewoluowało ku symbolizacjom „żeńskim” – opiekuńczości i witalności. Niezależnie od tego zyskało heroiczne skojarzenia z epoki powstań narodowych (aż do Ilindenu) oraz nowe metaforyzacje

sentymentalne i „krajobrazowe” w literaturze, odziedziczone po romantycznym modelu wyobraźni. Tekstualizacja miejsca jako mitu przebiegała w konwencji wielkich metanarracji przestrzennych, charakterystycznych dla chłopskiej, jak i inteligenckiej świadomości niewielkich narodów, poddanej presji poszukiwania motywacji egzystencjalnej poza wiecznie marginalizowaną prowincją.

Związany w dużej mierze z toposem rodzinnej ziemi był już w pierwszej połowie XIX w. zwyczaj przybierania przez część lepiej wykształconych patriotów „kulturowego” przydomka *Makedonski*, co następnie u takich autorów jak Partenija Zografski czy Venijamin Mačukovski pozwoliło identyfikować się w równym stopniu z wiernością „ojcowiźnie” oraz z umiłowanie doś abstrakcyjnej jeszcze geopolitycznie „cierpiącej ziemi”. Zwieńczenie ewolucji nowej terminologii stanowi definicja Grigora Prličeva, której (jako że był on początkowo hellenofilem) przypisuje się dziś źródła platońskie: „Jakkolwiek byłby człowiek niegodziwy, zawsze miłuje swoją ojczyznę [*ἡαῖκοῖναιῖα*] (...). Ojca ma bowiem jednego, a ojczyzna to wielu ojców – jak i tysiące matek.” (Прличев 1866)

Nim podobnie rozumiana „ojczyzna” stała się rzeczywistą ideą scalającą, semantyzowała się często jako dezorientująca hybryda terminologiczna, czego przykładem jest choćby wiersz *До ойтчесѡво* (ok. 1850) Dinko Držilovca z Salonik, w którym już w pierwszym wersie wbrew tytułowi pojawia się paralelne określenie *ἡαῖκοῖναιῖα* (i jej *славни ѡраоῖῖци*), a treść wypełniona jest w równym stopniu motywami aleksandryjskimi, chrześcijańskimi i bułgarskimi; również u Konstantina Petkovicia (*Болѡарски воин* – 1855) pojawia się hybryda *чесѡ болѡарска – домовина*, a w tychże latach Konstantin Miladinov stosuje jeszcze obie denominacje wymiennie („rozdam język nasz mej ojczyźnie” – korespondencja [Миладинов 1856], ale gdzie indziej „gorąca miłość do ojcowizny” – list do Georgi Rakowskiego [Миладинов 1859]). Rajko Žinzifov zaś w mowie na Zjeździe Słowiańskim w Moskwie (1867) użyje kompromisowej argumentacji: „Święci Cyryl i Metody urodzili się w bułgarskiej, czyli – co na jedno wychodzi – słowiańskiej Macedonii” (Жинзифов 1867). W konstantynopolitańskiej gazecie „Македонија” (1869, nr 13) nieustalony autor polemizuje z wszechmocnym patriarchatem, dowodząc iż jego ojczyzna bynajmniej nie była od czasów Peryklesa zasiedlona wyłącznie Grekami. Wiele sformułowań dowodzi też chwiejnej identyfikacji etnokułturowej przy niepewności odniesień również do geograficznego miejsca w typowych matrycach poezji okresu *odrodzenia kulturalnego* – „nasze miejsca” (Konstantin Miladinov, *Г’ѡа за Јуѡ* – 1860) jako antynomia „далечна чуждина” (Rajko Žinzifov, *Жалба* – 1863), „Gospodarze swej ojczyzny pozbawieni / By wędrować po obczyźnie: / Przez Bułgarię, Serbię / Aż do wołoskiej ziemi” (Цепенков 1870), „I zobaczcie Bułgarię, / Macedonię, Trację, / Wasze wielkie carstwo, / Miłą wam ojczyznę” (Динков 1862), „ojczyzna nasza powstała i nas

wzywa” (Динков 1870). Zderzają się tu zarówno konstrukcje informacyjno-dyskursywne, jak i symboliczne: referujące wyliczanie prześladowań „miłej ojczyzny” przez fanariockie duchowieństwo (Grigor Prličev, *До коџа бре мили браќа Македонци?* – ok. 1876) czy rozmowa ojczyzny z samą sobą w jej młodości („Przeszły czasy gdym była / Wszecchświata samowładczynią, / A przesławnej mej pamięci / Wieki zgasić nie mogły” (Динков 1861). Wiele podobnych motywów historycznej potęgi rozbitej ojczyzny w Serbii znacznie wcześniej poetycko wykorzystywał Jovan Sterija Popović, a Djura Jakšić czy Jovan Jovanović Zmaj jej granice dostrzegali w zasięgu rozszanych grobów i „piramidach kości” złożonych w walce. Później przyjęty w tym kraju koncept vukowski ostatecznie wykluczył istnienie „wielonarodowych ojczyzn”, przekreślając wizje iliryjско-austroslawistyczne czy wszecchślowiańskie.

Próby definiowania tej kategorii mogą nosić spóźnione naiwne znamiona oświeceniowe („jest to miejsce gdzie każdy się rodzi i żyje oraz otrzymuje wszystkie rzeczy i wiedzę potrzebną mu do życia”) (Шапкарев 1868), częściej však przybierają cechy romantycznej „siedziby ludu” („miejsce w którym żyje lud mający ten sam język, obyczaje i pieśni [= Macedonia]”) (Пулевски 1875), którą należałoby „odzyskać” jako „miejsce miłe Macedończykom, / Królestwo dawne pod królem Filipem, / Stare carstwo cara Aleksandra” (Пулевски 1879). Po wyzwoleniu Bułgarii wzrosła jeszcze bardziej świadomość tego iż ojczyzna znajduje się „w niewoli” [*ѝоробена*], a prócz wymienionych ma ona jeszcze innych patronów całkiem rozmaitego pochodzenia (dla Grigora Prličeva byli to także Orfeusz, Cyryl i Metody, władcy Symeon i Samuel). Postacie te przyjęły swoje funkcje patronalne nad ojczyznę na równi z ludowymi herosami, ponieważ w folklorze równoległe do etosu bohatera kształtował się właśnie mit ojczyzny. Tak więc już w regulaminie Macedońskiego Komitetu Powstańczego (1878) mowa jest jednocześnie o „pechowym naszym kraju” i „prawdziwie ofiarnych miłośnikach ojczyzny”. Rozdźwięk między rozmachem niepojętej antycznej tradycji i szczelnie zamkniętym terytorium prywatnym sprawił poza tym, że wyobraźnia symboliczna ze szczególną atencją przyjęła tu figurę domu, z którą aż do drugiej połowy XX w. nie mogła jasno utożsamiać ojczyzny ideologicznej. Miała ona powszechną genezę romantyczną – uwidaczniając się intensywnie choćby w literaturze bułgarskiej (począwszy od jego sakralizacji u Christo Botewa – gdzie funkcjonowała jako zbitka „отечество – бащиното огнище”, aż do pełnej realizacji u Iwana Wazowa czy symbolu alienacji u Nikoły Warcarowa). Charakterystyczna dla otomańskich Bałkanów metafora ratunkowego schronienia się w sferze domowo-rodzinnej w wydaniu środkowoeuropejskim miała zaś odpowiednik w apoteozie naturalnego porządku życia w kręgu tego domu, tak widocznej w balladach czy epejach polskich, ale i czeskich.

Żądanie odrodzenia macierzy w archaicznym kształcie jako właśnie „restauracji Macedonii antycznej” znalazło się w manifeście Tymczasowego

Rządu Macedonii (1881). Autorzy tekstu operują schematem „miła [i droga] ojczyzna, jeden z najslawniejszych kiedyś krajów” – „z powodu błędów swych dzieci [zawsze wiernych *jedynej i zjednoczonej* – dziedziców Arystotelesa i Aleksandra] i zapomnienia swego pochodzenia znalazła się na skraju przepaści” (*Манифест* 1881). Inną stosowaną tu później frazą jest „prawdziwi Macedończycy, wierne dzieci ojczyzny”. Dwa lata po tym Grigor Prličev nazwie ów kraj „ciepłą, łaskawą i płodną pięknnością, która zrodziła Świętych Braci, a dziś jest jedną z najńędniejszych ziem świata” (Прличев 1883). W „cyrylometodejskiej” okolicznościowej mowie z Salonik (1884) widzi z kolei *matkę Macedonię* na posłaniu wycieńczoną ciągłymi porodami bohaterów, zestawiając ją z wielkimi „oświeconymi państwami”, zdolnymi wydawać heroiczne potomstwo najwyżej raz na pół wieku. W tym okresie Kosta Šahov nie pozwala „zapomnieć o ojczyźnie [i jej historii] oraz pracować dla polepszenia jej stanu” (Шахов 1888); także w carogrodzkim czasopiśmie „Македонски лист” [1887] postrzegano własny kraj odrębnie od „ojczyzny Bułgarów”). W patriotycznym dramacie *Македонски солзи* (1887) Nikola Makedonski wzywa natomiast do pójścia na śmierć za ojczyznę; apeluje się o zniszczenie „całej obcej propagandy w ojczyźnie” (Македонски 1889), zachowanie jej całości; motyw powraca w niezliczonych wariantach aż do dziś, odnosząc się do części wardarskiej, piryńskiej i egejskiej kraju. Z „matki” staje się ona „sierotą” obecna tylko we wspomnieniach swej potęgi (proklamacja *Македонија на Македонициџе* – 1891). Podobne figury w kontekście bałkańskim analizował Swetłozar Igow w studium *Тойологичнаџа џоеџика* (2002) (Игов 2002). Z terenu polskiego wypada przypomnieć zabiegi niektórych romantyków, pragnących widzieć pasjonującą ich „Grecję Północy” – spaloną słońcem bohaterską Argolidę – w Ukrainie.

Na przełomie stuleci powoli do przeszłości odchodzą tego rodzaju romantyczne postawy. Bardziej funkcjonalny staje się nowy słownik „zbiorowego wysiłku organizacyjnego”, który ideę tej wyzwolonej od zewnętrznego zła ojczyzny uzależnia od „ludowej / narodowej siły”, wzajemnych potrzeb jednostki, narodu i samej ojczyzny oraz mocy „wewnętrznej” organizacji rewolucyjnej, która byłaby niezależna od wpływów greckich, serbskich oraz bułgarskich (artykuły programowe organu Macedońskiego Koła Literackiego Młodych w Sofii „Лоза” – 1892, nr 1 i 3; dokumentacja VMRO – 1892). U G’orče Petrova i jego następców pojawi się etyczna dominanta „długu wobec ojczyzny” (Петров 1894), a u Petara Mandžukova „interes ojczyzny” (list do Konstantina Kirkova – 1898). I znów w krótkim przedziale czasowym w tekstach literackich współlistnieją restytuowane pod oddziaływaniem bułgarskim *оџечесџво* (Grigor Prličev, *Авиџобиоџраџија* – 1894) i współczesna już *џаџџковина* (której należałoby przysłużyć się pracą pisarską – we wstępie

do dramatu Vojdana Černodrinskiego *Македонска крвава свадба* [1900], symbolicznie otwierającego nowe stulecie).

Lata bezpośrednio poprzedzające powstanie ilindenskie obfitują w rozmaite mutacje figury semantycznej *ројска земја*, a zagraniczni korespondenci prasowi odnotowują iż słowo „Macedonia” nie schodzi z ust przeciętnego mieszkańca kraju – zarówno w ludowej pieśni, jak i codziennej komunikacji. Krste Misirkov zdąży jeszcze w przeddzień narodowego zrywu określić ją mianem „klasycznego kraju słowiańskiego” (Мисирков 1901) (*Славјанин – историска информација* – 1901), a Macedońskie Stowarzyszenie Naukowo-Literackie w Petersburgu wpisze do swego statutu cel scalenia dążeń wszystkich mieszkańców kraju w imię „jedności ich ojczyzny” (1903). Frazeologia ruchu powstańczego pełna jest pokrewnych znaczeń: przysięga członków VMRO „w imię Boga, honoru i ojczyzny”, obrazy „miłej i bogatej ziemi” czy „matki wołającej o pomoc” (Majski 1903); w tymże roku Hristo Uzunov pisze w liście do własnej matki iż bardziej czuje się synem „tej drugiej – Macedonii”, obrazowanie epickich pieśni ilindenskich: przywódca Goce Delčev zaręczony z „czarną ziemią zniewoloną” (*Црна се чума загале*), „wyklęta niewolnica” kryjąca groby bohaterów od czasów królewicza Marka (*Македонијо, робинко клеџа*; podobnie Nikola Majski – „Matko wyklęta przemieniona w idol” [*Кон Македонија* – 1903]), spowita w czerń matka junaka żenionego pośmiertnie z ojczyzną (*Болен ми лежи Миле ѿој Јорданов*).

Charakterystyczne są również nastroje z lat 1907-1908 związane z rewolucją młodoturecką, kiedy lokalni „przywódcy rewolucyjni” (gdyż kategoria rewolucji obejmowała wówczas w równym stopniu hasła etniczne i antyfeudalne) wyliczali korzyści płynące z pozostania w „wielkiej ojczyźnie – Turcji” oraz w apostrofach do „współrodaków” [*сооѿчестивеници*] podkreślali zwycięstwo „umęczonej ojczyzny” w walce z absolutyzmem sułtańskim (Jane Sandanski, *Манифест до сѿиѿе народносѿи во Имѿеријаѿа* – 1908). Taki punkt widzenia uwzględniał także w swych rozważaniach lepiej wykształcony Krste Misirkov, którego wypowiedzi o ojczyźnie układają się w cały cykl politologicznych i emocjonalnych jednocześnie ustaleń dotyczących „ziemi dziadów i pradziadów” (*Самооѿределувањеѿо на Македониѿиѿе* – 1925). Jego publicystyczne diagnozy przechodzą drogę od stwierdzenia istnienia wspomnianego już „długu wobec ojczyzny” („narodowego ideału”) i jej kolejnych rozbiorów (*За македонскиѿе работѿи* – 1903), poprzez konieczność stworzenia macierzy dla imigrantów-inteligentów niepotrzebnie konkurujących za granicą z innymi nacjami (*Масакроѿи и инѿтелиѿенцијаѿа во Македонија* – 1912) oraz paralelę bułgarskiego nadzoru do sytuacji „polskiej Galicji”, serbskiego – do zaboru rosyjskiego, a greckiego do pruskiego (*Песимизам и оѿѿимизам* – 1923), aż do standardowego lamentu nad „bezmiarem głów” położonych w ofierze „miłej, pięknej i sławnej” ojczyźnie. W jednym z ostatnich

felietonów (*Македонски национализам* – 1925) zaznacza, iż w celu zachowania etnicznej spójności ojczyzny Macedończycy „jeśli już muszą się przemieszczać, powinni to czynić w ramach prowincji swego kraju, a nie do Bułgarii, Serbii czy Hellady”. W tymże tekście stwierdza ponadto że na pierwszym miejscu stawia – co już wcześniej parokrotnie podobnie formułowano – *interesy* swej ojczyzny.

Taki wizerunek nieszczęśliwej rodzinnej (i przy okazji już po Ilindenie „świętej”, bo uświęconej krwią) ziemi przyświecał w charakterze wzorca archetypowego wszystkim autorom o wyższym stopniu teoretycznej świadomości, często dającym świadectwo lepszej niż poprzednicy znajomości języka prawnospołecznego, pisząc np. o rozwiązaniu kwestii swej ojczyzny z poszanowaniem „niezależności, autonomii i integralności” (*Резолуција* 1914), „instynkcie ekonomicznym i kulturze gospodarowania” Macedończyków świadomie zmierzających do utrzymania spójności terytorialnej własnego niejednolitego narodowościowo kraju (Хацидимов 1919) czy potrzebie „stworzenia ojczyzny” w formie narodowo-państwowej i z własnym życiem politycznym (Pavel Šatev, oświadczenie – 1926). Narasta sprzeczność między nią a tezami serbskimi (na przykład Jovana Cvijicia) przypisującymi pierwszorzędne znaczenie „prawu historycznemu”, a nie czynnikowi etnograficznemu w uzyskiwaniu uprawnień do danych ziem. Powiększa się – zwłaszcza po tragicznym dla Słowian południowo-wschodnich roku powstania kwietniowego (1923) i objęciu ziem wardarskich przez Serbię – arsenał frazeologiczny wiążący pojęcie ojczyzny w coraz większym stopniu z bezpośrednią walką. Ilustrują to takie konstrukcje jak „kraj – grobowiec wielkiego zmarłego, narodu” (apel VMRO [Zjednoczonej] do rządu Bułgarii – 1919) czy wymóg „oddania się swej ojczyźnie aż do fanatyzmu” (*Кайнехизмојѝ на македонскиѝе Буџари* – ok. 1924). Dimo Hadžidimov nawołuje do „służby cierpiącej ojczyźnie i śmierci za nią” (Хацидимов 1924) oraz do „podtrzymywania z fanatyzmem idei jej autonomii w naturalnych granicach geograficznych” (Хацидимов 1924a). Pierwsze sygnały płynące z centrali Międzynarodówki Komunistycznej świadczą jednak o przyjęciu przez nią internacjonalistycznej, a nie terytorialistycznej wykładni autonomii, natomiast VMRO (Zjednoczona) w sprawozdaniu dla III Kongresu Mniejszości Narodowych w Genewie (1927) oskarżała już także „tyrańską, przestępczą i barbarzyńską satrapię” w Sofii – co oddalało perspektywę wskrzeszenia tejże ojczyzny począwszy od ziem zachodniobułgarskich. Ostatecznie stwierdzono jej „podział i rozbicie” (deklaracja grupy członków VMRO – 1929), co odzwierciedliła w artystycznej konwencji kielkująca dopiero literatura w języku macedońskim (zwłaszcza lewicowi poeci Kočo Racin [„Родино <!>, мајко мила” – *Македонија*, 1941] i Kole Nedelkovski w swoich wierszach patriotycznych). Anton Popov genezy tego rozbioru upatrywał w fatalnym roku 1912, w którym uznano Macedonię „za ziemię niczyją, nie za naszą ojcowską [*шајковска земја*], ziemię egejskich rybaków, chłopów, rzemieślników i naszych braci

rozsianych po świecie” (Попов 1938). Utopijnie na tym tle wyglądały w latach trzydziestych nadzieje Mitko Zafirovskiego i innych działaczy narodowych na wskrzeszenie ojczyzny dzięki akcjom kulturalnym. Bardziej adekwatne jest w tym kontekście jej upowszechniające się widzenie jako międzynarodowej „kości niezgody” (*јаболко на разгоруи*).

Eksponujący symbole patriotyczne język społecznej komunikacji w okresie walki z kilkoma hitlerowskimi okupantami nie uległ zasadniczej zmianie, poza tym że dołączyły doń elementy skrajnej deprecjacji wroga („ojczyzna uczyniona kartą przetargową imperialistycznych hegemonistów wielkoserbskich i wielkobułgarskich” [Odezwa AVNOJ – 1942], a figura „zniewolonej, lecz nigdy nie pokonanej” [manifest Sztabu Głównego NOV – 1943; podobnie w epickich pieśniach tego okresu – „zamęczona”, „upokorzona” itp.] przeciwstawiona została obrazowi „wolnej ojczyzny wszystkich narodowości” [wezwanie do Albańczyków, Turków i Arumunów w rezolucji I sesji AVNOM – 1944] – co stanowiło naturalne przedłużenie internacjonalistycznej retoryki międzynarodowego ruchu komunistycznego. Tolerancyjną (a nie tylko skrajnie lewicową) naturę pierwszych wypowiedzi zgromadzenia narodowego i jego idee „ojczyzny demokratycznej” (reprezentowane między innymi przez Metodiję Andonova-Čente) wkrótce wypaczono, przyjmując ogólnojugosłowiańską optykę „równoprawnych sfederowanych republik” wyłonionych dzięki wysiłkowi titowskiej partyzantki (w Macedonii nie tak licznej) oraz KPJ. Po wojnie obdarzona powszechnym kultem, wywalczona *слободна ѿаѿковина* staje się mobilizującym ośrodkiem społecznej integracji („w sercu ojczyzny drogiej / wszystkie nasze serca zebrane są w jedno” (Поповски 1978), obiektem skupiającym wszystkie możliwe stereotypy heroiczno-narodowe (hajduków, rewolucjonistów, „nową zorzę” itp. (Ивановски 1946) czy junackie „białe kości” i „krew stojącą w górach” (Каровски 1951), a także składnikiem partyjno-państwowej nowomowy. Rozwinięciu ulegnie też dziewiętnastowieczny motyw „ojczyzny w języku” (jako substytucie podzielonego terytorium). Mikrogeografia emocjonalna ziem egejskich kształtowała się natomiast na dość pokrewnych zasadach jak legenda galicyjskich prowincji polskich Kresów, mitologem kosowskiego jądra Serbii czy symbolika styryjsko-karyńskiego zaplecza Słowenii. Ze skromnej literatury emigracyjnej dokumentującej losy diaspory ekonomicznej (Stojan Hristov, Blagoja Ničev czy Samuil Strezov), a także ukazującej je z perspektywy kraju (Dimitar Baševski względnie Božin Pavlovski) wyłania się podobna topika, afirmująca jednakże te partykularne tereny „starego kraju”, które bezpośrednio opuściło to wychodźstwo jako swe macierze prywatne. Do metafory „wyspowego” charakteru bałkańskiej ojczyzny nawiąże tytuł wydanej w Sydney antologii poezji macedońskiej *An Island on Land* (1999). W tym czasie nastąpiła też już zmiana paradygmatu polskiej na przykład literatury emigracyjnej, nakierowanej od połowy lat 80. bardziej na kwestie różnic materialnych oraz kulturowych i wychodzącej spod presji posłannictwa

wspólnotowo-politycznego (na przykład w nowej metaforyce „wypędzenia do rajy”). Znacznie wcześniej na konieczność uwolnienia się od „pozornego autorytetu” ojczyzny wskazywał Witold Gombrowicz w swym *Trans-Atlantyku*, a Marian Pankowski w tekstach z lat 80. (jak *Patnicy z macierzyzny*) poddawał krytyce jej dominujący dyskurs religijno-maryjny, nuty ironiczne zaczęły przeważać nad melancholijnymi.

Powyższy wzorzec patriotyzmu etnogeograficznego obowiązuje w Macedonii w monotonnej postaci do 1991 r., od kiedy w jeszcze większym niż dotychczas zakresie obszar konotacji „ojczyźnianych” wiąże się z zasobami pamięci historycznej. W kolejnych zapisach konstytucyjnych ogranicza się natomiast użycie spornej dla wielu etnosów kategorii narodu na korzyść właśnie „ojczyzny” (jako wspólnego miejsca zamieszkania więcej niż jednej nacji). Taki *consensus* jest niezbędny w warunkach odnawiającej się międzyetnicznej rywalizacji o „testament miejsca”. To zaś wiąże się z obecną w kulturze macedońskiej opozycją idealnej i realnej przestrzeni, z których pierwsza oznacza wszystkie „krajny utracone” (włącznie z wybrzeżem Morza Egejskiego i sanktuariami Świętej Góry Athos). Bogaty arsenał symboliki śródziemnomorza wyraża przy tym kompensację wykluczenia własnej wspólnoty kulturowej z kręgu uprawnionych do kontaktu z *klimatogenną* i mentalną rzeczywistością *archipelagu rozmnożonych cywilizacji* zrodzonych nad brzegami *Mare Internum* (Шелева 1998). W wymiarach rozciągłości ojczyzny realnej mieszczą się z kolei kwalifikatory zamknięcia (okrażenia – blokady), skrzyżowania oraz rozproszenia w izolacji (rozdrobienia, metafory peryferyjnych bezdroży itp.). Budują one współrzędne *obszaru krytycznego* – rozchwianego, nieosiągalnego, *transzytowego*, o tymczasowym prawie własności, pełnego barier strategicznych i zawłaszczeń (stąd kompleksy „kraju o migrującym terytorium”, „lepszyc i gorszych sąsiadów” itp. – motywy spotykane w eseistyce kulturoznawczej i publicystyce). Dualizm nie pozwalający nakreślić koncentrycznego obrazu ziemi ojczystej odziedzyczyli też po przeszłości Serbowie i Bośniacy czy Chorwaci. Dramaturog Mladen Srbinovski tak oddaje to poczucie płynności rodzimego terytorium: „Przybywając przed tysiącleciem zza Karpat, zatrzymaliśmy się dla złapania oddechu. Naszą ostateczną przystanią jest Ameryka, Australia, Kanada lub w najgorszym wypadku Bułgaria” (Србин

овски 1999). Rozwijają je diagnozy krytyki postkolonialnej – odrzucenia przez europejskich politycznych mocodawców i tęsknoty do otwartych obszarów. Konceptualizacji „ojczyzny idealnej” w transkulturowym horyzoncie dostarcza zaś na przykład powieść Trajana Petrovskiego *Саркофагои на македонската земја* (2001), której narrator w paradokumentalnej konwencji opisuje wędrówkę po miejscach narodowej chwały i martyrologii, podążając szlakiem Aleksandra do Azji Środkowej, odwiedzając Kapadocję i Stambuł i w końcu wizytując w roku 2025 całkowicie skolonizowaną przez „nowych janczarów” Macedonię. Poszukiwania punktów stałych tożsamości obejmują zatem i takie alternatywne

światy, gdy prognozy na przyszłość są pesymistyczne: „Mamy wiele ojczyzn / Mamy więc wszystko / A jutro / Być może pozostaniemy bez narodu” (Силјан 1996). Ostatnim zamiennikiem niestabilnej wspólnej przestrzeni pozostaje sama nazwa kraju, której obrona przed międzynarodowymi naciskami na jej zmianę stanowi obecnie jeden z priorytetów narodowej *polityki symbolicznej* (Stefan Vlahov-Micov i in., *Македонски манифест – името е нашата ѝајќовина* – 2014). Warto dygresyjnie przypomnieć, że w dwudziestowiecznym materiale polonistycznym odnajdywano z kolei stałą topikę obcych i własnych miast – heroicznych, podwójnych, przejezdnych czy ocalonych – zawsze doszukując się w nich kontekstów historycznych, redukcji monumentalizmu i emocjonalnej nierozpoznawalności miejsc wygnania (Ligęza 1998: 5-24). Wskazywano także na kreowanie ojczyzny na miejsce utrwalania krajowych anachronizmów obyczajowych i politycznych (Dąbrowski 2016: 83).

Teoretyczne i pragmatyczne koncepty macedońskiej ojczyzny ideologicznej, zrodzone jeszcze pod wpływem romantycznych koncepcji ludu, narodu i państwa, dojrzały więc w etnopolityczno-przestrzennych programach zjednoczeniowych oraz obronnych, które od początku XX w. przybrały postać starań o integralność krainy o wspólnych cechach geograficzno-ekonomicznych. Później, po niepowodzeniu tej nierealnej idei, przyjęto w titowskiej Jugosławii podwójną konceptualizację ojczyzny (federacyjnej oraz „zdekompletowanej” – lecz socjalistyczno-„narodotwórczej” SRM, co dokumentowały teksty afirmujące jej nową tożsamość), zaś w niepodległym po 1991 państwie znów stała się ona składnikiem politycznego planu odtworzenia syntetycznego wyobrażenia ponadczasowego terytorium, którego *genius loci* połączył losy różnych narodów – z których jednemu udało się utrzymać pozycję dominującą.

Bibliografia

- Игов, С. 2002. „Топологична(та) поетика“, *Литературен весник* 25. <http://slovo.bg/litvestnik/index.php?ar=165>
- Шелева Е. 1998. „Медитеранскиот интертекст во македонската проза од 80-тите і 90-тите години“, *Македонската литература и култура во контекстот на медитеранската културна сфера*. Ур. М. Гурчинов и др. Скопје: МАНУ. 177-190.
- Dąbrowski, M. 2016. *Tekst międzykulturowy. O przemianach literatury emigracyjnej*. Warszawa: Elipsa.
- Ligęza, W. 1998. *Jerozolima i Babilon. Miasta poetów emigracyjnych*. Kraków: Baran i Suszczyński, 288 s.
- Suchanek, L. 2004. „Słowiańska emigrantologia”, *Współczesne literaturoznawstwo sławistyczne. Prace Komisji Kultury Słowian PAU III*. Kraków: Wydawnictwo PAU. 73-88.

Źródła

- Динков, Ѓ. 1862. „Самовила“ [Цит.: Снегаров, И. 1937. *Солун в българската духовна култура*. София: Придворна печатница].
- Динков, Ѓ. 1870. „Болгарија кон чедата и“ [Цит.: Снегаров, И. 1937. *Солун в българската духовна култура*. София: Придворна печатница].
- Динков, Ѓ. 1861. „Татковината кон јуноста си“ [Цит.: Снегаров, И. 1937. *Солун в българската духовна култура*. София: Придворна печатница].
- Жинзифов, Р. 1867. „Говор на Сесловенскиот конгрес во Москва“ [Цит.: „Речь Жинзифова на славянском конгрессе в Москве, май 1867” – 1964. Жинзифов, Р. *Публицистїика*. Т. II, съст. Ц. Унджиева, Д. Леков, И. Конев. София: БАН].
- Ивановски, Г. 1946. „Колку е мила земјата наша“, *За новата ѝролеѝ*. Скопје: Државно книгоиздателство на Македонија.
- Каровски, Л. 1951. „Родна земја“, *Родинаѝта в ѝесни*. Скопје: Кочо Рацин.
- Мајски, Н. 1903. „Крушевски манифест“ [Цит.: 1923. *Илинген*. София: Н. Мајски. 36-38].
- Македонски, Д. 1889. „Мнение за решавање македонския въпрос“, *Македонија* [София] 36, 19 VIII.
- Манифестѝ* 1881. „Манифест на Привремената влада на Македонија 23 март 1881“. [Цит.: 1976. *Одбрани ѝекстїови за исѝоријаѝта на македонскиот народ 2*. Ур. Љ. Лапе. Скопје: УKM. 256-258].
- Миладинов, К. 1856. *Писмо на Констїанѝин Миладинов до буѝарско настїојаѝелсѝиво во Одеса* (13 XI 1856).
- Миладинов, К. 1859. *Писмо на Констїанѝин Миладинов до Георгї С. Раковски* (8 I 1859).
- Мисирков, К. 1901. „Славјанин – историска информација“, *Санкїѝ-Пеѝтербургсѝие ведомосѝи* 96, 10 IV.
- Петров, Ѓ. 1894. „Да се здружиме“, *Лоза* 5.
- Попов, А. 1938. „Попатни белешки и размислувања“ [Цит.: 1985. *Одбрани ѝтворби*. Скопје: Мисла].
- Поповски, Г. 1978. „Срцето на татковината“, *За ѝоубав свейѝ*. Скопје: Детска радост.
- Прличев, Г. 1866. „Чувај се себеси“ [говор 12 VI 1866], *Време* [Цариград] 1-3.
- Прличев, Г. 1883. „Словото одржано во Охрид“ [Цит.: 1980. *Избрани ѝпроизведения*. София: Български писател].
- Пулевски, Ѓ. 1875. *Речник од ѝри јазика*. Београд.
- Пулевски, Ѓ. 1879. „Македонцим ув прилог“, *Македонска ѝеснарка*. София.
- Резолуција* 1914. „Резолуција на македонските емигранти“, *Македонскиѝ ѝолос* [Санкт-Петербург] 10.
- Силјан, Р. 1996. „Осамен поглед“, *Осамен ѝоѝлед*. Скопје: Матица.
- Србиновски, М. 1999. „Македонскиот Фауст“, *Сѝремеж* 9-10.
- Хацидимов, Д. 1919. *Назад към автономията*. София.
- Хацидимов, Д. 1924. „Тој плаче“, *Гоцев лисѝ* [Пловдив], 4 V.
- Хацидимов, Д. 1924а. *Илингенскоѝо восѝтїание*, Сер.
- Цепенков, М. 1870. „Редеењето на дедо Марко Цепенков“ [Цит.: 1896. *Глас македонски* <София> 74, 27 VIII].
- Шапкарев, К. 1868. *Българскиѝ буквар*. Цариград.

Лех МЕДЫНСКИ

ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ РОДИНА В МАКЕДОНСКОЙ
ПИСЬМЕННОСТИ НА ФОНЕ СЛАВЯНСКИХ
ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ОТЧИЗНЫ И ЧУЖБИН

Резюме

В статье показаны теоретические и прагматические аспекты концептуализации категории родины в македонской письменности (художественной литературе и публицистических текстах) от XIX в., учитывая ее личный и идеологический контексты. Предложенные примеры связаны с представлениями местного отечества, этнической модели со славянской доминантой, а также функциональных дуализмов „родная провинция – идеологическая родина“. Наглядно продемонстрирован процесс интеграции этих представлений в рамках этнополитическо-просторной объединительной программы строенной под влиянием различных концепций народа, нации и государства. Целостность репрезентативных мотивов родного края и его культуросферы сопоставлена с аналогичной обстановкой в избранных славянских литературах из других этнотерриториальных кругов – прежде всего польской и русской.

УДК 821.162.1-054.72
821.163.3-054.72

**Никола ИЛИЕВСКИ, Андреј ЈОВАНЧЕВСКИ,
Томи КАРИЌ, Никола КОЦЕВ,
Клементина РИСТОВСКА, Далибор СТОЈАНОВСКИ¹**
*Филолошки факултет „Блаже Конески“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија*

РАЗДОМЕНОСТА, ПОЛСКИОТ И МАКЕДОНСКИОТ РОМАНТИЗАМ

Апстракт: Невозможно е да се коментира литературата од периодот на полскиот романтизам без да се воочи влијанието на егзилот врз создавањето, обликувањето и општествените последици од тоа творештво. Примерот на полскиот романтизам е разработен како фокална точка за поопшто промислување на состојбата на егзил во доменот на литературата. Токму раздоменоста е заедничка за полските романтичари и клучните фигури на македонската преродба, кон што е направен краток осврт. Ваквата паралела е во функција на зацврстување на клучната теза за специфичноста и контекстуалната детерминираност на искуството на емиграција и, конкретно, на неговото влијание врз уметничкото творештво на еден автор.

Клучни зборови: раздоменост, егзил, полски, македонски, романтизам

*„Егзилој ѝе носи ѝреку ноќ онаму каде обично
би ѝи ѝребал цел еден живојен век за да сѝиѓнеи.“
Јосиф Бродски*

Литературата родена во егзил претставува своевиден пример за инхерентната испреплетеност на животното искуство и уметничката креативност. Интензивноста на доживувањето на животот во егзил – додека сликите од одминати време и места кои повеќе не постојат се сè уште свежи – неминовно остава печат врз авторовиот плод. Емигрантската литература, или *émigré* литературата, честопати е анализирана и како жанр сама по себе.

¹ студенти од I година на студиската група Полски јазик и книжевност

Една од мноштвото предизвикувачки карактеристики на емигрантската литература претставува феноменот на спротиставени интерпретации кои таа ги изнудува од теоретичарите на литературата, но и од самите автори во емиграција, кои неретко рефлектираат на своето искуство, станувајќи притоа вонвременски мислители на егзилот, на искуството на „другоста“. Од една страна, емигрантското искуство се толкува како ултимативна слобода: триумф на независноста над конформизмот. Ова е позитивно разбирање на емиграцијата, кое ја акцентира моќта на авторот да ги претвори искушената траума и загубата во придобивка во уметничка и естетска смисла (Филипович, 1989). Авторот во егзил ги руши конвенциите со самото свое постоење надвор од вообичаените идентитетски категории, свикнува на живот надвор од конвенционалниот поредок. „Егзилот е доброволна работа на деконструирање на воспоставените вредности на човековиот живот.“ (Угрешиќ, 11). Оваа состојба наоѓа одраз во творештвото. Авторот во емиграција има дозвола да експериментира со формата во која се изразува, да твори на маргините, да ги доведе своите дела до неистражени води.

Од друга страна, подеднакво фигурира и гледиштето дека на периферијата од една нова, туѓа култура се раѓа литература која е конзервативна, сентименталистичка, заробена во симбиотска врска со сеќавања и минати слики од земјата која авторот ја напуштил. Емиграцијата, иако вообичаено разбрана како принудна, е сепак доброволен избор. Писателот во емиграција е во суштина оној кој одбил да се приспособи, кој одбил да ја прифати и да ѝ се потчини на новонастанатата политичка ситуација, да соучествува во теророт и лагите кои врз сонародниците ги прикleshтува некој нов политички и општествен апарат. Поради ова, авторот во емиграција живее со потребата себеси и на другите постојано да им го објаснува и оправда својот избор. Авторот-емигрант, во ова толкување, станува осамен сентименталец кој, едновременно со неговиот идентитет на писател, е и освестен политички субјект, па исплодува литература обележана од поривот и борбата за некоја утописка политичка визија. Во оваа смисла, емигрантската литература не би можела да се разгледува независно од националната (Филипович, 1989).

Ова двојство на толкувањата на емигрантската литература, на некој начин е во сооднос со двојноста на улогата на авторот кој самиот ја отелотворува состојбата на „двоен егзил“ (Угрешиќ, 2) – реалниот, како политички субјект затекнат надвор од родната земја, и внатрешниот, како коментатор на егзилот во себеси. Првиот аспект е оној кој инспирира на бунтовност. Вториот е оној кој го обликува сентименталниот и осамен *poète maudit*. Егзилот е едновременно „лекција по понизност“ (Бродски во Угрешиќ, 2), состојба на самосожалување, но и на бунтовна смелост.

Историјата на полската книжевност е особено проткаена со емигрантското писмо и е еден од најрепрезентативните културни басени

кои значително се засноваат на состојбата на егзил. Ваквата состојба, во основа, произлегува од окупацијата на полската држава или политичката репресија со која се соочувале проминентните полски автори и мислители. Всушност, пантеонот на полската култура од крајот на XVIII век до крајот на XX век се има во голема мера формирано во рамките на полската дијаспора. Сепак, најзначајна фаза во развојот на емигрантското писмо е периодот на романтизмот, односно епохата на странствувањето на најголемите културни фигури на Полска. Полскиот романтизам, за разлика од пројавите на романтизмот во другите европски држави, се карактеризира со борба и идеал за слобода на полскиот народ и независност од окупаторските сили. Романтичарската литература има два периоди, кои завршуваат со востанија. Првиот, од 1820 до 1830, завршува со Ноемвриското востание, додека вториот завршува во 1864 година со Јануарското востание и се претопува во последователното позитивистичко движење.

Во првиот период творењето на полските романтичари е под големо влијание на останатите европски писатели. Нивните дела изобилуваат со фолклор и го прикажуваат животот на село, но, сепак, присутен е и идеалот за независност. Доаѓа до разгорен интерес за полската историја и традиции и има повторно оживување на старите сарматски традиции на шлахтата, односно полското благородништво. Врската на полскиот романтизам со историјата ја дефинира литературата на Полјаците во овој период и ја издвојува од другите романтичарски движења. Најпознати писатели од овој период се: Адам Мицкјевич, Северин Гошчињски, Томаш Зан и Маурици Мохнацки.

Од друга страна, во вториот период главна улога игра емиграцијата на полскиот народ која дополнително го засилува идеалот за независност. Голем број од полските писатели творат надвор од границите на Полска. Дел од нив се протерани од Полска, или пак самите ја напуштиле својата држава паради репресијата од окупаторите. Во нивните дела доминира борбата за слобода и независност за својата држава. Проминентни се и елементите на мистицизам. Во овој период се развива и идејата за *poeta wieszcz* (поет пророк), каде се вбројуваат тројцата најистакнати поети во полската романтичарска книжевност: Адам Мицкевич, Јулиуш Словацки и Зигмунт Крашињски. Тие не само што биле гласот на полскиот народ, односно ја негувале идејата за независна Полска во своите дела, туку ја имале и моќта да ја претскажат иднината на државата, од каде доаѓа и нивниот назив. Иако не формирале некакво движење или група, тие биле гледани како морални предводници за целиот народ. Користењето на фолклорот во нивните дела ги поврзувал со селските мудреци кои често се наоѓаат во народните легенди и приказни.

Во редот на поетите пророци, покрај споменатите тројца, се вбројува и четврт, Ципријан Норвид, чие дело е повторно откриено во раниот 20-ти век. Поголемиот дел од својот живот го минал во Париз, каде и творел. Неговото творештво, неразбирливо за неговите современици, било заборавено по неговата смрт, за подоцна да доживее своевидна „ренесанса“ и со тоа да го дефинира Норвид како еден од најголемите полски поети. Норвид претставува еден вид противтежа во полската романтичарска литература, со тоа што неговите дела речиси не содржат сличности со другите романтичари.

Раздоменоста е најопшта одредница на состојбата во која се затечени „поетите пророци“. Најважната контура на нивниот општествен профил, значи, се состои во нивното востание со стих и творечки подвиг против политичката, економска и културна заробеност на својата земја. Додека Полска била целосно лишена од суверено управување, негување на сопствената култура и јавна употреба на сопствениот јазик, стихотворството било единствениот начин да се изврши влијание врз сопствениот народ кон неговата мобилизација во општата еманципаторска национална борба. Романтичарите дале огромен влог во таа насока преку своето творештво и субверзивно-агитациското дејствување од околните држави. По петгодишно протерување во централна Русија, Мицкевич мигрира во Рим, а потоа и во Париз, од каде што дејствува впрегнувајќи го својот поетски гениј. Словацки, пак, најголемиот дел од својата раздоменост ја минал во Париз, подоцна во Женева, Италија, Грција и Блискиот исток, за најпосле повторно да се врати во Париз, каде што ќе ја мине последната деценија од својот живот. Зигмунт Крашињски, кој потекнува од исклучително богато аристократско семејство, уште од своето раѓање живеел во миграција. Се родил во Париз, а патувал и живеел во Прага, П'лзењ, Регенсбург, Цирих, Берн, за на крај во Женева да се состане со Адам Мицкевич и да биде признаен за најдобар полски поет. Дистанцираното набљудување и анализа на ситуацијата во сопствената држава, а воедно и другите задгранични искуства и контакти дале исклучителен придонес кон мотивирањето на народот во борбата против руско-пруско-австриската окупација. Најпознати дела на овие великани се „Господин Тадеуш“ («Pan Tadeusz» – Adam Mickiewicz) „Кордијан“ («Kordian» – Juliusz Słowacki) и „Зора“ («Przedświt» – Zygmunt Krasiński).

Состојбата на постојана раздоменост генерира два битни мита во делата на полските романтичари: 1) митот за шлахтата и 2) митот за месијанската улога на полскиот народ. Полскиот романтизам е целосно импрегниран од овие два мита, кои остануваат битни тематски преокупации и идејни тенденции и во постромантичарската полска книжевност.

Митот за шлахтата има две важни митеми, односно структурни елементи. Едната упатува на беспрекорната моралност и организациската совршеност на високиот општествен стратум. Не изненадува што корените на оваа митема се развиле и се хранеле со литературна содржина. Имено, делото „Сеќавањата на Соплица“ («Pamiętki Soplicy») на Хенрик Жевуски (објавено во два наврати меѓу 1839 и 1845 г. во Вилнус) е историографска фикција во која, нараторот, фиктивниот лик Северин Соплица, на митски начин раскажува за времињата на Барската конфедерација и владеењето на кралот Станислав Август Поњатовски. Соплица е типичен претставник на тоа општество, воден од благороден етос и светоглед, како и чувство за чест. Овие вредности се поставени како стожери на еден поредок кој подлежи само на надворешни закани, а однатре е совршен. Делото на Жевуски го потхранило копнежот по *изгубенојто време* и желбата да се зачува сеќавањето на националните предци и традиции, собирајќи значителна популарност кај публиката. Ова резултирало со создавањето на голем број дела кои го имитирале делото на Жевуски, како и подем на делата кои ја обработуваат темата за благородништвото. Благородничката возвишеност ќе си најде свои пофалби во низа романтичарски текстови, меѓу кои најистакнато ќе биде воспеана во поемата на Мицкевич „Пан Тадеуш“, епитомот на полскиот романтизам. Втората митема за шлахтата произлегува од воодушевеноста од расказите за возвишеноста на полското благородништво и упатува на сеопштото потекло на полскиот народ од редовите на шлахтата. Имено, во тоа време постои евидентен напор многу од општествено активните луѓе да го докажат или некако да го оправдаат своето благородничко потекло и таа тенденција, родена во зачетокот на романтизмот, опстои до денес.

Митот за месијанската улога на полскиот народ е второто важно тематско јадро на романтизмот. Мотивот на Полска која се жртвува за другите светски народи е роден токму во месијанските дела на романтизмот. Тој мотив потекнува од колективното разочарување или револт по третата поделба на Полска од 1772 г., кога таа исчезнува од мапата на Европа, но преживеала во свеста на нејзините жители, кои останале длабоко обединети со заедничкиот јазик и традиција. Идејата е дека Полска страда за светот, како Христос, а жртвата што ја принесува има длабоко значење: дека Полска е избрана земја и дека ќе има откуп за поднесеното страдање. Како и митот за шлахтата, и овој мит станува централна тема кај поетите-пророци, а особено темелно ја опфаќаат Словацки и Крашињски. Митот за месијанската улога на сопствениот народ е тесно поврзан со митот за божествената предназначеност на одредена територија и таа наоѓа свои одблесоци и во други национални книжевности во епохата на романтизмот,

претежно кај оние автори кои се раселени и припаѓаат на народи кои ја изгубиле или сè уште не ја стекнале својата национална сувереност.

Романтичарскиот период на Балканот има различен развоен тек од романтизмот во европската книжевност. Поради долгогодишната окупација, македонската литература доживува целосна спреченост и потиснатост за прогресирање во издавачкиот процес, а особено во рамките на уметничката поезија и проза. Романтизмот се јавува непосредно по средовековниот период, чии културни резултати, односно книжевните списи се чувале во манастирите низ целата македонска територија. Новото книжевно доба доаѓа со појавата на македонскиот романтизам, за кој е од исклучителна важност тоа што е потпомогнат од неколку книжевни дејци од соседството. Првиот одблесок на уметничката поезија е главен двигател во појавата на македонскиот романтизам, а истиот резултира со создавање балкански раритет познат како *ѝреродба*.

Процесот на миграција врши одлучувачко влијание врз клучните преродбенски фигури во македонската култура. Новото утро на нашата книжевност замугрува во сржта на големите европски метрополи. Таа книжевност изобилува со патриотски чувства и најчесто е пишувана во задграничните литературни кружоци. Во таа смисла, првите нукулци во пројавата на уметничката преродба можат да се лоцираат во делото на поетите-романтичари и протофолклористи (браќата Миладиновци, Григор Прличев, Рајко Жинзифов, Марко Цепенков) и граматичарите Ѓоргија Пулевски и Јордан Хаџи Константинов – Џинот. Нивната пишувачка дејност постојано го менува поднебјето и токму тој миграциски процес станува квасец на нивното поетичко созревање и катализатор на нивната културовтемелувачка мисија.

Делото на Константин Миладинов (1830–1862), основоположникот на македонската уметничка поезија, е особено илустративен пример на овој процес. Минувајќи го трнливиот пат во напор да го објави „Зборникот на народни песни“, подготвен од неговиот брат, тој го градел и бистрел својот творечки профил. Долго пред првото издание на Зборникот во 1861 година во Загреб започнува патешествието на Константин, уште во неговите млади години како студент по словенска филологија во Москва. Голем дел од творбите на Константин Миладинов се создадени надвор од границите на македонската територија и се мотивирани од неговите студентски денови. Тој твори во состојба на емигрант на туѓо тло, исплодувајќи ги првите дарови на македонската уметничка поезија од личната животна Голгота. Странствувањето ги пројавило своите изблици во поезијата. Меѓу дијапазонот интимна, социјална, љубовна и рефлексивна лирика, песните со рефлексивна лирика се најсоодветен израз на поезијата пишувана во емиграција. Во овој ред песни, секако, спаѓаат поетските творби чиј мотив

изобилува со изблици на копнеж, носталгичност, но и нетрпеливост, која го олицетворува копнежот за повторна средба со јужнословенскиот предел. Најпарадигматични во овој контекст се песните „Т’га за југ“ и „На с`нцето“.

Поетскиот пристап на Константин Миладинов кон сопственото книжевно творештво претставува допир со отуѓеноста, со болката и жедта за татковината. Поетовата раздоменост не го опструирала творечкиот процес на авторот, туку, напротив, го втемелила авторското писмо во устременоста кон идејата за сопствениот (во извесна смисла – изгубен) дом.

Како заклучок може да се каже дека секој обид да се теоретизира и врами искуството на емиграција и влијанието на состојбата на егзил врз уметничкото творештво на еден автор во некаква фиксна дефиниција е предодреден на неуспех. Емигрантската литература ниту може да се разгледува независно од националниот контекст на авторот, односно авторовото идентификување со одредена национална или етничка група, или територија во одреден временски период; ниту пак може да се врами стриктно во националниот литературен корпус и да се анализира како индикативна или обележана од тој национален контекст, бидејќи тие дела се сепак исплодени во друго општество, додека авторот преживувал искуства поинакви од оние на неговите сонародници.

Подеднакво безначајна е и мисијата да се бара одредница за емигрантското искуство како позитивно или негативно во однос на одразот кој тоа го остава врз творештвото на еден автор, заради комплексноста на факторите кои што се присутни во даден историски или личен контекст на еден автор. Меѓу сево ова, несомнено е дека контекстот и околностите кои ја создале состојбата на егзилот имаат моќ да го придвижат, односно да го отворат патот до уметничко достигнување.

Библиографија

- Кристева, Ј. 2005. *Токаџи и фуџи на груѓосџа*. Скопје: Темплум.
- Миладинов, К. 1980. *Избор: избор и ѓредџовор на Гане Тодоровски*. Скопје: Мисла.
- Киш, Д. 2003. *Post homo poeticus; избрани есеи. Меѓу надежџа и безнадежностџа*. Скопје: Магор. 243 – 246.
- Шелева, Е. 2005. *Дом/Игенџиџеџџ*. Скопје: Магор.
- Шелева, Е. 2008. *Домоџ на џисмоџо*. Скопје: Маго
- Filipowicz, H. 1989. “Fission and Fusion: Polish Émigré Literature”. *The Slavic and East European Journal* 33/2. 157-172.
- Ristović, A. 2000. “Biti izvan: Dubravka Ugrešić”. Во: *Reč*, Бр. 60:5.
- Ugrešić, D. 1999. “The writer in exile”. Во: Ljubljana: Art production KITCH (е-публикација. Последно пристапено на 08.06.2017) < <http://www.kitch.si/livingonaborder/node/11>>

Nikola ILIJEVSKI, Andrej JOVANCZEVSKI, Tomi KARIĆ, Nikola KOCEV,
Klementina RISTESKA, Dalibor STOJANOVSKI

EKSPATRIACJA, ROMANTYZM POLSKI A ROMANTYZM MACEDOŃSKI

Streszczenie

Rolą polskich romantyków było przywrócenie idei narowo-patriotycznej jako narzędzia motywującego wśród czytelników. Siła zrywu wolnościowego tliła się w słowie pisanym, stając się pokrzepieniem dla narodu i chroniąc przed beznadzieją i rozpaczą.

W literaturze współczesnej pojęcie emigracji bliskie jest krytyce kolonialnej, która jest coraz częściej obecna w literaturze światowej. Życie na emigracji to element łączący literaturę polską i macedońską, wpływający inspirująco na refleksję tekstualną pomiędzy tymi dwoma narodami.

УДК 821.162.1-054.72
821.163.3-054.72

Лидија ТАНУШЕВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

НАРАТИВОТ НА ФАКТИТЕ (Лидија Димковска vs. Мариуш Шчигел)

Апстракт: Во овој текст се сопоставуваат двајца прозни автори, едниот македонски, другиот полски, кои пишуваат различно, но се преклопуваат во поглед на емиграцијата како животна определба која донекаде го формулира нивното творештво, како и во поглед на фактите кои се главен елемент во композицијата на нивните дела. Имено, делата на Мариуш Шчигел спаѓаат во т.н. литературна репортажа, односно во литературата на фактите, а Лидија Димковска пишува фиктивни романи. Токму таа разлика во пишувањето ги прави интересни за споредба, бидејќи како заеднички именител за двете писма се појавува наративот. Правилата на јазичното модулирање на раскажувањето ја доближуваат репортажата на Шчигел до уметничката литература, а вплетувањето на фактите во романот на Димковска се вкрстува со нефиктивната литература. И двете дела заокружуваат една фактивна слика за дадената земја.

Клучни зборови: емиграција, наратив, репортажа, факти, стил.

Поттикот за овој текст беше емиграциската литература како водечко мото на Славистичкиот собир, во рамките на кој се одржа и оваа македонско-полска конференција, но со оглед на менувањето на светот и глобализацијата која ја живееме во XXI в. се обидувам да го рedefинирам поимот на емиграцијата во современо преку двајца автори кои имаат поинаква перцепција за емиграциската книжевност.

Лидија Димковска е современа македонска писателка, која на почетокот е емигрант по избор, а емиграцијата подоцна ѝ станува судбина. Дефиницијата за дом ѝ е доста отворена - секаде каде што живее, тоа е и нејзиниот дом. Нејзината емиграција била провоцирана од нејзиниот космополитски дух да се биде некаде на друго место, да се почувствува различноста, да се почувствува светот како свој дом. И по повеќе од дваесет

години надвор од својата родена земја, таа не се чувствува како член на македонската дијаспора, која за неа е синоним на фолклор, патетика и гетоизирање. Парадоксално, значењето на домот станало многу релативно, како и споменувањето на идентитетот, јазикот, татковината, државјанството и сл. А пишува за другоста и за другиот, за миграцијата и за мобилноста, како и за номадскиот начин на живот.

Од друга страна, Мариуш Шчигел никогаш не бил емигрант и поголемиот дел од животот го поминал во центарот на Полска, во главниот град Варшава. За него Чешка е идеалното место за емиграција, „ветената земја“ на Полјаците, која тој ја нарекува „Готленд“ – земјата на Боговите. Несомнено е дека неговите симпатии кон оваа земја и чувството дека е дома кога е таму се надоврзуваат на претставата за „мала татковина“. „Мала татковина“ е еден вид географско, општествено или културно пространство со кое одредената личност е емоционално поврзана. По правило, овој термин заживеал во употреба за родниот крај, но сепак, неговите граници не се изострени, туку ги назначува човековата свест, па се покриваат со место кое го чувствуваме како свое, блиско на срцето, добро познато и безбедно. Освен тоа, тој поседува една димензија на симболично место кај некои автори, кон кое се чувствува носталгија и е исполнето со хармонија. „Малата татковина“ е центарот на светот, околу кој тие секогаш се вртат. Зачинета е со духот на местото, што не може еднозначно да се дефинира. Сите тие елементи се вплетени во стилот на книгите за Чешка, под кои се потпишува Мариуш Шчигел, иако се работи за земја која тој ја избира за своја „мала татковина“, а не за крај каде што случајот избира тој да биде роден.

Призмата на гледање на светот надвор од татковината како на свој дом е она што им е заедничко на Шчигел и на Димковска. Емиграцијата значи напуштање на својата земја поради различни причини, но во денешно време на избор го губи призвукот на принуда и тага. Напротив, добива елементи на проширување на домот на други пространства и збогатување на „другото“ пространство со мултикултурноста, која не потекнува оттаму, но се одомашува таму. Современиот национализам ја уништува „малата татковина“. Во Полска е повторно актуелен месијанизмот на романтичарите и сарматизмот. Тоа е и една од причините зошто Шчигел во своето пишување забегува во Чешка.

Начинот на кој се восприема и пренесува ваквата претстава за емиграцијата во голем дел се одразува во јазичното обликување на раскажувањето во делата на обајцата автори. Лидија Димковска пишува фиктивни романи, во кои хронотопот е фактивен. Нејзината метафиксиска техника на вметнување фиктивни елементи во историски релевантни настани и фигури го следи женското писмо во последниве дваесетина години во Централна и Југоисточна Европа, како творечки сегмент кој има важен

придонес во развојот на светската книжевност. Еманципациската задача – да се иницираат нови романи и нов јазик – формулацијата, нејзиното практикување и воведување во нарацискиот универзум, ја подигна правилноста на големата нарација.

Мариуш Шчигел, пак, пишува за вистинските луѓе. Секое место по некоја своја одлика зборува нешто за тамошните луѓе и затоа тој, како репортер, сака да ги запознае тие луѓе. Неговото творештво ја застапува добро позната полска литературна репортажа. Таа претставува автентични ликови и настани. Таквите настани и ликови ги соопштува и опишува очевидец, набљудувач, учесник или се репродуцираат врз основа на разни извори или документи. Покрај тоа, овој вид литература користи и техники на убавата, уметничката литература, како на пример, од романот се црпат техниките на наративот и додавање на фиктивни одлики на настаните, белетризација или фиктивизација на текстот. Во ваквата литература се вбројуваат и текстови кои претставуваат личен документ, односно го документираат личниот живот на авторот во релација со сегашноста, односно реалноста која се претставува.

Најблизок литературен вид на овој, кој нам ни е познат, е патописот, кој се карактеризира како публицистичко-литературен вид, а според некои квалификации не се смета за објективен запис, бидејќи авторот внесува свои видувања, свои доживувања, претходни знаења и идеи во врска со темата. Да речеме дека му е блиска и репортажата, со субјективни коментари и стил на авторот, кои внесуваат уметнички елементи во делото. Иако во овој вид литература се избегнува литературната фикција, таа често се оформува по пример на епска фабула, а вештите репортери, новинари, вклучуваат опис, разградени ликови, поетска нарација, сеќавање, интервјуа и дијалози.

Кога станува збор за литературната репортажа, се води битка за тоа каде е границата меѓу литерарноста и новинарството. На фикцијата како литерарен феномен често ѝ се припишува редувантноста – изобилство на зборови за да се опише еден факт, развлеченост во излагањето, преопширност, а на новинарството, од друга страна, му се припишува необјективност во излагањето на фактите, преголема субјективност на авторот. А и едното и другото се преплетуваат во романот на Димковска и во репортажата на Шчигел.

Наративот, во сфаќањето според Аристотел – приказна која поседува почеток, средина и крај, како и главен мотив кој ги поврзува сите три, се јавува во „Резервен живот“ од Лидија Димковска. Таа опфаќа дејство кое започнува во 1984 г., а завршува во 2012 г. Главниот мотив е судбината на двете фиктивни сестри близначки со споени глави. Ако, пак, романот претставува прозна книжевна форма, во која начинот на организацијата на текстот дозволува развивање карактери, сложени мотивации, заплет,

варијации на основните наративните конвенции, а според најновите сфаќања е жанр за кој нема граници во однос на неговите неограничени пластични можности, тогаш „Готленд“ на Шчигел е дефинитивно роман. Тоа е збирка од повеќе творби, во кои е употребен различен наратив, но главниот мотив е апсурдноста на човечкиот ум во услови на режим. И не напразно, откако се појави преводот на „Готленд“ во македонскава средина, на која литературната репортажа не ѝ е многу позната како жанр, тој, напати и несвесно, се нарекува „роман“. Некои го нарекоа и „постмодернистички новинарски есеи“.

Токму поради оваа испреплетеност, за споредба се зема траекторијата на наративот на двајца писатели. „Шумата е метафора за наративниот текст... (таа) е градина со патеки кои чаталесто се шират. Дури и тогаш кога во шумата нема означени патеки, секој може да си одбележи свој пат и да одлучи дали дрвото ќе го заобиколи одлево или оддесно, и сè така да избира пред секое дрво што ќе го сретне“ (Еко 2005: 11). Така и Димковска и Шчигел избираат различни наративни техники, со цел да засегнат факти од историјата на една земја – кај Лидија, СФРЈ како мала татковина, кај Мариуш – Чешка.

Наративот како начин на изразување во една епска творба, кој има за цел да ги претстави настаните во еден временски редослед се појавува во романот на Лидија Димковска. Таа избира наратор во прво лице еднина, кој истовремено е и учесник и набљудувач на настаните и дејствата. Литературата на фактите вообичаено го има авторот како главен јунак, но многу често се одликува со т.н. многугласовна структура на текстот, што произлегува од семантичката димензија на наративот, како што ја сфаќале руските формалисти: „правилата на стилската монтажа на исказот можат да бидат и правила на монтажа на тематскиот тек, при што овој тек некако се извлекува од говорот на нараторот, од игрите на зборовите, од фоничните фигури, а се образува како семантички корелат на спроведениот начин на зборување во делото“ (Horodecka 2010: 11). Ваквиот наратив го има во „Готленд“ на Мариуш Шчигел, со тоа што секое поглавје или секоја приказна го менува нараторот и перспективата на јунаците, но и начинот на раскажување. Временски најоддалечената приказна, почетокот на книгата, е раскажана како бајка, а последната, најблиска до реалното време, е раскажана линеарно, со неизменично водење на две дејствија кои започнуваат и се одвиваат на различни места, едното започнува во 1947 г., а другото се одвива во 2003 г., сè додека не се сретнат во истата хронотопска точка, која ќе ја открие и тематската поврзаност на главните ликови.

Во „Резервниот живот“ на Димковска нема такво испреплетување на стилови, наративот е едноставен и хронолошки, но во текстот се вплетуваат стилски наслојувања, кои не се само литерарни, туку и филмски,

фотографски, стриповски. Може да се каже дека во нејзината метафикција субверзија на наративот е внесувањето на фактивните елементи, кои се многу препознатливи за читателската публика која припаѓа на еден хронотоп. Почнувајќи со брендови кои му се познати на секое дете од овој простор и времето на СФРЈ, како на пр. чоколатцата „Животинско царство“, списанијата за деца „Наш свет“ и „Политикин забавник“, автобусот на „Пролетер“, евровизиската песна „Џули“, екскурзијата во манастирот „Прохор Пчињски“, таа обележува една стабилна фаза на животот во земјата, па понатаму ги означува промените кои се навестуваат преку фактички спомени од типот на касетата од групата „Рибља Чорба“, песната „Бувља пијаца“, пеачите Шемса Суљаковиќ и Беби Дол, кои веќе асоцираат на една културна поделба која понатаму уште поригорозно ќе се развива, па, песната „Бразил“ како симболична асоцијација на последниот евровизиски настап на поранешна Југославија и навестувањето на нејзиниот распад, и на крајот споменувањето на елементи од „новото“ време, како македонската култна група „Анастасија“, ВХС касетите, ЦД-ата. Сите овие подробности навидум се декор на фабулата, но играат многу важна улога во градењето на сликата што Димковска сака да ја прикаже во својот роман.

Авторката на овој роман не го изостава и споменувањето на фактичките настани кои го одбележуваат целиот овој временски пресек, и тоа оние кои најмногу се врежани во колективната свест како историски пресвртници. И нив ги вметнува неупадливо, како споредна сценографија, но и тие придонесуваат за градењето на напнатоста во која ќе настапи кулминацијата во романот. Така на пр., протестот во 1988 г. пред Грчкиот конзулат затоа што Грција не ги признава Македонците, линчот на Чаушеску, пречекот на '90 година „без комунизам“, таа ги споменува во контекст на сестрите тинејџерки кои тогаш почнуваат да излегуваат, иако, по советот на мајка им, - поретко, за да не им се смеат луѓето, како и на вујкото од Црна Гора, кој престојува кај нив, а подоцна ќе учествува и во војните во Југославија. Неретко, ваквите факти се претставени со прецизност и информативност на новинарскиот стил: „На 6 мај '91-та, во ударните вести покажаа снимка од убиството на Сашко Гешковски, војник од Кавадарци во ЈНА, во Сплит, како паѓа покосен пред очите на сите од куршум на хрватската војска. Официјално Гешковски стана првата официјалната жртва на југословенскиот конфликт (Димковска 2012: 126). Со почетокот на војната започнува и размислувањето за животот на близначките во контекст на нивното созревање и матурирање. Бомбардирањето на Србија од страна на НАТО и престојот во Србија за време на „Слобо“, се надоврзуваат на семејните врски со роднините од поранешните југословенски републики. Преку вестите во кои се споменуваат Киро Глигоров, Љупчо Георгиевски, Бранко Црвенковски, а едната од сестрите ги гледа под принуда, бидејќи главата ѝ е споена со таа на сестрата која почнува да се интересира

за политика, дава слика на македонскиот постсоцијалистички период на транзиција. Фактичките настани, како масакрот во Сребреница, продолжуваат да се редат сè до реалното време и крајот на приказната, кога се појавуваат и максимите на последната власт: „Основај семејство. Имај трето дете. Избери живот... Знаењето е сила, знаењето е моќ. Македонија – Вечна“ (Димковска 2012: 362).

За разлика од Димковска, Шчигел поинаку ги презентира фактите. Тој не ги употребува како декор, сценографија, пропратни елементи на наративот, туку ги искористува за да направи фабула од нив. Во рувото на фактите не внесува измислени личности и настани. Самиот автор вели дека во денешниот свет толку многу се случува што веќе не треба да се измислува. Тој зема факти од истражувачкото новинарство, што самиот го спроведува, и ги спојува во една целина. Спојува податоци од архивски документи, сеќавања на испитаници, озборувања, гласини и легенди и го користи наративот на сезнаечки раскажувач за да реконструира дијалози, мисли, чувства и, конечно, настани. Тој се занимава со факти кои не се многу познати, но се поврзани со многу познати личности и добро познати настани. Така, на пример, периодот кога се одлучува да се изгради најголемиот споменик на Сталин во Прага, годината 1949 г., тој го доловува со фактите: дека скубачката на гуски за осум часа оскубала седумдесет и две гуски и со тоа станала славна (податок веројатно пронајден во весник од тоа време), дека еден поет напишал дека зборовите „прехрана“ и „производство“ се веќе поетски зборови (што стои во истражувањата на литературата на соцреализмот), дека на хотелот на главниот плоштад виси натпис „Со Советскиот Сојуз за век и веков“ (што веројатно е пронајдено на некоја стара фотографија) и сл. Приказната понатаму се плете околу споменикот и луѓето кои учествувале во неговата реализација, главно околу скулпторот кој до ден денес останува не многу позната фигура и неговите животни перипетии, кои завршуваат речиси истовремено со неговото дело. Споменикот „живеел“ осум години и по неговото разурнување останува како „нешто за кое не се зборувало“. Затоа, на пример, фактите кои ги открива Шчигел во својата репортажа не се само претставување на фактичка состојба, туку и иновативен подвиг во новинарството, а креативен и оригинален во литературата, во поглед на стилот во кој се пренесени.

Заедничка одлика во наративот на двете дела, на „Готленд“ и на „Резервен живот“ е хуморот и автоиронијата. Хуморот кај Лидија Димковска е мошне сликовит и честопати заличува на исечоци од цртан филм, како на пример, описот на влегувањето на близначките во автомобил - кога едната ќе влезела, другата автоматски повлечена бапнува на седиштето.... или, пак, кога врне - тие користат само еден чадор, под кој секогаш им се мокри по една рака и нога. А понекогаш асоцира и на ординарниот дискурс од

југословенските филмови, како кога братучедот ги затвора во нужникот додека се на одмор во Црна Гора и однадвор им вика „дупле Македонке, дупле главе, дупле гузе, од смеха ми долазе сузе“! Во „Готленд“, пак, честопати се насетува чешкиот хумор, што се заснова на тоа што Чесите спокојно го примаат сето зло и се обидуваат да најдат начин како да излезат од тешка ситуација. Самите интерпретации на споменикот на Сталин се сведоштво за тоа: некои велеле дека луѓето зад него се во редица за месо, што ја покажува и таа автоиронија на чешкиот народ. Мариуш Шчигел знае да направи и многу шеговити воведи на некои личности во фабулата, како на пр. „Во тоа време во соседна Германија апсолутната власт ја добиваше човекот, кој – како што некој забележал – најмногу му бил благодарен на својот татко за отфрлањето на обичното селско презиме Шиклгрубер... Поздравот „Хајл Шиклгрубер“ би бил преразвлечен.“ (Шчигел 2016:49).

Од овој кус приказ се гледа дека и двете дела заокружуваат една фактивна слика за дадената земја и периодот опфатен со фабулата, но тој хронотоп е само рамка во која е сместена поголема и позначајна идеја, која кај читателот побудува идентификација, емпатија или љубопитност и претстава за нешто непознато. Фактите го оформуваат јазичниот супстрат на наративот по две сосема различни патеки во двете разгледувани дела, но и двата начини се многу креативни и ефективни. Правилата на јазичното модулирање на раскажувањето ја доближуваат репортажата на Шчигел до уметничката литература, а вплетувањето на фактите во романот на Димковска се вкрстува со нефиктивната литература.

Библиографија

- Еко У. 2005. *Шесќи прошејќи низ нарајивниите шуми*. Скопје: Култура.
 Ќулавкова К. прир. 2007. *Поимник на книжевнајта теорија*. Скопје: МАНУ.
 Czapliński P. 2009. *Polska do wymiany. Późna nowoczesność i nasze wielkie narracje*. Warszawa: WAB.
 Horodecka M. 2010. *Zbieranie głosów. Sztuka opowiadania Ryszarda Kapuścińskiego*. Gdańsk: Słowo/obraz terytoria.
 Wroczyński T. 1999. *Literatura polska po 1939 roku*. Warszawa: WsiP.
<http://lithub.com/how-the-yugoslav-wars-shaped-a-generation-of-writers/>
<http://www.blesok.com.mk/avtor.asp?lang=mac&id=115#.WdiQ9jJhDIU>

Извори

- Димковска Л. 2012. *Резервен живој*. Скопје: Или-или.
 Шчигел М. 2016. *Гојленд*. Скопје: Или-или.

Lidia TANUSZEWSKA

NARRACJA FAKTÓW
(LIDIA DIMKOVSKA VS. MARIUSZ SZCZYGIĘŁ)

Streszczenie

W artykule konfrontacji podlega fikcja literacka i literatura faktu, a materiał stanowi pisarstwo macedońskiej powieściopisarki Lidii Dimkowskiej i polskiego reportażysty Mariusza Szczygła. Sposób odbierania emigracji jako doświadczenia życiowego obojga pisarzy odzwierciadla się w językowym kształtowaniu opowiadania, różnym u każdego z nich, lecz z właściwym sobie artystem. Okazuje się, że to co łączy te dwie pisarskie kreacje, to podejście do faktu, który u obojga pisarzy stanowi środek do zarysowania rzeczywistego obrazu danego kraju w każdym z wybranych dzieł.

Соња СТОЈМЕНСКА-ЕЛЗЕСЕР

Институција за македонска литература

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Македонија

ИСТОРИСКАТА ПРОЗА НА АГАТА ТУШИЊСКА

Апстракт: Текстот обработува два романа од полската современа писателка Агата Тушињска кои претставуваат примери на специфична историска проза. Првиот роман *Обвинети: Вјера Гран* е своевиден книжевен преседан, затоа што станува предмет на судски спор, со што го поставува прашањето за улогата на литературата во градењето на колективната меморија. Вториот роман, *Свршеничкаша на Бруно Шулиц*, ја проблематизира деликатноста на биографските согледби за големиот полски писател Бруно Шулиц, зафаќајќи некои суптилни нијанси на неговиот интимен и креативен свет. Обата се фокусираат на еврејската трагика во Втората светска војна, на женскиот поглед на свет, на финесите на уметничкото творење и на комплексноста на меморијата.

Клучни зборови: Агата Тушињска, проза на факти, меморија

Во изминативе две години македонската книжевна јавност имаше прилика да добие на македонски јазик две интересни романескни остварувања од современата полска авторка Агата Тушињска, во превод на Милица Миркуловска и во издание на издавачката куќа „Антолог“ од Скопје. Станува збор за романите *Обвинети: Вјера Гран* (2015) и *Свршеничкаша на Бруно Шулиц* (2016). Самото графичко обликување на книгите, при кое се употребени автентични документарни фотографии, ја буди претпоставката дека романите имаат историска подлога, односно дека претставуваат специфична историска проза. Сепак, нивниот историски карактер не се вклопува лесно во познатите модели на факто-фикциски меланжи, туку го провоцира читателот кон продлабочена размисла. Романите на Тушињска не се ниту чисто документаристички прикази, ниту добро познатите и нашироко присутни во современата литература егземплари на историска метафичкација, во кои писателската инвентивност избива во прв план, туку се специфични книжевно-историски провокации кои еквилибрираат на

тенката линија што го дели историското-реално од историското-запаметено или запишано и кои токму за своја средишна преокупација ја имаат идејата за комплексноста, поливалентноста и фрагилноста на меморијата. „Како да се прифати одговорност за фрагменти што изронуваат од сеќавањето? Од каде ли да се бара сигурност, кому да му се верува?“ (читаме на стр. 128 ВГ) „Сум научил едно, не е дозволено да судиш никого штом не си бил на лице место“ (стои на стр. 286 ВГ). Двата романа се своевидни документарно-творечки проекти, резултати од минуциозни истражувања преточени во приказни, кои од читателот го бараат неговиот личен влог во конструирањето на меморијата за две необични женски фигури од полската култура на дваесеттиот век.

Првиот роман посветен на Вјера Гран, еврејска пејачка од варшавското гето, која целиот свој живот го минала под товарот на тешката етикета за колаборационизам, предизвикува скандал со кој уметничките вистини, субјективните вистини и општата вистина, официјална и неофицијална, се доведуваат под знак прашалник. Романот во кој и самата авторка Тушињска е вплетена како книжевен лик, толку суптилно се движи по линијата на веродостојност и лажност, што токму таа колебливост станува негов доминантен мотив. Приказната ги раскажува средбите на писателката со Вјера Гран во подоцнежните години од нејзиниот живот, реконструкцијата на собраните податоци од најразновидни извори со силна документарна поткрепа, но и конфронтацијата на аголот на гледање од Вјера Гран наспрема добро познатата уметничка слика за варшавското гето, изградена врз реалната приказна на Владислав Шпилман и трансформирана во силна уметничка визија во филмот на Роман Полански *Пијанист* (2000). Имено, романот содржи обвинување дека токму Шпилман бил еден од Евреите кои учествувале во тегнењето за коси, тепањето и депортирањето на останатите Евреи од гетото во конц-логорите. Од приложените искажувања во романот произлегува дека Шпилман никогаш во своите мемоари, врз база на кои е снимен и познатиот филм, не ја спомнал пејачката Вјера Гран, со која бил во секојдневен контакт во текот на дваесет месеци во варшавското гето, при заеднички настапи во кафеаната „Уметност“. За Вјера, пак, Шпилман е главниот виновник за нејзината изгубена репутација, изгубен живот и параноја во претсмртните денови. Целиот роман е, всушност, еден голем прашалник за тоа како се спознава вистината, како се конструира низ спомените и како приказната има лице и опачина, или барем две лица. Раскажувањето не се труди да држи страна, иако се чувствува извесна склоност кон предизвикување симпатии кон ликот на Вјера Гран, туку само се обидува да го реконструира замолчениот глас на оваа уметница избришана од спомените. Одлуката, односно реакцијата на секој читател поодделно, е сосема неизвесна и слободна. Всушност, не се бара неговата

одлука, туку токму неговиот сомнеж – сомнеж и кон приказната на Гран и кон приказната на Шпилман.

Очигледна е во тој контекст и родовата контрапунктираност, така што се покренува прашањето како во една таква трауматична ситуација, каква што бил животот во гетото, се прифаќа и опсервира машката, а како женската реакција. Од една страна имаме машка приказна за опстанокот во гетото, во која Шпилман е беспрекорен херој, а од друга, женска приказна, која избобилува со стереотипи (жената мора да била курва, штом преживеала и сл.). Особено проблематично е позиционирањето на уметникот (маж или жена) во една таква екстремна состојба – дали треба да се лиши од својот порив за бавање со уметноста, или по секоја цена да и се предаде на уметноста, која стои над сите компромиси. На тоа се темели и суштинското прашање во овој роман, а тоа е прашањето за тоа што всушност е колаборационизам и до каде можат да се движат отстапките и нагодбите. „Сите сме колаборанти. Во помала или поголема мера, во текот на еден ден и во текот на целиот живот. Се разликуваме само според искуствата и околностите во коишто можеме да провериме колку далеку досегаат границите на нашите компромиси. Историјата често не става во контекст на трагични избори. Соработуваме со судбината, се пазариме со неа. Ни успева да дадеме објаснување за скоро секоја од нашите слабости“ (стр. 157, ВГ). Идејата за гетото на прв поглед не може да се спои со идејата за уметност, за песна, но факт е дека во варшавското гето имало мошне развиена уметничка активност, перформанси, драмски, дури и сатирични претстави... Токму уметноста нудела бегство од суровата реалност, а песната на Вјера Гран во придружба на клавиристот прозвучувала во кафеаната „Уметност“ како некоја волшебна „миса на заборавот“. Вјера Гран и Владислав Шпилман се од оние Евреи кои го преживеале гетото, а кон преживеаните секогаш постои доза на сомнеж.

Токму поради оваа конфликтна ситуација, романот на Тушињска претставува еден своевиден преседан – имено, тој станува предмет на судски спор во кој семејството на Шпилман ја обвинува Тушињска за повреда на неговиот углед. Ако тргнеме од општоприфатената позиција дека книжевноста не е и не може да биде историја, тогаш ваквиот спор ни се чини апсурден. Но, ако го земеме во обзир фактот дека книжевноста игра специфична улога во конституирањето на меморијата, особено на националните митови и (пост)воени херои, одеднаш станува јасно дека и книжевноста може да се опсервира како сериозен фактор на влијание. Таа тенка граница помеѓу фактот и фикцијата станува проблематична и до толку ги вознемирува духовите, но и луѓето поврзани со оваа приказна, што обвинувањето кон Вјера Гран, кое стои во насловот на ова книжевно дело, прераснува во реално обвинување, насочено кон неговата авторка.

Биографскиот пристап на авторката Тушињска, во извесна смисла, станува и автобиографски – преку проблематизирањето и откривањето на идентитетот на својата анти-јунакиња, таа како и самата да се разоткрива себеси вклучувајќи ги во романот и своите лични доживувања од средбите со старата и веќе параноична Вјера Гран. Приказната за чувството на страв и криење на идентитетот на Евреите во Полска е и интимна приказна на самата авторка која ја раскажува во еден друг свој роман, *Семејна историја на сџравои*, во чие средиште се наоѓа прифаќањето на фактот за еврејското потекло, кој Тушињска го дознала на своја деветнаесетгодишна возраст.

Тоа донекаде ја објаснува и нејзината целосна креативна посветеност на еврејската проблематика како неодминлив дел на полската култура. Во истите координати се придвижува и вториот нејзин роман преведен на македонски јазик, *Свршеничкаџа на Бруно Шулиц*, во кој таа се задржува повторно врз еден подзаборавен, маргинализиран женски лик од полската историја, на Јузефина Шелињска (Јуна), една од неколкуте жени со кои бил во врска големиот полски раскажувач Бруно Шулиц, но единствената на која и предложил брак и која извесен период била негова свршеничка. Интересно е што овој роман, иако се однесува на женскиот лик, сепак во својот наслов не го содржи нејзиното, туку името на книжевната полска икона – Бруно Шулиц. Машко-женската поларизација и во овој случај е присутна, дури овој пат и проблематизирана: наспрема генијалниот уметник е поставена неговата муза, која имала тенденција да стане негова малограѓанска брачна закана. Во поднасловот на овој роман јасно е прецизирано дека се работи за апокриф, така што толкувањето на биографските факти за славниот писател се сугерира да се восприемаат како книжевна креација. Но, сржта на романескното ткиво сепак го чинат грижливо прибрани документи за животот и творештвото на Шулиц, фотографии и репринт на неговите графики, помалку познати на неговите читатели. Оваа книга е вистински залак за книжевните истражувачи и особено за вљубениците на прозниот израз на полскиот фантастичар Шулиц, кој е една од најзначајните книжевни појави во првата половина на дваесеттиот век, особено во рамки на словенскиот свет, подоцна извршил големо кижевно влијание врз прозаистите од многу други културни средини. Неговите збирки раскази *Продавничкиџе со боја на цимет* и *Санаториум во знакови на клейсидра* се култни книги за љубителите на фантастичната литература. Овој роман на Тушињска може да послужи и како еден интересен прирачник за полонистите и проучувачите на литературата за појавите и спецификите на полската книжевност од триесеттите години на дваесеттиот век – години кои во европскиот културен контекст се карактеризираат со интензивен пробив на нови творечки идеи и постапки. Низ страниците на оваа книга се појавуваат многу познати личности од полската книжевност, како Витолд

Гомбрович, Роман Ингарден, „Маестрото од Закопане“ – Виткаци, Зофија Налковска и др. Повторно и во овој случај Тушињска фрла пред читателот една провокација за домислување, тоа е пред се фактот дека полскиот превод на *Процес* од Франц Кафка всушност го направила Јуна, која одлично го познавала германскиот јазик, а го потпишал Шулц. Но она што посебно ги возбуждува читателите на Шулц, а сега и на Тушињска, е осветлувањето на една необична страна од неговата личност, која првенствено се препознава во неговите цртежи и скици и која не била многу експонирана во неговите досегашни биографии. Тоа е речиси школски пример на манифестација на мазохизам и фетишизам. Имено, во збирката цртежи наречена „Книга на идолопоклонството“ секаде се пронаоѓа истиот мотив на силни разголени жени, често со камшик во раката, фокусирање врз женското стапало и на чевел со висока потпетица, а од страните и аглите сиркаат наведнати мали цуцести машки фигури со гротескно големи глави. Во романот се изложува повторно провокацијата која го наведува читателот да шпекулира дали навистина Шулц бил мазохист, дали е Јуна ликот на раскошната еротизирана жена со камшик во раката, или едноставно Шулц креативно одговарал на психоаналитичките импулси во тоа време, веќе нашироко навлезени во творечката клима. Тушињска нè потсетува дека токму Леополд фон Захер Мазох, според кого се именува овој синдром, бил роден во блискиот Лавов, но починал три години пред да се роди Шулц. Самиот Мазох бил мошне популарен автор во своето време, па може да се претпостави дека и Бруно Шулц го познавал неговото творештво. Тоа се местата за домислување оставени пред читателот, кои дополнително го збогатуваат искуството при читањето на оваа книга.

Со овој роман Тушињска ни ја доближува полската книжевна икона Шулц, откривајќи ни финеси од неговиот живот во провинцијалниот Дрохобич, градче кое сега се наоѓа во Украина, но кое го претставува центарот на креативната вселена на овој автор. Ни ги открива неговите искуства како гимназиски наставник по општотехничко образование, но и како возбуден автор кој во еден момент ќе се најде во Париз, испитувајќи ги можностите за надоградување на својата сликарска кариера. Дрохобич за Шулц е како Прага за Кафка, но ако се земе во обзир дека прозата на Кафка е на германски јазик, тогаш прозата на Шулц е меѓу првите словенски фантазмагорични пандани на овој тип на модернистичко писмо. Оваа биографичкација за Шулц секако подразбира претходна лектира – тешко дека во неа може да се снајде читател што не го познава неговото творештвото. Како што за Вјера Гран е неопходно познавањето на Шпилман, така за овој роман е неопходно познавањето на барем некој од расказите на Шулц. Во романот сугестивно е опишана и еврејската судбина на Шулц. Во текот на војната тој буквално бил присвоен од страна на еден гестаповец за да

ги наслика сидовите на неговата куќа и на казиното во кое се среќавале германците во Дрохобич, та затоа и не бил веднаш погубен во логор. Но загинал во една улична престрелка на само десетина чекори од местото во кое се родил, во неговиот Дрохобич. Тушињска не се појавува како лик во овој роман, туку суптилно ја проследува повоената судбина на Јузефина Шелињска која се вработува како библиотекарка во Гдањск и сиот подоцнежн живот го посветува на колектирање на оставнината на Шулц и негувањето на меморијата за него.

Меморијата е главниот лик на романите на Тушињска. Таа тешко се одвојува од податокот како таков, дури спротивно, ужива во натрупувањето на податоци, имиња, години, документи... Дури на моменти тие го отежнуваат приемот кај читателот, особено кај оној кој не е верзиран во финесите на полската културна традиција. Таа како да ужива во историските податоци, особено во оние од книжевната историја која е и нејзина професионална преокупација. За среќа, преведувачката на македонски јазик Милица Миркуловска, секој од романите го проследува со регистер на полските имиња во оригинал, така што секој позаинтересиран читател има можност да спроведе сопствени истражувања и подетално да се запознае со богатството од факти, инкорпорирани во оваа провокативна историска проза.

Библиографија

- Głuszek, Gosia. July 23, 2013. "How important is the story? The case of Wiera Gran, the survivor who just wanted to be left alone" *Faspe Journalism*. <http://www.faspe.info/journalism2013/?p=969>
- Kim, Renata. 26.07.2011. "Oskarżona: Agata Tuszyńska", *Newsweek. Polska*. <http://www.newsweek.pl/polska/oskarzona--agata-tuszyńska,106314,1,1.html>
- Lasdun, James. May 3, 2013. "Under Suspicion 'Vera Gran: The Accused' by Agata Tuszynska", *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/2013/05/05/books/review/vera-gran-the-accused-by-agata-tuszynska.html>
- Steinman, Louise. February 27, 2013. "Confronting the Accused: On Agata Tuszynska and Vera Gran", *Los Angeles Review of Books*. <https://lareviewofbooks.org/article/confronting-the-accused-on-agata-tuszynska-and-vera-gran/#!>
- Тушињска, Агата. 2015. *Обвинетиа: Вјера Гран*. Скопје: Антолог.
- Тушињска, Агата. 2016. *Свршеничкајта на Бруно Шули*. Скопје: Антолог.
- Urbańczyk, Aleksandra. 12.10.2015. „Narzędzona Schulza Agata Tuszynska – recenzja”, *Allegro*. <https://allegro.pl/arttykul/narzędzona-schulza-agata-tuszynska-recenzja-77103>

Sonja STOJMENSKA-ELZESER

ISTORIJSKA PROZA AGATE TUŠINJSKE

Rezime

Tekst govori o makedonskim prevodima romana *Optužena: Vjera Gran* i *Verenica Bruna Šulca* poljske autorke Agate Tušinjske. Prevod je delo makedonske polonistkinje Milice Mirkulovske, a knjige su objavljene u izdavačkoj kući “Antolog” u Skoplju 2015. i 2016. godine. Radi se o izuzetnim primerima dokumentarne proze, u kojima se rasvetljavaju životne priče dva poznata lika poljske kulture: kontroverzne pevačice koja je bila etiketirana kao kolaboracionista u varšavskom getu i kultnog poljskog pisca Bruna Šulca u vezi sa jedinom ženom koja je bila njegova verenica – Juzefinom Šelinjskom. Bogatstvo fakata, kontrapunkt istorijskih činjenica i suštinska promišljanja istinitosti velikih i malih privatnih istorija, obrađena su u oba romana, a koji se u osnovnoj liniji koncentrišu na problem sećanja kao takvog.

Калина МАЛЕСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

УЛОГАТА НА КНИЖЕВНОСТА ВО РАЗНИШУВАЊЕ НА ПОЛИТИЧКАТА МОЌ ВО ЗАРОБЕНИОТ УМ НА МИЛОШ

Апстракт: Овој есеј го истражува начинот на кој Чеслав Милош во своето дело *Заробениот ум* ги објаснува и се обидува да ги надмине недоразбирањата за тоа зошто голем дел од интелектуалците од Источна Европа го прифатиле комунизмот. Освен што темелно ги истражува општествено-историските околности со цел подобро да ги разбере и објасни мотивите на писателите да го напуштат својот автентичен начин на пишување и да се приклонат кон барањата и принципите на социјалистичкиот реализам, Милош исто така навлегува и во темата на тоа со кои постапки и методи некои книжевни дела успеале одредено време да го поткопаат политичкото влијание во Полска. Четирите поглавја на делото што следат по размислите за општите принципи даваат портрети на четворица полски интелектуалци кои се приклониле кон комунистичкиот режим. Иако постои осуда кон ваквите постапки, сепак, Милош се обидува објективно да ги претстави и да придонесе кон разбирање на нивните мотиви, укажувајќи на тоа дека би било премногу симплифицирано сфаќањето дека тие треба брзо и лесно да се осудат.

Клучни зборови: Чеслав Милош, моќ, комунизам, интелектуалци, Полска

Вовед

Иако делото *Заробениот ум* на полскиот писател и дипломат Чеслав Милош останува запомнето по својата прониклива анализа на функционирањето на психологијата на сталинизмот, неговата значајност, како што ќе се обиде да покаже овој текст, се должи на тоа што тоа претставува анализа на начинот на размислување и светогледот и на луѓето од Источна Европа, од една страна, и на луѓето од Западна Европа и Америка, од друга. Како ретко која друга книга, *Заробениот ум* сеопфатно ги расветлува причините за суштинските недоразбирања меѓу овие две страни за време

на студената војна и ги разбива предрасудите на западниот човек за тоа зошто голем број интелектуалци од Источна Европа решиле да го прифатат сталинизмот и зошто решително се спротивставувале на капитализмот; зошто други, сепак, пребегнале во Западна Европа; како и предрасудите на луѓето од Источна Европа за тоа дека народите од западните земји се површни материјалисти. *Заробениоџи ум*, објавен за првпат во 1953 година во Западна Европа, сè уште сосем прецизно ја објаснува психологијата на луѓето од Источна Европа која, се чини, не се сменила многу во споредба со периодот пред шеесет години – ваков впечаток се добива откако ќе се прочита оваа книга. Книгата, пишувана како есеј исполнет со политички размисли и референци на книжевни дела од светската литература, говори за писателите во Полска за време на Втората светска војна и веднаш по нејзиното завршување, кои долго време биле во дилема дали да се приклучат кон комунистичкиот режим или да му се спротивстават – по што некои го избрале едниот правец, а други другиот.

Темата за улогата на книжевноста во анализирање, а понекогаш дури и разнишување на политичката моќ, Милош ја загатнува уште во првиот дел кога говори за романот *Ненасијноси* на С. И. Виткјевич, а подоцна и темелно ја анализира кога говори за субверзивната моќ на првите романи на Алфа, расказите на Бета од логорите во Германија, како и раните песни на Делта – во сите три случаи се мисли на делата напишани пред тие да станат јавни бранители на комунистичката власт во Полска. Четирите поглавја на делото што следат по размислите за општите принципи даваат портрети на четворица полски интелектуалци кои се приклониле кон комунистичкиот режим. Иако постои осуда кон ваквите постапки, сепак, Милош се обидува објективно да ги претстави и да придонесе кон разбирање на нивните мотиви, укажувајќи на тоа дека би било премногу симплифицирано сфаќањето дека тие треба брзо и лесно да се осудат. *Заробениоџи ум*, како ретко кое друго дело, ги поврзува книжевноста и политиката на таков начин што станува јасно дека книжевноста не може да биде област која е целосно имуна и независна од реалноста – како што често била претставувана низ историјата на литературата – туку може да има и извонредна улога во разнишување на зацврстените политички идеологии, особено во услови на диктатура. Овој есеј има за цел да ја истакне токму оваа доблест и вредност на *Заробениоџи ум*: нејзиниот обид не само да критикува, туку да ги разбере процесите, начините на размислување и мотивите за дејствување во рамки на комунистичкиот систем.

Недоразбирања меѓу Источна Европа и Западот

Уште веднаш по издавањето *Заробениоѝ ум* прераснува во голем успех што му носи на авторот меѓународен углед. Нарекувана е „најтемелната студија на комунизмот“, дело што „ја дискредитира културната и психолошката машинерија на комунизмот“, а исто така се истакнува и навистина темелната анализа како метод што придонесува уште повеќе кон вредноста на делото. Темата со која се бави оваа книга поттикнала многу критичари да ја споредуваат со *Мрак на ѝладне* на Артур Кеслер и *Илјада девејстотини осумдесет и четвртина* на Џорџ Орвел.

Сепак, она што е многу важно да се истакне е гледиштето на самиот Милош во однос на местото што го добива неговото дело во светската книжевност и есеистика. Имено, голем дел од антикомунистите сметале дека *Заробениоѝ ум* не е доволно силна критика на сталинизмот. Во врска со ова, Милош вели дека „антикомунистите ја сметаа за сомнителна, затоа што не ги нападнав комунистите доволно силно. Се обидов да ги разберам процесите и тоа ним не им се допадна. Ова, исто така, создаде претстава, особено на Запад, дека јас сум политички автор. Ова беше недоразбирање зашто мојата поезија не беше позната. Никогаш не сум бил политички автор и работев напорно за да го уништам ваквиот имиџ за себе“ (Milosz во: Wroe 2001). Токму оваа доблест и вредност на книгата *Заробениоѝ ум* вреди да се истакне: нејзиниот обид не само да критикува, туку да ги разбере процесите, начините на размислување и мотивите за дејствување во рамки на комунистичкиот систем.

Иако *Заробениоѝ ум* се бави со доминацијата на комунистичката идеологија врз поединците, поради што некои автори, како Андреј Франашек, сметале дека гледиштата на Милош во оваа книга се веќе застарени или, поточно, надминати, особено што младите во Централна и во Источна Европа веројатно повеќе не се чувствуваат загрошено како во периодот за кој говори Милош, патуваат, говорат странски јазици, сепак самиот Франашек во 2017 година признава дека грешел во однос на овие согледби. Во својот текст за *Њујорк Тајмс* тој објаснува зошто и на кој начин *Заробениоѝ ум* сè уште е и веројатно уште долго ќе биде релевантна за човештвото: „Важноста на анализата на Милош е во тоа што таа може да се примени на многу повеќе, а не само на комунизмот и фашизмот, па дури и политичката идеологија“ (Franaszek 2017). Имено, особено последнава деценија покажува дека механизмите на контрола на умот се многу подискретни и се наоѓаат во секојдневниот живот и низ целиот свет, дури и во демократските земји, а не само во тоталитарните режими.

Низ есеистички размисли, споредби меѓу луѓето од Источна и од Западна Европа, кои добро ги познавал од личното искуство и низ анализа

на книжевни дела, Милош ја застапува тезата дека е сосема погрешно општоприфатеното мислење на Запад дека сталинизмот се одржувал во Источна Европа само низ употреба на присила. Всушност, според Милош, успехот на сталинизмот е комбинација на присила, но и на други фактори што не смеат да се занемарат, меѓу кои еден од главните е внатрешната човечка потреба за рамноправност и хармонија.

Голем дел од недоразбирањата меѓу Источна Европа и Западот, особено Америка, Милош го гледа во сосем различните општествени и културолошки услови во кои тие се наоѓаат и погрешниот обид на нивните граѓани да ја изедначат туѓата состојба со својата. Така, цитирајќи еден свој пријател којшто му поставил прашање што прилично често го слушал во својата земја – односно, „дали Американците се навистина толку глупави?“ (Miloš 1985: 035) – Милош навлегува во анализа на гледиштата на источноевропските интелектуалци кон Америка. Тврди дека овие интелектуалци особено многу ги иритира „глупавоста“ на американскиот народ, кој црпи задоволство од чисто материјалните употреби на модерната цивилизација. Но, причината за таквиот впечаток не е што навистина постои некаков поголем степен на глупавост меѓу луѓето во западните земји. Всушност, оваа предрасуда се должи на тоа што источноевропскиот граѓанин е воспитуван во земја (на пример, Полска) во која традиционално постоела поделба меѓу „интелигенција“ и „народ“ и „тој обично, пред сè, ги бара идеите што ги создава интелигенцијата, која е квасец на револуционерните промени“ (Miloš 1985: 043)¹. Наидувајќи на општество во кое нема таква поделба, „тој тешко се снаоѓа со толку антиконцептуален материјал на набљудување“ (043).

Уште еден многу сличен пример е тоа што луѓето на Исток се навикнати сериозно да се однесуваат само кон оние појави во општествениот живот што се појавуваат во организиран и масовен размер. Спротивно на тоа, пак, на Запад оние уметнички дела што навистина вредат најчесто не добиваат таква сила; а со популарност се здобиваат филмови, бестселери и илустрирани списанија. Тоа повторно претставува извор на недоразбирања, зашто на Запад овие изрази на масовната култура се третираат главно како разонода, додека луѓето на Исток, аналогно на својата ситуација, ги сметаат за дела што западниот свет ги оценува како вредни па, следствено, источниот човек ги сфаќа како изрази на „гнилата западна култура“. А вистинскиот културен живот на Запад, истакнува Милош, е сосема различен.

Овие обиди за воспоставување разбирање меѓу Истокот и Западот се дотолку повпечатливи, ако го земеме предвид тврдењето на Милош дека не може да постои транснационално разбирање. Медлин Левин во својот есеј за политичката проза на Милош од педесеттите години на XX век, го цитира Милош: „не верувам во можноста за разбирање надвор од истиот

јазик и истата историска традиција“ (Милош во: Levine: 1998, 112). Ваквата изјава уште повеќе го истакнува подвигот на Милош во *Заробениот ум* да ги објасни случувањата и мотивите за нив така што ќе бидат разбирливи и надвор од неговиот јазик и историска традиција.

Уметноста на соцреализмот

Овој обид за разбирање на сечии гледни точки – и на луѓето од источните и на оние од западните земји – е карактеристично и се провлекува низ целото дело на Милош и во сите други аспекти. Така, авторот на *Заробениот ум* се обидува да ја објасни и мотивацијата зад создавање на реалистичката наспроти надреалистичката и експерименталната уметност, што по Втората светска војна беше особено значајно прашање и во Македонија. Иако свесен дека социјалистичкиот реализам во литературата речиси воопшто не произведува уметничка вредност, Милош со големо разбирање ги истражува мотивите што ги довеле уметниците да го прифатат и утврдува дека, во дадените околности, било речиси и невозможно еден писател да не поверува во социјалистичкиот реализам. Како што вели и во предговорот, делумно објаснувајќи зошто уметниците го напуштиле експериментирањето и се приклониле кон социјалистичкиот реализам при крајот на триесеттите години од дваесеттиот век: „мојата поезија, како и француската поезија, која особено ја почитував, беше малку разбирлива и блиска до надреализмот“ (Miloš 1985: 008). Но подоцна, под окупацијата тој се здобива со поголема свест за општественото значење на литературата, а нацистичките свирепости во голема мера влијаеле врз содржината на неговите творби; „едновремено, мојата поезија стана поразбирлива – како што обично се случува кога поетот сака нешто важно да им пренесе на читателите“ (Miloš 1985: 009). Всушност, се чини дека кога уметноста се соочува со трагични настани од огромни размери, тогаш во прв план избива пораката на сметка на формално-естетските експерименти. Ова Милош мошне илустративно го опишува и со ситуација во која сред жестоки борби со огнено оружје, некој лежи на калдрмата преплашен и гледа пред себе како калдрмата се исправа како боцки на еж, и тоа не е привид. Всушност, од куршумите што удираат по рабовите на камењата, камењата се креваат нагоре како боцки. „Таков момент *им суди* во човековата свест на поетите и филозофите,“ вели Милош (1985: 050). По ваков реален настан, секој поет би добил впечаток дека само поезија што се потпира на „*златно* искуство“ би можела да добие трајна вредност.

Но, повторно со разбирање, Милош укажува и на тоа дека колку и да се чинела неизбежна, во согласност со идеалите на социјалистичкото

уредување, уметноста на социјалистичкиот реализам, всушност, парадоксално, се оддалечува од реализмот зашто лежи врз заблуда. Имено, иако во Полска или тогашна Чехословачка, на пример, постоел голем отпор кон надреализмот и другите експериментални уметнички движења поради нивното „тешко“, „неразбирливо“ значење и во книжевноста и во сликарството, сепак тие веднаш наишле на многубројна публика бидејќи влијаеле врз стилот на рекламите, на модата, на театарскиот декор, односно, сепак нашле примена во секојдневниот живот. Во споредба со тоа, оние познати огромни советски платна на кои се насликани портрети од високи функционери, иако навидум изгледаат реалистично, всушност се сосема отргнати од животот. Затоа, заклучува Милош, „Кога во сликарството и вајарството обврзува култот на грдотијата, а секаква смелост се смета за формализам, применетите уметности, отсечени од своите извори, се осудени на јаловост“ (Miloš 1985: 047).

Уште еден аспект во кој Милош ги разбива предрасудите е објаснувањето зошто луѓето од Западна Европа, а уште повеќе од САД, им се чинат на источноевропските интелектуалци како површни и несериозни, иако во суштина не се такви. Но, сепак делуваат несериозно поради тоа што „не минале низ искуства кои ги учат на релативноста на нивните судови и мисловни навики“ (Miloš 1985: 039). Всушност, Првата и Втората светска војна за првпат во Европа ги откриваат исконското насилство и разногласијата што постојат под тенкиот слој на цивилизацијата, но Америка на свој терен не го почувствувала ова благодарејќи на релативната стабилност во која се наоѓала. Бидејќи, како што вели Милош, „се родиле и биле воспитани во одреден општествен поредок и во одреден систем на вредности, мислат дека друг поредок мора да биде „неприроден“ и дека тој нема да успее да се одржи како спротивен на човечката природа. А сепак, и нив може да ги досегне оган, глад и меч“ (Miloš 1985: 039). Ваквата перспектива им дава на жителите на Источна Европа право да мислат дека знаат повеќе од жителите на западните земји зашто умеат да размислуваат социолошки и историски, со разбирање за нестабилноста и подложноста на промени на секој воспоставен систем на владеење.

А, сепак, иронично е што и едните и другите жители се подеднакво жртви на пропагандата на своите земји, подеднакво уверени дека тоа што се пренесува во медиумите е вистината. Пропагандата на која е изложен источноевропскиот човек „со сите средства се труди да го зацврсти во убедувањето дека нацизмот и американизмот се идентични појави, бидејќи израснуваат врз база на исти економски односи,“ и тој верува во тоа зашто нема други извори на информации. Во оваа смисла, и жителите на Америка се сосема исти, зашто и тие веруваат „во своите новинари, кои го уверуваат дека хитлеризмот и сталинизмот во ништо не се разликуваат“ (Miloš 1985:

041). Ваквите предрасуди што се последица на недоволното познавање за „другиот“ се токму она против кое Милош се бори со сите сили во *Заробениот ум*. Иако метафората на *заробениот ум* се однесува главно на источноевропските интелектуалци за кои, пред сè, говори Милош, јасно е низ примерите дека тоа може да биде и метафора со која се опфатени жителите од сите слоеви и на комунистичките и на капиталистичките земји кои не се обиделе да ги анализираат и да ги дознаат вистинските мотиви зад постапките на другата страна.

Промена во книжевните пристапи

Четири централни поглавја на *Заробениот ум*, што следат по размислите за општите принципи, даваат портрети на различни полски интелектуалци кои по долги премислувања се наклониле кон комунистичкиот режим. Иако, општо земено, постои осуда кон ваквите постапки, сепак, и овде Милош се обидува објективно да ги претстави и да придонесе кон разбирање на нивните мотиви, укажувајќи на тоа дека би било премногу симплифицирано сфаќањето дека тие треба брзо и лесно да се осудат. Интелектуалците за кои говори се: Алфа, моралист; Бета, несреќен љубовник; Гама, роб на историјата; и Делта, трубадур. Во делото на Милош тие не се именуваат, но, сепак, за многумина аналитичари на книгата, можат лесно да се препознаат и идентификуваат – а станува збор за познати прокомунистички интелектуалци во Полска.

Колку книжевноста се сметала за влијателна во однос на нејзиниот потенцијал да ја зацврсти или разниша политичката моќ на одредени групи во општеството се гледа токму низ поблиското следење на животот и пишувањата на четворицата писатели кои се во фокусот на *Заробениот ум*. Промената на нивниот пристап во книжевна обработка на романите, расказите или песните е многу значајна зашто укажува и на промена на пристапот во поглед на политичката идеологија што ја застапувале во даден миг – значи, книжевното остварување се доведува во директна врска со нивните општествени сфаќања. Ова е сосема различно од романтичарските идеи – на кои, меѓу другите, укажува и Рејмонд Вилијамс – дека поетот се наоѓа на некој начин над секојдневните општествено-политички превирања.

Така, Алфа, на пример, пред Втората светска војна објавувал раскази во десничарски наклонет неделник, што во тоа време не уживал добро мислење во јавноста. Според Милош, ставот на Алфа бил метафизички и трагичен, а најмногу го мачело прашањето за моралната чистота и чистотата на тонот. Но неговите гледишта се менувале, а неговиот авторитет како книжевник, особено дошол до израз за време на војната,

кога се организирале тајни книжевни читања и во подземјето се објавувале тајни публикации како знак на отпор против германскиот фашизам, а од Алфа се барало да пресуди кои постапки се правилни а кои не се. Алфа бил забележан од комунистичката власт што се инсталирала во Полска по војната со ветувања дека ќе ја обнови земјата, која барала соработка со него, а на која тој лесно се согласил откако бил сведок на ужасите на фашистичката окупација. Барањето на комунистичката власт писателите да стапат во нејзина одбрана укажува на нејзината свест дека книжевноста може да делува опасно и да ја разниша. Дополнително, романите, како оној напишан од Алфа откако се приклонил кон власта, придонесувале кон прифаќање на комунистичката идеологија, со што на некој, иако индиректен, начин станувале дел од владејачката пропаганда.

Интересен е и случајот на Бета од аспект на тоа колку голема може да биде улогата на книжевноста во разнишување на една владејачка идеологија, но и спротивното: колку може да се употреби во корист на зацврстување на еден режим. Според Милош, раната поезија на Бета е одлична; истовремено, Милош тврди: „читав многу книги за концентрационите логори, но ниту една не беше толку страотна како расказите на Бета“ (Miloš 1985: 121). Но, штом се вклучил во комунистичката партија, тој целосно го загубил својот препознатлив стил на пишување, прифаќајќи ја догмата дека артизмот не треба да игра никаква улога во книжевноста и дека е поважно да се пишува разбирливо, гласно и тенденциозно, со што самиот во своите дела сè повеќе ја бришел разликата меѓу книжевноста и пропагандата. Употребата на книжевноста како пропаганда укажува на нејзината моќ, а фактот што неговите рани раскази биле целосно потиснати става до знаење дека постоел страв од моќта на книжевноста да поттикне сомнежи и да ги разниша системите на контрола.

Новата вера

За да ја искаже силината на принципите што сталинизмот ги ширел низ народите во Источна Европа, Милош го користи терминот Новата вера, а дијалектичкиот материјализам врз кој таа слепо го темели своето владеење го нарекува – со голема буква – Методот. Всушност, она што Милош низ многубројни примери го покажува во *Заробенитој ум* е дека во практиката понекогаш се покажува дека Методот не функционира, но да се признае тоа би значело да се загрози надмоќта на Москва. Затоа, секогаш, без разлика на реалноста, руската комунистичка власт инсистирала на доследноста на методот. Кога доследното расудување „наидува на спротивност со стварноста, [власта] наложува да не се обраќа внимание на емпиријата“

(Miloš 1985: 058) – оваа страшна практика на извртување на фактите од реалноста со цел да се усогласат со вештачки наметнатите принципи потсетува во голема мера на Орвеловата *Илјада девејстийоџини осумгесет и четвртиа*, роман што и самиот Милош го споменува во ова свое дело со чудење како е можно Орвел толку прецизно да ја знае психологијата на тоталитарните режими. Всушност, како што и самиот Милош наведува, постои неверојатна сличност меѓу она што го предвидел Орвел и она што се остварува во источноевропските земји опфатени од сталинизмот.

Слично, орвеловски, перверзијата на инсистирањето дека Методот е секогаш во право водат и во голем број други апсурдни ситуации, меѓу кои и сфаќањата за тоа зошто уметничките правци различни од социјалистичкиот реализам се сметаат за безвредни. Притоа, мошне сликовито, авторот за споредба дава пример со дијалектиката: „да се предвиди дека куќата ќе изгори, а потоа да се потури бензин покрај печката. Куќата гори, моите предвидувања се исполнети“ (Miloš 1985: 025). На ист начин функционира и сфаќањето за уметноста: „Дијалектика: да се предвиди дека уметничкото творештво кое не е во согласност со социјалистичкиот реализам ќе биде без вредност, а потоа да се смести уметникот во услови во кои таквото творештво е без вредност. Предвидувањата се исполнети“ (Miloš 1985: 025). Оваа застрашувачка извесност – јасно е – не се темели врз никакви предвидувања, туку се темели врз неизбежната и непобедливата намера секогаш да се биде во право. Тоа ја зацврстува власта на владејачкото место зашто во очите на народот е очигледно дека власта е секогаш во право. Најголемиот дел од силата на сталинистичкото раководство се наоѓал токму во овој пропаганден апарат, дури и повеќе отколку во оружјето.

Но Милош, и самиот предвидувајќи една можна иднина, ја анализира и слабоста на Методот. „Набљудувајќи ја грижата на Центарот за тоа науката и техниката да бидат во хармонија со Методот, интелектуалецот доаѓа до заклучок дека причина за падот на Империјата не мора да бидат силата и мудроста на Западот, туку токму скршнувањата во кои води Методот“ (Miloš 1985: 058). Значи, најголемата сила на Центарот може да се покаже и како негова најголема слабост токму поради слепото инсистирање на него дури и кога е видливо дека реалноста не се совпаѓа со она што се пропагира. За да го илустрира ова, Милош го дава примерот со прогласување на Менделовата генетика за погрешна од три причини: бидејќи е во спротивност со дијалектички применуваната Дарвинова теорија за селекција на видовите, бидејќи не дава задоволителни практични резултати во земјоделството, и бидејќи може да служи како основа за расистичката теорија зашто она што е подобро и она што е полошо во единката зависи од видот на гените. Ваквите не докрај објаснети и во голема мера нелогични причини за отфрлање на Менделовата генетика, која инаку

во пракса се покажала како точна, е причина интелектуалците да почнат да се сомневаат во Методот. Оттаму, Милош заклучува дека скршнувањата од реалноста и од логиката до кои доведува Методот се и најголема слабост на сталинистичката власт.

Заробениоѝ ум укажува на едно многу карактеристично однесување во источноевропските земји по Втората светска војна: потребата постојано да се глуми и да се однесува во согласност со бараните правила, дури и тогаш кога човековите вистински мисли и чувства се сосема спротивни. Во ваквите околности, секој збор што се изговара треба брзо да се оцени пред да излезе од уста бидејќи последиците би можеле да бидат далекусежни. Овој ужасен притисок наметнат врз секој поединец не се ограничува само на политичките ставови што би можеле да бидат изговорени, туку буквално секој потег во приватниот живот, секое движење, целосно ослободено од политика, на пример насмевка, „склоноста кон такви а не кон инакви кравати“, може да се интерпретира како знак за погрешна политичка наклонетост. Ваквата практика во која човекот нема апсолутно никаква слобода да ги искажува своите мисли, односно помудро е да се молчи за своите вистински убедувања, Милош ја нарекува „Кетман“, според термин употребен во книгата на Гобино *Religions et Philosophies dans l'Asie Centrale*.

Заклучок

Милош, поет, прозен писател и дипломат, останува најпознат по книгата *Заробениоѝ ум*, во која фрла светлина врз причините за однесувањето на интелектуалците во репресивен режим. Овде ја разбива и цврсто втемелената предрасуда дека само личностите со силен ум и интегритет успеваат да се спротивстават на тоталитарните режими и да станат дисиденти. Всушност, според него, дисиденти станале не секогаш оние со најсилен ум, туку оние со најслаб стомак – односно, оние кои не можеле да ги поднесат притисоците на репресијата. Разумот може сè да рационализира, вели често Милош во своето дело, и може да си најде оправдувања зошто прифаќа некои навидум нечесни работи; но стомакот може да поднесе само ограничена количина репресија.

Библиографија

- Franaszek, A. 2017. "Why Czeslaw Milosz Still Matters". *New York Times* 15 May 2017. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2017/05/15/opinion/why-czeslaw-milosz-still-matters.html> on October 6, 2017.
- Levine, Madeline G. 1988. "Warnings to the West: Czesław Miłosz's Political Prose of the 1950ies". In: *Between Anxiety and Hope: The Poetry and Writing of Czesław Miłosz*, ed. E. Mozejko.
- Milošević, N. 1985. "Socijalna psihologija staljinizma". In: Česlav Miloš. *Zarobljeni um*. Prev. Petar Vujičić. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Mozejko, E. ed. 1988. *Between Anxiety and Hope: The Poetry and Writing of Czesław Miłosz*. Edmonton: University of Alberta Press.
- Williams, R. 1983. *Culture and Society*. 2nd ed. New York: Columbia University Press.
- Wroe, N. 2001. Czeslaw Milosz's words. In: Nicholas Wroe. "The Guardian Profile: Czeslaw Milosz, A Century's Witness". *The Guardian*, 10 November 2001.

Калина МАЛЕСКА

УЛОГА КЊИЖЕВНОСТИ У РАСКРИНКАВАЊУ ПОЛИТИЧКЕ МОЌИ У ЗАРОБЉЕНОМ УМУ МИЛОША

Резиме

Овај есеј истражује начин на који Чеслав Милош у *Заробљеном уму* објашњава и труди се да превазиђе неспоразуме око чињенице да је велики део интелектуалаца Источне Европе прихватио комунизам. Осим што темелно истражује друштвене, политичке и историјске околности, како би боље разумео и објаснио мотиве писача да напусте свој аутентични начин писања и приклоне се принципима социјалистичког реализма, Милош истражује и на који начин су књижевни поступци неких књижевних дела успели у одређеном периоду да раскринкају политичку моќ у Пољској. Четири централна поглавља у књизи дају портрете пољских интелектуалаца који су се приклонили комунистичком режиму. Милош овакве поступке осуђује, али истовремено покушава да их објективно представи и да да допринос у разумевању нјихових мотива.

¹ Цитатите од *Заробениот ум* се од српското издание на оваа книга објавено во 1985 година. Преводите од српски на македонски се на авторката на оваа статија.

УДК 821.162.1-31.09
821.163.3-31.09

Владимир МАРТИНОВСКИ

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Македонија

НОВИТЕ ОДИСЕИ ВО РОМАНИТЕ НИКОЈ ОД JEЖИ АНДЖЕЈЕВСКИ И ОДИСЕЈ ОД ДАНИЛО КОЦЕВСКИ

Апстракт: Рефератот претставува компаративна студија за реактуелизацијата на митот за Одисеј и Пенелопа во контекст на современиот македонски и полски роман, преку споредбено читање на романите *Никој* (1983) од Жежи Анджејевски (1909-1983) и *Одисеј* (1991) од Данило Коцевски (1947), дело за кое Билјана Ангеловска вели дека е „единствен роман во современата македонска книжевност што целосно следи еден антички мит“. При споредбеното читање на романите ни се наметнуваат низа прашања, чиешто потраги по одговори се еден вид нови „одисеи“: Зошто во епизодите на романите Одисеј повторно мора да ја напушти толку посакуваната Итака? Каде и кон што ита новиот, остарен Одисеј? Дали патувањето прераснува во сопствена цел? Дали тоа „последно“ патување е патување кон смртта? Следствено, дали вечниот митски патник мора да го заврши животот патувајќи или барем во обид да отпатува? Дали секоја нова „одисеја по *Одисеја*“ неизбежно ни нуди не само нов можен епилог, туку и нови толкувања на Хомеровиот еп? Конечно, дали обидот да се „продолжи“ или да се допише една веќе позната приказна не се претвора нужно во нова интерпретација на епот, во нова раскажувачка или уметничка „одисеја“?

Клучни зборови: мит, реактуелизација, Хомер, Одисеја, Жежи Анджејевски, Данило Коцевски, полски роман, македонски роман

*Писателот може да говори за Одисеј,
може да говори за Мојсеј,
а сепак да биде современ писател.*

Жежи Анджејевски
*За хројасиџа на Троја знаеме многу,
но за хројасиџа на Ахејциџе,
нејзиниџе уривачи, многу малку.*
Данило Коцевски

Синтагмата „нова Одисеја“ од насловот на овој компаративен оглед би можела да се толкува барем на две рамништа. Прво, како заедничко име на книжевни дела настанати како плод на интертекстуалниот дијалог со Хомеровата епопеја *Oguseja*. Во тој колосален, океански корпус се вбројуваат како книжевните дела на Арагон и Атвуд, Борхес и Бродски, Вергилиј и Вилијамс, Жироду и Џојс, Кавафи и Кафка, Конески и Коцевски, Моравија и Мингас, така и сите можни „преобразби“ и транспозиции на *Oguseja* во другите уметности (од операта и театарот до стрипот и филмот). Во овој контекст, би можеле да наспоменеме дека во македонската современа поезија досега се објавени над триесетина лирски творби посветени на Одисеј и на ликовите од *Oguseja*.¹

Второто можно толкување на оваа синтаagma би можело да се однесува на оние книжевни и уметнички форми што се конструирани како еден вид „продолженија“ на фабулата на Хомеровата *Oguseja*. На оваа втора категорија несомнено ѝ припаѓаат неколку неодминливи романи создадени во текот на дваесеттиот век, а меѓу нив, во оваа пригода, ги издвојуваме романот *Никој* (1983), последниот објавен роман на полскиот писател Јежи Анджејевски (Jerzy Andrzejewski, 1909-1983), како и романот *Ogusej* (1991) од македонскиот писател Данило Коцевски (1947), дело за кое Билјана Ангеловска во компаративната студија *Античкиот мит и современата македонска книжевност* вели дека е „единствен роман во современата македонска книжевност што целосно следи еден антички мит“ (Ангеловска 2006: 97).

Постојат многубројни нишки меѓу романите на Анджејевски и Коцевски доколку се читаат како „одисеи по *Oguseja*“, но, за почеток, да апострофираме една од клучните: и обата романа го тематизираат *последниот* патување на Одисеј, патувањето што следи по неговата фамозна „одисеја“ и по погубувањето на просците на Пенелопа, односно патувањето за кое не се раскажува во ниедно од 24-те пеења на епот *Oguseja*.

Впрочем, интертекстуалната врска со Хомеровиот еп не само што е сугерирана со насловите на романите, туку и со цитатите што ги

¹ Иако листата несомнено не е ниту целосна ниту конечна, ги приложуваме детектираните песни во интерес на некои наредни проследувања: „Одисеј“ од Блаже Конески, „Кон темата за Улис“ од Матеја Матовски, песните „Одисеви монолози“, „Одисеј“ и „Итака“ од Радован Павловски, песните „Одисеј во пеколот“, „Во потврда на Кавафи“ и „Мајко, Итако“ од Богомил Ѓузел, песните „Итака“ и „Итака ја минавме“ од Чедо Јакимовски, песните „Антиној“, „Пенелопа“ и „Сенката на Ајант“ од Јован Котески, „Татко ми, Одисеј“ од Србо Ивановски, „Одисеј“ од Петре Бакевски, „Одисеј, да не биде доцна“ од Катица Кулавова, „Синот Одисеј, за првпат“ од Лилјана Дирјан, „Вазна, Одисеј“ од Весна Ацевска, „Последниот Одисеј“ од Славе Ѓорго Димоски, „Одисеј“ од Билјана Ангеловска, „Реченичен Одисеј“ од Владимир Илиевски, потоа песните од циклусот „Одисеј“ на Ана Димишкова („Антиклеја“, „Навсикаја“, „Кирка“, „Калиосо“ и „Пенелопа“) или, пак, сонетите од циклусот „Тајните сонети на Пенелопа“ од Лидија Димковска.

оменуваат романескните текстови. Имено, романот *Никој* на Анджејевски и почнува и завршува со стихови од Хомеровото дело. Притоа, воопшто не нè изненадува фактот што еден вид мото на романот се токму стиховите од деветтото пеење на Хомеровиот еп (*Киклоје, мене ме прапуваш ти за славнојо име; / јас ќе ти кажам, ти дај ми, пак зосиински гар, како веши. / Имейо мое е Никој и Никој ме вика мене / мојата мајка и патајко и друѓине друѓари сиие*. IX, 364-367). Се разбира, посочените стихови не само што кореспондираат со насловот на романот (што е *алузија* на фамозното криење на идентитетот на Одисеј, преку играта на зборови), туку и сугерираат дека делото на Анджејевски ќе претставува една од многуте можни „одисеи“ по Хомеровата *Одисеја*.

Но, работите стануваат многу покомплексни ако се има предвид дека романот *Никој* завршува со стиховите со кои почнува Хомеровиот еп, т.е. со знаменитата инвокација: *Мажој восјеј ми зо, Музо, прешприој, шито ми се многу / наскишал ојкога з'урнал пројанскојо зрадишше свејо. / Видел многуљудни зрагој и научил нарави нихни; / многу тој јо море маки изнајшил в срцејо свое, / душа сакајќи да сјаси и друѓари дома да враши; / туку не ги сјасил, сејак, друѓарише, макар шито йекал, / зашто изгинале тие, сè зараг своите бесој* (I, 1-7).

Имено, завршувајќи го својот роман со почетните стихови на Одисеја, Анджејевски на читателот му остава една замрсена *зајка* околу хронолошките репери на фабулата на романот: таа едновременно претставува еден вид „продолжение“ на фабулата од Хомеровиот еп, но, истовремено, епилогот на романот (цитирањето на почетокот од *Одисеја*) сугерира дека раскажаното на парадоксален начин му претходи на создавањето на епот.

Од друга страна, мотото на романот *Одисеј*, што е цитат од текстот „Некој ќе сонува“ на Х. Л. Борхес (*...една вечер од Одисевиот живој може да биде почудесна од ејој шито раскажува за неговите сираѓања*) е индикативно макар од две перспективи. Во прв ред, мотото во голема мера укажува на моделот на реактуализација на митот за Одисеј во романескното ткиво, а тоа го акцентира Билјана Ангеловска, која го интерпретира овој роман во рамките на моделот на десакрализацијата на митот во прозата: „Со тоа авторот веднаш нè внесува во својата идеја: да го разобличи митскиот или хомеровски јунак Одисеј во современа личност која не може да биде докрај сакрална или, пак, недофатна за денешниот читател кој сака да го преобличи или да го видоизмени митскиот Одисеј, оној голем страдалник кој мора по десет години војна со луѓе, да војува десет години со морето“ (Ангеловска 2006: 97). Втората перспектива, кондензирана во мислата на Борхес, е онаа што се однесува на претставувањето, т.е. кондензирањето на прикажаното време во современиот роман (како во парадигматичниот *Улис*

на Џојс), што како постапка го има својот далечен предок токму во мошне комплексниот однос кон хронотопот во Хомеровата *Oguseja*.

Од оваа позиција, се чини дека еден од стожерните проблеми со кој веднаш нè соочува и романот *Никој* на Анджејевски е токму проблемот на претставувањето на времето и на временската дистанца на две рамништа – на ниво на продукција на делото и на ниво на фабулата. Уште во втората реченица од романот, што се однесува на островот на волшебничката Кирка, Анджејевски ги преплетува овие две перспективи. Од една страна, романот *Никој* е конструиран како книга за Одисеј по *Ogusejajia*. „Тоа е книга за староста, книга за заминување на последното патување, книга за јунаковото неизречено сознание дека пред него е големата утешителка смртта“, истакнува Петар Вујиќ, еден од многубројните преведувачи на романот *Никој* (Вујиќ 1984: 149).

Јасна е временската дистанца на ниво на естетска продукција во однос на Хомеровото време: уште во втората реченица од романот, Островот на Зората (Ајаја) се нарекува „денешниот Лусин/Лошињ“, а малку подоцна авторот реферира на пределите од филмските остварувања на П. Пазолини, создадени во дваесеттиот век. На тој начин, романот на Анджејевски, всушност, покажува дека пишувањето за Одисеј е едновременно дијалог како со Хомера, така и со небројните „Одисеи по *Oguseja*“. „Сите што подоцна го продолжувале древниот Хомеров спев за Одисеевата историја беа слободни во градењето на новата фабула“, подвлекува Вујиќ (исто 1984: 150). Оттука, она што бездруго им е заедничко за романите на Анджејевски и Коцевски е свеста за комплексноста на чинот на рецепција од страна на читателите, така што меѓу кориците на романот *Ogusej* авторот поместил и регистар на имиња и објаснувања, со кој читателот може да добие прецизен увид кои ликови се преземени од Хомеровата *Oguseja*, а кои се „додадени“ од други извори, во интерес на развојот на новата приказна.

Од друга страна, уште во воведните пасуси од романот *Никој*, нараторот е свесен дека идниот читател ќе го разгледува, ќе го *сипорегува* раскажаното од романот со она што му е веќе познато од Хомеровата *Oguseja*, така што веднаш си го поставува прашањето: „Така ли е кај Хомер? Можеби измислувам“ (исто 1984: 7). Низ целиот роман прострујува свеста дека читањето на романот, во себе го интегрира искуството на перманентните (имплицитни или експлицитни) споредби со Хомеровиот еп. Сложениот механизам на воспоставување континуитет (но, и очигледни дискрепанции) во однос на фабулата од Хомеровата *Oguseja* е особено евидентен на ниво на ликовите од романите. Според Вујиќ, „Анджејевски тргнал од тоа дека станува збор за Одисеј што го познаваме од *Oguseja*“ (1984: 149). Но, за разлика од „преитриот“ Одисеј од Хомеровите епови, за кого во книгата *Секавањето на Улис* од Франсоа Артог се вели дека е „оној што никогаш

не заборава“, во романот *Никој* наидуваме на еден Одисеј кој е исполнет со сомнежи, како во однос на иднината, така и во однос на минатото.

Во романот на Коцевски, пак, и Одисеј е предмет на сомнеж, неговите знаменити подвизи се ставаат под сомнеж, а јунакот е дури и обвинет за крвавиот масакр на просителите на Пенелопа, опишан во 22-го пеење од *Одисеја*. Одисеј кај Хомер е фигура на мудроста и на сеќавањето, миленик на Атина, додека кај Анджејевски Одисеј дури и вели дека ја заборава најголемата авантура – посетата на Царството на мртвите! Притоа, ликот на Одисеј кај Анджејевски е еден вид лик-палимпсест, бидејќи, покрај од Хомеровиот Одисеј, тука се чувствуваат и одгласите од многубројните книжевни „аватари“ на овој книжевен лик (од оној Данте, кој го сместува Одисеј во осмиот круг на Пеколот, па сè до алузиите на Џојс и Кавафи). Притоа, чести се споредбите на Одисеј од романот *Никој* и со други историски и книжевни ликови – од Фауст до Колумбо.

Од оваа перспектива, палимпсестната димензија на ликот на Одисеј е клучна и за романот на Коцевски: уште при враќањето на протагонистот на Итака во првиот дел од романот (насловен „Пенелопа“), Одисеј се споредува себеси со другите митски страдалници, меѓу кои, неслучајно, како парадигма се издвојува Сизиф: „Колку и да сакаше да ја одбегне помислата на него, тој постојано му се враќаше во мислите: Сизиф! Неговата работа му заличуваше на сизифовското бесконечно туркање на каменот, со онаа незаборавна слика на пот и правот што се крева од главата на страдалникот“ (Коцевски 1991: 11). Оваа споредба на Одисеј со Сизиф се чини клучна за насоката во која се развива приказната во романот *Одисеј* – страдањата на Одисеј тука не само што не завршуваат со враќањето на Итака, туку како да се продлабочуваат уште повеќе во процесот на соочување со тајните за настаните што се случиле за време на неговото отсуство.

Оттука, трансформацијата на ликот на Одисеј во однос на Хомеровиот еп и во двата случаја резултира со значајна „ревизија“ на познатиот епилог на *Одисеја*. Впрочем, романите никако не би требало да се читаат само како прости „продолженија“ на фабулата од *Одисеја*, туку како (ре)интерпретации на настаните од епската нарација.

За разлика од Хомеровиот еп, Одисеј во романот на Анджејевски се соочува со едно големо разочарување од идејата за обновување на врската со сопругата по долгогодишното отсуство, додека во романот на Коцевски, Одисеј на Итака се соочува со неприкосновените докази за неверноста на Пенелопа. Во својата исповед Пенелопа од романот *Одисеја* ги открива причините за различното однесување од Хомеровата Пенелопа: „Најпрвин, ми пречеше вревата што полека почна да се создава околу мене: предлозите за мажење, додворувањата, машката безобсирност. Но, кој може да ги предвиди стапиците што ни ги поставува, или што самите

си ги поставуваме при долгото чекање? Наеднаш, почувствував како тоа силно внимание кон мене, кон мојата личност, таа подготвеност на другите да клекнат пред мене – ми годи! (...) Сега обратно, во ретките мигови на отсуство на додворувањата – се чувствувам изгубено. Мислиш ли дека сторив нешто што не би го сторила друга на моето место? (...) Сакав да паѓаат пред мене и да ми се поклонуваат како на божество“ (Коцевски 1991: 40/41). Накусо: преобразбата на Пенелопа наводно резултира и со темелна трансформација и на ликот на Одисеј: неверството на Пенелопа сосема ја менува смислата на Одисеевото враќање на Итака!

Романот на Анджејевски изобилува како со трансформации на ликовите кои се веќе познати од *Одисеја* (Одисеј, Пенелопа, Евриклеја, Евмај, Кирка), така и со додавање „нови“ ликови, кои имаат клучно место во наратијата. Значајна улога во романот на Анджејевски добива еден измислен лик, шутот Смешко Плачко (Клаусигелос), кој „кога се смеел сите плачеле“, а кога плачел околу него се ширела заразна смеа: „Хомер раскажува како (Одисеј) ги поштедил само пејачот Фемиј и гласникот Медонт, а сепак заборавил дека меѓу слугите мили на срцето на освојувачите на Троја се најде и шутот Смешко Плачко...“ (1984: 8). Како еден вид Санчо Панса, токму овој лик во романот *Никој* го придружува Одисеј на неговото последно патување. Одисеј за Смешко Плачко вели: „Ако сум навистина најмудар меѓу Грците, Смешко Плачко е втор по мене“. Една од најголемите шеги на Смешко Плачко повторно упатува на временската дистанца, бидејќи во време на предкоперниковската претстава за светот изјавата: „Земјата е топченце што кружи по бескрајната вселена“ (исто, 9), звучи како несолена шега! Смешко Плачко во романот на Анджејевски, како лик на шут ја овозможува пародиската дистанца кон неговиот господар, а не е случајно што тој е единствениот сведок на смртта на Одисеј. Токму од неговата уста на крајот од романот излегуваат и воведните стихови од Хомеровата *Одисеја*. Слична е ситуацијата и во романот *Одисеј*, во кој покрај познатите, во овој случај, видливо изменети ликови од *Одисеја* (Пенелопа, Евриклија, Телемах), мошне значајна улога добиваат плејадата епизодни или „нови“ ликови: Евпид, таткото на додворувачот Антиној, кој во романот е главен противник на Одисеј во обидот да му биде одземен тронот на Итака или, пак, Неоптолем, кралот на Епирските Острови, кој во романот ја добива улогата на судија во спорот што е инициран против Одисеј поради неговиот колеж на додворувачите.

Романот на Анджејевски може да се разгледува и како обид да се реинтерпретира, но и да се „допише“, да се продолжи приказната од Хомеровата *Одисеја*. Така, напоредно со многубројните реминисценции од епот (епизодите со Лотофазите, Лестригонците и Киклопите, падот на Троја), во романот се раскажува за смртта на Пенелопа. „По дваесет години

одвоеност и бурни, понекогаш привлечно соблазни доживувања, Одисеј не беше кадарен по вторпат да ја засака, верната но веќе не баш млада жена, така што и сега, кога го напушти засекогаш, срцето му е празно“ (1984: 13). Анджејевски ја реинтерпретира и славната епска епизода за средбата на Одисеј и Пенелопа по дваесетгодишната одделеност. За разлика од идиличните стихови посветени на првата ноќ, што ја нарекува „втора брачна ноќ на сопружниците“, Анджејевски раскажува за целосната отуѓеност на сопружниците, така што Евриклија на Одисеј му вели: „Кога се сретнавте по дваесетгодишната разделба, љубовта повеќе ја немаше ни во тебе ни во неа (...) Неможноста да се љуби може да се претвори во уште поголемо зло“ (1984: 21).

Во романот *Никој* не само што Одисеј и Пенелопа се отуѓени, туку тоа се случува и во односот со синот Телемах, кој, без дозвола од Одисеј, ја напушта Итака. Патувањето на Телемах има дијаметрално различна природа од она што претходно го презеде во *Одисеја*: наместо да го бара татка си (како во т.н. „Телемахија“, т.е. првите четири пеења од *Одисеја*) сега Телемах бега од Одисеј, со цел да предизвика замена на улогите – таткото да го бара синот. Оттука, и природата на последното патување на Одисеј во романот *Никој* е крајно парадоксална: иако е преземено под изговор дека Одисеј сака да го најде сина си, тоа патување не прераснува во потрага по Телемах. Од друга страна, и во романот *Одисеј* е тематизирана повторената „телемахија“, т.е. „одисејата на Телемах“, кој, за разлика од патувањето во *Одисеја*, во кое сака да дознае за судбината на татка си, овој пат патува гонет од сомнежот во приказните за Одисеј. Но, сомнежот и отуѓеноста се заемни: и Одисеј се сомнева дека Телемах ќе биде достоинствена замена на владетелската позиција, од која е принуден да се откаже поради притисоците за смртта на додворувачите на Пенелопа.

Преосмислувањето, реинтерпретирањето и десакрализирањето на митот во романот *Никој* кулминира во епизодата кога Кирка не само што е претставена како грда смртничка која нема никакви натприродни моќи, туку и како жена која воопшто не го (пре)познава Одисеј. За разлика од патувањата во *Одисеја*, Одисеј веќе не се соочува со гневот на Посејдон и со многубројните замки на патот, но на ова последно патување сепак ќе биде присилен во самоодбрана да му го одземе животот на Телемон. Последното патување на Одисеј во романот *Никој* не е ниту обид за враќање кон Итака, како во *Одисеја*, туку обратно, еден вид „бегство“ од Итака. И во епилогот од романот *Одисеј*, напуштањето на Итака, т.е. егзилот на Одисеј се наметнува како единствена можна опција, но тоа патување „во еден правец“ сепак не се остварува, поради големиот пожар што ги голта бродовите на Одисеј: „Од пламенот и ветрот, не можеше веќе да се слушне плачот, ниту крикот на Одисеј“ (1991: 120). Така, романот *Одисеј* не само што нуди една можна

верзија за крајот на големиот патник, страдалник и итрец Одисеј, туку и го тематизира и крајот на уривачите на Троја. Судбината на Одисеј во романот станува метафора и за пропаста на целиот микенски свет: „За пропаста на Троја знаеме многу, но за пропаста на Ахејците, нејзините уривачи, многу малку“ (1991: 121).

Всушност, читајќи ги романите *Никој* од Ј. Анджејевски и *Одисеј* од Д. Коцевски ни се наметнуваат низа прашања, чишто потраги по одговори се еден вид нови „одисеи“: Зошто во епизодите на романите Одисеј повторно мора да ја напушти толку посакуваната Итака? Каде и кон што ита остарениот Одисеј? Дали патувањето прераснува во сопствена цел? Дали тоа „последно“ патување е патување кон смртта? Следствено, дали вечниот митски патник мора да го заврши животот патувајќи или барем во обид да отпатува? Дали секоја нова „одисеја по *Одисеја*“ неизбежно ни нуди не само нов можен епilog, туку и нови толкувања на Хомеровиот еп? Конечно, дали обидот да се „продолжи“ или да се допише една веќе позната приказна не се претвора нужно во нова интерпретација на епот, во нова раскажувачка или уметничка „одисеја“?

Библиографија

- Ангеловска, Б. 2006. *Античкиот мит и современата македонска книжевност*. Скопје: *Сиџмајрес*.
- Атвуд, М. 2013. *Пенелопеја* (прев. В. Јанковски). Скопје: МИКЕНА.
- Коцевски, Д. 1991. *Одисеј*. Скопје: *Култура*.
- Мартиновски, В. 2007. „Одложено враќање: лирски (ре)интерпретации на еден антички мит“, во: *Споредбени истражувања*. Скопје: *Маџор*. / 2009, 24-32; во: *Антиката и европската наука и култура*. Скопје: *Филозофски факултет*, 97-104.
- Мингас, Д. 2009. *Телемахова одисеја* (прев. Ј. Алагик). Београд: *Геоестетика*.
- Хомер. 2008. *Одисеја* (прев. М. Д. Петрушевски). Скопје: *Маџор*.
- Andžejevski, J. 1984. *Niko* (prev. P. Vujičić). Beograd: *Prosveta*.
- Armstrong, K. 2005. *Kratka istorija mita* (prev. Z. Đergović-Joksimović). Beograd: *Geopoetika*.
- Hartog, F. 1996. *Mémoire d'Ulysse, Récits sur la frontier en Grèce ancienne*. Paris: *Gallimard*.
- _____. 2004. „Ulysse, voyageur malgré lui“, во: *Magazine littéraire*, No. 427, janvier 2004, 24-26.
- Vernan, J.-P. 2002. *Vaseljena, bogovi, ljudi* (prev. Aleksandra Mančić). Beograd: *Zahura, Alef, Gradac*.

Vladimir MARTINOVSKI

„Nove odiseje u romanima *Niko* Ježija Andžejevskog
i *Odisej* Danila Kocevskog“

Rezime

Naš rad predstavlja komparativnu studiju reaktuelizacije mita o Odiseju i Penelope u kontekstu savremenog makedonskog i poljskog romana, preko uporednog čitanja romana *Niko* (1983) Ježija Andžejevskog (1909-1983) i *Odisej* (1991) Danila Kocevskog (1947), knjige za koju Biljana Angelovska kaže da je „jedini roman u savremenoj makedonskoj književnosti, koji do kraja sledi jedan antički mit“. Tokom uporednog čitanja romana nametnuo se niz pitanja, a odgovore impliciraju nove „odiseje“: zašto u epilogu oba ova romana Odisej svejedno mora napustiti svoju Itaku? Gde je to krenuo ovaj novi a ostareli Odisej? Da li je putovanje cilj putovanja? Da li je poslednje putovanje zapravo put ka smrti? Konačno, da li je moguće produžiti već poznatu priču bez nove interpretacije Homerovog epa?

**ЛИТЕРАРНО-КУЛТУРНИ ВРСКИ –
МЕЃУ МИНАТОТО И ИДНИНАТА**

Кристина НИКОЛОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Македонија

НЕДОСТИЖЕН СОН НА ТИШИНАТА...

(поетиката на Анте Поповски и Вислава Шимборска)

Апстракт: Поезијата на полската поетеса Шимборска ја толкуваме како недостиген сон на тишината, во кој суштините на поезијата се растолкуваат како врвно осмислени нетишини. „Читањето“, сфаќањето, доживувањето на животот и светот кај Шимборска се оригинално, неповторливо поетско сонување, во кое не има и нас. Уверлива, чиста, отворена, јасна, а длабоко мудра и филозофски „густа“ е поетската постапка на грандиозната поетеса Шимборска која е необично тука, до нас. Рефератот има потреба да навлезе во поетскиот универзум на големата поетеса која звучи акустично и јасно и во нашиот литературен контекст, на македонски јазик.

Клучни зборови: полска поетеса, Шимборска, сон, тишина.

Поезијата – сон на тишината

Може ли поезијата да биде – недостиген сон на тишината?

Може ли поезијата да „сонува“ – тишина? И тоа тишина како врвно совршенство, како врвен идеал? Идеал на мислата, на поетскиот дострел?

И кога всушност поезијата – е сон на креативната тишина? Онаа која осмислува, преосмислува и пресоздава?

Тишината како креативен идеал или врв, а можеби и врвна аксиологија, ќе ја побараме кај големата полска поетеса, нобеловката Вислава Шимборска, и тоа преку прием на нејзината поезија во македонскиот контекст, преку доживувањето и интерпретацијата на Анте Поповски.

Културен и литературен амбиент

Пред нас е љубопитството: како големиот поет, филозоф и мислител Анте Поповски ја доживува и толкува нејзината поезија? Уште повеќе, како ја сфаќа нејзината блескава поетска појава, во време кога тој е една од клучните и стожерни личности, не само во нашата поезија, туку и на културниот живот?

Кога се појавува препевот на Шимборска на македонски јазик? - Тоа е времето на 90-те години, кога Поповски од срце ја препорачува Шимборска за највисока поетска награда. Тоа е и време кога тој води грижа за т.н. помакедончување на странската поезија во нашиот контекст, но и ја покренува и поддржува афирмацијата на македонската литература во светот.

Како тој ја доживува нејзината појава во нашиот културен живот?

Препорака за Златен венец на СВП

Вреден куриозитет за нашата културна историја е податокот дека уште во далечната 1994 година, токму Анте Поповски, во првото издание на македонскиот избор од нејзината поезија наречен *Крај и ѝочейшок*¹ во издание на „Детска радост“, а во избор и превод на Петре Наковски, укажал дека тој избор „(...) може да претставува компетентна препорака Вислава Шимборска да биде првиот нареден добитник на Златниот венец на СВП“².

До тоа, секако, не дошло, вели Анте, но Шимборска, само две години подоцна ја добива најпрестижната светска награда – Нобеловата награда за литература за 1996 година!

Поповски е познат како врвен познавач на европската, но и на светската литература, особено на најдрагоцената. Добро упатените знаат дека токму тој ги посочувал и поканувал најпрестижните поети и критичари на култните „Струшки вечери на поезија“, како и можните, идни добитници на Златниот венец на поезијата. Поповски, сосем авторитетно и со најдобар осет сугерирал кој од светските имиња може биде поканет, но и кој заслужува да биде награден поет на СВП.

И тоа е една од големите мисии на Анте, но тоа се и вистинските, историски потези на овој грандиозник, но и искрен восхитеник и вербеник на поезијата.

¹ Вислава Шимборска: *Крај и ѝочейшок*. - Скопје, „Детска радост“, 1996.

² Анте Поповски: „Кон второто издание“, предговор кон: Вислава Шимборска: *Крај и ѝочейшок*. - Скопје, „Детска радост“, 1996, 8.

Така искрено и страшно и речиси „навивачки“ Поповски го слави поетскиот подвиг на Шимборска, за кој е јасно дека е триумфален, поентирајќи со – Нобелова награда!

И во таа смисла, Поповски е креатор и афирматор на културниот живот кај нас, тој е искрен и активен придвижик, но и автор проследувач кој подеднакво се радува на светските успеси, како што искрено „сонува“ еден ден и ние, семето негово, да бидеме удостоени со највисоки признанија како Нобел.

Сон за светско признание на македонската поезија

Во голема светлина и оптимизам „разденува“ поентата на вториот критички осврт на Поповски кон Шимборска, токму оној во кој е јасно дека таа е нобеловка. Вели: „Современата македонска литература достигна висок врв; оствари великолепни дела кои ја вреднуваат меѓу најзначајното, најинвентивното и најоригиналното кое денес се остварува во светската литература. Таа ги има сите претпоставки, пред сè, естетски, и Нобеловата награда за литература, мошне скоро, да го потврди тој факт.“³

И како искусник мудар, проценува дека: „Прашање е на нашата национална мудрост и зрелост колку брзо тоа може да се случи, колку брзо да бидеме сведоци на тој голем чин.“⁴

Сонот за триумфот и светското признание на македонската поезија – кај Анте е голем, опстоен и величествен.

И навистина е предрагоценото што тој зборува во множина кога говори за категории како *мудросӣ* и *зрелосӣ*. Колективното зреење на еден културен корпус како македонскиот, значи да се има јасна визија за својата мисија, со јасно поставени цели, и тоа на далекусежни перспективи.

Та нели сиот свој живот, и поетски, и уметнички, и научен, и филозофски – тој им го подари на величествата свои – *Македонија* и *поезијата*?

И секој подем на овие две сакрални нешта за него е – празник.

Така длабоко, потресно искрено и драматично историски важно – ги поставува Поповски овие фундаменти на неговиот толкувачки и спознаен универзум.

³ Анте Поповски, *Ibid.*, 13.

⁴ Анте Поповски, *Ibid.*, 13.

Искрена радост за книжевниот настан

Со таква понесеност, но и со отворен однос кон вредностите на светската поезија, Поповски пристапува и кон првиот избор поезија на Шимборска на македонски јазик, во кој истакнува дека: „Вислава Шимборска на македонски јазик – книжевен настан од исклучително значење. Нејзината поезија искачена е и гледа под самиот книжевен естетски врв на Европа, е европски репрезент и кандидат за највисоки светски признанија.“⁵

Но, зошто нас нè интересира поезијата на Шимборска да ја гледаме, „вкусиме“ или доживееме преку призмата на поетот и есеист Анте Поповски? – Бидејќи сметаме дека исклучително драгоцено и суштинско е неговото доживување и толкување на нејзината поезија. И дека на некој интересен, но „невидлив“ начин – тие се надополнуваат и се доразјаснуваат.

Искрената радост на Поповски – е признание за големиот книжевен настан, преку кој тој го поздравува зафатот на издавачот и, секако, на Петар Наковски, приредувачот на изборот и препејувач. Поповски го истакнува значењето на составување антологиска едиција на светски литературни дострели како градење на: „(...) антологиски избор од исклучително значење за духовниот прогрес кај нас. Чин од исклучително значење.“⁶

Поетички особености

Но, за нас, од особено значење е интерпретацијата на поетиката на Шимборска од страна на Поповски.

За *йоейикайѝа* на Шимборска, Поповски има неколку согледби. Една од нив е дека секоја песна таа ја пишува како дотогаш ненапишана: „Копнеам секоја моја наредна песна да биде поинаква од претходната.“⁷ Затоа и таа е позната по тоа како секогаш одново и одново да ја пишува својата „прва песна“.

И парадоксално, но вистинито е дека колку што таа, во секоја песна пишува како „одново“ и „првпат“ толку пишува и како да сето тоа ние одамна сме го усетиле и знаеле, а само што не сме го изговориле. Така е и со позната песна „Среќна љубов“⁸ во која таа се прашува:

Среќна љубов. Зарем е тоа нормално,
зарем тоа е сериозно, зарем е корисно –

⁵ Анте Поповски, *Ibid.*, 7.

⁶ Анте Поповски, *Ibid.*, 18.

⁷ Вислава Шимборска: цитирано според предговорот на книгата *Крај и йочейѝок*. – Скопје, 1994, „Детска радост“, 1994, 10.

⁸ Вислава Шимборска: *Крај и йочейѝок*. – Скопје, 1994, „Детска радост“, 1994, 36.

што има светот од двајца луѓе,
кои не го гледаат светот?

За да, по низа прашања и гласни размислувања, поетесата поентира вака:

Луѓето кои не ја знаат среќната љубов
нека тврдат дека никаде нема среќна љубов.
Со таа вера полесно ќе им биде и да живеат
и да умираат.

Големината на поетесата е во тоа што таа е пристапна, јасна и за пошироката читателска публика, иако е неверојатно длабока и потресно вистинита. Но таа сака да биде разбрана и да ја сподели, а не да ја „чува“ поезијата само за себе и неколкумина на светот.

Така јасна, отворена и навидум едноставна, Шимборска ги плени читателите, оти ги допира, оти е со нив и оти е една од нив. А не „над“ нив.

Надополнување

И како Шимборска ја сфаќа поезијата? И воопшто суштината на овој вид комуникација.

За припадноста кон некои „изми“, таа јасно вели: „Припадноста кон естетски групации им прилега на оние кои сè уште се млади. Автор кој веќе објавил неколку книги не му припаѓа никому – освен себеси.“⁹ Така самосвесно, таа, навистина си припаѓа само на својот поетички универзум.

Но исклучително важно е и што Шимборска изјавува: „Никој меѓу нас нема да ја изрази својата епоха. Суштината е во тоа добро да се надополнуваме меѓу себе. Тоа е она што им го оставаме на потомствата.“¹⁰ Оваа изјава Шимборска ја дава во контекст на тоа што вели дека не знае што е поезијата. Но, секако, сердно размислува за тоа дека суштината е во надополнувањето.

Такво вистинско суштинско надополнување или дијалог на поети великани, но и на мислителите за поезијата, чиј дискурс сосема успешно се „влева“ во есеистички води – има во синергијата на двата поетски ракописа. Тоа се води во кои поезијата се толкува – преку поезија, но и преку есеи („внатре“ во поезијата или „надвор“ од неа). Сето тоа е маестрален *Arts*

⁹ Вислава Шимборска: цитирано според предговорот „Кон второто издание“ на книгата *Крај и почейток*. – Скопје, 1994, 9.

¹⁰ Вислава Шимборска, *Ibid.*, 9.

Poetica чин, кој Шимборска и Поповски го водат преку својата поезија, која всушност открива „океани“ и „океани“ есеи, толкувања, размисли, филозофии.

Како поети, и двајцата кажуваат големи нешта, но никако со некој напорен интелектуализам и непотребна херметичност.

И обата не подлежат на никакви „изми“. Анте беше и остана свој, недоприлив за било какви „моди“ или поетските трендови, а секако и Шимборска. Таа е епигон, придвижник, прва меѓу првите. А тој е свој, најсвој.

Но сето тоа се води тивко, суптилно. Свесни за својата посебност и уникатност, двајцата поети, кога се насамо со нас, односно кога ние сме со нивната поезија – се сосема пристапни, човечни, топли... Колку и да ни кажуваат важни вистини, колку и да ни откриваат нови и нови светови на сознанието – тие се пристапни и тукашни, до нас.

Поезијата, интерпретацијата на поезијата и поетичките особености – се вистинско надополнување меѓу интерпретациите на поезијата – било преку поезија, било преку есеј.

Поетско сонување

Поезијата на полската поетеса Шимборска ја толкуваме како недостижен сон на тишината, во кој суштините на поезијата се растолкуваат како врвно осмислени нетишини. „Читањето“, сфаќањето, доживувањето на животот и светот кај Шимборска се оригинално, неповторливо *йоејско сонување*, во кое нè има и нас. Уверлива, чиста, отворена, јасна, а длабоко мудра и филозофски „густа“ е поетската постапка на грандиозната поетеса Шимборска која е необично тука, до нас. Поетскиот универзум на големата поетеса, звучи акустично и јасно и во нашиот литературен контекст, на македонски јазик.

Поезијата – како *недосџижен сон на тишината*, зошто да не? – како металогичка инверзија во поетскиот потег на Поповски, но и во интерпретативниот свет на неговите есеи, е можен идеал на тишината. Онаа тишина како највисок творечки концентрат, есенција, сушност.

Тишината – како филозофски концепт.

Тишината – како „храна“ на поезијата и креативното.

Тишината – како највисока есенција...

* * *

Ете во таква суштина ја откриваме тишината во поетските концепти на поезијата на великаните Поповски и Шимборска, ете во таков свет на

размисли за поезијата расте оваа поезија, ете во тоа светло на поетска филозофија никне прозборот на овие поезии.

Антологиски вредности

Антологиските вредности на поезијата на Шимборска уште во далечната 1994 добиваат стабилна потврда во македонски контекст. Токму од Него. Токму од оној кој знае да ѝ се израдува и доизнарадува на поезијата, и тоа на поезијата на светските велемајстори, за кои имаше извонреден усет и чувство.

Проценката за вредности, и тоа вонсериски вредности, вредности на векот (иако Шимборска скромно вели дека никој од нас нема да ја обележи епохата), Поповски ја покажуваше на најсоодветен и апликативен начин.

Како искрен восхитеник, како доследен вербеник во поезијата, за кого поезијата има сакрална вредност, Анте знаеше да оддаде искрено признание. И на светот и на иднината, во очи да им каже – дека ова е *настџан на векови*. Но и дека поезијата и поетскиот јазик – се *меџа-настџан на епохата* и на *цивилизациите*.

За времето. За соништата. За зборот.

И сега – за времето.

„Што има повозовишено и посвето од тоа својот разум и својата душа да ги опиташ во јазикот на својот народ? Постапно ја насетував светлината на зборот која низ редовите ги населуваше сенките не само на моите стихии и соништа туку и мојата спиритуална прошетка низ времето.“¹¹ – пред „портите“ на Светата песна се прашува поетот.

Токму на таа *сѝриригуална ѝрошеѝка* мисли Анте кога говори за *свеѝлинината на зборот*.

А дека *зборот* е – сублимат, концентрат на категоријата *време*, брилијантно вели во книгата *Јазик за земјата и за небојто*: „Зборот е создаден од згустено време и со самото тоа бесконечно трае. Помеѓу Бога и човекот стоел тој, зборот. И она што не можело да се постигне со зборот – се постигнувало и се надоместувало и со иконите, фреските...“¹²

И дека нема творечки живот, но и воопшто живот без соништа, станува јасно кога Поповски тоа го објаснува во телевизискиот портрет¹³.

¹¹ Анте Поповски: *Свеѝта ѝесна*. – Скопје, „Југореклам“, 2003, 7.

¹² Анте Поповски: *Јазик за земјата и за небојто*. – Скопје, „Југореклам“, 2009. Цитат од корицата на книгата.

¹³ „Анте Поповски“ ТВ портрет, МТВ 1999.

Но, да се навратиме на категоријата *време*.

Поповски смета дека поетесата „(...) Вислава Шимборска му се одмаздува на времето со низи несекојдневна сетилна возобнова на животот кој сепак е посилен и пострашен виор од која и да е смрт.“¹⁴

Значи, времето како пострашно нешто и од смртта, времето како невидлив „поарчувач“ на нашиот живот, но и времето, кое Поповски скапоцено го опеа и „врежа“ во стих, она време за кое проповедникот ни појасни дека „(...) нам не ни одминува / времето туку – / животот.“¹⁵

А поезијата?

Може ли поезијата да ја сфатиме – како врвна победа?

Како победа над смртта, но и триумф над времето кое безмилосно тече...?

Поезијата...

Поезијата и тишината

А тишината?...

Тишината – како средба.

Тишината – како медиум.

Тишината – како среде, средиште.

И тоа средиште на дијалози, поетски, филозофски, есеистички...

Како таква ја побаравме.

И кај Поповски и кај Шимборска.

И кога поезијата „сонува“ за недостижен сон, тоа можеби е – тишината...

А кога тишината „сонува“ – тоа можеби е поезијата...

Вистинска светлина на патот кон поетските сознанија се пораките на великаните Анте Поповски и Вислава Шимборска.

¹⁴ Анте Поповски: „Кон второто издание“, предговор на Вислава Шимборска: *Крај и ѝочейок*. – Скопје, „Детска радост“, 13.

¹⁵ Песната „Проповедникот“ од збирката на Анте Поповски: *Две ѝишини*. – Скопје, „Југореклам“, 2003, 36.

Кристина НИКОЛОВСКА

НЕДОСТИЖНИ САН ТИШИНЕ

Резиме

Поезију пољске пјесникиње Шимборске тумачимо као недостижан сан тишине, у коме се суштине поезије растумаче као врхунско осмишљене нетишине. „Читање“, схватање, доживљавање живота и света код Шимборске су оригинално, непоновљиво песничко сањање, у којем има и нас. Уверљив, чист, отворен, јасан, а дубоко мудар и филозофски „густи“ је песнички поступак грандиозне песникиње Шимборске која је неувобичајено ту, уз нас. Реферат има потребу да уђе у песнички универзум велике песникиње који звучи акустично и јасно и у нашем књижевном контексту, на македонском језику.

Јованка ДЕНКОВА

Филолошки факултет

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Македонија

НАУЧНАТА ФАНТАСТИКА НА СТАНИСЛАВ ЛЕМ

Апстракт: Во овој труд се разгледуваат два романи од творештвото на познатиот полски писател Станислав Лем, „Соларис“ и „Непобедливиот“. Најпрвин, ќе се укаже на некои дефиниции на овој жанр, а потоа, согласно со теоретичарите на научната фантастика, ќе се укаже и на нејзините карактеристики и класификации. Притоа, преку анализа на овие два научно-фантастични романи, познати во светски рамки, ќе се разгледуваат особеностите на научната фантастика како жанр, и истите ќе се експлицираат преку ексерпција на соодветни книжевни моменти во споменатите романи. На тој начин, ќе се потенцира што е она што го издвојува творештвото на Станислав Лем од творештвото на останатите автори на научна фантастика во светски рамки.

Клучни зборови: научна фантастика, Станислав Лем, романи, Соларис, Непобедливиот.

1. Вовед

Станислав Лем, полскиот романсиер, футурист, книжевен теоретичар, сатиричар и филозофски теоретичар, силно се обиде да ја ослободи неговата работа од оковите на сегашноста. Во десетиците романи, раскази, есеи, металитерарни експерименти, и футуролошки расправи, тој се обидел да замисли сè, од живиот океан кој можеше да ги прочита човечките умови (Solaris), до рој небиолошки механички инсекти (Непобедливиот), па сè до суперкомпјутер многупати поинтелигентен од неговите човечки творци (Голем XIV) (Glintar). Полскиот писател на научна фантастика и теоретичар на науката, Станислав Лем, е еден од најсофистицираните и најефикасните коментатори на тешкотиите со кои се соочуваат многу сложени и чувствителни општествени системи во време во кое доминираат науката и технологијата (Barnouw 1979).

„Научната фантастика како жанр се раѓа низ спојување на повеќе книжевни облици и тематски определувања - на утопијата, имагинарните пагувања, филозофско-алегоричните раскази, научно-популарните текстови, но и од оние дела на фантастиката каде што науката или научникот биле поврзани со појавата на необичното и (привидно) необјаснивото“ (Урошевиќ 1988). Постојат голем број на спротивставени мислења за тоа дали меѓу научната фантастика и фантастиката има повеќе сличности или разлики. Така, Доналд Волхајм ја смета научната фантастика за „гранка на фантастиката која, иако не одговара на нашето современо знаење, е направена, веројатно, со тоа што читателот ги сместува научните можности во иднината или во малку познатите епохи на минатото“ (Урошевиќ 1988: 256). Жак Стернберг во книгата *Едно ѝредворје на фанијасџикајџа наречено научна фанијасџика*, ја нарекува научната фантастика „само една модерна форма на фантастиката“ (Урошевиќ 1988: 256).

Но, колку и да има автори што го застапуваат мислењето дека меѓу научната фантастика и фантастиката има повеќе сличности отколку разлики, сепак поголем е бројот на оние теоретичари кои го негираат ставот дека научната фантастика води потекло од фантастиката.

Оттука, неминовно е да се укаже и на разликите меѓу фантастиката и научната фантастика. Најзначајните од нив се: присуството на елементи на науката и техниката во научната фантастика наспроти нивното отсуство во фантастиката; времето на одвивањето на фантастиката е минатото или сегашноста, додека пак, научната фантастика се одвива во иднината; во фантастиката доминантни чувства се стравот, песимизмот или непријатното изненадување кај јунакот, наспроти изненадувањето во научната фантастика, како и желбите и надежта во позитивен исход; во фантастиката е доминантна беспомошноста на јунакот, а во научната фантастика тоа е неговата борба; фантастиката се одвива во средина која ни е позната, додека пак, во научната фантастика се создава нова средина, која е поинаква од познатата; во фантастиката е засегнат поединецот како индивидуа или евентуално групата, додека пак, во научната фантастика засегнато е човештвото и неговата судбина. Се разбира, ова не е конечниот список на сите разлики меѓу фантастиката и научната фантастика, но тие се доволно примамливи да го привлечат вниманието на истражувачот и оној кој сака да пишува на оваа тема.

Зоран Живковиќ во студијата „Современици на иднината“ подвлекува дека „фантастиката и научната фантастика понекогаш можат да имаат слични исходи, но тоа никако не значи дека меѓу нив може да се стави знак на еднаквост, затоа што жанровата припадност не се одредува според исходот, туку според природата на дејството на елементот на фантастичното“ (Živković 1983: 17).

Научната фантастика, како жанр, се преплетува со многу други жанрови и науки, како чудесното, митологијата, фантастиката, окултизмот, потоа психоанализата и други. Во „Речникот на книжевни термини“ зборот фантастика се поврзува со „претстави, слики, мисли создадени со помош на фантазија, во која стварноста се појавува во зголемен, таинствен или натприроден вид, како чудо или магија, мора, ужас и слично“, а, пак, во речникот „Laguosse“ „фантастиката се среќава таму каде што се среќаваат натприродни суштества“. Лорета Георгиевска - Јаковлева вака ја дефинира фантастиката: „Фантастиката може да се дефинира како жанр во кој со помош на фикцијата (т.е. илузијата на стварноста) и нарацијата се овозможува рамноправен статус на настаните од природниот и неприродниот тек“ (Георгиевска-Јаковлева 2001:47). Поточно, таа зборува за постоењето на два света: реален и фантастичен, при што доаѓа до нивен судир, или „фантастичниот свет може да се доживее како рамноправен со реалниот, што е и основен предуслов за појавата на фантастичното“ (Георгиевска-Јаковлева:41).

Во романот „Соларис“ доаѓа до израз токму врска со фантастиката и психоанализата.

2. „Соларис“

Авторот кој пишува на полски јазик и кој отстапува од американската фантастична матрица, Полјакот Станислав Лем, на книжевната сцена го нуди можеби и најавтентичниот вонземјански концепт, концептот за Соларис. *Соларис* буквално е име на планета. Реално не е откриена, но читајќи го Лем, се добива впечаток дека таа реално постои. Сугестивниот текст на Станислав Лем го вовлекува читателот и му овозможува да отпатува во некој друг свет, а истовремено удобно да е сместен во својата фотелја за читање. Она што, всушност, е и една од функциите на фантастиката (Исмајлоска 2016). Романот „Соларис“ е роман за посетата на научникот-психолог Келвин на планетата Соларис, откриена пред стотина години, како планета која има две сонца – црвено и сино. На почетокот од нејзиното откривање, научниците мислеле дека на неа е можен живот, но откако и по повеќегодишните истражувања надежите се изјаловиле, јавноста го изгубила интересот за оваа планета. Дејството се одвива во некоја далечна, неопределена иднина. Преку гласот и погледот на Келвин се прекршуваат концептите на времето и на просторот, реалноста и илузијата, сонот и јавето. Преку него се (пре)толкуваат антрополошките категории и уште еднаш се поставува прашањето на човекот, неговите потенцијали и ограничувања (Исмајлоска 2015). Келвин пристигнува на планетата, без

да ни се открие причината за неговото доаѓање и уште на самиот почеток, со стапнувањето на новиот терен, тој ја открива хаотичната состојба на станицата. Самата атмосфера делува катаклизмично, без жива душа наоколу, иако на станицата треба да има тројца научници. И средбата со првиот научник Снаут, кој изгледа пијано и дезориентирано, не дава некакви надежи за нови информации. Тој не открива ни што станало со третиот научник Гибаријан, кој го нема во станицата. Уште при првата средба Снаут ќе го предупреди Келвин за чудните случувања во станицата: „Ако видиш некој друг, разбираш, не мене или Сарториус, разбираш, тогаш... немој ништо да правиш....Те сфаќам. Помислуваш дека сум се мрднал од умот. Не. Не сум се мрднал од умот. Не умеам поинаку да ти го кажам тоа... за сега. Во секој случај не заборавај. Те предупредив“ (Лем 1989: 12-13). Ваквите предупредувачки зборови создаваат несигурност кај Келвин, која се засилува со исчезнувањето на Гибаријан и непојавувањето на третиот научник – Сарториус. Келвин го запознава читателот со историјата на Соларис, на самите почетоци од неговото откривање, кога научниците ја забележале необичноста на океанот кој го има таму. Неговото истражување предизвикало многу различни хипотези, од кои сите се покажале едностранни. Она во што сите се согласувале е дека не се работи за обичен океан, туку за некаква материја која е во состојба да ги копира работите, кои се потопуваат во неа. Ваквото сознание предизвикало и многу спорни дилеми, дали постои единство меѓу материјата, духот и свеста, поточно, дали океанот поседува свест и дали може да се воспостави контакт со него. Но, откако понатамошните истражувања не дале резултати, јавноста го изгубила интересот. Случувањата кои следуваат, ќе покажат дека на станицата се случува нешто невообичаено. Имено, се чини дека штом луѓето го загубиле интересот за можноста за контакт со океанот, и ја потцениле неговата интелигенција и комуникација, тој започнал да дејствува. Тоа најпрвин ќе го сфатат научниците во станицата, кога пред нив ќе почнат да се појавуваат ликовите од нивното минато, но не како привиденија туку како реални луѓе. Токму на тоа се однесува предупредувањето на Снаут, веднаш по стапнувањето на Келвин на станицата, и од тој момент па натаму, Келвин, постојано ќе го има впечатокот дека не е сам. Во случајов, неодминливо мораме да се согласиме со тврдењето на Мерсиха Исмајлоска, дека „океанот, кој е симбол на планетата, е оној за кого постои силна желба за контакт. Како што вели и самиот Лем, со книгата сакал да создаде визија за човековата средба со нешто што сигурно постои, на еден надмоќен начин, но не може да се сведе на човековите концепти, идеи или слики. Што значи, според него, контактот е невозможен, но она низ што поминуваат неговите јунаци се варијации на темата за средбата и разминувањето, самотијата и осаменоста, потребата за друг како од Огледало“ (Исмајлоска 2015:268).

Неодминливо е тврдењето на Цветан Тодоров, кој во книгата „Увод во фантастичната книжевност“ (Todorov 1987:35-49) прави дистинкција меѓу чудното, чудесното и фантастичното, при што ја смета фантастиката за некој вид граничен жанр кој е на границата меѓу чудното и чудесното. Тој смета дека постојат три услови за појавата на фантастичното: нерешителноста на ликот или читателот, како и посебниот начин на читање на текстот, при што се исклучува алегориското и поетското читање. Ако се навратиме на самиот текст на романот, ќе се воочи дека токму нерешителноста на Келвин го вовлекува читателот во сферата на фантастиката, како и чувството на грозоморност кое се јавува кај него, кога околу себе чувствува некакво неиндентификувано присуство: „Кожата на вратот и на грбот почна да ми жежи, чувството на тежок, неподвижен поглед стануваше неподносливо. Не бев свесен за тоа дека, вовлекувајќи ја главата меѓу рамениците, сè посилено се потпирав на масата што почна полека да се лизга по подот; ова движење како да ме ослободи. Нагло се свртев. Собата беше празна“ (Лем 1989:24). Ова е моментот кога фантастиката почнува да навлегува во романот и да го држи вниманието на читателот. Чувството на загрозеност, несигурност, страв, се чувства кои ја внесуваат фантастиката во овој научно-фантастичен текст. Тоа чувство се потврдува и со необјаснивата појава на Црнкинката, за која подоцна Келвин востановува дека е дух кој го придружувал мртвиот Гибаријан, па сега немирно скита низ станицата, а нејзиното тело ќе го пронајде покрај безживотното тело на научникот: „...Здогледав голема, нејасна фигура слеана со полумракот. Застанав како парализиран. Од длабочината на овој огранок, гегајќи се, без да брза, одеше една огромна Црнкиња...Онаму кајшто ходникот свртуваше, таа сврте и исчезна во вратата од кабината на Гибаријан. Вратата тивко се затвори и останав сам. Со десната рака ја зграпчив тупаницата на левата рака и ја стегнав со сета сила, дури не ми скрцкаа коските. ...Што се случи? Што ли беше ова? Нагло, како удрен од гром, се сетив на предупредувањето на Снаут. Што требаше ова да значи? Која беше оваа чудовишна Афродита? Од каде се најде овде? Направив еден, само еден чекор кон кабината на Гибаријан и се здрвив. Дури и премногу добро знаев дека нема да влезам таму... Нешто не штимаше, нешто не беше во ред – ах! Инстинктивно ја очекував одвратната, силна реа на нејзината пот, но дури и кога минуваше крај мене на еден чекор, ништо не почувствував“ (Лем 1989: 30). Од извадокот е евидентно дека ликот не верува во она што го гледа, па се обидува да воспостави контакт со реалноста со физички дразби на својата рака, повредувајќи се, при што видлива е неговата нерешителност, но и страв да ја следи појавата, иако е свесен дека тоа што се случува не одговара на физичките закони. Уште поголема е грозоморноста кога по направениот експеримент ќе утврди дека таа е материјализиран дух, кој е во полужива

состојба: „Тогаш се случи неверојатна работа: ова тело изложено на температура од минус дваесет степени и се помрднуваше. Ја повлече ногата назад како заспано куче кога ќе се повлече за нога“ (Лем 1989: 45). Ова сознание ќе го доведе ликот во состојба да се сомнева во својата луцидност и здрав разум: „Бев столчен, мислите ми се лизгаа низ некаква стрмина, заканувајќи се дека ќе се струполат – загубата на свеста, уништувањето, ми изгледаа како неизмерна милост... Тогаш се случи нешто што не би го очекувал: помислата дека сум се спобудалел, ме смири“ (Лем 1989: 45). Набргу и Келвин го посетува гостин од неговото минато, неговата мртва сопруга, која пред десет години извршила самоубиство кога тој ја напуштил и притоа се самоубила со неговите инјекции. И покрај тоа што Келвин претходно е сведок на појавата на овие појави на станицата, сепак нејзината појава, кај него, пак е проследена со неверица: „Колку е убаво што ова е таков сон во кој се знае дека се сонува...Колку сликовит сон, не само што е во боја, ами и на подот гледам доста работи коишто вчера кога легнував не ги ни забележав. Кога ќе се разбудам – си помислив - ќе морам да проверам дали тие навистина лежат овде или, пак, се само производ на сонот, како Хари“ (Лем 1989: 49-50)“, а кога на раката ќе ѝ ја забележи трагата од убодот на инјекцијата, тој ќе биде веќе сосема сигурен, но ќе се однесува сосема нормално, како тоа да е неговата жена. Интересен е фактот што овие, суштества, односно појави, пред нивните блиски, секогаш се случуваат по состојба на сон, а за тоа, научниците имаат рационално објаснување: „Сарториус смета штом “гостинот” се јавува секогаш само тогаш кога човек се буди, тогаш најверојатно тој го извлекува од нас производствениот рецепт во текот на сонот. Тој смета дека најважната состојба за нас е – токму сонот“ (Лем 1989: 115). Планетата Соларис, преку својот океан, има капацитет да ги извлече најсилните записи од мозоците на екипажот, а тие записи најмногу се врзани со емоции на тага, болка, уживање. Од нив го создава нивниот партнер/противник кој ги преиспитува не само нивните туку и своите граници. Како средство за извлекување на записите, Океанот го користи сонот, една од човечките активности кои, барем за уметноста, била секогаш доведувана во врска со мистичното, чудесното, алхемиското. За психологијата, сонот е јазикот на несвесното, а токму оттаму Океанот ги влече своите информации (Исмајлоска 2015:269).

Нејзината нечовечка природа се открива во неколку факти, пред сè, од физичка природа, кои ни ги открива Келвин: прво, таа нема меморија на никакви настани пред доаѓањето на станицата, нејзината свест и меморија се чисти како на новороденче, што е во корелација со моментот кога Келвин открива дека нејзините стапала се нежни токму како на новороденче (како и претходно, сознанието за стапалата на Црнкинката), врз неа немаат влијание пилулите за спиење кои ѝ ги дава Келвин, “се секава” на работи кои се

случиле по нејзината смрт и кои никако, според логичниот ред на работите, не би требала да ги знае, таа никогаш не е гладна, не спие, нејзината облека е постојано иста, не е вистинска, туку е како насликана. Но, нејзината нечовечка и натприродна сила, доаѓа до израз особено кога Келвин се обидува да се ослободи од неа и ја исфрла во вселената: „Целата ракета се тресеше, потфрлувана од серијата удари што доаѓаа од внатрешноста, ама какви удари! Кога наместо црнокосата, витка девојка, во бротчето би се наоѓал челичен автомат, речиси сигурно не би можел оваа маса од осум тона да ја доведе до едно вакво грчевито тресење!“ (Лем 1989: 59). На крај, пред да се ослободи од неа, и нејзините крици го уверуваат во нејзината нечовечка природа: „Тогаш, од звучникот што беше поврзан со внатрешноста на ракетата, избувна еден продорен звук што не беше ниту квичење ниту шиштење, глас што воопшто не личеше на човечки, но и покрај тоа, во едно повторувано завивање успеав да го распознам зборот „Крис! Крис! Крис!“ (Лем 1989: 60). Повторното појавување на жена му, без никаква меморија за претходниот настан, му го потврдува претходно кажаното од Снаут, а овој пат Келвин пак ќе биде сведок на нејзината неверојатна физичка сила: „Ја фатив кваката, иако не очекував дека би можел да ја додржам. Нагло повлекување за малку ќе ми ја извлечеше од рака... нејзината мазна пластична плоча се извиткуваше, како да е втиснувана од мојата страна во длабочина, кон собата. Емајлот почна да се одлушнува со ситни парчиња, разголувајќи го челикот на касата, што сè повеќе се напрегнуваше...се слушна силно крцкање и монолитната, до крајни граници извиткана плоча се распакува. Истовремено, кваката, откорната од лежиштето, влета во собата“ (Лем 1989: 85). Не е нормална и нејзината моќ за регенерација за ткивото, по сите повреди кои си ги нанесува, особено откако и сама ќе се обиде да се убие со течен кислород.

Романот завршува со конечното исчезнување на Хари, во што ѝ помага Снаут, а Келвин откако преку енцефалограм му ги испраќа своите мисли на океанот, успева да воспостави некаков првичен контакт со него (Лем 1989: 180), и останува на Соларис, со надеж за некаков иден контакт: „Но живееше во мене очекувањето, последното нешто што ми остана по неа. Какви исполнувања, исмејувања, какви маки уште очекував? Не знаев ништо, опстојувајќи во непоколебливата верба дека не изминало времето на ужасните чуда“ (Лем 1989: 182).

Влада Урошевиќ вака ја дефинира фантастиката: „Фантастиката би била жанр во кој неверојатните нешта остануваат докрај необјаснети, каде низ настани што се поставени во сегашноста или во минатото, во свет што одговара на едно познато секојдневие, поединец или затворена група луѓе се загрозувани од сили што се невидливи или занемарливи за другите во тој миг, предизвикувајќи кај читателот чувство на страв или вознемиреност“

(Урошевиќ 1988:262). Истиот автор, вака ја дефинира научната фантастика: „Така, научната фантастика би била жанр во кој неверојатните нешта се објаснети со помош на техничките пронајдоци или со реализирање на научни хипотези, каде што низ настани што се поставени во иднината, во еден свет што е наполно различен од нашиот денешен, една група луѓе се борат за цел што има значење за целото човештво, предизвикувајќи кај читателот чувство на изненадување или восхит“. Роже Кајоа, пак, истакнувајќи ги разликите меѓу бајката, фантастиката и научната фантастика, смета дека „фантастиката не ја претставува стварноста чудесна, туку необичното и невозможното го претставува како стварно. Притоа, фантастиката изразува еден скандал, раскин, чуден, речиси неиздржлив пробив во реалниот свет... Во фантастиката, натприродното се појавува како прекин на сеопштата целосност. Чудото тука станува една недозволена и заканувачка агресија, која ја нарушува стабилноста на еден свет чии закони дотогаш биле сметани за строги и неизменливи. Тоа е Невозможното, одеднаш навлезено во еден свет каде што невозможното е изгонето по самата дефиниција“ (Кајоа 1972: 728-729). „Фантастиката, во суштина, ни нуди задоволство во онаа прекрасна игра со невидливите сили, со човековите емоции или со “невозможноста” на чудото во рамките на една рационализирана свест“ (Капушевска-Дракулевска 1998: 35).

Исто така, се знае дека омилените теми на фантастиката се: двојниците, игри со времето и просторот, мешање на сонот и јавето. Цветан Тодоров разликува две групи теми: јас-теми (двојник, преобразба, натприродни суштества, пандетерминизам, игра со времето и просторот) и ти-теми (вампиризам, смрт, хомосексуалност, зголемена полова желба, инцест...)“ (Todorov 1987: 124-143). Споменатиов роман, според типологијата на Тодоров, би рекле дека спаѓа во т.н. „ти“ теми, обработувајќи ја смртта, која е поврзана со сонот и со жената, која во овој роман ја поврзуваме со сексуалноста, либидото и потсвеста, кои се земаат како битни елементи, кои, пак, од друга страна, дополнително, ја мистифицираат секоја ситуација во којашто се наоѓаат главните носители на дејството. Не е случајност, што сите “гости” кои го “посетуваат” Соларис, се жени. Женскиот принцип отсекогаш бил сметан за помистичен од машкиот и е користен во опозицијата на светло-темно, ден-ноќ, сонце- месечина, машко-женско, каде што женскиот принцип бил врзуван за сите оние прерогативи кои ги носи темното, ноќното, месечината итн., што би значело дека во овие фантастични раскази женскиот субјект се зема како движечка сила, како копнеж по знаењето, како откривање на новото, како отварање на нови прозорци на сонот, кој во релација со јавето нè доведува до нови сознанија, до повисоки рамништа на знаењето (Вељаноска).

3. „Непобедливиот“

Постои еден парадокс во срцето на научната фантастика. Најосновната аспирација на жанрот - самата нејзина суштина, навистина - е да го надмине времето и местото. Не само да се предвиди иднината, туку и да се замислат работи кои се сосема туѓи за човечкото искуство. Како би еволуирале вонземјанските форми на живот, во споредба со оние на Земјата? Како ќе изгледа човечкото општество 10.000 години од сега? Што е вештачка интелигенција? Научната фантастика се обидува да го замисли незамисливото, да го сфати несфатливото, за да се опише неописливото, и да го прави тоа во една забавна, достапна проза (Glintер).

Темата на контактот со вонземјанската цивилизација или вонземјански живот, Станислав Лем ја третира и во романот „Непобедливиот“. Ова е типично научно-фантастичен роман во која Лем третира теми кои комплетно припаѓаат на научната фантастика. Една од нив е темата на хибернацијата, со која впрочем и започнува романот. Всушност, „Непобедливиот“ е вселенски крстосувач, на кој 83 луѓе, наоѓајќи се во состојба на хибернација, патуваат кон планетата Регис III, за да ја истражат причината за исчезнувањето на вселенскиот брод „Кондор“: „Но сепак луѓето како да не сакаа да се разбудат уште долго време. Понекои бессилно си ги размрдаа рацете; пустотата на нивниот смрзнувачки сон ја исполнуваа кошмари и бладања“ (Лем 1975: 6). Регис III навидум е мирна планета, на која нема живот, но нивните истражувања ќе покажат дека таму има кислород, нема радијација, односно планетата ги има основните услови за живот: „Едноличноста на песочните бранови криеше таинствено спокојство. Нивните падини беа исполнети со пепелава сенка, гребените им црвенеја од зајдисонце...“ (Лем 1975: 17); „Колку подалеку, толку потемни изгледаа дините, нив ги просекуваа српови на црни сенки и, најпосле, се сливаа во сиво жолтило; тие ги пребаруваа вулканските карпи чии плочи стрчаа грозно“ (Лем 1975: 17).

Истражувањата на околината покажуваат дека навидум мртвата планета и не е така мртва. Имено, во океанот пронаоѓаат организми во вид на риби и растенија со чудно однесување кон дојденците: „Работава изгледа така дека нешто не го пуштило животот на копно...дека му попречило да излезе од водата“ (Лем 1975: 47); „Животот се зародува, пред сè, на прибрежниот плитководен појас дури потоа се спушта во длабината на океанот. Тука не можело да биде поинаку. Нешто го бутнало кон длабините. И мислам, дека сè до денеска го држи пристапот кон морето...Затоа што овдешните риби се плашат од сондите. На планетите што ги познавам јас, никакви живи суштества не се плашеле од апаратите; тие никогаш не се плашат од нешто кое не го виделе“ (Лем 1975: 48).

Во пустината откриваат урнатини од град, за кои утврдуваат дека се работи за метални конструкции кои потекнуваат многу одамна. Откритието на животот во океанот и урнатините на чудниот метален град придонесуваат кај научниците да се роди една хипотеза за некогашните жители од планетата Лира. Со тоа авторот во овој научно-фантастичен роман воведува и една есхатолошка тема, за уништувањето на една цивилизација/планета и нејзин нов зародиш на друга планета. Имено, ... Лирјани: „Тоа не е бајка. Тие существуваале навистина. ...Тие сите загинаа при експлозијата на Нова... Но сум слушал, не паметам ни каде, како тие се обидуваале да се спасат. Божем испраќале кораби на сите планети од другите ѕвезди што биле блиску до нив...Можеби некој нивни кораб се спуштил овде?“ (Лем 1975: 49). Оваа тема варира уште неколкупати во романот, при што авторот поставува многу прашања, на кои не се дава прецизен одговор, како: Што се случило со планетата Лира? Дали таа била уништена и кои биле причините за тоа? Дали Лирјаните (жителите на Лира) дошле на Регис? Дали останале на Регис и каде се, зашто во моментот на одвивање на дејството во романот, веќе ги нема? Бидејќи веќе ги нема, дали на Регис се соочиле со тамошната цивилизација и подоцна биле истребени од неа? Дали Лирјаните на Регис биле заменети со други вонземни суштества на Регис?, итн. ... Истава есхатолошка тема е разработена и во случајот со планетата Регис. Имено, пронаоѓањето на урнатините на металниот град, животот во океанот, раскопувањата на тлото, сето тоа укажува на постоење на некаков дамнешен живот на планетата, на која двапати се случувале катаклизми и уништување на истата, а причините за тоа, тие со одредена доза на резерва ги гледаат во радијацијата. На овој начин, авторот, нафрлувајќи ги сите тие прашања, ја навестува темата за цикличното уништување и создавање на Космосот, како најчеста тема во научната фантастика, за пренесување на животот на други, подобни планети, итн.

Исчезнатиот вселенски брод „Кондор“ е пронајден, но нема преживеани. Авторот ни ја предава напредната технологија која ја поседува „Непобедливиот“. Имено, за да ги видат последните мигови од постоењето на Кондор, научниците од „Непобедливиот“ го користат мозокот на еден од неговите патници како еден вид медиум. Од видените слики, сфаќаат дека патниците на Кондор, како да имале колективно бришење на меморијата: „Но го има изгубено не само сеќавањето за себе, туку и говорот, способноста да пишува, да чита...Целосен распад, уништување на личноста. Кај него нема останато ништо освен најпримитивните рефлекси. Тој може да оди и да јаде, но само ако храната му се доближи до усните...Не го разбира тоа што го гледа. Не ги разликува луѓето од предметите што се движат“ (Лем 1975: 85). Научниците претпоставуваат дека амнезијата ја предизвикало изложување на магнетен удар од силно магнетно поле. За да се истражи

хипотезата, испраќаат групи за истражување и тогаш на една од групите ѝ се случува несреќа во една од пештерите, каде откриваат и машина стара 300.000 години. Во втората експедиција има дваесет и двајца луѓе, од кои се враќа само еден преживеан и истражувањата покажуваат дека ако во моментот на нападот на магнетното поле, ако умот му е во состојба на некој вид парализа, вонземјаните не го сметаат за закана. Во романот се прикажани два вида од вонземската цивилизација кои војуваат меѓу себе. Едниот вид се еден вид на автоматизирани мушички, а вториот се некакви биолошки суштества кои настапуваат и напаѓаат во вид на облак. И обата вида се високо интелектуални, придобиле и разум во тек на нивната еволуција. Среди нивната истребувачка војна се појавуваат луѓето. Од тие причини, луѓето решаваат да го испратат Циклоп, робот, најсовершена машина која ја имаат за да им испрати слика и тон од нападот на мушичките. Со тоа, во овој научно-фантастичен роман не е изоставена ни темата на роботите. Секако, сонот за создавање човек од метал постои мошне одамна: уште во приказната за Дедал се зборува за циновскиот човек од метал, Талос, дело на критскиот градител и пронаоѓач, кој трипати дневно го обиколувал островот чувајќи го од напаѓачи. Влада Урошевиќ потенцира дека овие послушни и вредни слуги кои ќе ги вршат поситните работи без одлагање и мрморене се среќаваат во прозата кон крајот на XIX и почетокот на XX век. Името и однесувањето потекнуваат од чешкиот писател Карел Чапек, кој со тоа име означил метални копии на човек кои истовремено се една прекрасна машина и еден модерен и сигурен начин да се повтори откритието на Франкенштајн... Според Урошевиќ, „роботите се евтина работна сила, за своето одржување не бараат големи трошоци, послушни се, вредни, дисциплинирани. Поседуваат силно развиена интелигенција, но немаат никаков емотивен живот, во нив не се всадени можности за доживување на етички дилеми. Сепак, благодареејќи на некои усовршувања што ќе бидат применети над поновите генерации на овие суштества, тие ќе се здобијат со чувство за правда и неправда, за солидарност, па дури и со способност да мразат и со желба да господарат. Резултат на тоа е нивната побуна: тие загосподаруваат со светот, уништувајќи го претходно човештвото.... Во новата приказна за создавањето на вештачки суштества е присутно и чувството за вина, а и стравот од казна, како и бунтот на тие суштества против нивните создавачи и господари. ...Значи, заедно со темата *робот* во светската научна фантастика навлегува и темата на *побуната на овие вештачки суштества*, па научната фантастика ќе биде исполнета со дела во кои роботите се дигаат против своите создавачи и господари. Уништувачките војни во кои металните суштества ја искористуваат својата интелигенција и сила за да им се одмаздат на своите создавачи и господари ќе станат општо место на овој жанр... Американскиот писател Исак Асимов

ги формулирал познатите „Три закони на роботиката“ кои за прв пат ќе се појават во 1940 година во расказот „Затворен круг“ и стануваат основа во која ќе биде потцртана разликата меѓу човекот како поединец и човештвото како целост.

И луѓето се свесни за силата на Циклоп, па затоа и го применуваат само во посебни случаи: „Во принцип такви машини не се применуваат на површината на планетите... Да се испрати по нешто „Циклоп“ беше еднакво на тоа-како да му се даде задача на ѓаволот...“ (Лем 1975: 143). По неговото обвиткување од црниот облак и прекилот на врската, Циклон се враќа кон нив, но овој пат се свртува против нив: „Машината која се беше откинала од под контролата на човекот, си замина во просторите на северната пустина“ (158). Луѓето, конструкторите на Циклоп, ја уништуваат својата креација: „Победата извојувана над „Циклоп“ сите ја пречекаа со молчење – немаше особено да се радуваат поради уништувањето на сопственото и, згора на тоа, најсилно оружје“ (170). Видливо е дека со внесувањето на последната клаузула во законите на роботиката, односно со внесувањето на основниот закон на роботиката (роботот не смее да му нанесе зло на човештвото или со својата неактивност да дозволи тоа да биде нанесено), резонирањето на роботите станува помалку механичко и се доближува до основните одлики на резонирањето на човечкото суштество... Притоа, пред конструкторите на вештачките суштества се јавува проблемот како да се создаде суштество што е колку што е можно повеќе самостојно во своите одлуки, но притоа да се спречи можноста за негова побуна против својот создавач и господар“ (Урошевиќ 1988: 247-252). Таквата вештачка интелигенција, т.е. роботите, се здобила со преголема моќ и знаење, па се случило неизбежното. „Обидот за електронско оживување на човековата психа, наспроти фасцинантните можности, крие и некои фаустовски импликации. Создавајќи дух сличен на себе, или дух кој го надраснува, човекот на себе бесправно си го припишува божјиот лик, со што истовремено презема на себе одредени ризици и одговорности“ (Over 1978: 24). Авторите се занимаваат со проблемот на роботот, тие механички примери на човековата перфекција, кои, сепак, никогаш нема да бидат во состојба потполно да го заменат човекот. Тие се совршени и прецизни машини, кои функционираат извонредно и без никакви мани ги извршуваат своите задачи, но на крај, тие сепак остануваат само *хуманоиди*, а тоа значи безживотни и глупави имитатори на човекот.

Единствениот човек од експедицијата кој, се чини, е отпорен на нападите на таа вонземјанска цивилизација е Роган, решава да остане човек до крај и да се обиде да побара некој преживеан од експедицијата. Притоа, ќе преживее уште еден напад, но и ќе сфати дека се наоѓаат на планета на која се води борба меѓу неживи материи, меѓу облакот со кристалчиња и мушичките: „Тој имаше помислено, дека пред него се има заврзано борба,

дека облаците ги исфрлиле на дното од кањонот оштетените „мушички“, дека тие сакале да се ослободат од тој баласт“ (Лем 1975: 210). Поразен, со последни сили успева да го пронајде бродот и да се заштити на него, свесен дека како цивилизациска сила, луѓето сè уште се далеку и зад едните и зад другите: „...Вештачки исправен и стискајќи си ги тупаниците, за да го придуши неподносливото треперење на прстите, се упати право кон дваесет катниот брод што стоеше меѓу поплавата на небото што бледнееше, толку величествен и недвижно-огромен, како и навистина да беше непобедлив“ (Лем 1975: 216).

Заклучок

Во овој труд беа разгледани два романи од творештвото на познатиот полски писател Станислав Лем, „Соларис“ и „Непобедливиот“. Творештвото на овој полски футуролог, автор на научна фантастика, по многу нешто е специфично од останатото светско наследство на овој книжевен жанр.

Најпрвин, се осврнавме на некои дефиниции на жанрот научна фантастика, согласно со теоретичарите на научната фантастика, се укажа и на нејзините карактеристики и класификации, а потоа се укажа и на нејзиното преплетување со други жанрови и научни дисциплини. Притоа, преку анализа на овие два научно-фантастични романи, познати во светски рамки, беа разгледани особеностите на научната фантастика како жанр и истите беа експлицирани преку ексцерпција на соодветни книжевни моменти во споменатите романи. На тој начин, се дојде до заклучни согледби дека она што го издвојува творештвото на Станислав Лем од творештвото на останатите автори на научна фантастика во светски рамки е токму непридржувањето кон американската и светска научно-фантастична матрица, а пред сè – третманот на темата “контакт” со вонземска цивилизација, каде писателот прави оригинални засеци во човековата психа. Тие обиди на човекот за прв контакт со вонземјанската цивилизација, во двата разгледани романи се реализирани на различни начини. Во „Соларис“, искористено е подрачјето на сонот (ониричка фантастика) како почетен чекор од кој произлегува мешањето на реалниот и имагинарниот свет, сонот и јавето, за да се откријат најголемите човекови стравови и човекот да дојде до сознание за сопствената ништожност пред тајните на Универзумот. Истовремено, продорот на жената во сонот, нејзината недофатливост и конечно исчезнување, асоцира на вечната потрага на човекот по знаење, креација и повисоки сфери на сопственото суштествување. Од друга страна, романот „Непобедливиот“ повторно

ја актуелизира темата на прв контакт со вонземјанска цивилизација која егзистира на туѓа планета. И во случајов, човекот е немоќен да се спротивстави на таа сила, која очигледно егзистира милиони години пред него и која поседува знаења далеку понадмоќни од неговите. И не само тоа, овој роман ја актуализира и опасноста од машините, како реална и можна за човековата цивилизација.

Библиографија

- Георгиевска-Јаковлева, Ј. 2001. *Фантасијата и македонскиот роман*, Институт за македонска литература, Скопје.
- Капушевска – Дракулевска, Ј. 1998. *Во лавиринтот на фантасијата*, Магор, Скопје.
- Лем, С. 1975. *Нејобедливо*, Македонска книга, Скопје.
- Лем, С. 1989. *Соларис*, Детска радост, Скопје.
- Todorov, C. 1987. *Uvod u fantastičnu književnost*, Pečat, Beograd.
- Роже, К. 1972. Од бајките до научната фантастика, *Разгледу*, Скопје, бр.7.
- Урошевиќ, В. 1988. *Демони и галакси*, Македонска книга, Скопје.
- Živković, Z. 1983. *Savremenici budućnosti*, Narodna knjiga, Beograd.
- Over, B. J. 1987. *Aksiomatika naučne fantastike, Dometi*, Rijeka, br. 6.
- Rječnik književnih termina*. 1986. Nolit, Beograd.

Извори

- Вељаноска, А. Митот за женската природа, олицетворен во мистичното и во загадочното на фантастичниот расказ, *Мираж*, електронско компаратистичко списание, <http://www.mirage.com.mk/index.php/en/home?catid=0&id=129>, 28.05.2017
- Исмајлоска, М. 2015. Средбата на човекот со Соларис, *Филолошки студии*, Скопје, vol. XIII issue 2, стр. 266, https://www.researchgate.net/publication/288427397_SREDBATA_NA_COVEKOT_SO_SOLARIS_KON_SOLARIS_OD_STANISLAV_LEM, пристапено на 29.05.2017
- Barnouw, D. 1979. Science Fiction as a Model for Probabilistic Worlds: Stanislaw Lem's Fantastic Empiricism, *Science Fiction Studies*, No. 18, vol.6, part 2, <http://www.depauw.edu/sfs/backissues/18/barnouw18art.htm>, 07.04.2017
- Glinter, E. *The World According to Stanislaw Lem*, <https://lareviewofbooks.org/article/world-according-stanislaw-lem/>, 07.04.2017

Јованка Денкова

НАУЧНА ФАНТАСТИКА СТАНИСЛАВА ЛЕМА

Резиме

Овај рад испитује два романа из опуса познатог пољског писца Станислава Лема, “Соларис” и “Непобедиви”. Најпре ћемо указати на неке дефиниције овог жанра, затим ћемо се осврнути на неке његове карактеристике и класификације према теоретичарима научне фантастике. Поред тога, анализом ова два научнофантастична романа, а који су познати у целом свету, они ће бити објашњени кроз релевантне књижевне одломке ових романа. На основу тога биће истакнуто и оно што разликује дело Станислава Лема од других писаца научне фантастике у свету.

Милица МИРКУЛОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

КИБЕРИЈАДА - БАРОКОТ НА КОСМОСОТ

Апстракт: Во описите на електронските жители што го населуваат Космосот и нивните доживувања, препознаеме критики и исмевања на одделни типови личности, професии, општествени групации, одделни карактерни црти, стравови, пороци, што ја прави „Киберијада“ вонвременска и толку многу земска. За временски и просторно многу оддалечениот денешен македонски читател приведен е и глосар на неологизмите од „Киберијада“.

Клучни зборови: меѓукултурна комуникација, неологизми, Станислав Лем, Киберијада.

Станислав Лем (1921-2006), мајсторот на сајанс-фикшн, за „Киберијада“¹ (1965) вели дека е најубавата книга што ја напишал. „Киберијада“ претставува збирка раскази (сказни, бајки) што го опишуваат Барокот на Космосот. Жанровски, како и според јазичниот израз, се надоврзуваат на тематиките карактеристични за светската барокна литература, за витезите, змејовите, кралевите и кралствата... додржувајќи го јазичниот стил, некаде повеќе, а некаде помалку, на делата карактеристични за полските и за светските стилови на пишување во периодот на Барокот. Но, временски сместени од нас десетици, стотици илјади години во иднината, во светот на машините, коишто еволуирале, според скалилата на еволуцијата и оформиле различни општествени заедници, во коишто се случуваат различни пригоди, трагични, хумористични, вљашувачки, необични. Па тука се наслојуваат проблемите од областа на напреднатите науки: кибернетика, алгебра, тригонометрија, хемија, физика, преку музикологија, до онтологија, етика итн. Низ страниците на „Киберијада“

¹ Во оригинал *Cyberjada*, на македонски, *Киберијада*, Антолог, 2018, прев. од полски Милица Миркуловска.

можат да се распознаат и описи, низ силно иронизирање, на актуелните општествени збиднувања што го опкружувале Лем во времето на нејзиното пишување. Опишувајќи ги електронските жители што го населуваат Космосот, ќе познаеме критики и исмевања на одделни типови личности, професии, општествени групации, одделни карактерни црти, стравови, пороци, што ја прави „Киберјада“ вонвременска и толку многу земска.

„Киберјада“ е необична книга, со мајсторска јазична изведба на оригиналниот полски јазик, што предизвикува чудење кај читателот, вцашување, па дури и скомраз. Постојењето, некаде помалку, некаде повеќе архаичен начин на изразување, многуте термини, избобилството на нови непостоечки зборови, во чиешто значење треба да се проникне предизвикува на моменти дури и губење на трпението кај мноштво домашни, полски читатели, на којшто јазик Лем ја напишал „Киберјада“.

Со својата комплексност на информациите содржани во неа текстот на „Киберјада“ од Станислав Лем може да претставува предмет за обработка и опис од повеќе агли, како на пр., филозофски, социолошки, културолошки, од областа на математиката информатичката технологија, а заради спецификата и богатството на јазикот, секако и за лингвистичка анализа на различни нивоа, анализа од областа на теоријата и практиката на преводот и други дисциплини.

Тука ние ќе се задржиме на неологизмите во „Киберјада“, како преведувачки предизвик, односно изработка на еден вид глосар, насочен кон македонскиот читател на „Киберјада“. Имено, стилското средство – создавањето нови зборови – неологизми за непознат објект, релација, настан и сл. за да се опише светот на совршените машини, жителите на Барокниот Космос, Лем што го применува во избобилство. При што раскажува и опишува појави за нас, од денешна гледна точка, непознати. Но исто така, предмет на опис сме и ние и нашиот свет, но од страна на некои други жители на Космосот, просторно и временски многу оддалечени, што нас нè опишуваат и нашите предмети и навика низ сопствената културна позадина. Овие неологизми во полскиот јазик произлегуваат од:

-- интернационализми, со што помалку или повеќе како такви со извесни адаптации се разбирливи за македонскиот читател,

-- зборови каде што може да се проследи заедничкото словенско јазично и културно минато на полскиот и на македонскиот јазик, па повторно, со мали адаптации, стануваат разбирливи и прифатливи за македонскиот читател (без да го занемариме факторот на неговата досетливост),

-- зборови тесно врзани за спецификата на изразот на полскиот јазик, каде што е потребна поголема интервенција на преведувачот на македонски јазик,

-- зборови што се многу тесно поврзани со локалните полски културни и општествени прилики, актуелни во даден момент, за коишто Лем, иако пишува за далечната иднина, со извесна доза на иронија сака да даде свој осврт. Адаптирајќи вакви примери за македонскиот читател, неопходно е да се процени дека таквата алузија за еден македонски читател е премногу далечна, па тие се оставаат во оригиналната своја форма, со извесни фонетски адаптации кон македонскиот јазик,

-- зборови што претставуваат фонетска модификација на основниот збор, со еден или повеќе изменети гласа, како и ономатопејски адаптирани зборови.

Овој глосар, наменет пред сè за македонскиот читател на „Киберијада“, а подреден е според значењето на зборот, со извесни дообјаснувања. Од зборообразувачка гледна точка имаме илустративни примери за различни деривациски модели: сложенки, префиксални (со префикси од домашно и туѓо потекло), суфиксални (со суфикси од домашно и туѓо потекло).

1. Лични имиња, презимиња и прекари (значењето е интернационално, преведено или адаптирано)

Абрукиван Полистни	Вшавел
Адвокатус Лабораторис	Гарганцијан
Адориција	Генетофориус
Амарандина Керберненска	Генијалон
Ауранциј	Глувчар
Афродонтус	Голкондрина
Балерион	Горилиум Кошар
Барбарон	Гралот Збавнуциј
Белич	Грешлич
Билион Кикшпир	Грипијанус
Брзоудар Муцкастиот	Гробомил
Бромео	Демонот од Друг (Втор) Вид
Булфон Струнцл	Дербулион
Вармоганциј	Дилајхус
Вендечиј Улторик Аментиј	Добрициј
Винодур	Дрем Грансипиулк
Винодур Полимеричен	Душимил
Вирвандер	Екламптон
Вирвациј	Ексилиј Тартарејски
Вирвислав	Електрибалт

Емалиј	Малкондер
Ентропија	Малпуциј
Еуфориј Троглиус	Мандрилион
Ехидна, Ехидни	Марибонд
Заумренијад Кришка	Маркиз де Зад
Звоина (Кева или Кевина)	Марлин Подпончки
Здивослав Ампетривиј	Марлин Пшемичка Понсјуш (Понски)
Зморјана	Марлипонт
Инфернандо	Марлипонтски шурјаци
Инцестин Вихс	Мачидави од Железија
Итријан	Мачидави Трети
Итријан-Кибернер	Миамлак (лигавец)
Калкула	Мидрагова
Калкулатор	Мирмександер Декстрит
Кевина Марибонд	Многулимус Стоокиот
Кевина Марлипонтска	Морбидор
Кевина, Кевинче	Муцкон
Киберхазиј	Муцкослав Каковне
Кибриција Краснопета	Нандар
Клапациј	Недоида
Клибабер	Незнајник
Клопсток	Некарол Грешлицки
Кокалдрма Многубил	Некој Четирикатен
Конзол Симфилак	Никаквецобандски
Кориолис Маупертиус	Нингус
Креаторик	Одмаздник
Крентлин	Окалото
Крентлин-зорјанинот	Окруциј
Креншлач	Октопина
Креншлин Штедриот	Ондрагор
Крешлин	Пакуста
Кристала	Пампкингтон
Кростофил Некојси	Панцерик
Крупон од Переза	Папагастер
Круцафикс	Парализиј
Круцафукс	Пачор
Курупјел Гаргазон	Петрициј
Лемуел Келавиот	Полифазиј
Ломотеј од Лејда	Пончок
Макундрел Цибасен	Потпонциј
Малапуци-вел-Малапуциј Халос	Пратен-Испратен

Протозор	Убиец Диплоја
Пстрициј	Улторик Вендетски
Рамолда Хетерикова	Фареус Пурдефлак
Ремер	Фафуциј
Розпорик	Фафуциј Алтруциј
Розпорик	Ферициј
Синхронизиј	Фиртан
Синхрофазиј	Френезиј Пачор
Случајниот случај	Фроњд
Соуви	Фуртијан
Среќко-вел-Хедофаг-вел-Кембал	Хеленда (Хелена)
Струнцел	Хиполип Сарманчки
Сферициј Логар	Хлорианек
Сцибант	Хлоријан- Теорициј-Клапостол
Тиран	Хлоријанче-некое
Торториус	Холерион
Тортуриј	Хопсала
Тресипалка Сувиот	Целезиј Мислителот
Трогладик	Цифранек
Тронболуд	Цифраниј
Трупус Малигнус	Цифрануш
Трурл	Цифранче
Турбулеон	Чпавел
Турбулеон Кратафалк	Чудовиштик
Ќошарот	Шкафон Ќошар

2. Називи на држави и области, населби (значењето е интернационално, преведено или адаптирано)

Абоминенција	Грозанција
Аретон	Гунд
Арубрарија	Данделија
Баловерна Чимска	Делира
Бразелупа	Долината на воздишките проседи
Васола	Допинг
Водоција Призрочна	Енци
Галаксистката Маглина	Епилепонт
Гарбунда	Жарја
Гондван	Желазија

Империјата на Мирапудите	Мургунд пламенолисти
Кембалеа	Натег
Кенендера	Неген
Кимберија	Огнолија
Кирја	Охидора
Кондолонда	Панкриција
Лабудија	Пенци
Лазура	Пит
Легарија	Праталаксија
Лејло	Премудро
Лизанциум	Престопондија
Лубудук	Пруксија
Луксија	Тамтадрит
Лунд	Тетрархида
Маеридија	Тржава
Малација	Трунд
Матег	Труфлофора
Мит	Фелиција
Мленкочин	Флуторсија
Моригунд	Хаса
Морконауција	Хафн
Мудро	Чудовиштија
Мурвидраупија	

3. Називи на жители на планети, држави, области (значењето е интернационално, преведено или адаптирано)

Аберициди Глауберски	Виги
Албуменси Лилијацки	Гауризаури
Аменцити	Гвинтани
Ангстремци	Гвинтани Леви
Антропани	Гондрали
Ауриди	Грозанци
Бајорани	Девтони
Бездицки Мендители	Деменцити
Бенигни	Емулати
Бениди	Енеферци
Бенцаминогити	Империјалци Мирапудови
Буванти	Калеуси
Варлаи	Каскадијци

Каскадијци–Симнувачи	Надојдери од Флуторсија
Квајдоноси	Највисоката Фаза на Развојот
Кембал	Недоготи
Кембри	Огноглави
Кимберт	Окорачни
Кимбрабелианси	Отримки
Клофондри	Пачоркити
Купровци Легаријански	Пламеноноги
Левоотстапни	Плевовци
Легаријанци	Плехани
Лизанци (Лизанијци)	Поклепцити
Лизговиличести	Полимерици
Логарити	Семиан
Мамониди	Среќовци
Марлајови Вабендци	Среќојадци
Микроминијанти	Сталооки
Микронарод	Хедофази
Микросемиани	Хурици

4. Називи на космички тела, пространства и појави (значењето е интернационално, преведено или адаптирано)

Абасит	Кировата Пустина
Алеоција	Колесницата на Алкарон
Витшопки	Крстосвездишта
Гаурозаурон	Ламбудас
Гаурозаурон Белиот	Марилонда Проквинска
Гвајдолници	Муркви
Геонија	Недуза
Гозмоз	Обрузија
Гозмозот Мајмашов	Огнопад Жаропаден
Големата Месечина на Невоетните	Осмата Планета на Сонцето
Големиот Сврдел	Пеколници
Гризмаци	Пертуберациска Материја
Енергетските Полиња	Планетата-ковчег
Енеферија	Пчми
Свездата Хлорелеја	Рапундра
Камбузели	Римунди
Квадарот	Семиа

Солара Мала
Сонцата Големи
Тајфунот Седма Сила
Тшепци

Фотура
Црната Пустина
Четворсвезд
Шчишњента

5. Називи на разумни суштества, појави, индивидуи или општествени групи според карактеристичната особина што ја поседуваат или дејството што го вршат

мажот-вртимушка
самопофалбеник
едноиполовински
Едениполовински-маж
двомаж
теснинец
двомажена
двојно-рокче
красивици
девооблаци
љубовница-зорница
суштество-иканво
аматеријална индивидуа
климатско-психичка
умственобранувачка појава
самоодбранбеници
неоединки
времебијците
дивите-кружачи-низ-времето
индивидуите-пробници
триглодит
задсвезденци
државоодисти
антидржавоодни
државоод
микромалечки
грабнуватели
грабнувачи
аморализатори
антифроњдисти
грабатели

грабнувисти
антинаталисти
прачвек
чвек
наталисти
мастурбанисти
футурогности
антимористи
љубачи
љубачки
доблесни
доблески
иследнички-призраци-на-непостоењето
исчезант
пропагатори-на-Враќањето-во-
Пештерите
бандроид
Мислечка Печурка
прадомородци-на- Галаксијата
робот-дево
Побожник
Мисловец
Јелчак
Члвек
класа-Силикоидеја,ред-Фестиналенина
Цифрант
Добродетелници
Вртикапи
Гнаси
Неранимајковци
Емулати

Каскадијци	мултистати
Еволуционисти	нествор
Симнувачи	овердиери диуконски
Сексократи	омнистати
Нетрпеливци	пралигавец
Еволуционисти-Колаци	прамашинки
Фелицијанти	прамашинови
Стражари на Општата Среќа	робовите-ракетници
Среќари	синогрлица
мисловник	ќеркогрлица
Хоминаси	шестоноги
Аутоматус Сапиенс	Мајмаш
бронзенонарод	Мајмаш-Самосин
буви змејогазни	Мамјаш-Ѓубралник
Војувачи Студени	електритки
електраи	Автоматите
електристати	лижигробовци
електрици	трупопотпикувачи
кибери	белковинец
кибернери	белковинец-од-видот-на-растресените
кимаринати	сољубовници
кометиште-жениште	апсолутисти
лигавец	електроволтеријани
лигавци-гробници	себетворот
лигавци-калцификати	хомунхулуси
мајмуноробот	киберимајко
малиновец	киберсинови
машини примитивни	задисти
младенчиња пасебни	абнегатори
мртвостанати	

6. Називи на носители, вршители на професии

адвокатор	генинженери
архидокторот	геоинженери смалувачи
астротехничар	геријатрица
бијачи-мачачи	дегенератори
биолинисти	дегенерели
временист	деранжер-прирачник-(што умеел да

растури сто поредоци)	машинисти
дигитократ	машинистка
драконолози	медикатор
екстериер-(поранешно куче)	мелолози
електропоет	микрошпион
злочинец перпетуален	мислант
змејозоолог	мислителци
зофоман	Музикуси
кибергај	надинформатор
киберграф	неокосмички инвеститор
киберер	општ омпипотенцијатор
кибермистик	оргијанист
кибернадрин	прапрофесор
кибернанта	регулатор-полномошник
кибернек	свет-поправач
кибернер	секстериер-(се бавел со содомистика)
киберштерка	социотехничари
кимберал	тортурофил
комбинатор-интелектуалец-	тренажер-трианглист-(драматизирал по
осовременувач	нарачка фамилијарен живот, создавајќи
конструктор омнигенерички	брачен триаголник таму каде што го
консултант-адвокатор-јуредистичен	немало)
макољубец	умственик
машинали	филоробот
машиначи	

7. Називи на почесни титули и почесни обраќања

Антипапа Мулм	Гралот
Бонисимус	Гралот Господар
Ваша Неизмерност	Државниот Потсекретар на
Ваша Светливост	Безнадежноста
Ваша Светлост Незнаена	Забест Диригент Мајстор на Гралот
Ваша Совршенамисловност	Капелмарстор Дирикентисимус
Ваша Туѓост	Кибернатор мургундски
Велик Кралски Наоѓач	Кибернер
Велик Кралски Подоклопник	конструктори омнигенерици
високите астрократии	Кралски Онтолог
Високо Покровителство	Маршал на Плехот
Врховен Кралски Мудрец	Милоста Гралска

Најмилостив Величество Збавнуциј
начелниот полов диспозитор
Папа Улм од Пендера
Пастор вембурчи
Потсекретарот на Државата со Обете

Уши
Советник на мазна хартија
Советник Совршен
Ултимативен Бенефактор на Легарија

8. Називи на дејства, настани, процеси (апстрактни и конкретни)

адиабатичен премин
акробационистика-дувни-свирни
ангелизирање
бој се одбесци
взенза
вплив
врагоморизацијата
втелување
депробаблизација
државобојство
екпертолиза
електровоплотување
забит
заклакотам
закони свездокружечки
заништожело
зенза
зензање
зенземе
инкубациска-термичка-реанимација
интензивна ресусцитација
киберматизам
клекнување
мариолизира
мачарски проник
микрогенизација
микроминијатуризација
минијатуризира
монархолиза

нахеленила
не хелени се
не чудуј се
нурнување
одвљуби
одвљубувачки третман
отворање-на-кривомислен-огин
поинаквува
полудмила
пребитувам
преканализирање
принудно упикување
путнувачки да зензи
растелување
се дифундирала
се еви
се изменичи
се изнули
сегдеејќи
сеинформациска моќ
смојам!
Стријам!
Стројам!
субмемотехнички премин
телотворни работи
тржавните работи
хармонограмско-хармониска-музика
шансирај
шансуј

9. Називи на особини, карактеристики на суштества, предмети, појави (апстрактни и конкретни)

албакијерски	мислителен
антиглавен	многуетелност
антиентрописки	надроботска
антипробаблистички	нарцистички (напон)
антропански	непроникнатхронопотенцијал
арлебардски	нирвацки
великолегаријанска	огнотворна
високоспрежна	полимирисни
гаурозауронски	противграфомански
гозмозов	растуриелност
гралски	самосински
гралско-кошарски	семиански
егоцентризирачки (жили)	средсвездено
импосибилитативност	старомалфандски
кимберски	фиртанично-рамолдичен
марлипонтска	харменцки
матрицијски	хрономоќност
мегаморична	чвекова
микросемианска	

10. Називи на опрема, апарати, инструменти, орудија

автомат	врагомори
автоматна	втријувачи
агиопневматски перфеционери	Гееника
алтруистично-херојско-оптимистички	гњаваторки
регулаторчиња, со антиагресивна	грабаторки
блокажа	дамони
бескрајоплов	делиризатор
билатерален разменувач на личноста	децамет (детцамет)
биолини	дигитална машинка
блогинки	доброшница
Боготрон	доброшниците деморалки
бршленче-топче	егзистоскопот псевдокристал
волјари	Екстатор
волјарки	еротизатори

еротодром	микроманипулатор
еротоманка	микромикрофончиња
еротор	микрорационализатор со дози на
еротски перпетуатори (мистички и политички)	ортодоксност и на еретичност
женотрон	Мила Доброволност
забавувачка	насиломат
засилувачи на волјата	олицетворник
засладувачи на живот	Онтогелна
затријувачи	онторачка
змејоиндикатор	пиловница надолжна
сирканти	Пирометар-(Перометар)
извлекувачки на магични моменти	Подобрувач на Персвазијата
импотенцијатор	порнододатоци
Инструментариум	Посакувач на Деликатност
Инфернатор Пеколен	потсетувалки
исправувач на патиштата на Разумот	Поттурнувач на Проблемот
Исправувачи на Животните Патишта	принудници
јадотајна	проголтувачки
капкомер	прошетувач
кибергенетска лабораторија	рајкавали
Кобисреќ	ректификатор на злото
Компјутериум за разрешување на егзистенционална дилема	Ректификатори на Злото
Компликатор-Деперфектор Онтолошки	самонасиломат
Контемплатор на Битот Среќен	самообожувалки
контемплачка	самосвирач
копалка	самотриј
лагодизатор	сегдеплов
Ликвидатори на Злото	Семоќница
лошилници	Силнослабото Пијано
љубовална	синхроеротори
љубовнометар	среќоотпорни прегради
макромикрофон	среќотрон
мачителки	станувачницата од мртви
Машина Што ја Немало	Супербоготрон
машина-страшина	супертелескоп
машини златолики	Суптилна Грижливост
машини-муабетџики	телетрон
машиништарниште	тепателки
машинченца златни гадинки	теретрон
	тотализатор-модализатор
	тотек-мотек

Трансцендентален Разнишувач	флертувачи
трескаторки	хедовари
тривиалница	хедостази
тријачко`рскавични робинки	хомеостатче
Ултиматор Омнигенерички	хранителка
усреќувачки	централната односница
усреќувачки	Шкаф самосонувачки
фелицитометар	шрафилница
флертовница	

11. Називи на оружја

гризачи	облагородувачки гасови за масовна
депосибелизатори	употреба
дракодеструктор	одзмејувка
лазери	пробаблистички змејоредуктори
мазери	фастригатор-пулверизатор
	хронда

12. Називи на награди, одлија, обележја

Дигитален Крст	Орден на Света Киберна
Диплома-На-Перпетуалната-	Тежок-Крст-Инфинитезимален
Омнипотенција	тржавниот грб

13. Називи на места за престојување, работа, забава итн.

автопалати	компјутерници
битовница	криптогастрономски-приседнувални
блудишта (издавачки куќи)	ложата гралска
висококатници-сардинарници	ментализирана јама
временица	монструален затвор на нозе
духовки	одечка галија
духотека	пештери-ѓубрари
душотеки	подземни-хронопресивни-полигони
електродупка	подмислена
келии-држави	подруми-депонии

поробант
 пребитувалници
 рачуналници
 светски ковчег
 свртница

сполковници
 темпорница
 фабрикаторни
 хронален центар
 хроноратории

14. Називи на начини на комуникација, девијации, болести и сл.

автопедофилија
 катехника
 керебелијантството
 киборгинии
 многубитна падавица
 онтолепсија

панпсихичко винеење
 синдром на некање
 Футурофилија
 хронанија
 хроноперверзии
 часовничарски фетишизам

15. Називи на обичаи, игри, забави и сл.

акробација амористична
 Балансер Последен Гонет
 Диригентска-Заклетва-под-
 Диригентската-Палка
 душоловство
 киберк
 кибернетски вицови
 концерти на рајкавали
 мал мозгувач
 меѓунебуларниот турнир
 монополизација-на-хрономоционии-
 техники

Песна олеандрина
 рајовски спортови
 Салто еротале
 самодумки
 свирење кибернетчиња
 темпорално-конквистадорство
 хроничен ханкстеризам
 хрономоции
 хроношетки
 џумбанија

16. Називи на појави, супстанции итн.

аматерија
 антиелектрони
 антинеутрин
 антипротони
 антисвет
 засирености
 мрчанци

новопеченци
 плукалци
 прстојни магнетиди
 раструскани тракагашки
 тектични тектиди
 хулаци

17. Називи на апстрактни поими и нешта, науки, научни правци, учења, движења, интерпретации и сл.

автомистика	калкулантски-државен-преврат
астротехниката	Каскадер
балистичката-одбрана-на-предполето	Кибр-Трурл-Клапациј-Миноги
Бариера на Мудроста	Компликаторика
брзинска еротација	Компликаториката-онтолошка
вера во Апсолутниот Сирак	конструкцискоисториска-фаталност
Вечните-Значења-на-овие-бројки,-	копрофизија
односи-и-пропорции	котинуално-топотропска-
вихвиндранции	инфинитезмалистика
вооружено востание крстно-бројаничко	Магичноста на Гнаското
генинженерија	магнетност
Гралскиот-Универзал-и-Манифест	малапуција
деонтологија кибернетска	метаинформациската антиномија
дигитанција	микроминијатуризирана-социологија
Доблеста на Неморалот	минијатерија затворена
Драконистичка-пнеуматологија	минијатерија отворена
дрвизмот	мисла семианска
Дус	Морал-на-омнипотечијаторите
Еволуција Природна	Музика на Сферите
екстернализација-на-мечтите-од-	Мус
сништата	Највисоката Вистина
Електриката Халосова	неантизам
електроопиеност	неконфедератиска-семианска-мисла
Емулатор	ништожен закон
Епоха на Мноштва	оптималистика
ера на соматски војни	Општа-теорија-на-самоконструкција
ерата-на-Меѓустаклените-Патувања	општата минимализација
Ерес-на-Пометнувачки-Контракции	органистика
закон на немарниците	Парцијална Метафизика
Затворен-Циклус-со-Стохастичко-	праенергија
Пулсирање	Преносно-Реинкарнатиска-Миграција
Здивот-на-Статистиката-Света	Престабилизираната Хармонија
Изродувањето	Применетата рекреационистика
историографија	Промислата
историозофија	прукварна
историска-интермитентна-клаудикација	револуционерна хронаутика
калкулантска диктатура	Рекреатистика омнигенерична

ретрансмисија	Фракционирана-Хедонистика-в-
самоумножување-под-Глонтва	прегратките-на-Еволуционата-
Светлина Прва	Метафизика
Семокница Ултимативна	футуроманција
сеслобода	Хармонија на Сферите
Совршеноста-на-Секое-Создавање	Хармонија Претпоставувачка
содомистика	Хармонограм-на-Хармонијата-на-
среќонагонската инженерија	Сфери
Тајната на Вишиот Ред	хронален потенцијал
Теорија за хронопresiја	хронален удар
Теоријата на Дупликација	хронален удар
теотактика	хронопresивна имплозија
технетиката	хронопresiја
Трурлов Космички Закон	чудовистика
турбаранции	шваја
фелицитологија нагла	школата на струнцлистите

18. Називи на единки, нешта и пространства предмет на верување и обожување

Баукис	Крајрај
Благословениот Фонестрон	Најчистата Ангелица
вистинскиот Рај	Недорај
Господар на Небесата	Прадамата Каскадера
Дамуза	Предрај
Дорај	Пургатори-Санатории
Електроволтер	Речисирај
електродух	Совршени Суштества
киберхангели	Чудовдовица

19. Називи на официјални институции и служби

Администрација-на-агломерацијата-	Еротско-вршачки-автори-(криптоним
машка-(криптоним АДАМ)	ЕВА)
Болиција	Институт-за-Еротско Инженерство
Воскреснувачка брза помош	Институти-за-Проекција-на-Светињи
Главниот уред за иригација	Катедра-за-сексуална-математика
Дигиталноперсоналните-центри	Кралски Конзерваториум

Крчма Хармоносферична
 Лизанцијска-Академија-на-уметности-
 и-науки
 Лизацискиот-Највисок-Суд
 Министерство-за-Свонца,-Сфери
 Министерство-за-размена-на-гасови-
 со-странство
 Министерството-за-Труби,-Тамбури,-
 Тромбони

Највисоката-Комора-на-Дувачките
 Оддел-за-применета-хедонистика
 Семинар-за-теорија-на-половото-
 множество
 Совет-на-Конзерваториумски-
 Министри
 Централa за љубов кон ближниот

20. Називи на делови од тело

гралското уво

мозговница

21. Називи на храна, пијалаци, лекови

алтруизна
 антифероелектрични фотони
 електерти со јаготки
 електрети
 електрети со јонски сос

јонтофореза
 кибајдера
 љубовниче-шрафче
 препарат психотрансмисијски

22. Називи на животни и птици

Горилиум
 киберак
 кибербеци
 кибириба
 киберкоњ
 кибермат
 кибернарни

киберноси
 киберумак
 куркутел
 Пероноптерикс
 Птица на Развратот
 суперзмеј

23. Називи на растенија

див киберис
 живица киберисова

киберберис
 лавопиреј

24. Називи на елементи

думалиум
калсониум

терминолиум

25. Називи на единици мерки

амори
богони
бромео
гигамори
гравитони
единици-егзистенционална-сласт
зенз
изохрони на депресијата
килопарсеци
килохед
мегагали
мегамори
мегаморична

мегахед
морги
орги
парсеки
прамилји
просекунди
ретроинтервал
трупси
хеди
хедони
хектомат
хронони

26. Поздрави

Амаедобро!

Добарко!

На крајот, како преведувач, и самата справувајќи се со бројни предизвици во однос на приведените нови зборови, се надевам дека ова несекојдневно четиво за македонскиот читател од 21 век ќе биде сепак прифатливо, а во секој случај, дека нема да го остави рамнодушен.

Библиографија

- Лем, Станислав. 2018. *Киберџага*. Скопје: Антолог (превод од полски Милица Миркуловска).
- Минова-Ѓуркова, Лиљана. 2003. *Стилистика на современиот македонски јазик*. Скопје: Магор.
- Domaciuk-Czarny, I. 2003. *Nazwy własne w prozie Stanisława Lema*. Lublin.
- Jarzębski, J.. 2003. *Wszechświat Lema*. Kraków.
- Lesz-Duk, Maria. 2015. „Neologizmy w twórczości Stanisława Lema“. Во: *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Językoznawstwo XI*, 141–151 <http://dlibra.bg.ajd.czystocho.pl:8080/Content/3515/11.pdf>
<http://wmeritum.pl/lema-dylematy-stanislaw-lem-cyberjada-recenzja/85232>
- Jerzy Jarzębski <https://solaris.lem.pl/ksiazki/beletrystyka/cyberjada/61-poslowie-cyberjada>

Milica MIRKULOVSKA

„CYBERIADA – BAROK KOSMOSU“

Streszczenie

W Lemowym opisie elektronicznych mieszkańców Kosmosu i ich doświadczeń rozpoznajemy krytykę i kpiny z pewnych typów osobowości, zawodów, grup społecznych, pewnych cech charakteru, lęków, wad, które czynią "Cyberiadę" ponadczasową i tak ziemską. Dla bardzo odległego dziś czytelnika macedońskiego w czasoprzestrzeni proponujemy glosariusz neologizmów, istniejących w przekładzie "Cyberiady" na język macedoński.

**Андреј АВРАМОВСКИ, Никола ИЛИЕВСКИ,
Катерина САПАЛОВСКА¹**

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Скопје, Македонија

СЛОВЕНСКАТА РЕЛИГИЈА НА ТЕРИТОРИЈАТА НА ДЕНЕШНА ПОЛСКА

Апстракт: Рефератот опфаќа повеќе анализи на религијата и верувањата кои биле присутни на територијата на денешна Полска и источниот дел на Германија, кај балтичките и полапските Словени, како и реконструкција на пантеонот на божества кај Западните Словени. Овој реферат исто така е посветен и на покрстувањето на словенските народи, светите места и остатоците од материјалната култура.

Клучни зборови: Словени, верување, пантеон, покрстување, божество

Словенските племиња го опфаќале целиот карпатски дел, а со тоа нивната преселба била разграничена низ целиот европски континент. Балтичките словенски племиња спаѓаат во групата на Западни Словени кои ја населиле територијата на денешна Полска од средината на VI век, па сè до крајот на VII век.

Во балтички племиња спаѓаат :

- Полани (Polanie)
- Померанци (Pomorzanie)
- Ленѓани (Lędzianie)
- Мазовшани (Mazowszanie)
- Вислани (Wiślanie)
- Шлезјици (Ślężanie)
- Венди (Wendowie)

---

¹ студенти од I и II година од студиската група Полски јазик и книжевност.

Нивната разноликост ја препознаваме дури и во самите називи на нивната поделба. Имено, името „Полска“ потекнува од најмоќното словенско племе меѓу сите останати полски племиња, а тоа се **Поланите**. Нивното име доаѓа од зборот **поле** што всушност означува пространа широка рамнина, пространа сфера и широк низински терен кој ја одделува територијата од останатите племенски групи.

Во религијата на старите Словени постоеле два пантеона, а тоа се **киевскиот пантеон** и **полапскиот пантеон**.

Западната група на словенски племиња верувале и го славеле т.н. **полапски пантеон**. Овој тип пантеон бил присутен во Полабјето или кај Словените кои живееле во околината на реката Лаба, кои најмногу почитувале одреден тип словенски богови. Сепак тоа не е никаков доказ и не значи дека оваа словенска група не покажувала почит и кон останатите богови, туку напротив, тие ги почитувале сите богови, но покажувале посебен тип ритуал само за одредена група на богови. Од таа група богови која била присутна во овој регион се истакнувале:

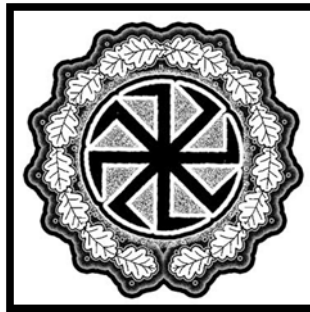
- **Световид** (исто така познат е како Свантевид) (Świętowit),
- **Триглав** (Trzygłów),
- **Радогост** (Radogost),
- **Сварожич** (Swarożyc),
- **Сварог** (Swaróg),
- **Поренут** (Porenut),
- **Подага** (Podaga),
- **Жива** (Siwa).

Религијата на старите Словени била многубожечка. Кај голем дел од словенските племиња се јавувал еден бог кој ја претставувал врховноста на одредено божество. Таков тип врховни богови се јавиле кај балтичките Словени, но сепак словенскиот свет изобилувал со различни манифестации на божества и истиот бил богат со различни пагански обреди.

Религијата, односно самото постоење на религијата, привлекувало сè поголем интерес кај научниците. Двајца научници кои ја истражувале сржта на религијата особено заслужуваат да бидат споменати во овој реферат, пред сè, поради нивната висока котираност и високиот квалитет на нивниот труд и посветеност.

Тоа се научниците **Сер Џејмс Џорџ Фрејзер** (1854 - 1941) и **Мирча Елијаде** (1907 - 1986). Тие се првите претставници на почетокот за **еволуционизмот на верувањето**, познат и како **теорија за религијата** која е во постојан процес на еволуција. Тие ја делат религијата на: магија, анимизам, фетишизам (вишата сила на тотемот), тотемизам,

политеизам и монотеизам. Древната словенска религија спаѓа во групата политеистичка (многубожечка) религија. Политеизмот е, всушност, група на антропоморфни божества. Во политеизмот се присутни машки и женски божества, кои, исто така, си имаат и свои животни.

Sloneczko

Sloneczko (Kołowrót, уште познат и како **коловрат** меѓу Западните и Источните Словени) е еден од најважните религиски симболи кој е користен од страна на поголема група Словени, кој го означува **сонцето и вечноста на силата, достоинството и огнот**. Овој симбол бил резбарен на многу дрвени монументи кои стоеле во близина на нечиј гроб и го симболизирал **вечниот живот**. Коловратот го претставува сонцето, **живоста** на сите словенски народи. Оваа древна симболика може да се сретне во префинетата архитектура на словенските народи, зачувана во археолошкиот музеј во Краков, Полска.

Świątowit

Името на **Световид**, (кој исто така бил познат и под името Свантевид, Świętowit) доаѓа од словенскиот збор „svęt“ што значи **сила** (силен бог). Тој бил главниот бог на полапските Словени, но се верува дека всушност бил бог на сите Словени, а тоа значи дека тој бил челниот бог на полапскиот словенски пантеон. Световид често бил поврзуван со војните и пророштвата. Се сметало дека од неговата милост и немилост зависат победите во битките, соработките и трговските патувања, како и изобилството на жетвите. Опишан е како четириглав бог, чии глави ги гледале сите четири страни на светот. Во **храмот** кој бил посветен на овој бог се чувал и еден бел коњ, за кој се сметало дека е негов.

Trzyglów

Триглав е познат во митологијата на полапските и померанските Словени. Знаци за верувањето во овој словенски бог се јавиле и кај Јужните Словени. Триглав, всушност, претставувал триглаво божество, но и бог на војната. Според митот, **трите глави на Триглав** ја симболизираат неговата владејачка присутност во трите царства: **небото, земјата и подземјето** (или познато меѓу христијаните како рајот, светот и пеколот).

Постојат различни верувања за тоа што точно претставувал Триглав. Голем дел од Словените верувале дека претставувал хибрид од три божества, но друг дел, пак, верувал дека тој е **богот-чувар** на луѓето и добитокот.

Од хрониките е познато дека главни центри на неговиот култ биле: **Шчеќин** (Szczecin), **Волин** (Wolin) во Полска и **Брена** (Brenna, денешниот германизиран Бранденбург - Brandenburg) .

Radogost

Радогост (Radogost) е словенски бог чиј идентитет не може да се утврди со сигурност. Радогост кај полапските Словени се сметал за бог на сигурноста, односно за бог на домаќинствата. Словените кои живееле покрај реките Лаба и Одра го сметале за бог на домот, односно заштитник на куќите, на веселбата и виното. Голем дел од Словените го сметале за бог на успехот. Покрај овие особини, тој бил и бог на гостопримството.

Името на богот Радогост, всушност, претставува збор-кованица кој доаѓа од зборовите „rad“ што во превод значи мил и од „гостъ“ (gość) што всушност значи гостин.

Светото животно на Радогост бил коњот, или поточно ждребето (младото коњче), како и кај другите богови. Во германските хроники се сочувани описи на неговиот **храм** во Ретра, каде што живееле полапските Словени. Името на Радогост денес го носи врвот на моравско-шлезискиот дел на Бескидите, на кој се наоѓа и споменик посветен на овој словенски бог.

Siwa

Жива (Siwa, Żywia) кај полапските Словени била позната како божица на плодноста и љубовта. Оваа божица е дел од **полапскиот словенски пантеон** и гласи за божица која се грижела за родот, за посевите, која ја чувала плодноста на почвата, на полињата. Жива, пред сè, кај голем дел од Словените претставува божица на храната, односно божицата која ги збогатува посевите со јаболка, слива и слични овошци и која ја дава силата во зеленчукот.

Познато е дека божицата Жива претставувала дел од **Женското божество**. За неа се спомнува дека таа била божица која имала глава на бик, која на главата имала некаков украс кој потсетувал на сончевиот зрак. Нејзината појава секогаш била наизменична, имено, таа се претставувала гола, а со долгата коса и биле прекриени градите и рамената. Во левата рака држела клас жито, а во десната рака овошје, најчесто јаболка.

Култот кон Жива бил присутен во областите коишто биле населени од Западните Словени. Името на оваа божица, всушност, означува плодност, долг живот и постоење.

Swarożyc

Сварожиќ (Swarożyc) е словенски бог, еден од двата сина на **Сварог**. Сварожиќ, всушност, бил помладиот син на Сварог, бог на небото и заштитник на огнот и светлината. Кај полапските Словени Сварожиќ бил симбол на земјениот оган, чие огниште ја разгорувало силата кај народот. Како претставник на огнот, Сварожиќ бил заштитник на домашното огниште и на огнот на својот татко.

Сварожиќ имал контрастна и противречна природа. Тој, пред сè, бил добротинител и зрачел со неговата светлина и топлина. Неговата моќ имала две страни и, всушност, тој можел да се претвори и во уништувач, убиец, како и причинител на голема елементарна катастрофа.

Балтичките Словени негувале култ кон Сварожиќ со цел да не настане некаква елементарна непогода од типот на поплава и со тоа нему му се давала одлика на бог на војната. Тој претставувал борец и спасител од злите сили, симбол на огнот, пречистувањето и препородот. Во време на воен поход за Сварожиќ се принесувале жртви, исклучиво машки домашни животни.

Сварожиќ бил помладиот брат на **Дажбог (Дажьбогъ, Dažbóg)**, познат под симболот за огнот и заштитник на небото. Сварожиќ секогаш

бил претставен како воин на коњ кој на главата носел оклоп што го штител од сончевата жега, во левата рака го носел **рогот на среќата**, а во десната рака држел меч.

Svaróg

Сварог (Сварогъ, Svaróg) бил прабогот на целиот словенски народ. Сварог го претставува небесниот ковач и чуварот на космичкиот оган. Тој е богот на огнот и небото. Божеството на Сварог, всушност, е појавата на првото божество кај старите Словени. Кај Западните Словени тој ги означува **сонцето, огнот и небото**, и со тоа тој е богот на сонцето.

Според легендите, Сварог е сеприсутен бог кој го исковал сонцето и го поставил на небото. Тој се смета за врховниот бестелесен бог, оној кој го создал целиот космос. Сварог е таткото на сите словенски божества, на сите богови и божици.

Во летописите од XII век за Сварог се вели дека тој е создавачот на светот кој го има истото значење како и старорускиот бог **Род (Rod)**. Сварог всушност е тој кој го симболизира настанокот на Светот. Се вели дека од неговото име доаѓа називот **родноверие** кое всушност означува

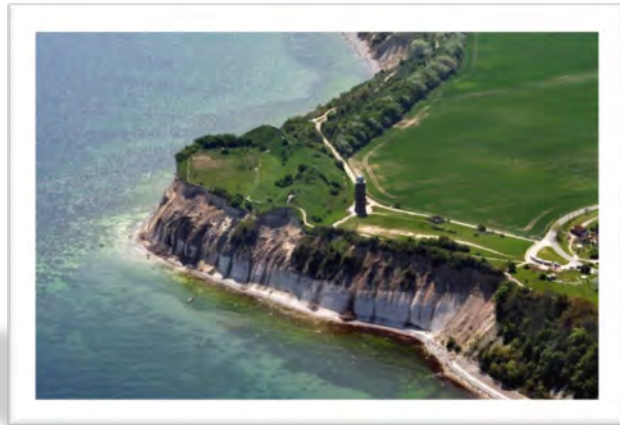
нов и современ назив за многубоштвото. Според старите Словени, богот Сварог, всушност, го означувал небото, кое го симболизирало постоењето и бесконечноста.

Сварог е единствениот врховен бог кој се јавува кај сите словенски племиња. Сварог е појдовната точка на сета словенска митологија. Единствениот култ кон Сварог е тоа што е првото божество кое е заедничко за словенскиот свет. Познато е дека во негово име се правеле разни ритуали пред доаѓањето на некаква борба.

Најважен запис за митологијата и верувањата на Западните Словени доаѓа од данскиот историски хроничар **Сакс Граматик** (1150 - 1222), кој во неговиот историјат „**Делото на Данците**“ (*Gesta Danorum*) ја опишува војната која се водела во периодот од 1168 г. до 1169 г. од страна на данскиот крал Валдемар Први против Рујините од Риген. Во оваа војна изразен е нивниот голем пораз, како и уништувањето на големиот храм на **Световид**, точно на тоа место.

Според Сакс, овој настан е од големо значење за двата народа. Имено, тој во историјатот детално ја опишува богослужбата на богот Световид, но, исто така, и обичаите кои се однесувале на него и неговата висока четириглава статуа.

Сакс ги споменува повеќеглавите богови и кај други словенски племиња. Како дел од овие повеќеглави словенски богови се: Руѓевит (Rugiewie), Поревид (Jarowit) и Порентиј (или Поренут, Porenut).

Ова е ‘ртот Аркона на островот Риген. Овој ‘рт претставува култно место на племето Рујини (Ranowie) каде што се наоѓало светилиштето на Световид.

Збручкиот столб на **Световид** или, исто така познат како **Światowid ze Zbrucza** или **Światowid z Liczkowiec**. е една од ретките монолитни скулптури кои ги славеле Западните Словените во периодот на претхристијанизацијата (IX век). Столбот има четири страни односно глава со четири лица на којашто најчесто се идентификува со богот Световид. Постојат неколку столбови од овој тип. Столбот е поделен на четири различни страни, а секоја страна е поделена на три нивоа.

Столбот на Световид, всушност, е изграден и изрезбан во варовник со квадратна основа, и истиот е висок околу 2.67 м. Релјефите на столбот се поделени во три различни зони:

- **Првата зона** е највисоката зона и зафаќа површина од 1.67 метри, на која се наоѓаат четири човечки фигури, на кои се прикажани три машки лица и едно женско лице.

- **Втората зона** е средната и се наоѓа веднаш под највисоката зона. Оваа зона е со големина од 0.4 метри, на која повторно се наоѓаат четири човечки фигури, но во овој случај тие се поделени на две машки и две женски, кои заедно се држат за раце и формираат круг (оро) .

- **Третата зона** е најниската зона и таа зафаќа големина од само 0.67 метри. На неа се наоѓаат три човечки фигури од кои една е клекната фигура, а останатите две фигури се во исправена положба, додека четвртата страна на статуата е празна.

Збручкиот столб на Световид (Światowid ze Zbrucza) денес се наоѓа во археолошкиот музеј во Краков, Полска.

Światowid ze Zbrucza

Голем дел од балтичките Словени биле покрстувани во периодот на VIII и IX век, односно покрстувањето започнало со Моравската мисија на браќата Кирил и Методиј.

Западните Словени биле покрстени во периодот од X до XII век. За почеток на христијанизацијата на територијата на Полска се смета 14 април 966 година кога кралот **Мјешко Први (Mieszko I)** го примил христијанството. Местото каде што се одвивал овој процес најверојатно бил во околината на градовите Познањ (Poznań) и Гњезно (Gniezno). Иако процесот на потполно покрстување траел неколку векови, овој настан имал големо културно, но и политичко значење, со тоа што владеењето на кралот Мјешко Први (Mieszko I), како прв христијански владетел на полската територија, имало легитимитет кај Светото Римско Царство, но и кај папата, со што полската држава станала дел од христијанскиот, односно западниот свет.

Фреска во Gniezno во чест на покрстувањето на Мјешко Први

Поголем дел од балтичките словенски племиња го одбивале овој процес на христијанизација. Други, пак, сами го прифатиле и веднаш се приклониле кон христијанството. Последни биле покрстени полапските Словени. Всушност, во 1068 г., кога германските крстоносци во првиот крстоносен поход влегуваат во градот Ретра, тие го уништуваат светилиштето на богот Сварожиќ. По долгите борби, дури во 1127 г. градот е опожарен до темел.

Меѓу последните зачувани словенски светилишта се Збручкиот столб на богот Световид, како и храмот кој е посветен на богот Световид. Денес Збручкиот столб сè уште се чува во археолошкиот музеј во Краков, Полска.

Градот и светилиштето **Аркона**, всушност, претставувал верски и политички центар на островот Рујан, кој го добил името според словенското племе **Рујани**. Овој храм се наоѓал во градот Аркона кој во периодот на XII век бил уништен и запален до темел од страна на Данците во 1168 г., предводени од кралот Валдемар Први и бискупот Абсалон од Роскилде.

Статуа на Никлот во тврдината во Шверин, Мекеленбург.

Никлот (1090 – август 1160) бил последниот западнословенски владетел на Ободритите. Речиси триесет години се спротиставувал на саксонските грофови за време на Вендскиот крстоносен поход. Тој бил можниот кнез, водичот на Бодричите, кој најсурово се спротиставувал на христијанизацијата и асимилацијата на полапските Словени од германските свештеници. Во 1160 г. данскиот крал Валдемар Први, заедно со саксонскиот

граф Хенри го убиваат кнезот Никлот во тврдината на Господството Бург Верле. Со смртта на Никлот завршува и владеењето на словенскиот народ на територијата на Мекленбург, денешна северо-источна Германија.

По смртта на Никлот на останатото словенско население им било наметнато христијанизирањето, па така започнал процесот на покрстувањето на Западните Словени. Овој факт се однесува на Западните Словени, но со тој процес на христијанизација се одразил и општо на останатите групи Словени. Неколку векови подоцна овој процес, главно, бил завршен. Прифаќањето на христијанството на почетокот главно одело доброволно, но подоцна истото било спроведено со законска присила, а врз некои Словени се одвивало и насилно. Овој процес бил најизразен во територијата на Бург Верле.

Верувањето како примарна потреба кај Западните Словени се заснова на комбинираноста на магијата и митот. Имено, идејата за смирување на духовната состојба кај западнословенските племиња била во доменот на заедничката функција на магијата и религијата. Верувањето во повеќе богови, всушност, го претставува преклопувањето на обредот во религијата. Во некои случаи Џејмс Фрејзер како цврст доказ ја употребува магијата како т.н. **претходник на религијата** или основа на секоја религија. Во митологијата на Западните Словени познат е обредот со песни (молитвени стихови), кои се упатуваат директно кон боговите.

Принесувањето жртви е еден од најпознатите начини на воспоставување контакт со божествата. На пример, еден обредник кој првично почнал да се занимава со верски ритуали кон одредено божество не се сомнева во хомеопатијата или сличноста која го предизвикува следењето на целиот обред, кој резултира со тоа што нема да се случи спротивното од посакуваното.

Како главен причинител за верувањето во повеќе божества може да биде потребата за суштинското и моралистичкото. Природните појави, елементарните непогоди кај Западните Словени, сепак, биле објаснети преку разните божества во кои верувале.

Во политеистичката религијата натприродната моќ секогаш е поголема и помоќна од човекот. Тој ѝ се покорува со своите молитви, принесување жртви и сличен начин на обредност со цел да воспостави контакт со божествата. Тој контакт ја предизвикува силата на боговите кои биле симбол за религиозноста и почитта.

Библиографија

- Vasiljev, S. 1986. „Slovenska mitologija“. Zemun: Arion.
Фрејзер, Ц. 1992. „Златна грана“. Београд: БИГЗ.
Елијад, М. 1991. „Историја веровања и религијских идеја“. Београд: Prosveta.
Ловмјански, Н. 1996. „Религија Словена“. Београд: Slovograf .
Ribakov, B. A. 2015. „Paganstvo starih Slovena“. Novi Sad: Akademska knjiga.
<http://www.slavoslaw.pl/trzyglow-trojan-pan-trzech-swiatow>

Andrej AVRAMOVSKI, Nikola ILIJEVSKI, Katerina SAPALOVSKA

RELIGIA SŁOWIAŃ NA TERENIE OBECNEJ POLSKI

Streszczenie

Grupabałtyckich plemion, która jest częścią grupy zachodniosłowiańskiej, daje nam wgląd w życie tamtejszych plemion, ale przede wszystkim w specyfikę ich wierzeń i obrzędów z tym związanych.

Religia tych plemion była bogata w przeróżne bóstwa, z których każde przedstawiało coś innego, miało inne znaczenie i inny wpływ na ówczesnych ludzi. Plemię w konfrontacji z problemem czy pokusą, ofiarowało się danemu bóstwu, prosząc o pomoc czy ułatwienie sytuacji. Wraz z nadejściem chrześcijaństwa na tereny zachodniosłowiańskie możemy dostrzec proces zmiany religii, wierzeń i rytuałów.

VARIA

Сашо КОКАЛАНОВ

новинар, јублицист, писател

**КОН „МАГИОНИЧАРОТ“ ОД МАГДАЛЕНА ПАРИС,
ДОБИТНИК НА НАГРАДАТА ЗА ЛИТЕРАТУРА
НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА ЗА 2015, ВО ИЗДАНИЕ НА АНТОЛОГ
И ВО ПРЕВОД НА МИЛИЦА МИРКУЛОВСКА**

Романот „Магионичар“ во издание на издавачката куќа „Антолог“ е едно обемно книжевно дело распослано на петстотини страници, кое избобилува со сè што го карактеризира еден политички трилер: напнатост, пресврти, перипетији, мистерија, валкани игри, заговори. И сево ова може да ве наведе на констатацијата дека ова е „само“ уште едно крими-романче што успешно кокетира со политичките теми што предизвикуваат дразба кај публиката.

Но првата реченица што ќе ве пречека како добар домаќин уште на насловната страница вели: Иако описот може да изгледа како политички трилер, ова е нешто повеќе. Искрено, ова повеќе ме поведе на ова читателско патување. Ако сè се сведеше на политички трилер немаше да се впуштам во авантурава.

Што е тоа повеќе? Прво, би сакал да се осврнам малку на анализа на политичкото наспроти трилерското. Политичкото во овој роман не е пандишпан врз кој се редат слатки наслаги-филови на трилерот, туку тоа е самата есенција на романот. Романот директно извира од политичката и хуманитарна траума на поделбата на глобусот, ама и на микросветот - Германија, или уште попрецизно Берлин, на Исток и Запад. Оваа политичка поделба ја одредува географијата, го одредува релјефот на многу човечки судбини. А слободно може да се каже и на судбината на самата авторка на романот, Магдалена Парис, полско-германска писателка, родена во Полска, отселена во Германија на 13-годишна возраст, заедно со семејството.

Авторефлексиите на Магдалена присутни преку ликот на главната хероина на романот, новинарката Дагмара Бош, родена како Дагмара Бошевска во Полска, а потоа со семејството преселена во Берлин, воопшто не се скриени. Ова транспарентно проектирање на сопствениот живот

во животот на главниот лик, на Магдалена ѝ дава можност да се навлезе длабоко во психологијата и на овој, но и на нему блиските ликови и на тој начин нивните психолошки доживувања нудат многу повеќе отколку што би било потребно кога ова би било само обичен трилер. Пристапот кон секој од ликовите и неговата мотивација не само што не е периферен, површен, туку сосема напротив - авторката копа длабоко во себе за да ги експлоатира како скапоцена руда сите свои трауми закопани под почвата на времето.

Но романот уште на првата страница јасно ви става на знаење еден факт - а тоа е дека нема играње со фактите. А фактите кои се предмет на интерес на авторката се следниве: Во 2010 година во германската Канцеларија за документите од Штази се уништени близу 6 километри досиеја, односно 20 милиони страници. Се смета дека во времето на Железната завеса приближно 4 500 лица од Источниот блок се обидуваале да избегаат на Запад преку границата на Бугарија. А приближно 100 од нив го загубиле животот, или попрецизно - убиени се во матни, неразјаснети околности.

Овие факти се трагично минато, за нив може да кажеме дека се одличен пандишпан за еден вешт писател, каква што е Магдалена Парис. Нема да ви ја раскажувам содржината на романот, прво затоа што и да сакам немаме време за такво нешто, второ и поважно - неизвесноста е важен дел на уживањето во ова пагување по страниците на „Магионичар“. Магионичарот од насловот не е некаква Коеловска верзија на Алхемичарот, не, многу е попрозаично - тоа е автоироничниот назив под кој исчезнувале луѓе на граница. Главно млади луѓе, кои во надеж за подобар живот, се обидуваале да ја поминат границата. Преку разни монтировки и „намештајки“ биле ликвидирани низ горите на Пирин планина или на бугарско-турската граница. Магионичар, или во превод - денес го имаш, а утре го немаш. Признајте, овие од Штази баш ги бивало за наслови. Или низ перспективата на еден од ликовите - магионичар е кога денес имаш двајца синови близнаци, кои одат на одмор во Бугарија, а веќе следниот ден имаш два идентични леша и изгубена смисла на животот.

На крајот од првиот пасус од најпрвата глава, ќе ја сретнете оваа реченица: Вистина било, новата болка ја бркала старата. Мислам дека оваа не е само обична реченица, туку, во случајов, тоа е писателската постапка што ја користела Магдалена - од глава во глава, нова болка ја заменува старата, болката на еден од ликовите ја заменува болка на следниот лик. Како своевидна парафраза на животот, во кој и најрасипаните гниди во општествената стварност, оние сместени како бубрежиња во лој - страдаат како и сите други. Поентата што мислам дека не е прехрабро да се извлече од целото дело е дека не може да има среќна индивидуа во

несреќно општество. Без разлика каде си позициониран во општествената хиерархија. Може слободно да се отиде уште еден чекор понатаму и да се каже и следново - не може да има среќно општество во поделен свет.

Во луди времиња сите стануваме по малку лудаци. Се губат границите на нормалноста. Тоа мислам дека добро го знаеме и ние овде и денес и сега. Но, што го прави ова четиво интересно? Ќе искористам реплика од еден од ликовите. Вели: Тој е лудак и како секој лудак е нетрпелив, ама самиот знаете господине, како е со лудаците. Секогаш има еден процент на несигурност дека не се тоа.

Тоа е еден од квалитетите на ова дело. Никогаш не сте на чисто дека и кај најголемиот антихерој нема да препознаете нешто што ќе ве натера да навивате за него. Затоа што, како и болката, старото зло честопати е заменето со ново зло. Па се факате себеси дека навивате за помалото зло. Тоа малку наликува на синцирот на исхрана во природата, кога како независен набљудувач, секогаш навивате за послабот и помалиот, иако во некоја друга прилика послабот е посилен и поголем и се однесува исто толку крволочно кон сопствената жртва како што неговиот грабливец се однесува кон него.

Има книгава и други скриени пластови животна филозофија, како на пример еден поглед на феминизмот како непланирано дете на комунизмот, кое сепак преживеало и сведочи дека не само што во се бело има и нешто црно, ами и за обратното - дека во се црно, има и нешто бело.

„Магионичар“ од Магдалена Парис, ве враќа половина век назад, но можеби ве носи и напред во иднината, зашто ни една болка од историјата не е сосема излечена, веројатно само била заменета со некоја нова.

Ви го препорачувам ова дело за читање, нешто ќе научите, на нешто ќе се потсетите, а тоа што со сигурност можам да ви го гарантирам - нема да ви биде здодевно.

УДК (038)=162.1=163.3:[004.91:004.78
(038)=163.3=162.1:[004.91:004.78

Милица МИРКУЛОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

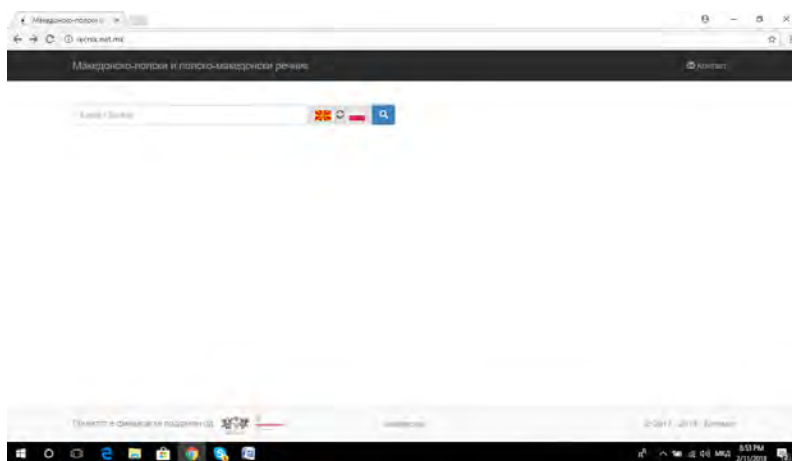
ИЗВОНРЕДЕН ПОЛОНИСТИЧКИ И МАКЕДОНИСТИЧКИ ОНЛАЈН ПОТФАТ НА „БЕГЕМОТ“

Дигитален македонско-полски и полско-македонски речник

<http://resnik.net.mk> под ред. на проф. Лидија Танушевска,

д-р Наталија Лукомска и Филип Димевски

Благодарение на тимот на издавачката куќа „Бегемот“, што го реализираше проектот финансиран од Министерството за култура на РМ и Амбасадата на Република Полска во Скопје, од крајот на 2017 година можеме да го користиме Дигиталниот македонско-полски и полско-македонски речник <http://resnik.net.mk>, што се одликува со невообичаена едноставност, достапност и исцрпност.

Слика 1.

При составувањето на речникот е користена печатената верзија од 1990 година од издавачките куќи Македонска книга / PWN на „Македонско-полски и полско-македонски речник“ во авторство на Божидар Видоески, Влоѓимјез Пјанка и Зузана Тополињска.

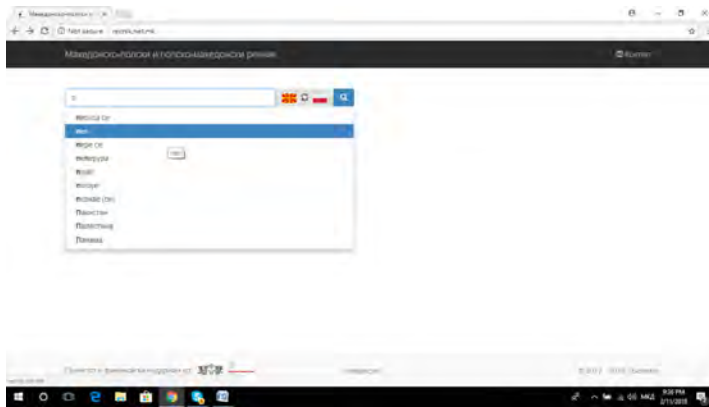
Потребата за Онлајн Македонско-полски и полско-македонски речник се појави уште одамна, пред повеќе од деценија. При тоа, започнавме доста интензивни почетни активности за изработка на Онлајн Македонско-полски и полско-македонски речник при Полонистиката на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ на Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, заедно со студентите полонисти, преку внесување на материјалот од печатената верзија во 1990 година во Ворд-документи и идеи за понатамошна нивна обработка, во соработка со колегите информатичари од УКиМ. Тука овие интензивни активности запреа за извесен временски период. Работата повторно стана актуелна 2016 година, со залагањата на тимот при издавачката куќа „Бегемот“, при што Полонистиката од ФлФБК при УКиМ им ги отстапи сите дотогаш сработени материјали за потребите на Проектот финансиран од Министерството за култура на РМ и Амбасадата на Република Полска во Скопје.

Па така денеска, благодарение на тимот на „Бегемот“, редакцијата составена од проф. д-р Лидија Танушевска (Филолошкиот факултет „Блаже Конески“), д-р Наталија Лукомска (Филолошкиот факултет „Блаже Конески“) и Филип Димевски, полонист, уредник и преведувач во издавачката куќа Бегемот, низ доработка на овие материјали и исцрпно дополнување, коригирање и адаптирање, го имаме Дигиталниот македонско-полски и полско-македонски речник <http://recnik.net.mk>. Во сите етапи во работата на Проектот при „Бегемот“, како и во претходните етапи пред повеќе години, учествуваат студентите полонисти на ФлФБК при УКиМ, од Македонија и од Полска, присутни на Полонистиката на ФлФБК при УКиМ според програмата Еразмус+, имено: Андреј Аврамовски, Филип Алексов, Весна Алексова, Бојан Атовски, Елена Беличанска, Даниел Богдановски, Томислав Богдановски, Соња Даскалова, Дарко Ѓеорѓиевски, Никола Илиевски, Марио Исмановски, Андреј Јованчевски, Ивана Јосева, Верица Каранфиловска, Томи Кариќ, Никола Коцев, Слободан Крстевски, Драган Миташев, Бисера Младеновска, Наташа Нестороска, Георги Пенчев, Златко Ризовски, Клементина Ристевска, Катерина Сапаловска, Оливера Спасовска, Бисера Стоиљковиќ, Далибор Стојановски, Христина Тасевска, Илија Трајковски, Елдин Цаколи, Анџелика Џингас, Дорота Бравјак (Dorota Brawiak), Вероника Вдовјак (Weronika Wdowiak), Александра Вишњевска (Aleksandra Wiśniewska), Доминик Леки (Dominik Lekki).

Многу важно за корисниците е тоа што Дигиталниот полско-македонски и македонско-полски речник <http://recnik.net.mk> може

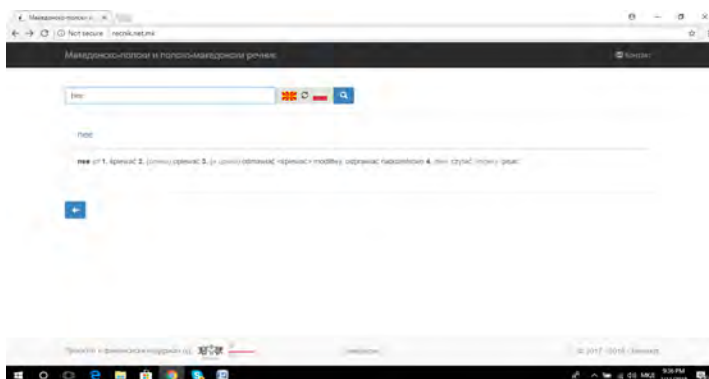
бесплатно да се користи. „Бегемот“ се отворени и кон корисниците, со тоа што грешките во содржината на Речникот, како и сите прилози и сугестии, ги примаат на адресата: `admin@gesnik.net.mk`. Ова значи дека ќе се врши постојано дополнување, надградување, додавање на листи на кратенки и симболи и сл. од интерес на корисниците.

Пребарувањето е многу едноставно, при што на корисникот му се нудат збороформи според лизгачко мени на македонски (со клик на македонското знаме) – со поставување на македонска кирилица на тастатурата, како и можност самиот корисник да си ја впише посакуваната збороформа или дел од неа (слика 2.).

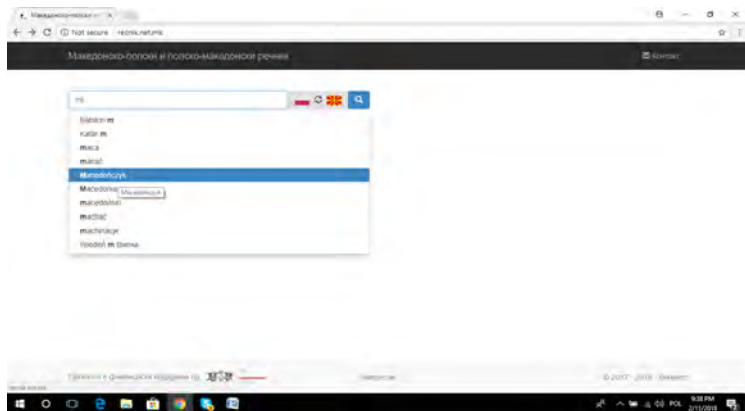
Слика 2.

За избраната македонска збороформа добиваме граматички информации и добиваме превод на полски јазик, евентуално и по неколку преводни еквиваленти, со дополнителни информации за карактерот на збороформата, колокациите и сл. (слика 3.).

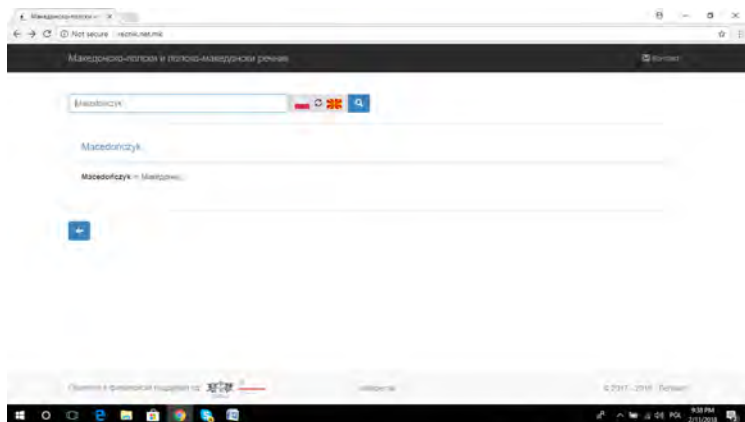
Слика 3.

Лесно е и со префрлањето, со цел пребарување на полски зборформи и нивен превод на македонски, односно со клик на полското знаме. Повторно на корисникот му се нудат зборформи според лизгачко мени на полски – со префрлање на полска латиница на тастатурата, како и можност самиот корисник да си ја впише посакуваната зборформа или дел од неа (слика 4.):

Слика 4.

За избраната полска зборформа добиваме граматички информации и добиваме превод на македонски јазик, евентуално и по неколку преводни еквиваленти, со дополнителни информации за карактерот на зборформата, колокациите и сл. (слика 5.).

Слика 5.

Со благодарност и честитки кон тимот на „Бегемот“ за добрата организација на работата и насочувањето на едукативниот потенцијал и способностите на студентите полонисти од ФлФБК при УКиМ, за остварениот некогашен сон и за реалниот Дигитален македонско-полски и полско-македонски речник <http://resnik.net.mk> под ред. на проф. Лидија Танушевска, д-р Наталија Лукомска и Филип Димевски, што ќе им биде од полза не само на оние кои ги изучуваат полскиот или македонскиот јазик како странски јазик или ги студираат, туку и на сите љубопитници и љубители на полонистиката и на македонистиката. Најтопло го препорачуваме!

Лех МЈОДИЊСКИ

**Резиме: СИМБОЛИТЕ НА МЕСТОТО
ВО МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРА И ЛИТЕРАТУРА**

***SYMBOLE MIEJSCA W KULTURZE I LITERATURZE MACEDOŃSKIEJ,
KATOWICE 2011, WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU ŚLĄSKIEGO***

Вниманието на оваа дисертација е насочено кон проблемите на онтолошкото минато и аксиолошкото присуство на претставите за место во широко сфатените текстуални форми и во системот на колективната симболика, поврзана во минатото и современоста со променливото подрачје на Македонија. Анализата има мултидисциплинарна природа, разгледувајќи ги, меѓу другото, сложените географски, историски, литературни и етнографски аспекти, а нејзината методологија го уредува материјалот дијахрониски, давајќи описи на геокултурните, општествено-идентификациските или, пак, на уметничките феномени. Нивниот идентитет е определуван во контекстите на топологијата на физичката територија (особено на хуманистичката географија), одбраните теории на симболот и сликата, митографските испитувања, идеограмите на фолклорот и литературните топоси. Сфаќањето на насловната проблематика е повеќе топоаналитичко и од аспект на средината отколку политичко и идеолошко.

Теоретската заднина за формулирање на гореспоменатите тези ја одредува автономниот прв дел на трудот (*Ајсџиракџина локализираносџи*), којшто би можел да служи како универзален истражувачки модел во студиите врз други случаи на конструирање на геокултурната и геоетничката симболика. Во него се претставени четири сегменти на клучното прашање: 1) диференцирањето на поимот место во природонаучна и – посебно – хуманистичка смисла; 2) поредокот и појавувањето на симболичните претстави во културата (во согласност со нивните различни концепции и функции); 3) присутноста на симболите на местото во делата на културата; 4) распространувањето на овие симболи во книжевните текстови. Во првите две прашања доминира синтетичниот приод со акцент врз класичните

западноевропски и американски теории, во наредните – пошироката словенска компаративна перспектива, со исклучување на руската. Бројните студии цитирани во наведените глави функционално се повикуваат во понатамошните фрагменти на дисертацијата.

Во вториот дел (*Конкретна локализираност*) вниманието се сосредоточува врз природните и антропогените обусловености на обликувањето на гекултурната симболика во дамнешната и денешната Македонија (акумулирањето на значењата во одбраните места). Подразделот којшто се однесува на импулсите коишто произлегуваат од физичката геосфера има задача да го потцрта искуството на територијалната заедница, поврзано со карактерот на природните услови. Значително поопширниот следен подраздел – којшто претставува најважен дел на цела студија – им е посветен на појавите коишто се истакнуваат во антропосферата, покажувајќи ги во нејзините рамки долгите преобразувања на симболичната етнотопографија во културната свест на Македонците и кај надворешните набљудувачи на експонираното подрачје на Балканот. Во овој дел материјалот обилно го аргументира постоењето на кохерентен имагинарен комплекс со бројни детални податоци од областа на материјалната и духовната култура од разни епохи. Како дополнување овде се појавуваат суштествените конкретни примери (*Три симболични хоризонти*) коишто ја разоткриваат сликата на етносемантичното создавање на вредностите во трите главни места/градови на националната меморија – Солун, Охрид, Скопје.

Описот на картата на македонскиот „замислен микрокосмос“ го завршува претставувањето на идејната и формалната примена на атрибутите и улогите на *локалтивен* универзум на знаците во македонската литература и – во ограничен степен – во фолклорот (*Топографиски на зборот – атрибутивни, соопшенијата, комуницирањето*). Тоа има природа на проширен уведен конспект на проблемите (изборот на примерите главно во фусотите) којшто ќе налага продолжение во посебна идна обработка.

Без оглед на тешкотиите со формирањето на постојан и систематски каталог на надоврзувањата кон категоријата место (вишокот примери, колебливоста на вреднувањето и составот на заедницата на корисниците итн.) возможна е определба на општествените (дискурзивните и психолошките), како и на естетските функции на историски фиксирани претстави – кругот на нивното појавување на македонската територија е прикажан во книгава преку класификацијата на геозофските и егзистенцијалните симболи, како и симболите на генезата и културниот ареал. Во разгледуваната геосфера избраните *loci* со текот на времето се развиваат во центри на симбоичното влијание, вршејќи како локалитети (заедно со објектите) разнообразни функции: интеграција на колективниот идентитет, валоризирање на националната традиција, просторна ориентација, визуелизација на секој-

дневното искуство и градење на емотивните матрици на вообразбата. Притоа, видлива е предноста на колективните афектни слики во однос на неутралната геометриска анализа на средината, што е поврзано со потребата од кодификација на генерациските искуства и со присутноста на автотерапевтската пракса во установувањето на националното наследство. Следствено, контелациите на „маркантните точки“ (симболичните зони) изникнуваат од интенцијата за нивно непосредно постигнување, населување или посетување – а не од апстрактната визија, меѓутоа постепено тие стануваат интенционални предмети на кондензација на афекти.

УДК 811.162.1'366/.367:811.163.3'366/.367
811.163.3'366/.367:811.162.1'366/.367

Милица МИРКУЛОВСКА

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија

МАКЕДОНСКИ : ПОЛСКИ – НАУЧЕН ПРИСТАП КОН ГРИЖАТА ЗА ЈАЗИЧНАТА КУЛТУРА

Лидија Танушевска: Прилог кон конфронтативна граматика на македонскиот и на полскиот јазик (Функционална диференцијација според граматички категории), Скопје 2017: Бегемот

„ПРИЛОГ КОН КОНФРОНТАТИВНА ГРАМАТИКА НА МАКЕДОНСКИОТ И НА ПОЛСКИОТ ЈАЗИК (Функционална диференцијација според граматичките категории)“ од авторката Лидија Танушевска, професор на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија е научен труд од особена важност за неа на јазичната култура, еден од темелниците на конфронтативното проучување на македонскиот и на полскиот јазик. Според избраниот теоретски пристап и начинот на презентација на јазичниот материјал авторката многу успешно на корисниците им ги доближува спецификите присутни во македонскиот и во полскиот граматички систем, при што оваа книга, освен научната вредност што ја поседува, претставува и неопходно практично помагало на сите нивоа во универзитетскиот дидактички процес, како и во транслаториката.

Основа на оваа научна монографија претставува магистерскиот труд под наслов „Граници на граматикализација (полски vs македонски)“ изработен од Авторката, под менторство на проф. д-р Зузана Тополињска и успешно одбранет на ФлФБК при УКиМ на 10. 12. 2003 г. пред комисија во состав проф. д-р Зузана Тополињска, проф. д-р Милица Миркуловска и проф. д-р Елена Петроска. Долгогодишното искуство на проф. Л. Танушевска во процесот на универзитетскиот научен и наставен процес и како преведувач од полски на македонски резултираат со овој плод, оваа научна монографија од областа на македонско-полската јазична конфронтација.

Низ воведот, трите глави што претставуваат анализа на јазичниот материјал и четвртата заклучна глава, авторката, проф. Лидија Танушевска, проникнувајќи во граматичките системи на македонскиот и на полскиот јазик според појдовниот принцип „од значењето кон формата“ успеала да даде исцрпен опис на граматичките категории присутни во двата јазика и да направи нивна споредба, земајќи предвид дека се работи за два типолошки различни словенски јазичи, едниот од крајниот југ, а вториот од крајниот северозапад на словенската јазична територија. Односно, тргнувајќи од принципот дека значењето е заедничко за јазичните системи, авторката мошне прецизно успеала да укаже каде се разликите, а каде се поклопувањата на нивото на изразот во македонскиот и во полскиот јазик, имајќи го предвид и богатството на наведени илустративни примери што активно го вклучува и самиот корисник. Од особена полза за корисникот, е поместената богата Библиографија како теоретска и поимска поткрепа на научниот труд.

Следствено, научната монографија ПРИЛОГ КОН КОНФРОНТАТИВНА ГРАМАТИКА НА МАКЕДОНСКИОТ И НА ПОЛСКИОТ ЈАЗИК (Функционална диференцијација според граматичките категории)⁴ од професор Лидија Танушевска, најтопло ја препорачуваме на корисниците кои се занимаваат со лингвистички истражувања на теоретски план, конфронтативни и типолошки истражувања, како и со применета лингвистика, глотодидактика, транслаторика, а на авторката ѝ изразуваме честитки и посакуваме многу наредни изданија!

Изданието е финансиски поддржано од
Амбасадата на Република Полска
во Скопје

Ambasada
Rzeczypospolitej Polskiej
w Skopje

ISSN 1897-5607